

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Džineta Dimante

**TRIMDAS LATVIEŠU IEGULDĪJUMS LATVIJAS
TAUTSAIMNIECĪBĀ**

Promocijas darbs
ekonomikas doktora (Dr.oec.)
zinātniskā grāda iegūšanai

Nozare: Ekonomika

Apakšnozare: Latvijas tautsaimniecība

Rīga
2007

Pateicības

Darba autore izsaka visdziļāko pateicību šī pētījuma iniciatoram, finansiālajam un morālajam atbalstītājam **Imantam Roņa** kungam Austrālijā.

Liels paldies visiem, kuri palīdzēja darba tapšanā, meklējot un apkopojot datus par savu organizāciju palīdzību Latvijā, daloties savā pieredzē un pārdomās intervijās, vēstuļu un elektroniskā pasta sarakstē: Daunim Aueram, Klāvam Bērziņam, prof. Pēterim Bolšaitim, Ainaram Brūvelim, Imantam Bušam, Aināram Dimantam, Ingunai Dobrājai, Mārtiņam Dūmam, Mārtiņam Galiņam, Egilam Gulbim, Gintam Irbem, Edgaram Karikam, Raitai Karnītei, prof. Gundaram Ņeniņam Kingam, Lindai Kovaļevskai, Valdim Liepiņam, Vladimiram Makarovam, Gundegai Michelei, prof. Solveigai Miezītei, prof. Valteram Nollendorfam, Andrejam Ozoliņam, Maijai Poršņovai, prof. Jānim Priedkalnam, Jānim Ritenim, Zigurdam Rīderam, Brunim Rubesam, Dainim Rudzītīm, Vitai Tēraudai, Alfam Vanagam, Pēterim Vanagam, prof. Jurim Vīksniņam, Vilim Vītolam, Ģirtam Zēgneram, Zigrīdai Ziedonei, bez Jūsu palīdzības šis darbs nevarētu tapt.

Paldies par ierosinājumiem, komentāriem un zinātniskā darba iemaņu pilnveidošanu mana darba zinātniskajai vadītājai prof. Ērikai Šumilo, kā arī pieredzējušajiem kolēģiem Latvijas Universitātē prof. Baibai Šavriņai, prof. Dainai Šķilterei un doc. Viesturam Karnupam.

Paldies ekspertiem, kas ziedoja savu dārgo laiku, lai atbildētu uz ekspertu aptaujas anketas sarežģītājiem jautājumiem: Gatim Ābelem, Oļegam Baranovam, Tomam Baumanim, Artim Bērtulim, Kārlim Cerbulim, Alīnai Gržibovskai, prof. Tatjanai Koķei, Ingunai Kupčai, prof. Uldim Osim, Dagmārai Prībergai, Robertam Remesam, Airim Rikveilim, Ievai Simanovičai, Laimdotai Straujumai, Līgai Šernai, Guntai Šmaukstelei, Ilzei Šternai, Zanei Uzuliņai, Laumai Vlasovai.

Paldies maniem bērniem, kas piecieta manas uzmanības un laika trūkumu darba tapšanas laikā un paldies maniem vecākiem par atbalstu un līdzpārdzīvojumu pētījuma gaitā.

Saturs

Ievads	6
1. Tautsaimniecības attīstības un to ietekmējošo faktoru teorētisko un metodoloģisko koncepciju analīze	14
1.1. Tautsaimniecības attīstību raksturojošie rādītāji.....	14
1.2. Ārvalstu tiešās investīcijas kā viens no tautsaimniecības attīstību veicinošajiem faktoriem un to īpatnības pārejas ekonomikas valstīs	19
1.3. Ārvalstu palīdzības ietekme uz tautsaimniecības attīstību	28
1.4. Intelektuālā kapitāla un cilvēkkapitāla ekonomiskais saturs mūsdienu ekonomikā un to ietekme uz tautsaimniecības attīstību	33
1.4.1. Intelektuālā kapitāla struktūra un tā novērtēšanas iespējas	33
1.4.2. Intelektuālā kapitāla vērtēšana nacionālā līmenī	42
1.4.3. Ieguldījumu izglītībā ietekme uz cilvēkkapitālu un tautsaimniecības attīstību	47
1.5. Trimdas latviešu ieguldījuma Latvijas tautsaimniecībā pētījuma metodoloģija	59
2. Trimdas latviešu ieguldījumu kā ārvalstu investīciju un palīdzības veida raksturojums un izvērtējums	71
2.1. Trimdas latviešu tiešās investīcijas Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos	71
2.1.1. Trimdas latviešu tiešo investīciju salīdzinājums starp valstīm.....	73
2.1.2. Trimdas latviešu tiešo investīciju salīdzinājums pa nozarēm.....	85
2.2. Trimdas latviešu ziedojumu un dāvinājumu Latvijā analīze	91
2.2.1. PBLA ziedojumi un LBF aizdevumi Latvijā.....	91
2.2.2. Daugavas Vanagu ziedojumi Latvijā.....	95
2.2.3. LELBA draudžu un Rītdienas fonda ziedojumi	98
2.2.4. Lielākie individuālie un citi ziedojumi	101
2.2.5. Lielākie ziedojumu izlietošanas projekti	103
2.2.6. Stipendijas studijām Latvijā un atbalsts augstākās izglītības attīstībā.....	111
2.3. Investīciju un ziedojumu ietekme uz Latvijas tautsaimniecības attīstību.....	115
3. Trimdas latviešu intelektuālā kapitāla ieguldījumu Latvijas tautsaimniecības attīstībā novērtējums	121
3.1. Ekspertu aptaujas par trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu rezultāti	124
3.2. Intelektuālā kapitāla ieguldījumu analīze nozīmīgāko mērķu sasniegšanā	137
3.3. Situāciju analīzes par atsevišķiem intelektuālā kapitāla ieguldījumiem.....	145
3.3.1. Prof. G. Ķeniņa Kinga ieguldījums izglītības pilnveidošanā.....	146

3.3.2. Prof. J. Vīksniņa ieguldījums stabila lata un stingras monetārās politikas izveidē	148
3.3.3. E.Gulbja ieguldījums inovatīvas laboratorijas izveidošanā	149
3.3.4. J. Riteņa ieguldījums pensiju reformas koncepcijas izstrādāšanā	150
3.4. Trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu ietekme uz Latvijas tautsaimniecību	154
Secinājumi	157
Priekšlikumi	161
Bibliogrāfija	162

Pielikumi

1. pielikums. Latvijas Bankas noteikto valūtas kursu gada vidējās vērtības	169
2. pielikums. Trimdas latviešu investīciju pamatkapitālos sadalījums pa valstīm un gadiem	170
3. pielikums. Trimdas latviešu investīciju pamatkapitālos sadalījums pa nozarēm un gadiem	173
4. pielikums. PBLA budžetu izlietotās summas Latvijā sadalījumā pa gadiem	174
5. pielikums. Daugavas Vanagu ziedojumi Latvijā no 1999. līdz 2005. gadam sadalījumā pa valstīm un palīdzības mērķiem	175
6. pielikums. Operas Ģildes ziedojumu izlietotās summas sadalījumā pa gadiem	176
7. pielikums. Ekspertu aptaujas anketa	178
8. pielikums. Ekspertu aptaujas rezultātu kopsavilkums	182
9. pielikums. ES intelektuālā kapitāla novērtējumā izmantotie rādītāji	185

Izmantotie saīsinājumi.

ALA – Amerikas latviešu apvienība

BNI – bruto nacionālais ienākums

DV – Daugavas Vanagi

ES – Eiropas Savienība

ESAO – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (*angl. OECD*)

IKP – Iekšzemes kopprodukts

LELBA – Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca Amerikā

LELBĀL - Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca ārpus Latvijas

LLU – Latvijas Lauksaimniecības universitāte

LR CSP – Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde

LR EM - Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija

LU – Latvijas Universitāte

NKP – nacionālais kopprodukts

NVO – nevalstiskās organizācijas

PBLA – Pasauls brīvo latviešu apvienība

PHARE – ES programma Poland and Hungary Aid for Reconstruction (no 2002. gada tā sniedz palīdzību ne tikai Polijai un Ungārijai, bet 13 Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm)

RTU – Rīgas Tehniskā universitāte

SVF – Starptautiskais Valūtas fonds

UNCTAD – United Nations Conference on Trade and Development

UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

USD – ASV dolārs

Ievads

Trimdas latviešu ieguldījumi Latvijas tautsaimniecībā ir pašlaik ļoti **aktuāla** un līdz šim maz pētīta tēma. Ir pagājuši sešpadsmit gadi kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas. Latvija ir atgriezusies brīvajā pasaulē, esam suverēna neatkarīga valsts un ir pienācis laiks apkopot un izvērtēt dažādu sociālo grupu un pat indivīdu lomu šajā procesā, tai skaitā arī trimdas latviešu ieguldījumu tirgus ekonomikas veidošanā un tautsaimniecības attīstībā. Ir publicēti nopietni pētījumi par latviešu trimdas rakstniecību, mākslu, pedagogiju, politiku, bet nav izvērtēti tās finansiālie, kapitālieguldījumi, kā arī intelektuālā kapitāla devums Latvijas tautsaimniecības attīstībā pēc neatkarības atgūšanas. Tēmas aktualitāti pastiprina tas, ka trimdas latvieši, kas bija spiesti atstāt Latviju Otrā pasaules kara laikā, šobrīd jau ir pārsnieguši ekonomiski aktīvo vecumu un ar katru dienu palielinās aizsaulē aizgājušo trimdinieku skaits, no kuriem informāciju vairs nebūs iespējams saņemt. Svarīgi ir pēc iespējas ātrāk apkopot datus par šiem ieguldījumiem, jo attālinoties ieguldījumu veikšanas laikam, kļūst arvien grūtāk iegūt precīzas ziņas par ieguldījumu apjomiem un apstākļiem, kādos dažāda veida palīdzība tika sniegta neatkarību atguvušajai Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem. Pašlaik, kad Latvijas ekonomiskā un politiskā situācija ir nostabilizējusies, Latvija ir uzņemta NATO un Eiropas Savienībā, mainās trimdas latviešu un viņu pēcteču palīdzības motivācija. Kā jebkuru ārvalstu investoru, viņu rīcību vairāk sāk ietekmēt ekonomiskie faktori, mazāk – patriotiskas jūtas un vēlēšanās palīdzēt tautiešiem dzimtenē, kā tas bija pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas.

Tēma par trimdinieku, arī emigrantu investīcijām un palīdzību ir maz analizēta arī ārvalstu literatūrā. Starptautiskos zinātniskos izdevumos ir atrodami raksti par emigrantu naudas pārvedumiem un to ietekmi uz tautsaimniecību, taču pētījuma gaitā neizdevās atrast nevienu publikāciju par ārvalstīs dzīvojošo tautiešu intelektuālā ieguldījuma novērtēšanu. Pieejamo datu par migrantu naudas pārvedumiem novērtēšana vai salīdzināšana šajā pētījumā, pēc autores domām, nebūtu korekta, jo emigrantu kopa nebūt nav homogēna un pastāv pilnīgi atšķirīgi motīvi, kādēļ šie cilvēki ir izbraukuši no valsts un pārsūta atpakaļ naudas līdzekļus. Trimdas latvieši bija spiesti atstāt okupētu valsti, galvenokārt, politisku iemeslu dēļ, un vēlāk brīvprātīgi palīdzēja Latvijā palikušajiem radniekiem un draugiem. Migranti atstāj valsti, galvenokārt, ekonomisku iemeslu dēļ, ar nolūku pelnīt ārvalstīs vairāk kā tas ir iespējams pašu mājās, lai nodrošinātu ģimeni, sakrātu līdzekļus lielākiem pirkumiem (nekustamais īpašums, mašīna u.tml.) vai savas komercdarbības uzsākšanai. Tāpēc šo naudas plūsmu

savstarpējs salīdzinājums, pēc autores domām, nav pamatots, galvenokārt, atšķirīgās motivācijas dēļ.

Pētījuma objekts ir Latvijas tautsaimniecības attīstība.

Analizējot Latvijas saimniecisko darbību pārejas periodā, svarīgi izvērtēt padarīto Latvijas ekonomiskajā attīstībā. Pārejas procesa rezultātā ir sasniegts ievērojams progress makroekonomiskajos rādītājos - ir novērojams straujš IKP pieaugums, notiek samērā intensīva ārvalstu investīciju ieplūde Latvijā. Gan prakse, gan teorētiskā doma šodien izvirza nepieciešamību veikt zinātnisku pētījumu, kurā varētu iegūt pilnīgāku informāciju, saskatīt sakarības starp tautsaimniecības attīstības problēmām un to atrisinājumiem.

Pētījuma sociālā un tautsaimnieciskā aktualitāte prasa izvērtēt arī dažādu sociālo grupu un atsevišķu indivīdu padarīto sarežģītajā pārejas periodā. Šajā sakarībā, lai pētījuma robežas neizplūstu, tika noteikts **pētījuma priekšmets**: trimdas latviešu ieguldījumi Latvijas tautsaimniecībā.

Pētījuma mērķis ir apzināt un apkopot trimdas latviešu ieguldījumus Latvijas fiziskā un cilvēkkapitāla veidošanā un izanalizēt to ietekmi uz tautsaimniecības attīstību pēc neatkarības atgūšanas.

Pētījuma hipotēze: trimdas latviešu ieguldījumu Latvijas tautsaimniecībā ietekme pārejā uz tirgus ekonomiku ir lielāka, ja

- trimdas latviešu intelektuālais ieguldījums tautsaimniecības attīstībā ir nozīmīgāks nekā materiālais ieguldījums;
- trimdas latviešu ieguldījumi ir vērsti uz Latvijas tautsaimniecībai nozīmīgāko stratēģisko mērķu sasniegšanu;
- investīcijas komercdarbībā ir lielākas nekā piešķirto ziedojumu apjoms.

Pētījuma mērķa sasniegšanai un hipotēzes pārbaudei tika izvirzīti šādi **uzdevumi**:

- 1) Atklāt ārvalstu investīciju ietekmi uz pārejas ekonomiku un ārvalstu palīdzības novērtēšanas teorētiskos pamatus.
- 2) Apkopot un sistematizēt datus par trimdas latviešu ieguldījumiem Latvijas tautsaimniecībā un atklāt faktorus, kas ietekmēja to apjomus.
- 3) Raksturot intelektuālā kapitāla būtību, izanalizēt tā struktūru un tā vērtēšanai izmantojamos rādītājus.

- 4) Izpētīt intelektuālā kapitāla novērtēšanas modeļus ekonomiskajā literatūrā un izstrādāt trimdas latviešu intelektuālā kapitāla novērtēšanas modeli.
- 5) Novērtēt un izdarīt teorētiskus vispārinājumus par trimdas latviešu fiziskā un cilvēkkapitāla ieguldījumu Latvijas ekonomikas attīstībā.

Pētījuma metodes

Pētījumā tika izmantotas literatūras studēšanas un analīzes, empīriskās kvalitatīvās un kvantitatīvās pētījumu metodes, kā arī ekspertu aptauja un situācijas analīzes metode.

Kvalitatīvās pētījumu metodes ir izmantotas sadaļās par kvantitatīvi grūti izmērāmiem lielumiem, kā, piemēram, intelektuālā kapitāla ieguldījums. No visām kvalitatīvajām pētniecības metodēm kā piemērotākā pētījuma mērķim un datu pieejamības apstākļiem tika izvēlēta situācijas analīzes metode. Informācija tika iegūta, izmantojot padziļinātas intervijas ar ieguldījumu izdarītājiem un saņēmējiem gan klātienē, gan sarakstē ar pasta un elektroniskā pasta starpniecību. Intervijām klātienē tika izmantots aptuvenš plāns, nevis konkrētu jautājumu saraksts, lai tās būtu personiskākas un varētu labāk izprast, kurus ieguldījumus aptaujātie cilvēki vērtē kā svarīgākos un kā tiek vērtēta to nozīme Latvijā. Visām intervijām ir uzrakstītas svarīgāko atziņu piezīmes un daļa interviju ir ierakstītas audio kasetēs.

Pētījuma daļā par tautiešu intelektuālā kapitāla ieguldījumu ir izmantota arī ekspertu aptauja, lai noskaidrotu, kā šo intelektuālo palīdzību Latvijai pārejas laikā ir uztvēruši nozaru speciālisti, kuras ir nozīmīgākās jomas, kurā palīdzība ir saņemta un kādu palīdzību vajadzētu veicināt nākotnē.

Kvantitatīvās metodes ir izmantotas pētījuma daļā par investīcijām uzņēmumu pamatkapitālos un Latvijā saņemtajiem ziedojumiem. Iegūtie dati tika analizēti, izmantojot statistiskās analīzes, datu grafiskās analīzes, dinamikas rindu analīzes metodes.

Pētījuma bāze.

Pētījuma ietvaros tika apzināti trimdas latviešu ieguldījumi laika posmā no 1991. līdz 2005. gadam, t.i. pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas.

Teorētiski, kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas, nav korekti lietot terminu trimdas latvieši, jo tagad dzīve ārvalstīs jau ir katra paša brīva izvēle, nevis trimda. Tomēr piecdesmit okupācijas gadi Latvijā un dzīve trimdā ir radījuši ievērojamas atšķirības gan dzīves uztverē, gan vērtību sistēmā. Šajā laikā apstākļi Latvijā, salīdzinot ar pirmskara situāciju, bija pilnīgi mainījušies un ne vienmēr atbilda trimdinieku priekšstatiem, tāpēc daudziem no viņiem atgriešanās bija izrādījusies neiespējama. Ņemot vērā šos, pirmām kārtām, psiholoģiski un

emocionāli jūtīgos, kā arī ekonomiski sarežģītos apstākļus, šī pētījuma ietvaros par trimdas latviešiem tiek uzskatīti gan tie Latvijas pilsoņi, kas bija spiesti doties bēgļu gaitās uz rietumvalstīm Otrā pasaules kara laikā, gan arī viņu pēcteči, kas sevi uzskata par latviešiem, jo pateicoties lielajam trimdas darbam latviešu valodas un kultūras saglabāšanā, nav zaudējuši savu nacionālo identitāti. Latviešu valodas zināšanas, mentalitātes un kultūras pārzināšana, kā arī patriotiskas jūtas ir veicinājušas šo cilvēku ieguldījumus Latvijas tautsaimniecībā un nereti arī repatriāciju. Iespēja, ka kāds no viņu vecākiem varbūt nav latvietis, šī pētījuma ietvaros nav būtiska, jo svarīgākā šajā sakarībā ir palīdzības sniegšanas un investīciju ieguldīšanas motivācija.

Analizējot trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu Latvijā, šajā darbā ir apkopoti un analizēti, galvenokārt, sabiedrībā par pozitīvajiem uzskatītie piemēri, kaut arī nozaru speciālistu vidū dažkārt ir vērojams pretrunīgs to vērtējums.

Datu iegūšana un apkopošana šim pētījumam bija laikietilpīgs un sarežģīts process, kurā liela loma bija respondentu atsaucībai, atklātībai un arī precizitātei. Autore pārliecinājās, ka cilvēki ļoti nelabprāt atklāj informāciju par saviem finansiālajiem darījumiem. Tam varētu būt vairāki izskaidrojumi: tā kā pētījums aptver samērā lielu laika posmu, daudzi aptaujātie ir aizmirsuši konkrētās palīdzības vai investīciju summas, daudzi pat nav mēģinājuši saskaitīt savus kopējos izdevumus, kas atstāti Latvijā, daļa nav gatavi runāt ar citiem par finansiāliem jautājumiem savu vispārpieņemto priekšstatu dēļ. Līdz ar to iegūtā informācija nevar tikt uzskatīta par pilnīgu. Pētījumā ir aptverta un analizēta tā informācija, ko pētījumam atvēlētajā laikā bija iespējams iegūt un apkopot – galvenokārt, ieguldījumi Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos un ziedojumi, kas nonākuši Latvijā ar dažādu trimdas sabiedrisko organizāciju starpniecību. Pētījumā nav analizētas pretējās naudas plūsmas, ko trimdas latvieši ir izveduši no Latvijas, pārdodot atgūtos īpašumus vai saņemot kompensācijas.

Literatūra un datu avoti

Pētījuma teorētiskais pamatojums gūts, studējot gan latviešu ekonomistu R.Karnītes, U.Oša, G. Ķeniņa Kinga, G.Libermana, Ē.Šumilo, gan ārvalstu ekonomistu G.Bekera (*G.Becker*), R.Lūkasa (*R.Lucas*), V.Makmahona (*W.McMahon*), J.Ficenza (*J.Fitz-enz*), T.Davenporta (*T.Davenport*), K.Meijera (*K.Meyer*) darbus, kā arī pazīstamu intelektuālā kapitāla pētnieku L.Edvinsona (*L.Edvinsson*), J.Rūsa (*J.Roos*), G.Rūsa (*G.Rūsa*), A.Maijo (*A.Mayo*), D.Andriesena (*D.Andriessen*), C. Stama (*C.Stam*) un M.Bontis (*M.Bontis*) darbus. Intelektuālā kapitāla novērtēšanai izmantotas arī R.Kaplana (*R.Kaplan*) un D.Nortona (*D.Nortona*) stratēģiskās vadības atziņas. Kvalitatīvo pētījumu metodoloģija studēta

Dž.Kresvela (*J.Creswell*), R.Steika (*R.Stake*), R.Jina (*R.Yin*) un A.Kroplija (*A.Cropley*) grāmatās par kvalitatīvajām un jauktajām pētījumu metodēm.

Pētījumam nepieciešamie dati tika iegūti, izmantojot dažādus informācijas avotus. Par ieguldījumiem uzņēmumu kapitālā tika izmantoti Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra dati, ko uztur IT kompānija „Lursoft”, par ziedojumiem projektiem, fondiem, stipendijām, skolām, slimnīcām, draudzēm - no ziedojošo organizāciju, tādu kā Daugavas Vanagi un Pasaules brīvo latviešu apvienības gada pārskatiem, latviešu biedrību un draudžu datiem, publikācijām presē, latviešu sabiedrisko organizāciju izdotajām grāmatām.

Tā kā ziedojumi un investīcijas Latvijā ir ienākuši no dažādām valstīm, dažādās valūtās un atšķirīgos laika periodos, lai dati būtu vieglāk salīdzināmi, tie visi ir pārrēķināti latos, izmantojot Latvijas Bankas noteikto valūtas kursu gada vidējo aritmētisko vērtību. Ziedojumiem, kas Latvijai ir nosūtīti pirms lata ieviešanas, tika izmantots 1992. gada vidējais lata valūtas kurss. Izmantoto valūtas kursu vidējās vērtības ir apkopotas 1. pielikumā.

Darba struktūra

Darba pirmā nodaļa ir veltīta teorētisko un metodoloģisko koncepciju analīzei par svarīgākajiem faktoriem, kas ietekmē tautsaimniecības attīstību. Tā kā trimdas latviešu ieguldījums Latvijā ir nācis investīciju, ziedojumu un intelektuālo ieguldījumu veidā, lielākā uzmanība pievērsta jautājumiem par ārvalstu investīcijām un to lomu pārejas ekonomikas valstīs, ārvalstu palīdzības veidiem un virzieniem, kā arī dažādu pētījumu rezultātiem par palīdzības ietekmi attīstības valstīs, kas atspoguļoti ekonomiskajā literatūrā. Nozīmīgs trimdas latviešu devums ir virzīts izglītības sistēmas un tās kvalitātes uzlabošanai, tāpēc pirmajā nodaļā ir analizētas pētnieku atziņas par izglītības atdevi un izglītības nozīmi cilvēkkapitāla veidošanā, kā arī tā ietekmi uz tautsaimniecības izaugsmi. Lai novērtētu trimdas latviešu intelektuālā kapitāla ieguldījumu, teorētiskajā nodaļā tiek analizēta intelektuālā kapitāla nozīme zināšanu ekonomikas apstākļos un citu valstu pieredze intelektuālā kapitāla novērtēšanā kā organizācijas, tā nacionālā līmenī. Šīs nodaļas noslēgumā ir aprakstīta autores izveidotā metodika pētījuma veikšanai.

Otrajā nodaļā ir apkopoti un analizēti dati par trimdas latviešu materiālajiem ieguldījumiem Latvijā – investīcijām Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos un ziedojumiem. Tiek analizēta investīciju dinamika, sadalījums pa nozarēm, salīdzinājums starp valstīm, kā arī meklēti šo investīciju apmēru ietekmējošie faktori. Nodaļā tiek raksturoti un izvērtēti trimdas latviešu lielākie organizētie ziedojumi un to izlietojums Latvijā. Nodaļas noslēgumā

autore sniedz savu vērtējumu par šo ieguldījumu tiešo un netiešo ietekmi uz Latvijas tautsaimniecības attīstību.

Trešajā nodaļā tiek atspoguļoti un novērtēti trimdas latviešu nemateriālie ieguldījumi Latvijā. Tiek analizēti pētījuma gaitā veiktās ekspertu aptaujas rezultāti, vērtēta intelektuālo ieguldījumu atbilstība stratēģiski svarīgāko mērķu sasniegšanā pēc neatkarības atjaunošanas, analizēti piemēri par dažādu intelektuālo ieguldījumu veidiem un meklēta šo ieguldījumu ietekme gan uz Latvijas intelektuālā kapitāla pieaugumu, gan tautsaimniecības attīstību.

Darba kopējais apjoms ir 168 lappuses, neskaitot pielikumus, tajā ir 52 attēli un 11 tabulas. Bibliogrāfijas sarakstā ir iekļauti 106 izmantotās literatūras avoti. Darbam ir deviņi pielikumi, kuros doti pētījumā izmantotie gada vidējie valūtas kursi, skaitliskie dati darbā analizētajai informācijai, kas darba pamata daļā parādīta diagrammu veidā, ekspertu aptaujas anketa un tās rezultātu kopsavilkums.

Promocijas darba **zinātniskā novitāte un praktiskā pielietojamība ir:**

- 1) Pirmo reizi Latvijas neatkarības apstākļos iegūta, sasistematizēta un izanalizēta informācija par trimdas latviešu ieguldījumiem Latvijā un izvērtēta to ietekme uz Latvijas tautsaimniecību pārejā uz tirgus ekonomiku.
- 2) Izstrādāta un teorētiski pamatota pētījuma metodoloģija, ietverot pētījuma metodoloģisko modeli, kuru varētu izmantot novērtējot gan zaudējumus no pēdējā Latvijas cilvēku emigrācijas viļņa, gan arī ieguvumus, ja šie cilvēki pēc laika atgriezīsies jau ar jaunām zināšanām, pieredzi un sakariem ārvalstīs.
- 3) Izstrādāta jēdziena „intelektuālais kapitāls” definīcija, kurā īpaši uzsvērta cilvēku mijiedarbība un informāciju tehnoloģiju iespējas, radot jaunu vērtību.
- 4) Izstrādāts un teorētiski pamatots intelektuālā kapitāla vērtēšanas modelis, kas dod iespēju analizēt intelektuālo ieguldījumu daudzpusīgo ietekmi uz tautsaimniecības attīstību.
- 5) Pamatojoties uz pētījuma metodoloģisko modeli, klasificēti trimdas latviešu ieguldījumu veidi un avoti, un to izlietošanas virzieni.

Aprobācija

Ar pētījuma rezultātiem autore ir iepazīstinājusi auditoriju vairākās Latvijas un starptautiskajās konferencēs:

1) Dž.Gavare, E. Šumilo ar referātu "Foreign Aid as a Factor of Development of the Latvian Human Capital". **Starptautiskajā** konferencē Human Development in the EU Accession Countries Rīgas Ekonomikas augstskolā (SSE) 2003. gada 01.-02. jūnijā

2) Dž. Gavare ar referātu "Evaluation Problems of Contributions of Latvian Exiles in Latvia's Economic Growth". **Starptautiskā** konference Enlargement of the European Union in the Baltic Sea Region: Social and Economic Challenges and Opportunities Latvijas Universitātē 2003. gada 20. jūnijā.

3) Dž.Gavare ar referātu "Ārvalstu palīdzības ietekme uz cilvēkkapitāla veidošanos Latvijā" LU 62. konference 2004. gada 06. februārī.

4) Dž.Gavare ar referātu "Measurement of Intellectual Capital in Different Organisational Contexts and its Applicability for the Transition Economies". **Starptautiskā** konference Performance Measurement and Management: Public and Private Lielbritānijā, Edinburgā, Krānfildas universitātē 2004. gada 28.-30. jūlijā.

5) Dž.Gavare ar referātu "Intelektuālā kapitāla ietekme uz tautsaimniecības attīstību Latvijā". **Starptautiskā** konference Enerģētika, tautsaimniecība un vide Baltijas jūras reģionā Latvijas Universitātē 2004. gada 12. augustā.

6) T.Koķe, Dž. Gavare, E.Eglāja-Kristsons, A.Popova, I.Skrūzkalne, I.Sperga, J.Upeniece ar referātu "Eiropas vienotā izglītības telpa. Studiju procesa izglītības kvalitāte, doktorantu izvērtējums". LU 63. konferences plenārsēdē 2005. gada 02. februārī.

7) Dž.Gavare ar referātu "Situācijas analīzes metodes izmantošana pētījumā par trimdas latviešu ieguldījumu Latvijas tautsaimniecībā". LU 63. konferencē 2005. gada 04. februārī.

8) Dž.Dimante ar referātu "Trimdas latviešu tiešās investīcijas uzņēmumu pamatkapitālā". LU 64. konferencē 2006. gada 10. februārī.

9) Dž.Dimante ar referātu „Direct Investments of Latvian Exiles in Latvia's Economy”. **Starptautiskā** konference Market and Human Aspects in International Economy Latvijas Universitātē 2006. gada 07.- 08. aprīlī.

Pētījuma rezultāti ir apspriesti Latvijas Universitātes Starptautisko ekonomisko attiecību katedras paplašinātajā sēdē 2006. gada 08. decembrī un promocijas darbs rekomendēts aizstāvēšanai. Pētījuma gaitā gūtās atziņas ir izmantotas pedagoģiskajā darbā, docējot studiju kursus Uzņēmējdarbība un vide un Līdzsvarotas attīstības vadīšana Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātē.

Publikācijas

1) Dž. Gavare “Evaluation Problems of Contributions of Latvian Exiles in Latvia’s Economic Growth”. Starptautiskās zinātniskās konferences referāti ES paplašināšanās Baltijas jūras reģionā: sociālekonomiskie izaicinājumi un iespējas. Rīga: LU EVF, 2004. – 238-241 lpp.

2) Dž.Gavare “Measurement of Intellectual Capital in Different Organisational Contexts and its Applicability for the Transition Economies”. Papers from the Fourth International Conference on Performance Measurement and Management- PMA 2004. Edinburgh: 2004. – 427 – 434 lpp.

3) Dž.Gavare “Intelektuālā kapitāla ietekme uz tautsaimniecības attīstību Latvijā”. Starptautiskās zinātniskās konferences raksti Enerģētika, tautsaimniecība un vide Baltijas jūras reģionā. Rīga: LU EVF, 2005. - 76-86 lpp.

4) T.Koķe, Dž. Gavare, E.Eglāja-Kristsons, A.Popova, I.Skrūzkalne, I.Sperga, J.Upeniece “Latvija Eiropas vienotajā izglītības telpā. Studiju procesa izglītības kvalitāte LU doktorandu vērtējumā”. Latvijas Vēsture: Jaunie un jaunākie laiki. 2005. Nr. 1(57) 18- 30 lpp.

5) Dž.Gavare “Situācijas analīzes metodes izmantošana pētījumā par trimdas latviešu ieguldījumu Latvijas tautsaimniecībā”. Latvijas Universitātes Raksti 689. sējums Ekonomika IV. Rīga: LU, 2005. – 105- 114 lpp.

6) Dimante Dž. “Trimdas latviešu tiešo investīciju loma uzņēmējdarbības konkurētspējas veicināšanā”. Monogrāfijā Latvijas ekonomikas un sabiedrības pārstrukturizācijas ietekme uz uzņēmējdarbības konkurētspēju un iedzīvotāju dzīves kvalitāti Škapara R. un Šumilo Ē. red. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2006.- 131.-145. lpp.

1. Tautsaimniecības attīstības un to ietekmējošo faktoru teorētisko un metodoloģisko koncepciju analīze

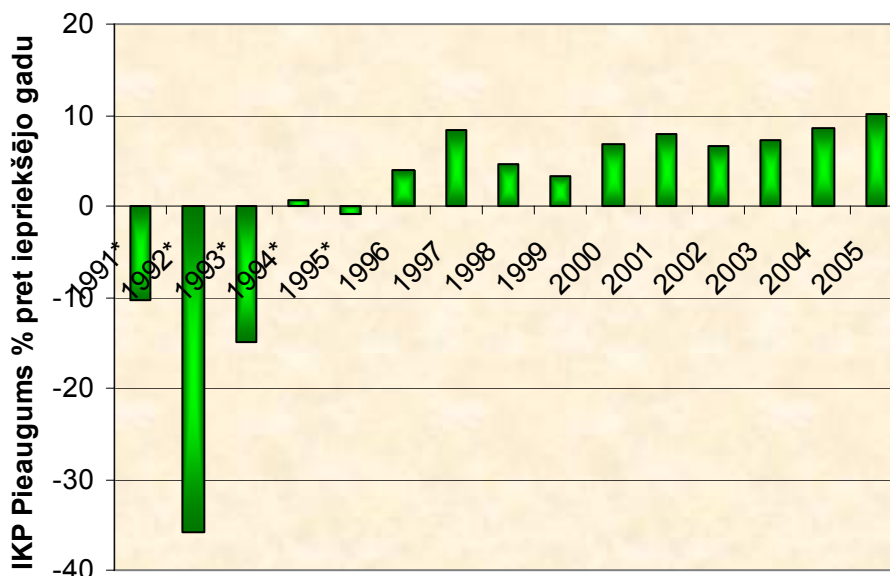
1.1. Tautsaimniecības attīstību raksturojošie rādītāji

Latvijā pamatos ir demontēta administratīvā komandsistēma, kas bija raksturīga sociālistiskajai plānveida saimniecībai un ir ielikti pamati normālai, mūsdienu attīstības līmenim atbilstoši tirgus ekonomikai. Latviju pasaulē šodien jau pazīst kā ekonomiski strauji augošu valsti ar mūsdienīgu demokrātiju. Pēc neatkarības atjaunošanas ir noticis liels valsts tautsaimniecības un demokrātijas attīstības progress. Jebkuras valsts progresa un tautas attīstības pamatnosacījums ir tās tautsaimniecības attīstība. Ar tautsaimniecību saprot saimniecisko darbību kopumu valstī, risinot mūžseno problēmu par cilvēku neierobežoto vēlmju apmierināšanu ar ierobežotiem resursiem. Tautsaimniecības attīstības raksturošanai ekonomiskajā literatūrā visbiežāk izmanto iekšzemes kopprodukta (IKP) vai nacionālā kopprodukta (NKP) procentuālo pieaugumu gada laikā vai arī šo rādītāju izteiksmi uz vienu iedzīvotāju. Šie rādītāji raksturo cik veiksmīgi valstī ir izdevies sadalīt ierobežotos resursus un piesaistīt jaunus, lai radītu jaunas vērtības. Taču šie rādītāji, lai gan tiek plaši lietoti visā pasaulē, atspoguļo tikai daļu no cilvēku labklājības konkrētajā valstī. Tie neko nepasaka par ienākumu sadales nevienlīdzību, ekoloģisko situāciju, tās iedzīvotāju izjūtām, vērtībām, kultūru un citiem nozīmīgiem sociālajiem aspektiem, ko ir grūti skaitliski izmērīt.

Valstīs, kuras pārdzīvo pāreju no komandu ekonomikas uz tirgus ekonomiku šie grūti izmērāmie valsts attīstības rezultāti, iespējams, dominē pār statistiski izmērāmo IKP pieaugumu. Visas bijušās sociālistiskās valstis pārejas perioda sākumā pārdzīvoja negatīvus ekonomiskās augsmes tempus, to iekšzemes kopprodukts pirmajos pārejas gados ievērojami samazinājās. Latvijā IKP 1991. gadā samazinājās par 10,4%, 1992. gadā – par 35,9 % un 1993. gadā par 14,9 %¹ (skat. 1.1. att.). Tam par iemeslu bija virkne faktoru, starp kuriem kā svarīgākos varētu minēt iekšējā pieprasījuma samazināšanos, sociālistisko valstu savstarpējās tirdzniecības sabrukumu, pēkšņās Rietumu konkurences ienākšanu, investīciju trūkumu. Latvijā, tāpat kā citās Baltijas valstīs, salīdzinājumā ar citām Austrumeiropas valstīm, kurās arī notika pāreja uz tirgus ekonomiku, bija vēl papildus grūtības – maza iekšējā tirgus ietilpība, dabas resursu trūkums, lielā integrācijas pakāpe bijušās PSRS saimniecībā. Latvijā

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 1995. – 11 lpp.

IKP sāka pieaugt tikai 1994. gadā par 0,6 % salīdzinājumā ar 1993. gadu² (skat. 1.1. att.). Te gan jāpiebilst, ka šajā laikā bija atšķirīgas metodikas kā IKP mērīja Starptautiskais Valūtas fonds (SVF) un Latvijas Republikas Centrālā Statistikas pārvalde (LR CSP). Atbilstoši SVF metodikai, šis pieaugums tika lēsts ap 2 %.

1.1. att. IKP pieaugums procentos pret iepriekšējo gadu Latvijā no 1991. līdz 2005. gadam
 Avots: 1991.-1995. g. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību 1995. un 1997. g.
 1996. – 2005. g. LR CSP datu bāzes www.csb.lv, autores interpretācija

Sākot ar 1996. gadu IKP pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu salīdzināmajās cenās, visu laiku ir bijis pozitīvs, ar lēnāku pieaugumu 1998. un 1999. gadā Krievijas un Dienvidaustrumāzijas finansiālās krīzes dēļ. Taču lielais IKP samazinājums pārejas perioda sākumā nenozīmē, ka tikpat lielā mērā samazinājās cilvēku labklājība, ja ņemam vērā, ka tika iegūta politiskā brīvība, atvērās „dzelzs priekšsargs”, lielu uzplaukumu piedzīvoja patriotiskās jūtas, lielajā pārmaiņu laikā daudzi cilvēki bija gatavi pieciest ekonomiskās grūtības, ņemot vērā izaugsmes perspektīvas, kas pavērās, pārejot uz tirgus saimniekošanas modeli. Pie tam lielu daļu IKP samazinājuma, vismaz Latvijas gadījumā, veidoja samazinājums militāri rūpnieciskā kompleksa produkcijā un tirgū nepieprasītas, nevajadzīgas produkcijas apjomā, kas nepasliktināja cilvēku labklājības līmeni.

Pētot trimdas latviešu ieguldījumu ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību, šodien vairs nevar izmantot tikai tradicionālos ekonomiskās augsmes rādītājus, bet ir jāņem vērā arī citi

² Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 1995. – 9 lpp.

iedzīvotāju dzīves līmeni raksturojoši rādītāji kā, piemēram, iedzīvotāju ienākumu sadales nevienlīdzību raksturojošais Džini indekss, cilvēku veselību raksturojošais paredzamais dzīves ilgums, izglītību un demokratizāciju raksturojošie rādītāji, kā arī vides stāvokli raksturojošie rādītāji. Straujos pārmaiņu laikos, kādus pārdzīvoja Latvija pēc neatkarības atjaunošanas, nevar izmantot ekonometriskos modeļus, lai noteiktu skaitlisku kāda noteikta faktora ietekmi uz ekonomikas augsmi, jo ir pārāk daudz spēcīgu citu faktoru, kas ietekmē rezultātu, pie tam gan pozitīvi, gan negatīvi. Tāpēc šajā darbā tiks analizēti trimdas latviešu ieguldījumi priekšnoteikumos, kas veicināja ne tikai ekonomisko izaugsmi, bet arī ekonomisko attīstību, kas ietver sevī arī citus dzīves labklājības aspektus, bet netiks skaitliski vērtēta to ietekme uz IKP pieaugumu.

Kā svarīgākos ekonomikas attīstības faktoros varētu minēt tradicionālos ražošanas faktoros: darbu un kapitālu. Ekonomikas vēsturnieks Arnolds Aizsilnieks savā apjomīgajā Latvijas tautsaimniecības vēstures pētījumā kā trešo nozīmīgo ražošanas faktoru uzsver arī uzņēmību³, kas Latvijā pēc neatkarīgas valsts nodibināšanas 1918. gadā nav trūkusi, kaut arī kapitāls kara izpostītājā zemē bija liels trūkums. Uzņēmība arī mūsdienās paliek ļoti nozīmīgs attīstības faktors, taču arvien svarīgāku vietu ieņem cilvēkkapitāls, kura tikai viena no sastāvdaļām ir uzņēmība. Mūsdienās arvien lielāku nozīmi gūst zināšanas, pieredze, radošums, komunikācijas un citas cilvēkkapitāla sastāvdaļas.

Globalizācijas apstākļos arvien vairāk saasinās konkurence un viens no nozīmīgiem kā valsts, tā arī atsevišķa uzņēmuma attīstības priekšnoteikumiem ir konkurētspēja. Tās nodrošināšana bija arī viens no priekšnoteikumiem, lai Latviju uzņemtu ES. Konkurētspēju nozīmīgi ietekmē izmantoto tehnoloģiju atbilstība mūsdienu līmenim, strādājošo kvalifikācija, uzņēmējdarbības vadības līmenis, ieskaitot tirgus pārzināšanu⁴, kā arī labvēlīga ekonomiskā vide (resursu pieejamība, tirgus pieejamība, nodokļu slogs, valsts struktūrpolitika, tirgus, ražošanas un sociālā infrastruktūra) un konkurētspējīgu nozaru izvēle.⁵ Taču lai šīs jaunās tehnoloģijas iegādātos un paaugstinātu strādājošo kvalifikāciju ir nepieciešamas lielas investīcijas, kuru Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas ļoti trūka. Ņemot vērā to, ka Latvijā bija viszemākais IKP uz vienu iedzīvotāju no visām ES kandidātvalstīm un līdz 2005. gadam Latvija joprojām palika pēdējā vietā ES pēc šī rādītāja, valstī bija grūti palielināt investīcijām novirzāmos līdzekļus, jo to varēja izdarīt tikai samazinot personīgā patēriņa vai valsts

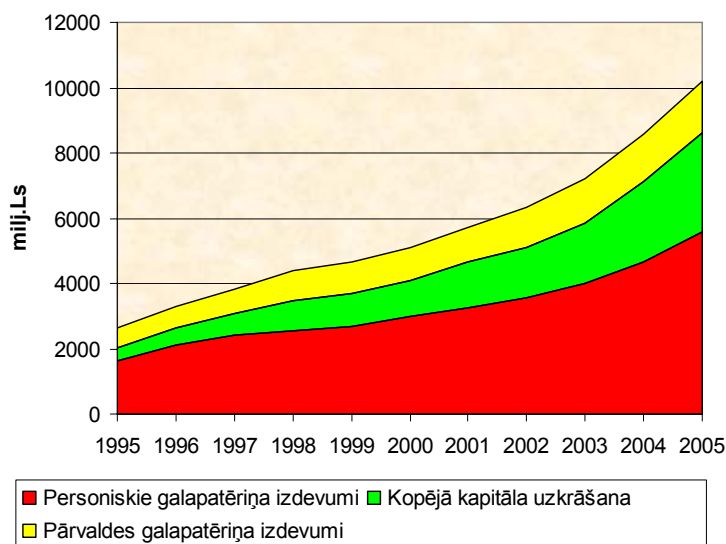
³ Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945. Stokholma: Daugava, 1968. – 965 lpp.

⁴ Guļāns P. "Latvijas ekonomika ES dalībvalstu un kandidātvalstu fonā". Eiropas integrācija un Latvijas tautsaimniecība, Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 1999.- 36 lpp.

⁵ Karnīte R., Karnīte L. "Latvija un Eiropas Savienība: integrācijas vēsture, principi un nosacījumi". Latvijas integrācija Eiropas Savienībā. Pētījumu programmas „Ekonomiskie, kultūras un sociālie aspekti Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā” rezultāti. Karnītes R. red. Rīga: BO SIA „ZA EI”, 2000. – 33 lpp.

izdevumus, kas radītu papildu sociālo spriedzi. Tāpēc šajā posmā jo īpaši nozīmīgas bija ārvalstu investīcijas. Savukārt, lai uzlabotu iedzīvotāju dzīves līmeni, ļoti nozīmīga bija arī dažādu starptautisku organizāciju un ārvalstu valdību palīdzība gan tehniskās, gan lētu kredītu, gan neatlīdzināmās palīdzības veidā.

Lai labāk izprastu cik nozīmīgas bija gan investīcijas, gan materiālā un intelektuālā palīdzība Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas, jāatceras kādos apstākļos tās tika saņemtas. Līdz 1995. gadam Latvija pārdzīvoja hiperinflāciju, naudas maiņu, banku krīzi. 1998. gads bija raksturīgs ar globālām ekonomiskām krīzēm. Latvijas ekonomiskās situācijas uzlabošanās šajos apstākļos nebija īpaši strauja. Tās atpalcību var izskaidrot ar IKP izlietojuma struktūru, kurā ir mazs investīciju īpatsvars.⁶ Aplūkojot IKP izlietojuma struktūru 1.2. attēlā, redzams, ka lielāko IKP daļu Latvijā patērē, tomēr pozitīvi, ka pēdējos gados straujāk pieaug investīcijām izlietotā IKP daļa. Kā rāda citu pasaules valstu pieredze, straujas ekonomikas attīstības veicināšanai investīciju īpatsvaram IKP jābūt lielākam par 20%⁷. Pēdējos piecos gados Latvijā investīciju īpatsvars IKP veidoja vidēji 26,5 %, kas ir pusotras reizes vairāk nekā vidēji pirmajos desmit gados pēc neatkarības atgūšanas.⁸ Investīciju procesu pēdējos gados labvēlīgi ietekmē stabilā makroekonomiskā vide, ārvalstu investīciju pieaugums, kredīta procentu likmju samazināšanās un banku sektora nostiprināšanās, kopējo ekonomisko aktivitāšu pieaugums un pozitīvu nākotnes paredzējumu veidošanās.⁹

1.2.att. IKP izlietojums Latvijā no 1995. līdz 2005. gadam (milj.Ls)

Avots: LR CSP datu bāzes www.csb.lv, autores interpretācija

⁶ Karnīte R., Karnīte L. "Latvija un Eiropas Savienība: integrācijas vēsture, principi un nosacījumi". Latvijas integrācija Eiropas Savienībā. Pētījumu programmas „Ekonomiskie, kultūras un sociālie aspekti Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā” rezultāti. Karnītes R. red. Rīga: BO SIA „ZA EI”, 2000. – 29 lpp.

⁷ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR EM, 1995. – 12 lpp.

⁸ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR EM, 2006.g. jūlijs – 21 lpp.

⁹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR EM, 2006.g. jūlijs – 11 lpp.

Tirgus saimniecības ieviešanai Latvijā bija nepieciešamas būtiskas strukturālās reformas. Atšķirībā no attīstītajām pasaules valstīm Latvijā pārejas periodā bija liels lauksaimniecībā, medniecībā, mežsaimniecībā un zvejniecībā nodarbināto īpatsvars. Tā kā šīs nozares arī citās valstīs ir ar zemāku darba ražīgumu, tad salīdzinoši lielais nodarbināto īpatsvars spēcīgi ietekmēja kopējo darba ražīgumu. Pārejas periodā Latvijā, tāpat kā citās Baltijas valstīs, ievērojami pieauga pakalpojumu nozares īpatsvars kopējā IKP. 1990. gadā pakalpojumu nozares īpatsvars pievienotajā vērtībā bija tikai 30%¹⁰, 1994. gadā tas jau pārsniedza pusi no IKP, bet 2005. gadā pakalpojumu nozares īpatsvars pievienotajā vērtībā jau ir palielinājies līdz gandrīz 74 %. Pakalpojumu nozarei ir arī visaugstākā efektivitāte, tāpēc tā piesaista jaunas investīcijas. Pirmajos piecos neatkarības atjaunošanas gados ražošanas apjomi visos pamatdarbības veidos samazinājās vismaz par 50%, kas izskaidrojams ar produkcijas pieprasījuma samazināšanos uz bijušajām PSRS republikām un sociālistiskā bloka valstīm, kā arī pasūtījumu militārām vajadzībām beigšanos. Taču tautsaimniecības attīstībai ir nepieciešama arī rūpniecības attīstība, pie tam, ņemot vērā Latvijas trūcīgos dabas resursus, rūpniecībai jābūt orientētai uz augstas pievienotās vērtības un zināšanu ietilpīgu produktu ražošanu. Tāpēc šajā pētījumā uzmanība tika pievērsta trimdas latviešu investīciju sadalījumam dažādās tautsaimniecības nozarēs.

Kopumā novērtējot tautsaimniecības attīstību Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas, ir redzami lieli sasniegumi – augsti izaugsmes tempi, investīciju pieaugums, ārvalstu investīciju pieaugums, ir uzlabojusies uzņēmējdarbības vide, Latvija ir kļuvusi par ES un NATO dalībvalsti, pieaug studentu skaits, pieaug iedzīvotāju mūža ilgums. Taču ir jomas, kurās vēl daudz darāmā un kurās attīstībai vajadzētu būt labvēlīgākai – Latvijā ir relatīvi augsts tekošā konta deficīts, kura pamatā ir izteikti negatīvā tirdzniecības bilance, ir ievērojamas atšķirības gan sociālajā, gan ekonomiskajā jomā starp Latvijas reģioniem, palielinājies materiālās nevienlīdzības līmenis (Džini indekss ir pieaudzis no 0,34 2000. gadā līdz 0,36 2004. gadā¹¹), gan dabiskās iedzīvotāju kustības, gan migrācijas dēļ strauji samazinās iedzīvotāju skaits, nepietiekams ir valsts finansējums veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanai.

Nākošajās apakšnodaļās tiks analizēti svarīgākie tautsaimniecības attīstību ietekmējošie faktori, kurus, savukārt, varēja ietekmēt trimdas latviešu ieguldījumi.

¹⁰ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR EM, 1995. – 16 lpp.

¹¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR EM, 2006.g. jūlijs – 11 lpp.

1.2. Ārvalstu tiešās investīcijas kā viens no tautsaimniecības attīstību veicinošajiem faktoriem un to īpatnības pārejas ekonomikas valstīs

Sociālisma ekonomikas sistēmas sabrukums, pavēra iespējas visu veidu ekonomiskai sadarbībai ar Rietumu valstīm. Plānveida ekonomikas valstis gandrīz piecdesmit gadus bija dzīvojušas autarķijas režīmā, pārsvarā sadarbojoties tikai SEPP ietvaros un starptautisko tirdzniecību realizējot, galvenokārt, bartera darījumu veidā, jo nedarbojās tirgus cenu mehānisms. Ārvalstu tiešās investīcijas tikpat kā nebija iespējamās vai arī tās tika stingri kontrolētas. Sākoties pārejas periodam no komandu ekonomikas uz tirgus ekonomiku, Latvija, līdzīgi kā citas Centrālās un Austrumeiropas valstis, atvēra savu ekonomiku uzņēmējdarbībai. Tas bija milzīgu pārmaiņu laiks, jo samērā īsā laika periodā uzņēmējdarbības vide pilnīgi izmainījās un radās jauni apstākļi ārvalstu investīcijām.

Ekonomiskajā literatūrā ārvalstu investīcijas tiek definētas kā ārzemju fizisko vai juridisko personu ieguldījumi valsts ekonomikā un tiek izdalītas divas ārvalstu investīciju formas – tiešās investīcijas uzņēmumos un investīcijas finansu instrumentos, kā, piemēram, akciju portfeli.¹²

Jāatzīmē, ka ekonomiskajā literatūrā var atrast vairākas atšķirīgas ārvalstu tiešo investīciju definīcijas.

UNCTAD (Apvienoto Nāciju Tirdzniecības un Attīstības Konference) ārvalstu tiešās investīcijas definē kā ārvalstu tiešā investora kapitāla plūsmas tieši vai caur citiem saistītiem uzņēmumiem ārvalstu uzņēmumā. Atbilstoši šai definīcijai ārvalstu tiešās investīcijas satur trīs komponentus: pamatkapitāls, reinvestētā peļņa un uzņēmuma iekšējie aizņēmumi. Pamatkapitāls ir ārvalstu tiešā investora pamatkapitāla daļu vai akciju iegāde uzņēmumā, kas atrodas citā valstī, kas nav šī investora rezidences valsts. Reinvestētā peļņa ir ārvalstu investora peļņas daļa, proporcionāli dalībai pamatkapitālā, kas nav izmaksāta kā dividendes vai ienākumi, kas nav pārskaitīti tiešajam investoram. Uzņēmuma iekšējie aizņēmumi ir īstermiņa un ilgtermiņa aizņēmumu un aizdevumu neto summa, t.i. kredīti ārvalstu investīcijas saņemošajam uzņēmumam mīnus aizdevumi ārvalstu dalībniekam¹³.

Pasaules Bankas pasaules attīstības indikatoros ārvalstu tiešās investīcijas definē kā neto investīciju plūsmas, lai iegūtu ilgstošu ietekmi (vismaz 10 % balsu) vadībā uzņēmumam,

¹² A Concise Dictionary of Business. Oxford, New York: Oxford University Press, 1990., 151 lpp.

¹³ www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3146&lng=1 (20.09.2005.)

kas darbojas citā valstī. Ārvalstu tiešās investīcijas ir pamatkapitāla, reinvestētās peļņas, cita ilgtermiņa kapitāla un īstermiņa kapitāla, kas parādās maksājumu bilancē, summa¹⁴.

LR CSP izmantotajā ārvalstu tiešo investīciju definīcijā ir dotas sekojošas ārvalstu tiešo investīciju pazīmes – tās ir „...ilgtermiņa attiecības starp vienas ekonomikas rezidentu (tiešais ieguldītājs) un citas ekonomikas rezidenta uzņēmumu (tiešo investīciju uzņēmums). Investīcijas var uzskatīt par tiešajām, ja tiešajam ieguldītājam pieder 10 % un vairāk no parastajām akcijām vai balsstiesībām, vai ekvivalenta līdzdalība tiešo investīciju uzņēmumā.”¹⁵

Ārvalstu tiešās investīcijas tiek definētas arī kā investīciju plūsma finansiālā kapitāla vai citu resursu formā uz citu valsti, ar mērķi ietekmēt ārvalstu uzņēmuma politiku¹⁶, neprecizējot cik lielai ietekmei būtu jābūt, lai investīcijas uzskatītu par tiešajām. Ekonomiski ārvalstu tiešās investīcijas ir mehānisms resursu paketes, gan finansu kapitāla, gan tehnoloģiju, gan cilvēku resursu formā, pārvietošanai pār nacionālajām robežām, saglabājot mātes uzņēmuma kontroli. Praksē šī resursu paketes definīcija tiek pielāgota nepieciešamajiem pētījumu mērķiem, taču visbiežāk tiek sašaurināta līdz ieguldījumiem pamatkapitālā, jo tos ir visvienkāršāk izmērīt. Arī LR CSP ārvalstu investīciju definīcijā ir ietverta prasība, ka tiem jābūt ārvalstu fizisko un juridisko personu ieguldījumiem Latvijā reģistrēto uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību pamatkapitālā.

Tiešo investīciju galvenā atšķirība no portfeļinvestīcijām ir ārvalsts investora kontrole, jo portfeļinvestīciju gadījumā investors vienkārši aizdod savu kapitālu, lai saņemtu augļu maksājumus un vēlāk arī vērtspapīra nominālu, kamēr tiešā investora mērķis ir saglabāt kontroli pār investēto kapitālu.

Ņemot vērā iepriekš aplūkotās ārvalstu tiešo investīciju definīcijas, autore šī pētījuma nolūkos kā trimdas latviešu tiešās investīcijas uzskaita ieguldījumus Latvijā reģistrēto uzņēmumu pamatkapitālos, neatkarīgi no to īpatsvara.

Ārvalstu tiešās investīcijas no visām starptautiskā biznesa jomām pārejas ekonomikas valstīs bija saistītas ar lielām cerībām, jo tās, līdz ar finansu kapitāla palielināšanu, veicina arī tehnoloģiju, modernu iekārtu, zināšanu un zinātības (know-how) pārnesi, brīvā tirgus ekonomikā radušos un pārbaudīto vadības teoriju un metožu ieviešanu, kā arī starptautisko tirgu un attīstītu informāciju sistēmu pieejamību. Ārvalstu investīcijas pārejas perioda valstīs bija īpaši nozīmīgas, kā labs papildinājums trūcīgajam valsts budžetam, iegūstot līdzekļus,

¹⁴ www.worldbank.org/data/WDI2000/ (20.09.2005.)

¹⁵ www.csb.lv (20.09.2005.)

¹⁶ Meyer K. Direct Investment in Economies in Transition. Northampton: Edward Elgar Publishing, Inc, 1998., 25 lpp.

privatizējot valsts uzņēmumus, tās bija cerības uz tautsaimniecības restrukturizāciju un uz morāli un fiziski novecojušo pamatlīdzekļu atjaunošanu. Ārvalstu kapitāla ienākšana saistījās ar cerību palielināt ekonomisko reformu ātrumu, konkurences veicināšanu un privātā sektora attīstīšanos. Pie tam ārvalstu investoriem, veicinot produkcijas noietu, bija lielākas iespējas atvieglot ceļu uz tirgiem, pateicoties šo tirgu pārzināšanai un izplatīšanas tīklu pieejamībai.

Savukārt, ārvalstu uzņēmējiem politiskās iekārtas maiņa un tirgus ekonomikas izveidošana Centrālās un Austrumeiropas valstīs radīja lielas biznesa iespējas, jo atvērās iepriekš nepieejams tirgus, kas solīja plašas realizācijas iespējas. Cilvēki, kuri ilgu laiku bija dzīvojuši aiz „dzelzs priekškara”, cik tik varēja izmantoja radušos izdevību iegādāties preces, kas viņiem līdz tam nebija pieejamas. Salīdzinoši labi kvalificētais un lētais darbaspēks pavēra iespējas pārvietot ražotnes bijušajās sociālistiskā bloka valstīs, lai sekmīgāk konkurētu ar strauji augošajiem Āzijas ražotājiem.

Pārejas perioda sākumā saikne starp ārvalstu tiešajām investīcijām un ekonomisko reformu procesu bija cieši saistīta. Tās valstīs, kurās ekonomiskās reformas noritēja veiksmīgāk, spēja piesaistīt vairāk ārvalstu investīciju. Ārvalstu investīcijas ievērojami ietekmēja tādus makroekonomiskos rādītājus kā valsts maksājumu bilance un nodarbinātība, līdz ar tām valstīs tika ievestas jaunas tehnoloģijas, jaunas zināšanas par saimniecisko procesu vadīšanu un marketingu.

Taču ārvalstu investīcijām var būt arī negatīva ietekme. Pirmkārt, saasinās konkurence un vietējiem uzņēmumiem samazinās tirgus daļa, kas viņu darbību var padarīt nerentablu. Protams, pieaugot konkurencei, samazinās cenas, taču ne vienmēr patērētāju ieguvums spēj kompensēt vietējo ražotāju zaudējumus. Otrs svarīgs ārvalstu investīciju trūkums ir peļņas repatriācija, kas vēl vairāk pasliktina maksājumu bilanci, kas Latvijai jau tā ir negatīva visus gadus pēc neatkarības atjaunošanas. Vēl ārvalstu investīcijas var radīt uzņēmumus nozarēs, kas kaitē apkārtējai videi, ņemot vērā salīdzinoši vieglākus vides aizsardzības noteikumus kā tas ir attīstītajās valstīs, vai arī piesaista mazkvalificētu darbaspēku, kas bremsē ražīguma palielināšanos un izaugsmes iespējas. Kā vēl vienu problēmu lielam ārvalstu tiešo investīciju pieplūdumam jāatzīmē nepamatotu vispārējo algu pieaugumu. Tā kā ārvalstu uzņēmumos, it īpaši pārejas periodā, tiek panākts lielāks darba ražīgums, šajos uzņēmumos ir iespēja straujāk palielināt darba algas. Tas izraisa pieprasījumu pēc lielākām algām arī vietējos uzņēmumos, taču sakarā ar zemāku darba ražīgumu, vietējo uzņēmumu konkurētspēja samazinās vēl vairāk. Vietējā sektora nespēja konkurēt var izraisīt nodarbinātības samazināšanos. Šāda situācija bija Īrijā 20. gs. 80-tajos gados. Apgrozījums uz vienu nodarbināto modernajā sektorā, kurā dominēja ārvalstu uzņēmumi bija divreiz lielāks kā tradicionālajā sektorā, bet

darba samaksa tajos pieauga gandrīz vienādi. No 1980.g. -1992.g. nodarbinātība modernajā sektorā pieauga par 54%, bet pēc apjoma daudz lielākajā tradicionālajā sektorā samazinājās par 27%, tādejādi kopējais rūpniecībā nodarbināto skaits samazinājās par 15%¹⁷. Arī citās valstīs, kas piedzīvojušas lielus resursu pieplūdumus, šāds reālā atalgojuma pieaugums pārējos ekonomikas sektoros ir novērots¹⁸. Tomēr situācija Īrijā bija ļoti atšķirīga no Latvijas situācijas pēc neatkarības atgūšanas. Īrijā nenotika pāreja no komandu ekonomikas uz tirgus ekonomiku, pie tam Īrijā ar savām ārvalstu investīcijām ienāca lielās starpnacionālās korporācijas, kurām bija iespēja investēt lielus līdzekļus. Latvijā šādu starpnacionālo korporāciju investīcijas, kas varētu deformēt nodarbinātības un atalgojuma līdzsvaru nemaz neienāca.

Būtiska problēma ir arī ārvalstu un vietēja sektora konkurence par darbaspēku. Protams, ka starptautiskiem uzņēmumiem ir vieglāk piesaistīt kvalificētu darbaspēku, jo ir vairāk resursu, bet tas samazina potenciālo darbinieku skaitu vietējam sektoram. Šāda situācija kļūst īpaši aktuāla šobrīd Latvijā, jo daudzās nozarēs kā viena no galvenajām izaugsmes problēmām ir vajadzīgās kvalifikācijas darbinieku trūkums.

Vēl kā risku tautsaimniecībai piesaistīt pārlietu lielas ārvalstu investīcijas, it īpaši specializējoties kādā noteiktā darbības veidā, var uzskatīt iespējamo atkarību no starptautisko kompāniju esamības valstī. Taču jāņem vērā, ka pat ja šīs kompānijas valsti pamet, ir virkne ieguvumu, kas paliek valstī – izveidotā infrastruktūra, darbinieku zināšanas un prasmes, iegūtie nodokļu maksājumi, arī vietējie uzņēmumi kļūst spēcīgāki. Līdz ar to pat ja atsevišķi starptautiski uzņēmumi valsti pamet tā tomēr paliek labākās pozīcijās nekā tā būtu, ja šo investīciju vispār nebūtu bijis.

Ekonomiskajā literatūrā ir secināts, ka starptautiskie biznesa partneri, pieņemot lēmumu uzsākt uzņēmējdarbību pārejas ekonomikas valstīs, analizē sekojošus ekonomiskās vides aspektus: ekonomikas pārstrukturizācijas procesu, privatizācijas iespējas, institucionālās sistēmas izveidošanos, pārorientēšanos uz starptautisko tirdzniecību, jaunus tirgus un darbaspēka izmaksas¹⁹.

Ekonomikas pārstrukturizācijas atbilstoši tirgus ekonomikas nosacījumiem ietvaros bija jāizveido privātais sektors, lai valsts plānoto resursu sadales vietā notiktu pieprasījuma un

¹⁷ Barry F. "Peripheralities in Economic Geography and Modern Growth Theory: Evidence from Ireland's Adjustnet to Free Trade", *World Economy*, 19(3), 345-365 lpp.

¹⁸ Nankani G. "Development Problems of Mineral-Exporting Countries", World Bank, Working Paper, no.354, Washington

¹⁹ Meyer K. *Direct Investment in Economies in Transition*. Northampton: Edward Elgar Publishing, Inc, 1998., 16 lpp.

piedāvājuma noteikto cenu iedarbība uz resursu sadali. Līdz ar to bija jānovērš komandu ekonomikas radītās disproporcijas:

- pārmēru izvērstā mašīnbūve, kas bieži strādāja ar zaudējumiem, bet neattīstīts patēriņa preču un pakalpojumu sektors,
- lielu zemas kvalitātes produkcijas partiju ražošana, kas tika ražotas neņemot vērā tirgus pieprasījumu,
- neieinteresētība attīstīt tehnoloģisko procesu, kā arī ierobežotās iespējas iegādāties jaunākās tehnoloģijas,
- neattīstīta vadības loma un riska uzņemšanās, kas ir būtiska spēja uzņēmējdarbības uzsākšanai, lieka darbaspēka nodarbināšana, kas tika veicināta, lai slēptu bezdarbu,
- uzņēmuma līmenī nebija nekādas starptautiskā tirdzniecības sarunu un līgumu slēgšanas pieredzes, jo tā notikta tirdzniecības apvienību ietvaros un pārsvarā bartera veidā.

Ārvalstu investori pārejas ekonomikas valstīs nereti izvēlējās gatavu uzņēmumu privatizāciju, kas deva iespēju iegūt tirgus daļu ar jau pazīstamu vietējo preču zīmi un izplatīšanas kanāliem. Bieži vien tehnoloģijai un esošajiem pamatlīdzekļiem vairs nebija lielas vērtības, taču privatizējot uzņēmumu varēja iegūt jau pieredzējušu darbaspēku un vietējos kontaktus pārzinošus vadītājus. Cita iespēja ārvalstu investoriem bija veidot kopuzņēmumus vai dibināt jaunus uzņēmumus. Kopuzņēmumiem vairākās valstīs bija dažādas nodokļu atlaides.

Pētījumi par ārvalstu tiešajām investīcijām ir izkristalizējuši trīs galvenos aspektus, kas veicina investēt ārvalstīs – ražošanas novietojums realizācijas tirgu tuvumā vai izdevīgāku nodokļu zonās, uzņēmumu salīdzinošās priekšrocības, kā arī centieni integrēt dažādas biznesa vienības vienā uzņēmumā. Ņemot vērā Latvijas nelielo tirgus kapacitāti, pirmais iemesls retos gadījumos varēja būt pietiekams arguments, lai izvēlētos investēt Latvijā. Daži investori izvēlējās Latviju, izmantojot tās ģeogrāfisko atrašanās vietu Baltijas valstu vidū, lai realizētu produkciju visās trijās Baltijas valstīs.

Pētot trimdas latviešu investīcijas Latvijas uzņēmumos, ir saskatāma interese izvietot ražošanu tirgu tuvumā, bet galvenokārt, uzņēmumu salīdzinošo priekšrocību izmantošanā, kas Latvijas gadījumā varēja būt salīdzinoši lētais, bet kvalificētais darbaspēks. „Lursoft” datu bāzē tika atrasti tikai daži uzņēmumi, kuriem ir mātes uzņēmumi ārvalstīs. Lielākajā skaitā gadījumu investīcijas ir veikušas fiziskas personas, līdz ar to investīciju cēlonis nav bijusi dažādu biznesa vienību integrācija vienā uzņēmumā.

Citu valstu pieredze liecina, ka lai piesaistītu ārvalstu investīcijas ir nepieciešama mērķtiecīga politika. Analizējot Īrijas ekonomisko uzplaukumu pēdējā desmitgadē, īru ekonomisti to lielā mērā saista ar straujo ārvalstu investīciju pieplūdumu modernās nozarēs ar augstu rentabilitāti. Kā galvenie priekšnoteikumi šādai ārvalstu investoru interesei tiek minēti sekojoši faktori²⁰:

- Īrija kā viena no pirmajām valstīm pieņēma stratēģiju piesaistīt starptautiskas korporācijas, attīstot iemaņas un pieredzi šajā jautājumā, tādējādi aizsteidzoties priekšā konkurentiem,
- valstī bija zems uzņēmuma ienākuma nodoklis un dāsna dotāciju sistēma,
- angļu valodas vide, kas novērsa valodas barjeras,
- salīdzinoši zemas darbaspēka izmaksas, salīdzinājumā ar industriāli vairāk attīstītām valstīm un labāka pieeja eksporta tirgiem, salīdzinājumā ar mazāk industriāli attīstītām valstīm ar vēl zemākām darbaspēka izmaksām.

Pie tam, sasniedzot ārvalstu investīciju „kritisko masu” tās sāk piesaistīt arvien vairāk jaunas investīcijas. To rada dažādi faktori: gan darbaspēka apgūtās zināšanas un prasmes, informācijas apmaiņa horizontālā un vertikālā līmenī, vietējo uzņēmumu un nozaru, kas ir ārvalstu uzņēmumu piegādātāji vai nodarbojas ar to apkalpošanu izaugsme, gan informācijas apmaiņa ar citiem ārvalstu potenciālajiem investoriem, kam samazinās piemērotas investīciju vietas izpētes izmaksas. Piemēram, Īrijā jaunu starptautisku kompāniju vadītāju aptauja apstiprināja hipotēzi, ka viņu lēmumu izvietot ražošanu Īrijā lielā mērā ir ietekmējuši svarīgāko tirgus dalībnieku panākumi darbojoties Īrijā²¹. Līdzīgu tendenci var novērot arī starp trimdas latviešu investīcijām Latvijā. Tie tautieši, kam izdevās izveidot Latvijā sekmīgi strādājošus uzņēmumus, ir piesaistījuši investorus gan no savas, gan citām mītnes zemēm, dibinot kopīgus jaunus uzņēmumus, par ko vairāk aprakstīts darba 3. nodaļā.

Tas, ka ārvalstu uzņēmumos strādājošie darbinieki iegūst jaunas zināšanas, kas veicina viņu pašu komercdarbības uzsākšanu ir ārkārtīgi nozīmīgs faktors, it īpaši pārejas ekonomikas valstīs, kurās nebija pieredzes privātajā komercdarbībā. Īrijā datoru programmatūras sektorā vietējo komersantu pētījumā noskaidrojās, ka viena trešdaļa no dibinātājiem ir strādājuši šāda profila ārvalstu uzņēmumos tieši pirms savas komercsabiedrības dibināšanas un divas trešdaļas kaut kad savas karjeras laikā ir strādājuši starptautiskajās kompānijās, kas nodarbojas ar programmatūras izstrādi²².

²⁰ Barry F. Understanding Ireland's Economic Growth. London: Macmillan Press Ltd., 1999, 62 lpp.

²¹ tur pat, 65 lpp.

²² tur pat, 65 lpp.

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (ESAO) pētījumā par ārvalstu tiešo investīciju attīstības tendencēm 2005. gadā uzsvērts, ka tradicionāli ir ticis uzskatīts, ka ārvalstu investīciju plūsmu uz attīstības valstīm motivē resursu pieejamība vai starptautisko uzņēmumu meklējumi pēc lētākām ražošanas vietām. Taču pēdējo gadu attīstības tendences ir parādījušas, ka tas ir pārāk vienkāršots izskaidrojums, jo ārvalstu investīcijas lielā mērā ietekmē ne tikai ražošanas izmaksas, bet arī investīciju saņēmējas valsts cilvēkkapitāla potenciāls, strādājošo zināšanas un kompetences, kā arī vietējā tirgus lielums.²³ Kā spilgtu piemēru var minēt datorprogrammu izstrādāšanas pakalpojumu lielo apjomu Indijā, ko izmanto ASV starptautiskās kompānijas. Šveice, lai arī ļoti tehnoloģiski attīstīta valsts, tiecas savas izpētes un attīstības aktivitātes attīstīt ārvalstīs, tērējot vairāk kā pusi savu uzņēmumu izpētes un attīstības izdevumiem paredzēto budžetu ārvalstu filiālēs.²⁴ Ņemot vērā šīs tendences, milzīga nozīme jāpievērš cilvēkkapitāla attīstīšanai, lai ārvalstu investori būtu ieinteresēti tērēt savus izpētes un attīstības izdevumus arī Latvijā.

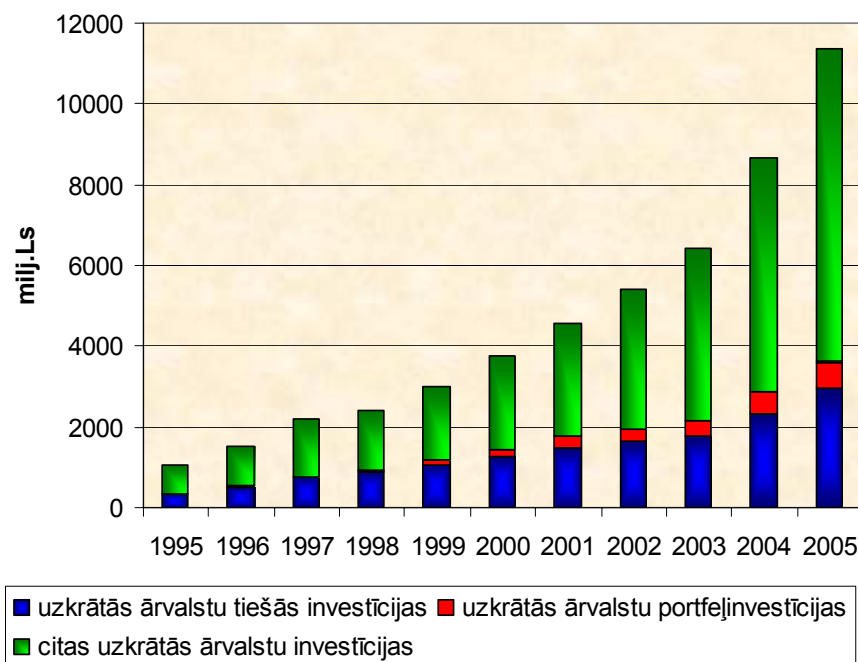
Starptautisku kompāniju klātbūtne sekmē arī augstāku prasību uzstādīšanu produkcijas kvalitātei un savlaicīgiem termiņiem vietējām komercsabiedrībām, kas piegādā izejvielas vai sniedz pakalpojumus, līdz ar to arī šie komersanti kļūst konkurētspējīgāki un var izpildīt prasības, kas nepieciešamas, lai produkciju eksportētu. To kādu ietekmi starptautisku uzņēmumu veidošana atstāj uz valsts ekonomiku, lielā mērā ir atkarīga no iepriekšminēto faktoru savstarpējas mijiedarbības un katra no tiem ietekmes intensitātes.

Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas ārvalstu investīcijas tika uzskatītas par nozīmīgu attīstības avotu. Latvijā tika īstenota liberāla ārējo investīciju politika, kurā ārvalstu ieguldītājiem uzņēmējdarbībā tika noteiktas tādas pašas tiesības un pienākumi kā nacionālajiem uzņēmumiem, nelieli nodokļu atvieglojumi, neierobežotas tiesības rīkoties ar Latvijas uzņēmumos iegūto peļņu, stingra īpašuma aizsardzība un nelieli ierobežojumi zemes iegādē un darbības veida izvēlē.²⁵ Šāda politika ir vainagojusies ar jaunu ārvalstu investīciju pieplūdumu ik gadu, jo uzkrāto investīciju apjoms Latvijā nemitīgi palielinās (skat. 1.3. att).

²³ Christiansen H., Bertrand A. Trends and Recent Development in Foreign Direct Investment. OECD, 2005- 21 lpp.

²⁴ tur pat, 21 lpp.

²⁵ Karnīte R., Karnīte L. "Latvija un Eiropas Savienība: integrācijas vēsture, principi un nosacījumi". Latvijas integrācija Eiropas Savienībā. Pētījumu programmas „Ekonomiskie, kultūras un sociālie aspekti Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā” rezultāti. Karnītes R. red. Rīga: BO SIA „ZA EI”, 2000. – 41 lpp.

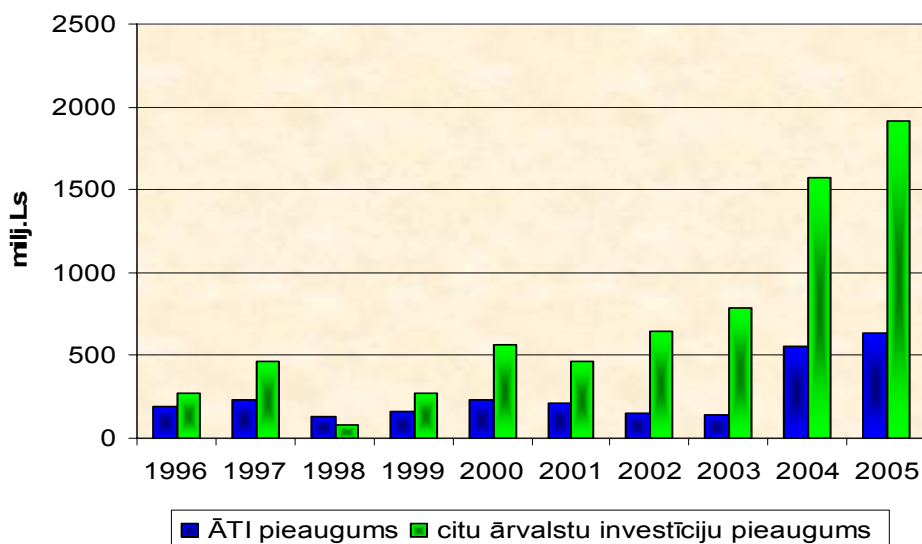

1.3. att. Uzkrātās ārvalstu investīcijas Latvijā no 1995.-2005. gadam (milj.Ls)

Avots: LR Centrālās Statistikas pārvaldes datu bāzes www.csb.lv, autores interpretācija

Attēlā 1.3. redzams, ka lielāko ārvalstu investīciju daļu sastāda „citas ārvalstu investīcijas”, kas aptver visus finanšu darījumus, kuri nav ieskaitīti tiešajās investīcijās, portfeļinvestīcijās vai rezerves aktīvos (tirdzniecības kredīti, Starptautiskā Valūtas fonda kredīti un aizdevumu izmantošana, valūta un depozīti, citi aizdevumi)²⁶. Latvijā portfeļinvestīciju īpatsvars ir ļoti neliels no 0,36 % līdz 6,11 % no kopējām uzkrātajām ārvalstu investīcijām. Ārvalstu investīcijas daudz straujāk pieauga sākot no 2004. gada (skat. 1.4. att.), kas izskaidrojams ar Latvijas iestāšanos ES, kas ārvalstu investoriem ir radījusi lielāku drošību un stabilitāti ekonomiskajā un politiskajā vidē.

²⁶ www.csb.lv (15.10.2006.)

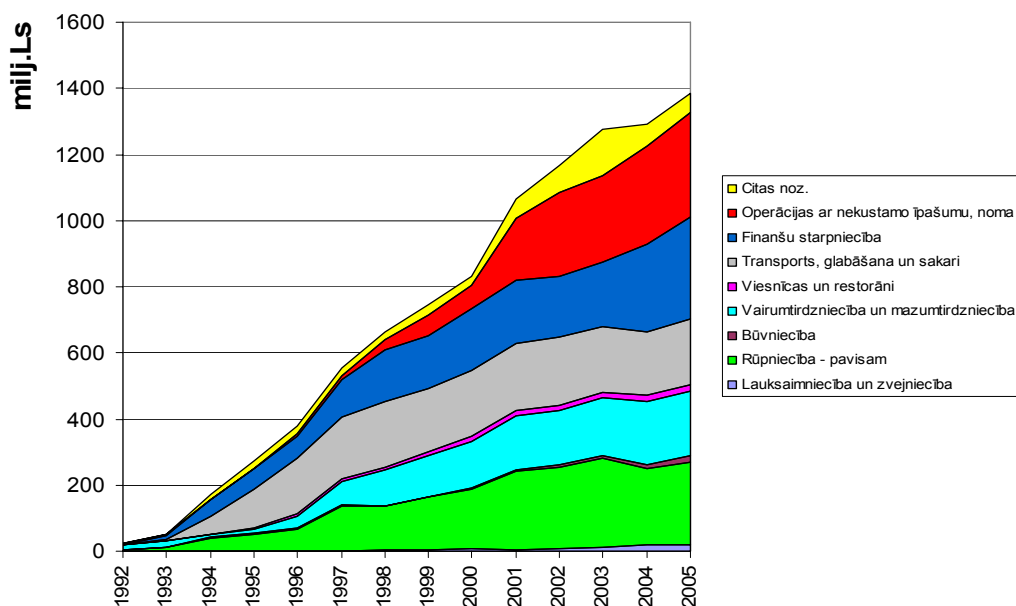
1.4. att. Ārvalstu investīciju pieaugums Latvijā no 1996. līdz 2005. gadam (milj.Ls)

Avots: LR CSP datu bāzes www.csb.lv, autores aprēķini un interpretācija

Straujāks ārvalstu investīciju pieaugums pēc Latvijas iestāšanās ES ir vērojams gan tiešajām investīcijām, gan citām ārvalstu investīcijām. Pētot trimdas latviešu ieguldījumus tiks salīdzināts, vai arī to pieaugums atbilst kopējām ārvalstu investīciju tendencēm.

Pārejas periodā bija nepieciešamas būtiskas strukturālas izmaiņas un ārvalstu investīcijas tās varēja sekmēt. Sakarā ar novecojušajām iekārtām un nepiemēroto produkcijas veidu dominēšanu rūpniecībā, svarīgi bija piesaistīt investīcijas rūpniecībā, kas dotu iespējas izmantot jaunākas tehnoloģijas, uzlabot pieeju tirgiem, ieviest jaunākās vadības metodes. Pirmās lielākās ārvalstu tiešās investīcijas tika saņemtas no ASV, piemēram, SIA Kellog Latvija ar kopējo ieguldījumu 12,5 miljoni Ls 1991. gadā.²⁷ Kā redzams 1.5. attēlā, ārvalstu uzkrāto tiešo investīciju uzņēmumu pamatkapitālos sadalījums starp ražošanas un pakalpojumu sfēras uzņēmumiem ir ļoti nevienmērīgs, jo tikai nepilna piektā daļa ārvalstu investīciju ir ieguldīta rūpniecībā, bet pārējās – dažādos pakalpojumu uzņēmumos. Salīdzinoši neliels ĀTI īpatsvars ir viesnīcu un restorānu un būvniecības uzņēmumu pamatkapitālos. Taču ārvalstu investīcijas šajās nozarēs pieaug acīm redzami, jo pēdējos gados Rīgā ir atklātas vairākas jaunas viesnīcas, kas pieder ārvalstu investoriem. Nelielais šo investīciju uzņēmumu pamatkapitālos īpatsvars ir izskaidrojams ar to, ka tās tiek finansētas, galvenokārt, izmantojot kredītus, nevis ieguldot līdzekļus pamatkapitālā.

²⁷ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR EM, 1995. – 27 lpp.

1.5. att. Uzkrāto ĀTI Latvijā sadalījums pa tautsaimniecības nozarēm no 1992. – 2005.g.

Avots: LR CSP datu bāzes www.csb.lv, autores aprēķini un interpretācija

Neatkarības pirmajos piecos gados ārvalstu investīciju pieauguma tempi bija samērā lēni, jo investori bija ieņēmuši nogaidošu pozīciju, sakarā ar vēl klātesošo svešas armijas klātbūtni, biežajām izmaiņām likumdošanā un nenokārtotajiem īpašuma tiesību jautājumiem. Taču pēdējo divu gadu dati parāda, ka investoriem Latvija ir kļuvusi pievilcīgāka investīciju vieta. Laika gaitā ir mainījušās valstis, no kurām Latvija saņem lielākās investīcijas. Ja līdz 1993. gadam dominēja ASV, 1994. gadā – Dānija ar 24 % īpatsvaru²⁸, vēlāk Vācijas investori, tad 2006. gadā lielākās uzkrātās ĀTI Latvijā ir no Zviedrijas, ASV un Igaunijas²⁹.

Tātad kopvērtējumā var secināt, ka Latvijā ārvalstu investīcijas bija objektīvi nepieciešamas, ņemot vērā to nemitīgo pieaugumu, vide tām ir bijusi labvēlīga, investēts tiek dažādās nozarēs, tomēr lielākā daļa ārvalstu investīciju ir pakalpojumu sfērā. Vai šajās tendencēs ir arī trimdas latviešu būtiska ietekme, autore centās noskaidrot darba otrajā nodaļā.

1.3. Ārvalstu palīdzības ietekme uz tautsaimniecības attīstību

Ārvalstu palīdzības ietekme uz palīdzību saņemošo valstu tautsaimniecības izaugsmi jau pusgadsimtu ir pētnieku diskusiju subjekts. Tās pirmsākumos palīdzības pozitīvā ietekme uz ekonomikas augsmi netika apstrīdēta. Tā kā pēc Otrā pasaules kara izstrādātais Māršala

²⁸ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga LR EM, 1995. – 27 lpp.

²⁹ SIA Lursoft dati www.lursoft.lv (16.10.2006.)

plāns, kura ietvaros ASV sniedza Eiropai ekonomisku palīdzību 13 miljardu dolāru apmērā³⁰, izrādījās veiksmīgs, bija nodoms to atkārtot arī attīstības valstu ekonomikas augsmes uzlabošanai un nabadzības samazināšanai. Palīdzības programmu atbalstītāji uzskata, ka nabadzīgās valstīs ir nabadzīgas, jo ir zems investīciju līmenis, ko izraisa vai nu zemais vietējo uzkrājumu līmenis vai nepietiekams ārvalstu valūtu daudzums, vai abi faktori kopā. Ārvalstu palīdzība, tiek uzskatīta kā līdzeklis, kas var šo plaisu aizpildīt, papildinot vietējos uzkrājumus vai valūtas rezerves. Tādejādi tiktu palielinātas investīcijas un tas veicinātu ekonomikas izaugsmi. Ar laiku šis pieaugums kļūtu jau pašpietiekams, nepieciešamība pēc palīdzības zustu un pasaule kļūtu labāka un pārticīgāka³¹.

Ārvalstu palīdzībai parasti ir divi galvenie mērķi. Viens ir veicināt ilgtermiņa izaugsmi un samazināt nabadzību attīstības valstīs, gan daļēji altruistisku motīvu dēļ, gan arī pastāvot ieinteresētībai ekonomiskajā un politiskajā stabilitātē. Otrs mērķis ir sekmēt donoru politiskās un stratēģiskās intereses. Palīdzība parasti tiek sniegta politiski sabiedrotajām valstīm³².

Palīdzības apjomi attīstībai no ESAO valstīm 20. gs. 70-os un 80-os gados nemitīgi pieauga, sasniedzot lielāko apjomu 1991. gadā, kas bija 69 miljardi ASV dolāru (1995. gada cenās)³³, bet vēlāk 90-os gados ārvalstu palīdzības nozīmība ievērojami samazinājās. To izraisīja gan ESAO valstu fiskālās problēmas, gan aukstā kara beigas, līdz ar to ievērojami samazinājās otrā palīdzības mērķa nozīmība, jo attīstītajām valstīm vairs nebija jādala ietekmes sfēras ar sociālistisko bloku, kā arī ievērojama privātā kapitāla plūsmas palielināšanās uz attīstības valstīm.

Šīs pārmaiņas vēl jo vairāk saasina pētnieku uzmanību, lai noskaidrotu vai ārvalstu palīdzība sekmē palīdzību saņemošo valstu izaugsmi un vai tā tiešām samazina nabadzību. 20. gs. 50-os gados valdība uzskats, bez nopietniem empīriskiem pētījumiem, ka ārvalstu palīdzība spēj nodrošināt nepieciešamo kapitālu, lai stimulētu attīstības valstu izaugsmi. Pirmie pētījumi tika uzsākti 60-os gados, izmantojot Harroda-Domara augsmes modeli³⁴. Šajā modelī tiek pieņemts, ka pastāv darba piedāvājuma pārpalikums un izaugsmi kavē tikai kapitāla pieejamības un ražīguma trūkums. Kapitāla pieejamību, ko parāda investīciju līmenis, lielā mērā nosaka uzkrājumu līmenis. Tātad, lai sasniegtu vēlamo izaugsmes tempu, valdībai ir vai nu jāpalielina uzkrājumu līmenis vai arī jāpaaugstina kapitāla ražīgums. Nabadzīgajās valstīs uzkrājumu līmenis parasti ir nepietiekošs, lai sasniegtu augstāku izaugsmes tempu. Ar

³⁰ Ideju vārdnīca, Nortonas A. red., - R.: Zvaigzne ABC, 1999., 335 lpp.

³¹ McGillivray, Feeny S., Hermes N., Lensink R. "It Works; It Doesn't; It Can, But That Depends...". United Nations University, 2005. (www.wider.unu.edu/publications/rps/rps2005/rp2005-54.pdf) (15.10.2005)

³² Assessing Aid What Works, What Doesn't, and Why. New York: Oxford University Press, 1998., 7 lpp.

³³ Global Development Finance 1998. www.worldbank.org (03.05.2004.)

³⁴ Mc Gillivray, Feeny S., Hermes N., Lensink R. "It Works; It Doesn't; It Can, But That Depends...". United Nations University, 2005. (www.wider.unu.edu/publications/rps/rps2005/rp2005-54.pdf) (15.10.2005)

ārvalstu palīdzību papildinātās ārvalstu valūtas rezerves paplašina iespējas attīstības valstīm importēt kapitālpreces investīcijām, jo to eksports reti kad ir pietiekams, lai iegūtu pietiekamas ārvalstu valūtas rezerves. Vēl viena iespēja uzlabot investīciju iespējas ir piešķirt palīdzību tieši palīdzību saņemošo valstu valdībām, lai tās to novirzītu investīcijām.

Taču pētījumu rezultāti parādīja, ka Harroda-Domara modeli paredzētā pozitīvā sakarība starp ārvalstu palīdzību un pieaugumu uzkrājumos nepastāv. Vairāku pētījumu dati liecināja pat pretējo, ka šī sakarība ir negatīva.³⁵

20 gs. 70-to gadu pētījumos ārvalstu kapitāla plūsmas tiek sadalītas ārvalstu palīdzībā, ārvalstu investīcijās un citās plūsmās un pētīja nevis ārvalstu finansu ietekmi uz uzkrājumiem, bet ārvalstu palīdzības ietekmi tieši uz investīcijām un izaugsmi. Gustava Papaneka (*Gustav Papanek*) 1973. gada pētījumā tika atrasts pierādījums, ka ārvalstu palīdzība pozitīvi korelē ar augtākiem pieauguma tempiem.³⁶ Taču vēlākie pētījumi vienprātīgi šo faktu vairs neapstiprināja.³⁷ Arī 90-to gadu Pītera Būna (*Peter Boone*) pētījums par ārvalstu palīdzības ietekmi uz investīcijām, patēriņu un labklājības rādītājiem, izmantojot 91 valsts datus par laika periodu no 1971. – 1990. gadam, parādīja, ka ārvalstu palīdzība drīzāk palielina valdības patēriņu, nevis palielina investīcijas vai dod labumu nabadzīgajiem.³⁸

Kopumā līdz pat 90-iem gadiem empīrisko datu analīzes rezultātā pētnieki nav vienprātīgi nonākuši pie secinājuma, ka ārvalstu palīdzība būtiski veicina izaugsmi. Rezultāti bieži vien atšķīrās, atkarībā no datu grupēšanas pēc valstīm un laika periodiem.

Kā būtisks lūzums pētījumos par ārvalstu palīdzības ietekmi uz tautsaimniecības izaugsmi, jāmin 1998. gads, kad tika publicēts Pasaules Bankas ziņojums „Palīdzības vērtēšana” (*Assessing Aid*), kas tika balstīts uz jauniem makroekonomiskiem pētījumiem, atzīstot, ka palīdzības efektivitāte ir atkarīga no īpašiem apstākļiem palīdzības saņēmējvalstīs. Kā Pasaules Bankas sniegtā ziņojuma par palīdzības novērtējumu priekšvārdā trāpīgi teicis tās viceprezidents Jozefs Štiglics (*Joseph Stiglitz*) - ārvalstu palīdzība ir gandrīz tikpat daudz zināšanas kā nauda. Primārā palīdzības loma ir radīt valstīm un to kopienām zināšanas, kas tām nepieciešamas attīstībai³⁹.

³⁵ Mc Gillivray, Feeny S., Hermes N., Lensink R. “It Works; It Doesn’t; It Can, But That Depends...”. United Nations University, 2005. (www.wider.unu.edu/publications/rps/rps2005/rp2005-54.pdf) (15.10.2005)

³⁶ Papanek, G. The Effect of Aid and Other Resource Transfers on Savings and Growth in Less Developed Countries. *Journal of Political Economy* 81(1):120-30

³⁷ McGillivray, Feeny S., Hermes N., Lensink R. “It Works; It Doesn’t; It Can, But That Depends...”. United Nations University, 2005., 20 lpp. (www.wider.unu.edu/publications/rps/rps2005/rp2005-54.pdf) (15.10.2005)

³⁸ Boone P. Politics and the Effectiveness of Aid. *European Economic Review* 40(2):289-329

³⁹ *Assessing Aid What Works, What Doesn’t, and Why*. New York: Oxford University Press, 1998., ix lpp.

Izmantotais modelis tiek balstīts uz līdzsvara izaugsmes modeli, izmantojot palīdzību kā endogenu mainīgo, pētot palīdzības nelineāro ietekmi un sasaista to ar palīdzības ietekmi uz ekonomisko politiku un institucionālo vidi, kā arī saņēmējvalstu ārējo vidi:⁴⁰

$$G_g = \beta_0 + \beta_1 A_i + \beta_2 A_i^2 + \beta_3 P_i + \beta_4 (A_g \cdot P_g) + \beta_5 Z_i + \varepsilon_i, \quad (1.1.)$$

kur G_g ir IKP uz vienu iedzīvotāju pieaugums,

A_g ir ārvalstu palīdzības plūsmas,

P_g ir vietējās politikas un institucionālās vides rādītājs,

Z_i ir mainīgo vektors, kas parasti tiek iekļauts modeļos, kas izskaidro IKP pieaugumu uz vienu iedzīvotāju,

ε_i – kļūda,

A_i^2 ņem vērā palīdzības nelinearitāti un

$(A_g \cdot P_g)$ ir palīdzības ietekmes sasaistīšanas ar institucionālo vai valsts ārējo vidi mainīgais.

Apjomīgais pētījums parādīja, ka finansiālā palīdzība pozitīvi darbojas labas politikas vidē, kurā ir stabila, saprātīga ekonomiskā vadība. Valstīs ar labu politisko vidi palīdzības apjoms 1 % no IKP apjoma radīja 1 % samazinājumu nabadzības un zīdaiņu mirstības rādītājos. Pie tam pierādījās, ka ar ārvalstu palīdzību nevar „nopirkt” uzlabojumus politikā. Tikai tad, kad sabiedrības ir nobriedušas reformām un pašas tās vēlas, ārvalstu palīdzība var dot svarīgu atbalstu ar idejām, apmācību un finansējumu, rezultātā ievērojami samazinot nabadzību. Izrādījās, ka efektīva palīdzība piesaista arī privātās investīcijas. Palīdzībai, lai tā būtu efektīva ir jānāk komplektā ar zināšanām, pie tam aktīvi iesaistot sabiedrību valsts dienestu pakalpojumu sniegšanā.⁴¹

Kā piemērus, kuros valstis pārvarējušas krīzes un uzsākušas strauju attīstību, var minēt Botsvanu un Koreju 1960-os gados, Indonēziju 1970-os, Bolīviju un Ganu 1980-to gadu beigās un Ugandu un Vjetnamu 1990-os. Starptautisko palīdzības organizāciju programmu rezultātā daudzās valstīs ir izdevies izskaust atsevišķas slimības, uzsākt plašu vakcināciju pret bērnu infekcijas slimībām, simtiem miljonu cilvēku ir kļuvušas pieejamas skolas, tīrs ūdens, kanalizācija, elektrība, ceļi, irigācijas sistēmas. Bet ir bijuši arī neveiksmīgi piemēri. Zairā (tagad Kongo Demokrātiskā Republika), ārvalstu palīdzība ilgu gadu garumā ne tikai ignorēja, bet pat zināmā mērā pat veicināja nekompetenci, korupciju un nejēdzīgu politiku. Tanzānijā tika ieguldīti 20 gados divi miljardi dolāru ceļu būvē, bet tā kā tie pēc tam netika pienācīgi uzturēti, tad ceļu sistēma neuzlabojās.⁴²

⁴⁰ Assessing Aid: What Works, What Doesn't, and Why. New York: Oxford University Press, 1998.

⁴¹ tur pat, 3 lpp.

⁴² tur pat, 3 lpp.

Attiecinot šīs atziņas uz situāciju Latvijā, jāatzīst, ka gan ekonomiskā politika ir izrādījusies pietiekami saprātīga, gan sabiedrība patiešām bija nobriedusi reformām, tāpēc palīdzība tika dāsni sniegta un pozitīvi ietekmēja reformu gaitu. Atšķirība ir tā, ka Latvijā nebija tik liela nabadzība un tik mazattīstīta infrastruktūra kā iepriekš minētajās attīstības valstīs. Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas lielāka nozīme bija palīdzības zināšanu un pieredzes daļai, kas atbalstot ar finansēm varēja radīt labus rezultātus.

Latvija pēc neatkarības atgūšanas ir saņēmusi ievērojamu materiālu un nemateriālu palīdzību, lai sekmīgāk pārvarētu grūtības pārejā uz tirgus ekonomiku. Oficiālo palīdzību attīstības un pārejas perioda valstīm veido trīs galvenie komponenti:⁴³

- neatmaksājamas dotācijas;
- koncesiju aizdevumi, kas salīdzinājumā ar komercbanku aizdevumiem atmaksājami ar zemākiem procentiem un ilgākā laika periodā;
- iemaksas daudzpusējās attīstību veicinošās organizācijās, piemēram, ANO, SVF, Pasaules Bankā un reģionālās attīstības bankās.

Šī palīdzība ir nākusi gan ar divpusējām, gan daudzpusējām valstu programmām, gan dažādām institūcijām un individuāliem ziedotājiem. Divpusējās programmās Latvija saņēma dažāda veida palīdzību no industriāli attīstītajām valstīm, kā, piemēram, ASV, Vācijas, Zviedrijas, Somijas, Dānijas, Lielbritānijas, Austrijas un citām. Un kā jau iepriekš pieminētais pētījums par palīdzību novērtēšanu parādīja, arī Latvijā privātās investīcijas neatkarības atgūšanas sākumposmā ieplūda no šīm valstīm. Daudzpusējo programmu ietvaros šis atbalsts tika sniegts ar starptautisko organizāciju starpniecību – Apvienoto Nāciju Organizācijas, ES PHARE programmas, Ziemeļu Ministru padomes, Pasaules Bankas, Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības bankas u.c.

Laika posmā no 1994. – 1999. gadam Latvija starptautiskās palīdzības veidā saņēma aptuveni 522 miljonus SAV dolārus, kas veido aptuveni 40 dolāru uz vienu iedzīvotāju.⁴⁴ Tas bija gandrīz vidēji divas reizes vairāk nekā vidēji Austrumeiropas valstīs Centrālajā Āzijā.

Kā nozīmīgs apliecinājums tam, ka saņemtā ārvalstu palīdzība ir bijusi pietiekami efektīga, ir fakts, ka pēdējos gados arī Latvija pati no palīdzības saņēmējas valsts ir kļuvusi par donorvalsti jeb palīdzības sniedzēju. Mēs vēl nespējam palīdzēt attīstības valstīm ar ievērojamu finansiālo palīdzību, taču zināšanu un pieredzes apmaiņā gan Latvijas nevalstiskās organizācijas, gan valsts organizācijas un privātuzņēmumi jau ir uzsākuši aktīvu sadarbību ar valstīm, tādām kā Baltkrievija, Gruzija, Moldova, Irāka u.c., kurās Latvijas cilvēku uzkrātā

⁴³ Šumilo Ē., Subbotina T. Pasaule un Latvija. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2002. – 68 lpp.

⁴⁴ tur pat, 71 lpp.

pieredze reformu realizācijā un demokrātiskas sabiedrības attīstīšanā un uzņēmējdarbības veidošanā noder un spēj ietekmēt reformu procesus.

Palīdzību Latvijai sniedza un joprojām turpina sniegt arī privāti fondi un sabiedriskās organizācijas, pie kurām īpaši jāatzīmē trimdas latviešu sabiedrisko organizāciju ieguldījums. Trimdas organizāciju ziedojumi un to izlietojums tiks analizēti šī darba otrajā nodaļā.

Nemateriālā palīdzība ir saņemta gan kā mērķtiecīgi sniegta tehniskā palīdzība, gan tāda, kas nākusi reizē ar materiālo, piedaloties cilvēkiem, projektu realizācijā. Nemateriālā palīdzība var tikt uzskatīta kā palīdzībā iesaistīto cilvēku intelektuālā kapitāla ieguldījums un tā ir saņemta konsultāciju, lekciju, jaunu studiju kursu, apmācību programmu, pieredzes nodošanas veidā, augsta līmeņa ārvalstu speciālistiem personīgi piedaloties projektu realizācijā.⁴⁵ Savukārt, ieguldījumi Latvijas intelektuālā kapitāla palielināšanā ir nākuši gan Latvijas speciālistiem sastrādājoties kopā ar ārvalstu ekspertiem, gan studentiem, apgūstot ārvalstu vieslektoru piedāvātos studiju kursus, gan sniedzot studiju un apmācību iespējas ārzemēs, publicējot grāmatas, organizējot kongresus un konferences. Trimdas latviešu intelektuālā ieguldījuma novērtējumam tiks veltīta darba trešā nodaļa.

1.4. Intelektuālā kapitāla un cilvēkkapitāla ekonomiskais saturs mūsdienu ekonomikā un to ietekme uz tautsaimniecības attīstību

1.4.1. Intelektuālā kapitāla struktūra un tā novērtēšanas iespējas

Pēdējās desmitgades ekonomiskajā literatūrā bieži tiek uzsvērta zināšanu un cilvēkkapitāla nozīme ekonomiskās attīstības veicināšanā un ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā. Par to ir rakstījis gan L.Edvinsons (*Edvinsson L.*), kuram pirmajam pasaulē ir bijis intelektuālā kapitāla direktora amats, gan zviedru intelektuālā kapitāla pētnieki J. un G. Rūsi (*Roos J., Roos G.*), līdzsvarotās rādītāju sistēmas autori R.Kaplans (*Kaplan R.*) un D.Nortons (*Norton D.*), A.Maijo (*Mayo A.*) un daudzi citi. Literatūrā var atrast vairākus intelektuālā kapitāla jēdziena skaidrojumus:

- intelektuālais kapitāls ir nemateriālie organizācijas resursi, procesi un vērtības, kas neparādās uzņēmuma bilancē,

⁴⁵ Gavare Dz. "Evaluation Problems of Contributions of Latvian Exiles in Latvia's Economic Growth". Starptautiskās zinātniskās konferences referāti ES paplašināšanās Baltijas jūras reģionā: sociālekonomiskie izaicinājumi un iespējas. Rīga: LU EVF, 2004. – 239 lpp.

- intelektuālais kapitāls ir organizācijas dalībnieku zināšanu summa un šo zināšanu praktiska realizācija (piem., zīmoli, preču zīmes, procesi),
- visi nemateriālie resursi, kas ir organizācijas rīcībā un nodrošina tai salīdzinošo priekšrocību un kuri savstarpēji mijiedarbojoties spēj radīt nākotnes labumus,⁴⁶
- intelektuālo kapitālu uztur un vairo cilvēki un bez tiem tam nebūtu nekādas vērtības.⁴⁷

Autore uzskata, ka teorētiski pamatotāka un konkrētajam pētījumam piemērotāka būtu šāda definīcija: intelektuālais kapitāls ir cilvēku zināšanu kopums un šo zināšanu praktiskā realizācija, cilvēkiem savstarpēji mijiedarbojoties, izmantojot informācijas tehnoloģiju iespējas, un radot jaunu vērtību.

Intelektuālā kapitāla pieaugošo nozīmi apliecina arī faktiskie dati. Piemēram, 1997. gadā kopumā Dow Jones industriālajām kompānijām tirgus vērtības attiecība pret bilances vērtību bija 5,3, bet daudziem uz zināšanām balstītiem uzņēmumiem šī attiecība pārsniedz pat 10 reizes. Šī atšķirība ir izskaidrojama ar lielo intelektuālā kapitāla vērtību, kas daudzkārt pārsniedz uzņēmumu fizisko atjaunošanas vērtību.⁴⁸

Tas nozīmē, ka mūsdienās zināšanu, preču zīmju un zīmolu popularitāte, inovāciju projekti, klientu uzticība un citi netaustāmi aktīvi spēj radīt lielāku vērtību nekā klasiskie ražošanas faktori, un bieži vien to rada arī ievērojami ātrāk. Tāpēc lielāka uzmanība mūsdienās jāpievērš intelektuālā kapitāla pārvaldībai. Taču pārvaldīt var tikai to, ko var novērtēt un tāpat arī izmērīt. Ja nav atskaites sistēmas par intelektuālā kapitāla izmaiņām, nevar novērtēt ieguldījumu efektivitāti tā palielināšanā. Tā kā intelektuālais kapitāls ir ļoti plašs jēdziens, to nevar novērtēt ar kādu vienu rādītāju, bet ir nepieciešama rādītāju sistēma, kas atspoguļotu izmaiņas šī kapitāla lielumā.

Kā pionieris intelektuālā kapitāla novērtēšanā ir atzīta zviedru finansu pakalpojumu sabiedrība Skandia, kas jau 1994. gadā savam finansu gada pārskatam pievienoja pielikumu, kurā atspoguļoja uzņēmuma intelektuālo kapitālu.⁴⁹ Finansu un vadības konsultāciju sniedzēji uzskata, ka nākotnē šāds intelektuālā kapitāla novērtējuma pielikums varētu kļūt par obligātu finansu pārskatu sastāvdaļu. Piemēram, Lielbritānijā tā jau ir dzīves īstenība uzņēmumiem, kuru akcijas kotējas biržā, jo kopā ar gada pārskatu tiem ir jāiesniedz arī intelektuālā kapitāla

⁴⁶ Andriessen D.G., Stam C.D. The Intellectual Capital of the European Union: Measuring the Lisbon Agenda. Version 2004. www.intellectualcapital.nl/artikelen/ICofEU2004.pdf (05.09.2006.)

⁴⁷ Mayo A. The Human Value of the Enterprise: Valuing People as Assets: Monitoring, Measuring, Managing. London: Nicholas Brealey Publishing, 2001., 32 lpp.

⁴⁸ Roos J., Roos G., Edvinsson L., Dragonetti N.D. Intellectual Capital: Navigating in the new business landscape.. Houndmills and London: Macmillan Business, 1997.

⁴⁹ Visualizing Intellectual Capital in Skandia <http://www.skandia.com/en/includes/documentlinks/annualreport1994/e9412Visualizing.pdf> (21.01.2004.)

ziņojums, Austrijā visām universitātēm ir jāiesniedz intelektuālā kapitāla ziņojumi.⁵⁰ XXI gadsimta uzņēmumiem, lai varētu nodrošināt savu konkurētspēju arvien pieaugošajā konkurencē un globalizācijas apstākļos, šiem jautājumiem ir jāpievērš īpaši liela uzmanība.

Apzinoties intelektuālā kapitāla milzīgo nozīmi, tiek pielikts daudz pūļu, lai izstrādātu dažādas tā novērtēšanas sistēmas. Nepieciešamību mērīt intelektuālo kapitālu nosaka vairāki faktori:

- līdzšinējās grāmatvedības metodes būtībā atspoguļo tikai pagātnes notikumus, kas kā rezultāts parādās tradicionālajos finanšu pārskatos, taču tās neatspoguļo faktorus, kas veicinās komersanta attīstību un panākumus nākotnē,
- tradicionālās grāmatvedības metodes novērtē, galvenokārt, tikai fiziskos aktīvus, bet netiek ņemti vērā nemateriālie aktīvi, kas mūsdienās veido būtisku organizācijas vērtības daļu un pamatus nākotnes attīstībai, tādejādi finanšu pārskatos netiek atspoguļota patiesā uzņēmuma vērtība, kas ietver sevī gan uzņēmuma fizisko, gan intelektuālo kapitālu,
- intelektuālā kapitāla mērīšana dod priekšstatu un būtisku informāciju par faktoriem, kas veicina ilgtspējīgu efektivitāti, kas ir jāpārvalda, jāaizsargā un jāattīsta,
- intelektuālā kapitāla novērtējums sniedz vērtīgu informāciju gan esošajiem un potenciālajiem investoriem un arī darbiniekiem par procesiem, kas veicina uzņēmuma attīstību un nodrošina tā ilgtspējīgu sekmīgu darbību.

Tā kā jautājums par intelektuālā kapitāla pārvaldību zināšanu ekonomikas laikmetā ir kļuvis ļoti aktuāls, taču tā mērīšanai vēl nav stabilas sistēmas, atšķirībā no salīdzinoši senajiem finanšu uzskaites principiem, daudzi zinātnieki un praktiķi ir centušies izstrādāt savus intelektuālā kapitāla mērīšanas modeļus.

Jāatzīst, ka pati intelektuālā kapitāla mērīšanas sistēma un izmantotie rādītāji literatūrā aprakstītajos modeļos tiek izveidoti, atbilstoši katras konkrētas organizācijas vajadzībām, bet turpmāk pētītie intelektuālā kapitāla novērtēšanas modeļi sniedz vispārēju priekšstatu par virzieniem, kuros šī vērtība ir jāmeklē.

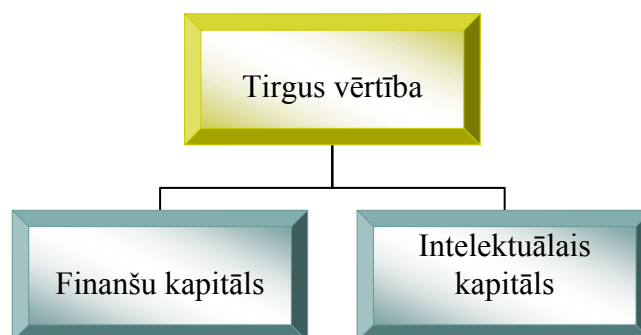
Literatūrā visbiežāk sastopamas ir norādes uz sekojošām vadības sistēmām, kurās nozīmīga loma ir ierādīta intelektuālajam kapitālam un ir izveidoti tā novērtēšanas modeļi:

- Zviedrijas apdrošināšanas sabiedrības Skandia intelektuālā kapitāla novērtēšanas modelis Skandia Navigators (*Scandia Navigator*), kura autori ir L.Edvinsons (*L.Edvinsson*) un Malone (*Malone*),

⁵⁰ www.donau-uni.ac.at/wissensbilnz (02.08.2006.)

- nemateriālo aktīvu pārrauga modelis (*Intangible Assets Monitor*) - K.Sveibijjs (*K.Sveiby*)
- intelektuālā kapitāla pārrauga modelis (*Intellectual Capital Monitor*) - K.Stams (*K.Stam*)
- auditoru kompāniju Coopers and Lybrand, Arthur Andersen, Ernst & Young un KPMG izveidotie modeļi,
- civēkkapitāla indekss (*Human Capital Index*) - V.Vjatsss (*W.Wjatt*)
- sešas sigmas (*Six sigma*),
- intelektuālā kapitāla indekss – G.Rūs (G.Roos)
- līdzsvarotā rādītāju sistēma (*Balanced Scorecard*) - R.Kaplans (*R.Kaplan*) un D.Nortons (*D.Norton*) u.c.

Skandia uzņēmuma vērtības modelis parāda, ka intelektuālais kapitāls ir starpība starp uzņēmuma finanšu kapitālu fiziskā un monetārā kapitāla formā un tā tirgus vērtību (skat. 1.6. att.)

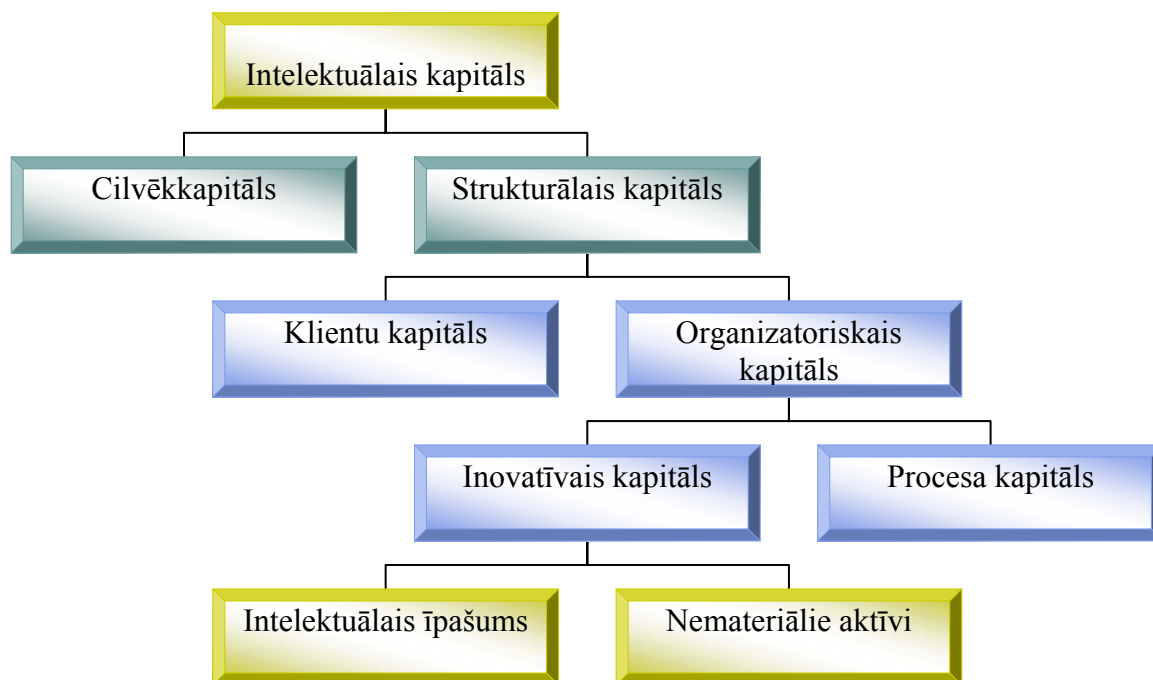
1.6.att. Skandia uzņēmuma vērtības shēma

Avots: Roos J., Roos G., Edvinsson L., Dragonetti N.D. *Intellectual Capital: Navigating in the new business landscape.* Houndmills and London: Macmillan Business, 1997., 29 lpp.

Šobrīd pasaulē ir ārkārtīgi daudz uzņēmumu, kuru atjaunošanas vērtība ir daudz reižu mazāka nekā to tirgus vērtība un šo pieaugumu rada tieši intelektuālais kapitāls.

Lai atspoguļotu kādas intelektuālā kapitāla sastāvdaļas veido šo starpību starp uzņēmuma tirgus vērtību un tā finanšu kapitālu naudas izteiksmē, Skandia Navigatorā tiek izmantota rādītāju sistēma, kas atspoguļo organizācijas intelektuālā kapitāla struktūru. Tā ir atspoguļota gada finanšu pārskata pielikumā, lai visas ieinteresētās puses: akcionāri, klienti, sadarbības partneri, kreditori, piegādātāji un sabiedrība varētu iepazīties ar tiem nemateriālajiem aktīviem, kas neparādās uzņēmuma bilancē, bet nodrošina organizācijai vērtības radīšanu nākotnē. Skandia Navigatorā intelektuālais kapitāls tiek definēts kā

cilvēkkapitāla un strukturālā kapitāla summu⁵¹, tālāk detalizējot katra šī kapitāla struktūru, kas grafiski attēlotas 1.7. attēlā.

1.7. att. Intelektuālā kapitāla struktūra

Avots: Roos J., Roos G., Edvinsson L., Dragonetti N.D. Intellectual Capital: Navigating in the new business landscape.. Houndmills and London: Macmillan Business, 1997., 29 lpp.

Šajā intelektuālā kapitāla koncepcijā ir izdalītas divas intelektuālā kapitāla daļas – “domājošais” jeb cilvēkkapitāls un “nedomājošais” jeb strukturālais kapitāls. Šis iedalījums ir svarīgs tāpēc, ka abas šīs daļas prasa pilnīgi atšķirīgas vadīšanas metodes. Cilvēkkapitāls, kaut arī ir organizācijas intelektuālā kapitāla sastāvdaļa, tomēr nepieder organizācijai, bet katram tā darbiniekam. Organizācijas darbinieki brīvprātīgi piedalās organizācijas darbībā, bet šo darbu var arī pārtraukt. Tas nozīmē, ka daļu savas vērtības uzņēmums pilnīgi nevar kontrolēt, tāpēc tam ir jādara viss, lai saglabātu savus labākos darbiniekus.

Strukturālais kapitāls ir viss, kas paliek organizācijas rīcībā pēc tam, kad tās darbinieki ir aizgājuši mājās. Strukturālā kapitāla sastāvdaļas ir klientu kapitāls un organizatoriskais kapitāls, kas tālāk var tikt iedalīts procesa kapitālā un inovatīvajā kapitālā, kas atkal sevī ietver intelektuālo īpašumu un nemateriālos aktīvus (skat. 1.7. att.).

Klientu kapitāls veidojas no labām attiecībām ar organizācijas ārējās vides dalībniekiem, piemēram, klientiem, piegādātājiem, sadarbības partneriem, akcionāriem un

⁵¹ Visualizing Intellectual Capital in Skandia.

<http://www.skandia.com/en/includes/documentlinks/annualreport1994/e9412Visualizing.pdf> (21.01.2004.)

citām ieinteresētajām pusēm. Ārējo attiecību nozīmība liek organizācijām domāt ilgtermiņā, veidojot ilgstošas labas attiecības, kas rada ievērojamus izmaksu ietaupījumus. Stabili un ilglaicīgi piegādātāji un patērētāji ir kļuvuši par uzņēmuma biznesa sistēmas sastāvdaļu. Pieredze rāda, ka uzticami pastāvīgie klienti rada cenu elastības samazināšanos, konkurentu pūliņu efektivitātes samazināšanos un samazina jaunu klientu piesaistīšanas izmaksas, uzlabo uzņēmuma reputāciju. Daudzu uzņēmumu vislabākā reklāma ir viņu klienti, kas iesaka konkrētā uzņēmuma preces saviem radiem, draugiem un biznesa partneriem. Tikpat nozīmīgas ir arī abpusēji saprotošas attiecības ar uzņēmuma akcionāriem un citām ieinteresētajām pusēm – sabiedriskajām organizācijām, kreditoriem, masu informācijas līdzekļiem, vietējām pašvaldībām u.c.

Organizatoriskais kapitāls tiešām pieder uzņēmumam pašam. Taču pats no sevis tas nepalielinās, atšķirībā no klientu kapitāla, kurā jaunas attiecības veidojas no jau esošajām attiecībām. Organizatoriskajam kapitālam ir nepieciešama nepārtraukta uzmanība un pilnveidošana⁵². Tā kā organizatoriskā kapitāla atsevišķas daļas var licencēt un pārdot, tad tas dod iespēju vismaz aptuveni noteikt tā tirgus vērtību. Organizatoriskā kapitāla avoti ietver datu bāzes, procesa rokasgrāmatas, vadības stilus, organizācijas kultūru, iekšējo komunikāciju, nemateriālos aktīvus. Organizatoriskais kapitāls ir rezultāts uzņēmuma centieniem transformēt cilvēkkapitāla radītos rezultātus informācijā, kas var būt īpašumtiesību objekts, un šīs informācijas izplatīšanā starp darbiniekiem. Izprotot organizatoriskā kapitāla nozīmi, daudzi uzņēmumi ir uzsākuši zināšanu pārvaldības programmas, radot datu bāzes, kurās tiek izplatīti labākie prakses piemēri un veidotas organizācijas biedru kompetenču kartes.

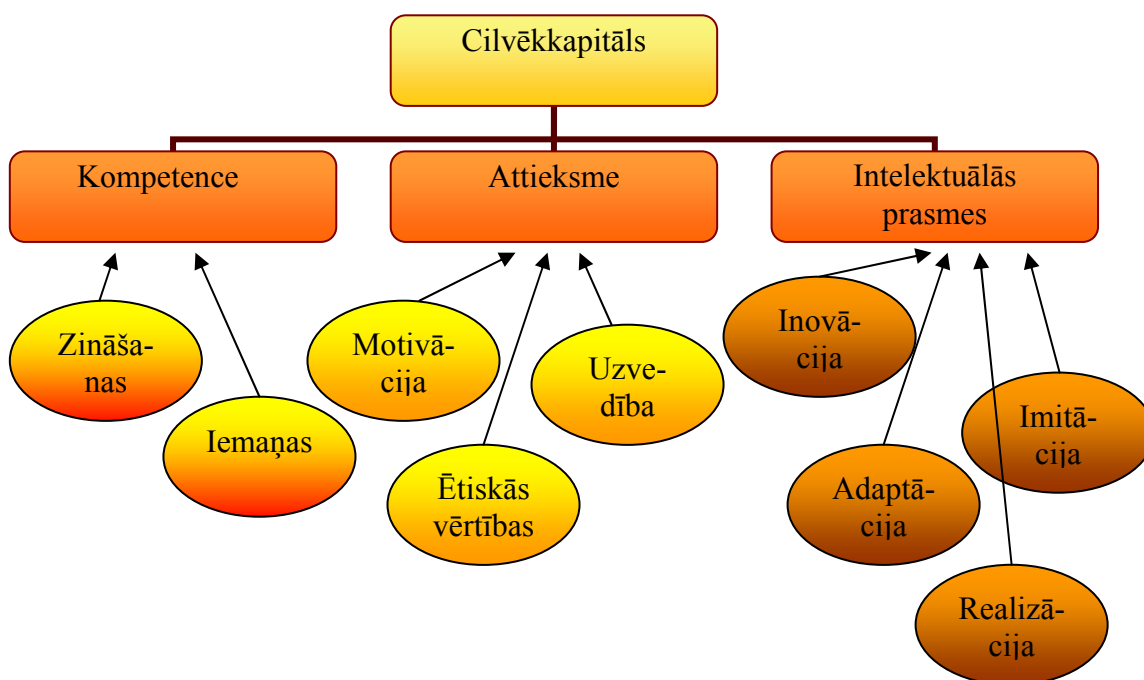
Organizatoriskā kapitāla pamatā ir **inovatīvais kapitāls**, kas veido tā infrastruktūru un **procesa kapitāls**, kas ir neformalizētas zināšanas, ko parasti izplata mutiski. Taču daudzās organizācijās cenšas šīs zināšanas formalizēt un apkopot rokasgrāmatās, instrukcijās u.tml., lai tās būtu vieglāk izplatāmas un izprotamas. Procesi ir visas aktivitātes uzņēmumā, kas nodrošina tā darbību. Procesa kapitālu veido zināšanu par procesu izplatīšana visiem organizācijas biedriem. Šāda formalizācija zināmā mērā ir procesa kapitāla pārveidošana par inovatīvo kapitālu, t.i. organizatoriskā kapitāla infrastruktūru.

Inovatīvā kapitāla sastāvdaļas ir **intelektuālais īpašums** – patenti, preču zīmes, dizaina paraugi, zinātība (*know-how*), komercnoslēpumi, kuru īpašumtiesības ir nostiprinātas ar likumiem un **nemateriālie aktīvi** – pasta adrešu saraksti, klientu datu bāzes, procesa rokasgrāmatas, komercnoslēpumi, kas arī ir ar likumu aizsargāti pret negodīgu konkurenci.

⁵² Roos J., Roos G., Edvinsson L., Dragonetti N.D. Intellectual Capital: Navigating in the new business landscape.. Houndmills and London: Macmillan Business, 1997., 42. lpp.

Taču viss šis strukturālais kapitāls var funkcionēt tikai, ja uzņēmuma rīcībā ir atbilstošs cilvēkkapitāls, jo bez cilvēkiem nav arī intelektuālā kapitāla. Intelektuālā kapitāla būtiska īpašība ir tā, ka tā atsevišķām sastāvdaļām nav nekādas vērtības, bet šo sastāvdaļu savstarpēja saskaņotība, piemērotība un mijiedarbība rada jaunu vērtību.

Cilvēki vairo uzņēmuma kapitālu ar savu kompetenci, attieksmi un intelektuālajām prasmēm (skat. 1.8. att.). Kompetence ietver iemaņas un zināšanas, bet attieksme ir darbinieku motivācija, uzvedība un ētiskās vērtības. Intelektuālās prasmes ir spēja domāt radoši, mainīt ierasto praksi, rast inovatīvus risinājumus, tās savā ziņā ir gan kompetences, gan attieksmes apvienojums.

1.8. att. Cilvēkkapitāla struktūra

Avots: Roos J., Roos G., Edvinsson L., Dragonetti N.D. Intellectual Capital: Navigating in the new business landscape. Houndmills and London: Macmillan Business, 1997., 36

Darbinieku **kompetence** veidojas no viņu zināšanām, iemaņām, talantiem un pieredzes. Zināšanas šajā klasifikācijā parāda tehniskās vai akadēmiskās zināšanas, kas parasti ir cieši saistītas ar darbinieka izglītības līmeni. Zināšanas nevar būt iedzimtas, vai apgūtas ar izmēģinājumu un kļūdu metodi, tās ir jāapgūst, mācoties no grāmatām, skolotājiem vai studējot. Savukārt, iemaņas ir spēja šīs zināšanas pielietot praksē. Tās var tikt iemācītas, bet, atšķirībā no zināšanām, tās var arī apgūt praktiskajā pieredzē ar izmēģinājumu un kļūdu metodi.

Zināšanas un iemaņas vēl negarantē darbinieka vērtību uzņēmumā. Darbiniekiem ir jāvēlas izmantot savas zināšanas un iemaņas uzņēmuma labā. **Attieksmi** veido darbinieku

motivācija, ētiskās vērtības un uzvedība. Tā, galvenokārt, ir atkarīga no cilvēku personīgajām īpašībām, tāpēc uzņēmumi to var ietekmēt diezgan maz, tomēr, veidojot atbilstošu vidi un motivējot darbiniekus, attieksmi var ievērojami uzlabot. Pasaulē ir diezgan daudz komersantu, kas uzskata, ka attieksme ir vismaz tik pat svarīga kā kompetence. Nav mazums organizāciju, kas savus darbiniekus izvēlas, nevis ņemot vērā viņu akadēmisko specialitāti, bet gan attieksmi. Nepieciešamās zināšanas tiek gūtas, organizējot viņu apmācību pēc pieņemšanas darbā.

Straujo pārmaiņu laikmetā izšķiroši svarīgas ir spējas izmantot zināšanas visdažādākajās situācijās, kā arī realizēt idejas jaunos produktos. **Intelektuālās prasmes** parāda spēju izmantot zināšanas dažādos kontekstos, saskatīt kopsakarības, izmantot tās jaunu risinājumu radīšanā. Intelektuālo prasmju piemēri ir inovācija, adaptācija, imitācija un realizācija.

Skandia Navigatora modelis ir bijis pamatā arī citu autoru izstrādātajiem intelektuālā kapitāla novērtēšanas modeļiem. Tā piemēram, K. Sveibija (*K. Sveiby*) izstrādātajā nemateriālo aktīvu pārrauga modelī ir izmantotas trīs nemateriālo aktīvu sastāvdaļas: individuālā kompetence, organizācijas iekšējā struktūra un ārējā struktūra, kas pēc savas būtības ir līdzīgas Skandias Navigatora modeļa galvenajām sastāvdaļām. Individuālā kompetence pēc būtības ir tas pats cilvēkkapitāls – iemaņas, izglītība, pieredze, vērtības un sociālās iemaņas. Iekšējā struktūra ir tas pats organizatoriskais kapitāls un ārējā struktūra analogs klientu kapitālam. Lai raksturotu katru no tām tiek izmantoti četri rādītāji: izaugsme, atjaunošana, efektivitāte un stabilitāte vai risks.⁵³

Svarīga uzmanība intelektuālā kapitāla vadīšanā ir pievērsta arī visā pasaulē izmantotajā vadības sistēmā, kas pazīstama ar nosaukumu līdzsvarotā rādītāju sistēma (*Balanced Scorecard*, vai saīsināti *BSC*), ko 1992. gadā izstrādājuši amerikāņu doktori Roberts Kaplans (*Robert Kaplan*) un Deivids Nortons (*David Norton*). Šī sistēma dod iespēju novērtēt organizāciju vienlaicīgi četrās perspektīvās - finansiālā, klientu, iekšējās biznesa procesa un izaugsmes un mācīšanās. Līdzsvarotajā vadības kartē kā komersanta darbības galamērķis joprojām saglabājas tradicionālie finansu rādītāji, kas atspoguļo jau sasniegtos rezultātus. Pārējās trīs perspektīvās ir iekļauti nefinansu rādītāji, kas parāda klientu apmierinātību, iekšējās darbības efektivitāti un organizācijas spējas mācīties un attīstīties – darbības, kas veicina nākamo periodu finansiālo sniegumu⁵⁴. Līdzsvarotā rādītāju sistēma kalpo kā ietvars stratēģijas vadīšanai un realizēšanai visos uzņēmuma līmeņos, sasaistot tā

⁵³ <http://intelegen.com?money?EmergingStandard.html#TheIntang> (03.02.2005.)

⁵⁴ Kaplan R.S., Norton D.P. "The Balanced Scorecard – Measures that Drive Performance" Harvard Business Review Jan/Feb 1992, Vol. 70 Issue 1, 72 lpp.

mērķus, darbības un rādītājus ar organizācijas misiju un stratēģiju. Šī sistēma parāda cēloņu un seku sakarību starp mācīšanās un izaugsmes perspektīvi un finansiālo rezultātu. Kopumā šī rādītāju sistēma ir ļoti līdzīga tipiskiem intelektuālā kapitāla modeļiem, jo BSC tika izstrādāta, apzinoties, ka virzoties uz zināšanu ēru, ir nepieciešama jauna, plašāk aptveroša rādītāju sistēma⁵⁵. Tālāk attīstot līdzsvarotās vadības karti, tās autori īpašu uzmanību pievērš sistemātiskai cilvēkkapitāla, informācijas un organizatoriskā kapitāla gatavībai realizēt izvirzīto stratēģiju un tās mērīšanai⁵⁶.

Intelektuālā kapitāla sastāvdaļu daudzveidība rada ievērojamas grūtības tā novērtēšanā. Protams, ka viens apkopots rādītājs nevar atspoguļot uzņēmuma intelektuālā kapitāla stāvokli un dinamiku uzņēmumā, tāpēc tiek izmantota daudzu rādītāju sistēma, kas sniedz priekšstatu par to. Šo rādītāju izvēle ir atšķirīga dažādiem uzņēmumiem un, galvenokārt, atkarīga no uzņēmuma mērķiem un stratēģijas, jo intelektuālā kapitāla attīstībai jābūt orientētai uz šo mērķu realizāciju. Pie tam katrai atsevišķai intelektuālā kapitāla sastāvdaļai pašai par sevi vērtība nepastāv. Vērtība rodas tikai tad, kad visas šīs sastāvdaļas savstarpēji mijiedarbojas un papildina viena otru, realizējot komersanta stratēģiju. Tāpēc arī rādītājus, ko izmanto dažādu intelektuālā kapitāla sastāvdaļu mērīšanai, katrs komersants izvēlas atbilstoši savai darba specifikai un izvirzītajiem stratēģiskajiem mērķiem.

Pieminētie intelektuālā kapitāla mērīšanas modeļi sākotnēji tika izstrādāti privātām biznesa organizācijām, taču prakse ir pierādījusi, ka tos sekmīgi var izmantot arī bezpeļņas organizācijas vai sabiedriskās organizācijas, veicot atbilstošas izmaiņas izmantotajā rādītāju sistēmā un skaidri formulējot savu stratēģiju. Šādos gadījumos finansu rādītāju vietā var izmantot rādītājus, kas atspoguļo ieinteresēto pušu apmierinātību ar organizācijas darbības efektivitāti.

Šīs svarīgākās intelektuālā kapitāla sastāvdaļas atsevišķās organizācijās tiek izmantotas par pamatu arī pētījumos par atsevišķu valstu vai valstu grupu intelektuālā kapitāla attīstību. Analizējot nacionālo intelektuālo kapitālu, ir jāņem vērā, ka zināšanu radīšanai, bagātināšanai un izplatībai ir nepieciešams piemērots sociālais kapitāls. Tāpēc ir nepieciešama ne tikai intelektuālā, bet arī sociālā kapitāla attīstība. Zināšanu ekonomikas apstākļos gan indivīda, gan organizācijas vērtība ir tieši saistīta ar to zināšanām un intelektuālo kapitālu. Ja nemateriālās vērtības un intelektuālais kapitāls ir tik svarīgas privātajā sektorā, tās ir tikpat

⁵⁵ Creelman J. Building and Developing the Finance Scorecard: How to Create the Strategically-focused Finance Function, London: Business Intelligence, 2000. 249 lpp.

⁵⁶ Kaplan R.S., Norton D.P. "Measuring the Strategic Readiness of Intangible Assets", Harvard Business Review Feb2004, Vol. 82 Issue 2, 52-63 lpp.

svarīgas arī sabiedriskajā sektorā un arī nacionālā mērogā. Zināšanas lielā mērā var dot iespēju nācijām uzlabot savu labklājību.

1.4.2. Intelektuālā kapitāla vērtēšana nacionālā līmenī

Kā būtiska zināšanu un citu nemateriālo aktīvu īpašība jāmin tā, ka to vērtība, šos aktīvus lietojot un sadarbojoties ar citiem pieaug, bet materiālo aktīvu vērtība – samazinās. Tāpat kā komersantiem jāveido inovatīvas sistēmas, lai sekmīgi konkurētu, arī sabiedriskajā sektorā ir jāattīsta inovatīvu pieeju gan pētniecībai, izglītības sistēmai, fiskālai un citām politikām.

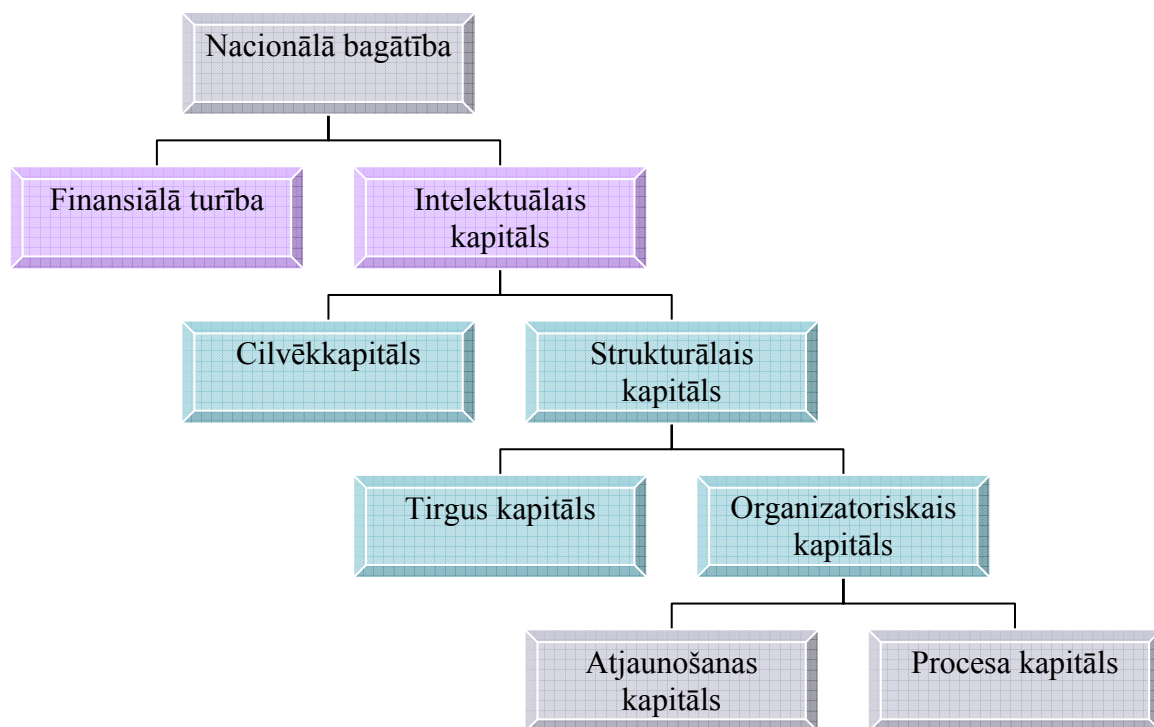
Intelektuālā kapitāla vērtēšana nāciju līmenī vēl ir tikai tās pirmsākumos. Zinātniskajā literatūrā var lasīt tikai par dažām valstīm, kurās ir pētīta un vērtēta intelektuālā kapitāla attīstība: 1999. gadā Rembe (*Rembe*) publicēja Zviedrijas intelektuālā kapitāla novērtējumu, tajā pašā gadā nāca klajā Izraēlas intelektuālā kapitāla novērtējums, ko veica Pašers (*Pasher*). Pēc ANO iniciatīvas Arābu valstu intelektuālo kapitālu savstarpēji salīdzināja Kanādas zinātnieks N.Bontis (*N.Bontis*) 2002. gadā. Jaunākais publicētais intelektuālā kapitāla novērtējums ir par Eiropas Savienības intelektuālā kapitāla gatavību realizēt Lisabonas stratēģiju 2004. gadā, ko veica Nīderlandes zinātnieki D.Andriessens (*D.Andriessen*) un C.Štams (*C.Stam*). Pirmajos trīs pētījumos paši autori atzīst, ka par pamatu izmantots Skandia Navigatora intelektuālā kapitāla modelis, to pielāgojot nacionālam līmenim, bet pētījumam par ES intelektuālo kapitālu – intelektuālā kapitāla pārrauga modelis, kas kā jau iepriekšējā apakšnodalā minēts ne ar ko būtisku neatšķiras no Skandia Navigatora modeļa.

Bieži citētais Kanādas zinātnieks, intelektuālā kapitāla pētnieks N. Bontis pētījumā par arābu reģiona valstu intelektuālo kapitālu izmantoja sekojošas valsts intelektuālā kapitāla galvenās sastāvdaļas: Navigatora modelī izmantotās uzņēmuma tirgus vērtības vietā - nacionālā bagātība, bet finanšu kapitāla vietā – valsts finansiālā turība, klientu kapitāla vietā – tirgus kapitāls, inovāciju kapitāla vietā – atjaunošanas kapitāls⁵⁷ (skat. 1.9. att.).

Šajā pētījumā kā finansiālo turību atspoguļojošie rādītāji ir izmantoti NKP uz vienu iedzīvotāju, tirdzniecības barjeru esamība, ko par arābu valstīm publicē Heritage Foundation un tirgus kapitalizācija nacionālajās biržās. Intelektuālo kapitālu noteikt ir daudz sarežģītāk nekā biznesa organizācijām, kurās tas veido starpību starp tirgus vērtību un materiālo vērtību.

⁵⁷ Bontis N. National Intellectual Capital Index: A United Nations Initiative for the Arab Region. Journal of Intellectual Capital, 2004 5, 13-39 lpp.

Šajā pētījumā kā intelektuālo kapitālu atspoguļojošie rādītāji ir izmantoti gan izglītības, veselības, nabadzības un dzimumu līdztiesības rādītāji, kā arī iedzīvotāju vecuma struktūra.

1.9.att. Nāciju intelektuālais kapitāls

Avots: Bontis N. National Intellectual Capital Index: A United Nations Initiative for the Arab Region. Journal of Intellectual Capital, 2004 5, 13-39 lpp.

Nācijas **cilvēkkapitāls** ir tās iedzīvotāju intelektuālā bagātība, kas tiek attīstīta ar mūžizglītību. Individu intelektuālā bagātība ir daudzšķautņaina – sākot ar zināšanām par faktiem, likumiem, principiem, līdz mazāk definējamām zināšanām un īpašām prasmēm, spēju strādāt komandā, komunikācijas spējām, uzņēmību. Cilvēkkapitālu raksturojošiem rādītājiem būtu jāatspoguļo individuālo intelektuālo bagātību gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi. Rādītājiem jāatspoguļo izglītības sistēma, kā arī izglītoto cilvēku daudzums un kvalitāte valstī. Izglītība ir valsts cilvēkkapitāla attīstības pamatakmens. Izglītotiem cilvēkiem piemīt ne tikai konkrēti apgūtās iemaņas, bet viņu dzīves kļūst bagātīgākas, tādejādi padarot tos par labākiem valsts pilsoņiem. Šādus rādītājus nacionālā līmenī apkopot ir ļoti sarežģīti. Bontis kā cilvēkkapitālu raksturojošos rādītājus izmantoja lasīt un rakstītprasmi, augstākās izglītības iestāžu skaitu, pirmsskolas skolotāju skaitu, kuriem ir nepieciešamā kvalifikācija, studentu, kas iegūst augstāko izglītību īpatsvars uz vienu iedzīvotāju, augstākās izglītības iestāžu absolventu kumulatīvais skaits uz vienu iedzīvotāju, zinātnisko grādu ieguvušo vīriešu

Īpatsvars uz vienu uzņemto studentu un zinātnisko grādu ieguvušo sieviešu īpatsvars uz vienu uzņemto studentu⁵⁸.

Procesa kapitāls ir zināšanu krātuves ārpus cilvēkiem, kas ir iemiesots informācijas un komunikācijas tehnoloģiju sistēmās, konkrētāk datoru tehnika, programmatūra, datubāzes, laboratorijas un citas organizatoriskās struktūras. Zināšanu revolūcijas ietekme uz ekonomiskajām, sociālajām un politiskajām struktūrām ir tik spēcīga, ka tā tiek salīdzināta ar industriālo revolūciju, kas 18.gs. pārveidoja agrārās sabiedrības. Informācijas komunikāciju tehnoloģiju straujā attīstība ļauj apstrādāt, saņemt, glabāt un izplatīt informāciju dažādās formās, neierobežotā laikā, daudzumā un pat bez maksas. Mūsdienās cilvēku inteliģences apvienojums ar informācijas tehnoloģijām ir kļuvis par izaugsmes galveno virzītājspēku. Agrāk par to tika uzskatīta fiziskā kapitāla akumulācija. Procesa kapitālu raksturojošie rādītāji: telefona līniju skaits, personālo datoru skaits uz vienu iedzīvotāju, interneta pieslēgumu skaits uz vienu iedzīvotāju, interneta lietotāju skaits uz vienu iedzīvotāju, mobilo telefonu skaits uz vienu iedzīvotāju, radiouztvērēju skaits uz vienu iedzīvotāju, televizoru aparātu skaits uz vienu iedzīvotāju, laikrakstu cirkulācija uz vienu iedzīvotāju⁵⁹.

Tirgus kapitāls ir intelektuālais kapitāls, kas iemiesots nacionālajās iekšējās attiecībās. Tirgus kapitāls parāda valsts spēju un panākumus nodibināt pievilcīgu konkurētspējīgu atrisinājumu tās starptautisko klientu vajadzībām salīdzinājumā ar citām valstīm. Valsts investīcijas un sasniegumi valsts starptautiskajās attiecībās, tās kvalitatīvu preču un pakalpojumu eksports sastāda ievērojamāko tirgus kapitāla daļu, kas ir bagāts ar nemateriālajiem aktīviem. Tirgus kapitāls ietver arī sociālo inteliģenci, ko veido likumi, tirgus institūciju un sociālā sadarbība. Tirgus kapitāls ir līdzīgs sociālajam kapitālam, bet plašāks, jo tas ietver sistēmisku pieeju, lai atklātu raksturīgas pazīmes, kas veicina sociālā kapitāla radīšanu. Viens no rādītājiem, kas liecina par tirgus kapitālu ir starptautiskā tirdzniecība. Starptautiskā sadarbība veicina spēju radīt zināšanas un arī nodrošina lielākas vērtības iegūšanu no nācīgas zināšanām. Pasaules Bankas ziņojumi rāda, ka ārvalstu tiešās investīcijas nodrošina valstīm labumus ar izglītota darbaspēka papildināšanu, vietējo piegādātāju ietekmes palielināšanos, tehnoloģiju pārnesi. Ārvalstu tehnoloģiju un zināšanu pārnesi veicina atvērta tirdzniecības režīms, ārvalstu tiešo investīciju veicināšana un ārvalstu tehnoloģiju licencēšana. Taču attīstoties starptautiskajai sadarbībai, indivīdu zināšanām un iemaņām rodas jauna problēma - smadzeņu noplūde, kas kļūst arvien aktuālāka arī Latvijai. Kā tirgus kapitālu raksturojošie rādītāji arābu reģiona valstīs tika izmantoti: augsto tehnoloģiju eksporta

⁵⁸ Bontis N. National Intellectual Capital Index: A United Nations Initiative for the Arab Region. Journal of Intellectual Capital, 2004 5, 13-39 lpp.

⁵⁹ tur pat, 13-39 lpp.

īpatsvars NKP, ASV izsniegto patentu skaits uz vienu iedzīvotāju un augstākā līmeņa tikšanos uzņēmšanu skaits uz vienu iedzīvotāju⁶⁰.

Atjaunošanas kapitāls – nācijas nākotnes intelektuālā bagātība. Spējas un investīcijas atjaunošanā un attīstībā, lai saglabātu konkurētspējīgās priekšrocības. Izmantotie rādītāji: importēto grāmatu vērtība procentos no NKP, periodisko izdevumu importa apjoms procentos no NKP, kopējās izpētes un attīstības izmaksas procentos no NKP, ministriju darbinieku skaits, kas nodarbojas ar izpēti un attīstību uz vienu iedzīvotāju, universitāšu darbinieku skaits uz vienu iedzīvotāju, izdevumi augstākajai izglītībai procentos no sabiedriskajiem izglītības izdevumiem⁶¹.

Katram no iepriekš minētajiem rādītājiem, kas raksturo intelektuālā kapitāla sastāvdaļas, atbilstoši pētnieku grupas viedoklim tika piešķirti svara koeficienti. Paši rādītāji tika izteikti procentos no atbilstošā rādītāja augstākā līmeņa starp valstīm. Tas nozīmē, ka rādītāja vērtība 100 ir valstij ar vislielāko konkrētā rādītāja vērtību, pārējām valstīm tas ir procentuālais īpatsvars no labākā rādītāja. Izmantojot svara koeficientus un rādītāju proporcijas attiecībā pret augstāko rādītāju, tika aprēķināti katras valsts cilvēkkapitāla, procesa kapitāla, tirgus kapitāla un atjaunošanas kapitāla indeksi. Nacionālais intelektuālā kapitāla indekss (NIKI), tika aprēķināts kā visu četru indeksu aritmētiskais vidējais.

Arābu valstīs augstākais NICI izrādījās Kuveitai un Jordānijai, savukārt lielākais finansu kapitāls bija Kuveitai un Omānai. Pētījums parādīja, ka cilvēkkapitāls ir galvenais priekšnoteikums nācijas intelektuālajai bagātībai. Nācijas pilsoņi, apkopo un sistematizē savas zināšanas palielina nacionālo procesa kapitālu, šie aktīvi tālāk var tikt atjaunoti nākotnei, investējot pētniecībā un attīstībā, kas ar atgriezenisku saikni attīsta valsts cilvēkkapitālu. Visbeidzot, uzkrātās zināšanas var tikt realizētas globālā un vietējā ekonomikā, tādējādi palielinot valsts finansiālo labklājību⁶².

Intelektuālā kapitāla ziņojums ir sastādīts arī Eiropas Savienībai 2004. gadā, kuras autori ir D.Andriessens (*D.Andriessen*) un C.Stams (*C.Stam*) un tajā tiek mērīta Lisabonas stratēģijas realizācijas gatavība. Pētījuma autori atzīst, ka ierobežotās datu pieejamības dēļ vēl nav iespējams noteikt 2000. gada martā pieņemtās Lisabonas stratēģijas progresu, bet šo ziņojumu var izmantot kā mērījumu sistēmu pēc kuras parauga var vērtēt ES intelektuālā kapitāla attīstību nākotnē. Šajā ziņojumā pētnieki secina, ka intelektuālais kapitāls ievērojami labāk ir attīstīts ES ziemeļvalstīs – Zviedrijā, Dānijā un Somijā, tālāk seko liela valstu grupa

⁶⁰ Bontis N. National Intellectual Capital Index: A United Nations Initiative for the Arab Region. *Journal of Intellectual Capital*, 2004 5, 13-39 lpp.

⁶¹ tur pat, 13-29 lpp.

⁶² tur pat, 13-39 lpp.

(Beļģija, Nīderlande, Luksemburga, Vācija, Francija, Austrija, Lielbritānija un Īrija), kas ģeogrāfiski atrodas viduseiropā un noslēdzošajā grupā ir dienvideiropas valstis- Itālija, Spānija, Grieķija un Portugāle⁶³.

ES intelektuālā kapitāla novērtēšanā par pamatu tika izmantots intelektuālā kapitāla pārrauga modelis, balstoties uz jau iepriekš pieminētajām Bontis intelektuālā kapitāla sastāvdaļām. Tomēr strukturālais kapitāls netiek tālāk sadalīts atjaunošanas un procesa kapitālā, taču tā nozīme – visas zināšanas, kas iemiesotas tehnoloģiju, informācijas un komunikāciju sistēmās, aparatūra, programmatūra, datu bāzes, laboratorijas – saglabājas. Jāatzīmē, ka Bontis lietotā termina „tirgus kapitāls” vietā Andriessens un Stams lieto terminu „attiecību kapitāls”, kas ir nacionālās iekšējās attiecības, sociālā inteliģence un sadarbība, kā arī starptautiskā sadarbība. Autore uzskata, ka, tomēr, attiecību kapitāls ir piemērotāks termins šai intelektuālā kapitāla sastāvdaļai.

Visas trīs intelektuālā kapitāla sastāvdaļas tiek pārraudzītas trīs perspektīvās, lai uzsvērtu nozīmību atšķirībām starp pagātnes, tagadnes un nākotnes attīstību. Aktīvu, t.i. tagadnes perspektīvā tiek novērtēts pašreizējais nācīgas spēks, parādīti kādi ir galvenie nemateriālie aktīvi. Investīciju, t.i. nākotnes perspektīva dod ieskatu, kas būs nācīgas nākotnes spēka pamatā. Lai uzturētu vai uzlabotu esošo situāciju, valstīm ir nepārtraukti jāinvestē sava intelektuālā kapitāla attīstībā. Rezultātu, t.i. pagātnes perspektīva parāda kādā mērā valsts intelektuālais kapitāls ir ietekmējis tautsaimniecības ražīgumu⁶⁴.

Rezultātā veidojas trīs reiz trīs aiļu matrica, kurā tiek ierakstīti atbilstošie rādītāji, kas ir normalizēti, t.i. rādītāju vērtība ir no 0 līdz 1. Normalizācijai izmanto sekojošu principu: par maksimālo vērtību pieņem nosprausto mērķi. Tā kā Lisabonas stratēģijā vienīgais kvantitatīvais mērķis ir, ka izpētes un attīstības izdevumiem līdz 2010. gadam jāsasniedz 3 % no NKP, tad par mērķa rādītāju tiek izmantots ASV, Japānas vai Eiropas augstākais rādītājs. Lai noteiktu skalas garumu no maksimālās vērtības atņem minimālo. Pēc tam katras valsts rādītājs tiek izteikts, atņemot no tā minimālo vērtību un izdalot ar skalas garumu⁶⁵. Kā jau visos intelektuālā kapitāla novērtējumos, arī šajā absolūtie skaitļi neko neizsaka, bet tiem parādās nozīme tikai salīdzinājumā starp valstīm vai salīdzinot rādītāju dinamiku laikā.

Kā būtiskākos secinājumus no šī pētījuma jāatzīmē, ka ES valstīs investīcijas intelektuālajā kapitālā atmaksājas. Atklājās, ka ir nozīmīga pozitīva korelācija starp investīcijām cilvēkkapitālā un cilvēkkapitāla apjomu valstīs un vēl ciešāka korelācija starp

⁶³ Andriessen D.G., Stam C.D. The Intellectual Capital of the European Union: Measuring the Lisbon Agenda. Version 2004. www.intellectualcapital.nl/artikelen/ICofEU2004.pdf (05.09.2006.)

⁶⁴ tur pat

⁶⁵ tur pat

investīcijām strukturālajā kapitālā un strukturālā kapitāla apjomu. Otrs nozīmīgs secinājums, ka valstīs ar attīstītu cilvēkkapitālu ir augsti attīstīts arī strukturālais kapitāls, kas apstiprina domu, ka šie ir savstarpēji atkarīgi un viens otru ietekmējoši faktori⁶⁶.

Ņemot vērā intelektuālā kapitāla nozīmes palielināšanos mūsdienu ekonomikā, autore uzskatīja, ka pētījumā ignorējot trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu būtu zaudēta liela trimdas latviešu ieguldījuma Latvijas tautsaimniecībā daļa.

Izvērtējot šos literatūrā plašāk aprakstītos modeļus, autore secināja, ka pētījumam par trimdas latviešu intelektuālā kapitāla ieguldījumu neviens no tiem nav tieši pielietojams. Izmantojot intelektuālā kapitāla novērtēšanas modeļus nacionālā līmenī, jāsecina, ka raksturojošajiem rādītājiem nozīme ir, tikai tos salīdzinot starp valstīm vai dinamikā. Taču Latvijas intelektuālā kapitāla rādītāju dinamikas novērtēšanai vai salīdzinājumam ar citām valstīm būtu jābūt atsevišķa pētījuma mērķim, tas nav šī darba uzdevums. Savukārt, modeļus, kuri tiek lietoti intelektuālā kapitāla novērtēšanai organizācijas līmenī, nevar izmantot jo valsts līmenī nav iespējams iegūt datus, kas būtu analogi piemēram, uzņēmuma tirgus vērtībai; tāpat valsts līmenī izrādījās neiespējami noteikt cilvēku skaitu, kuru kompetences atbilst stratēģisko mērķu realizācijai u.tml.

Izmantojot literatūrā aprakstīto nacionālā intelektuālā kapitāla struktūru un idejas par cilvēkkapitāla gatavību realizēt izvirzīto stratēģiju, kas tiek izmantota līdzsvarotās rādītāju sistēmas (BSC) vadīšanas sistēmā, autore izveidoja savu intelektuālā kapitāla ieguldījuma novērtējuma metodiku. Novērtējot trimdas latviešu ieguldījumu ietekmi uz dažādajām intelektuālā kapitāla sastāvdaļām, tika izmantota Andriesena un Štama rādītāju klasifikācija, ņemot vērā iespēju, ka arī Latvijas kā ES valsts intelektuālais kapitāls varētu tikt mērīts, izmantojot šo pieeju. Autores izstrādātais modelis aprakstīts 1.5. apakšnodaļā.

1.4.3. Ieguldījumu izglītībā ietekme uz cilvēkkapitālu un tautsaimniecības attīstību

Cilvēkkapitāls mūsdienu zināšanu ekonomikas laikmetā ir viens no galvenajiem ekonomiskās izaugsmes faktoriem. To, savukārt, ietekmē gan izglītība, zināšanas, iemaņas, gan kompetence, attieksme, veselība un labklājība. Cilvēkkapitāls ir nepieciešams priekšnoteikums ekonomiskajai izaugsmei, bet nav pietiekams nosacījums. Tādi faktori kā tirdzniecības atvērtība, institucionālās un politiskās sistēmas attīstība arī ir svarīgi, lai varētu

⁶⁶ Andriessen D.G., Stam C.D. The Intellectual Capital of the European Union: Measuring the Lisbon Agenda. Version 2004. www.intellectualcapital.nl/artikelen/ICofEU2004.pdf (05.09.2006.)

izpildīt dinamiskās globālās un konkurējošās ekonomiskās sistēmas augstās prasības⁶⁷. Izglītību arvien biežāk uzskata ne tikai kā indivīda nākotnes panākumu ķīlu, bet gan kā sabiedrību un nāciju kolektīvās nākotnes noteicošo faktoru. Izglītība tiek uzskatīta kā investīcija, kas atmaksāsies nākotnē, līdzīgi kā tas ir ar investīcijām fiziskajā kapitālā. Šāda pieeja uzsver izglītības kā izaugsmes virzītājspēka lomu un ir par pamatu salīdzinošās izaugsmes izskaidrojumiem.

Lai pamatotāk varētu novērtēt ieguldījumu izglītībā ietekmi uz tautsaimniecības attīstību, autore uzskata par nepieciešamu izanalizēt citu valstu pieredzi šādu pētījumu veikšanā un to iegūtos secinājumus. Ekonomiskie pētījumi šajā nozarē parāda, ka labāk izglītotiem cilvēkiem ir lielākas izredzes dabūt darbu un ir mazāka iespēja, ka viņi varētu kļūt bezdarbnieki, pie tam, jo labāka izglītība, jo lielākas iespējas atrast darbu. Labāka kvalifikācija parasti nodrošina arī augstākus ieņēmumus. Dažās valstīs labāk izglīto darbinieku algas ir ievērojami lielākas kā mazāk izglītotiem un jo lielākas ir darba samaksas atšķirības darba tirgū, jo lielāku atdevi var sagaidīt no konkrētu iemaņu apgūšanas.⁶⁸

Izglītības un apmācības sistēmas efektivitātes mērīšana ir ļoti sarežģīta, jo nav viennozīmīgi nosakāmi un izmērāmi to raksturojošie rādītāji. Sakarības starp investīcijām izglītībā un ekonomisko izaugsmi var pētīt divējādi – pirmkārt, kā atdevi katra indivīda ieguldījumam izglītības iegūšanā un otrkārt, izglītības ietekmi uz cilvēkkapitāla, kā viena no tautsaimniecības izaugsmes faktoriem, veidošanos.

Ir grūti atrast rādītājus, kas būtu gan teorētiski pamatoti, gan reāli iegūstami, lai noteiktu tautsaimniecības kopumā ieguvumus no tās iedzīvotāju augstāka izglītības līmeņa. Pētniekus jau sen ir interesējusi cilvēkkapitāla ietekme uz ekonomisko izaugsmi, tāpēc ir veikti daudzi empīriski pētījumi, lai noskaidrotu cik liela ir cilvēkkapitāla ietekme. Kā cilvēkkapitālu raksturojošie rādītāji ir izmantoti: audzēkņu skaits skolās, pētot attīstības valstis – lasītpratēju īpatsvars, pagājušā gadsimta vidū cilvēkkapitālu raksturoja ar veselības un barības nodrošinājuma rādītājiem. Jāatzīst, ka tie ir ārkārtīgi nepilnīgi cilvēkkapitāla raksturlielumi. Daudz labāk cilvēkkapitālu raksturotu cilvēku iegūtā izglītība, apmācība darba vietā, darba pieredze, veselība, veselības aizsardzības un medicīniskās tehnoloģijas līmenis, kā arī apkārtējās vides stāvoklis.

Pētījumu analīze rāda, ka cilvēkkapitāla ietekmi uz kopējiem valsts sasniegumiem nevar viennozīmīgi izmērīt arī tāpēc, ka grūti atrast rādītāju, kas raksturotu ieguvumu no cilvēkkapitāla palielināšanās, t.i. rezultējošo rādītāju. Visbiežāk kā rezultāts tiek izmantots

⁶⁷ Financing Education- Investments and Returns: Analysis of the World Education Indicators. - Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2002.

⁶⁸ tur pat, 7 lpp.

NKP pieaugums, kas, protams, ir svarīgs ekonomiskās labklājības rādītājs. Taču nevar noliegt, ka viens pats NKP pieauguma rādītājs nespēj adekvāti atspoguļot dažādus cilvēku labklājības aspektus. Te būtu jāņem vērā arī tādi labklājības elementi kā tiesiskā brīvība, tīra apkārtējā vide, veselības stāvoklis, personīgā drošība, kā arī ienākumu nevienlīdzības samazināšana. Diez vai mūsdienās pārticis cilvēks var izjust labklājību, ja līdzās ir tūkstoši cilvēku, kuru iztika ir niecīga. Tāpēc būtu jāveido kāds apvienots rādītājs, kurā būtu iekļauti dažādi labklājības faktori, ne tikai IKP vai NKP pieaugums.

Vēl ir jāņem vērā, ka izglītība ietekmē ne tikai individuālo izglītību saņēmušo cilvēku labklājību, bet tai ir arī netieša ietekme uz visu sabiedrību kopumā. Netiešā izglītības ietekme izpaužas zināšanu apmaiņā un izplatīšanā, kas raksturīga labi izglītotu cilvēku darba videi, tādejādi katra indivīda ražīgums palielinās, pateicoties zināšanām, kas gūtas no labi izglītotiem kolēģiem. Pie tam jo vairāk sabiedrībā ir labi izglītotu cilvēku, jo vairāk iegūst visa sabiedrība un katrs indivīds atsevišķi, jo samazinās noziedzības līmenis, uzlabojas sabiedrības veselība, uzlabojas demokrātijas process, pastiprinās likuma vara un politiskā stabilitāte⁶⁹. Vēl kā nozīmīgu izglītības pienesumu sabiedrībai kopumā jāatzīmē fakts, ka izglītotu cilvēku bērni labāk apmeklē skolu un biežāk iegūst arī augstākus izglītības līmeņus, kas rada izglītībai ilgstošu efektu. Līdz ar šādu vides uzlabošanu, palielinās darba efektivitāte, samazinās liekās izmaksas, dažādu šķēršļu likvidēšanai, kas saistīti ar zemu kopējo izglītības līmeni, pieaug cilvēku labklājība, ekonomikas izaugsme un vides kvalitāte.

Nobela prēmijas laureāts Miltons Frīdmans (*Milton Friedman*) savā darbā „Kapitālisms un brīvība” uzsvēra, ka stabila un demokrātiska sabiedrība nav iespējama bez noteikta lasītprasmes un zināšanu minimālā līmeņa lielākajā sabiedrības daļā un bez plaši atzītu kopīgu vērtību sistēmas. Izglītība var dot ieguldījumu abiem un ieguvumi no bērna izglītības uzkrājas ne tikai viņam un viņa vecākiem, bet arī citiem sabiedrības locekļiem. Tā kā viena bērna izglītība dod labumu citu labklājībai, attīstot demokrātisku sabiedrību, tad nav iespējams identificēt konkrētus labuma saņēmējus un iegūt maksu par sniegto pakalpojumu⁷⁰.

No otras puses sociālās nodrošināšanas sistēma, kura nodrošina minimālu ienākumu līmeni un sabiedriskus pakalpojumus, neatkarīgi no katra indivīda ienākumu līmeņa, rada iespējamību riskam, ka bērnu vecāki, cerībā saņemt palīdzību no sabiedrības, izvēlas neinvestēt izglītībā. Arī progresīvās ienākumu nodokļu likmes var radīt efektu, ka sagaidāmā atdeve no izglītības samazinās. Noteikta līmeņa obligātās izglītības noteikums ir veids kā šo problēmu risināt, tāpēc vairumā valstu ir obligātās izglītības prasības. Pie tam padarot

⁶⁹ McMahon W. Education and Development: Measuring the Social Benefits. New York: Oxford University Press, 1999, 156 lpp.

⁷⁰ Friedman M. Capitalism and Freedom. - Chicago: University of Chicago Press. 1962. - 86 lpp.

izglītību obligātu un bez maksas, tiek aizsargātas to bērnu intereses, kuru vecāki nespēj vai nevēlas darboties savu bērnu interesēs. Vienotas izglītības valsts finansējums sekmē izvēles līdzvērtīgumu starp dažādu ienākumu ģimeņu bērniem, kā arī veicina vienmērīgāku ienākumu sadali nākamajā paaudzē⁷¹. Iepriekš minētie faktori liecina, ka valsts loma izglītības nodrošināšanā ir ļoti nozīmīga, jo izglītība ir sabiedriska prece.

UNESCO pētījums par atšķirībām kā izglītība ietekmē IKP pieaugumu ESAO un Pasaules ekonomisko indikatoru (WEI) projekta valstīs (sešpadsmit attīstības valstis un Krievijas Federācija), secināja, ka ilgtermiņa efekts vienam papildus izglītības iegūšanas gadam darbaspējīgā vecuma (15-64 gadi) iedzīvotāju grupā ESAO valstīs bija vidēji 6%. WEI projekta valstīs katrs papildus izglītības gads dod 3,7 % pieaugumu ilgtermiņa ekonomiskajā izaugsmē⁷². Šie rezultāti parādīja, ka cilvēkkapitāla loma augsmes procesā palielinās, kad cilvēkkapitāls sasniedz noteiktu kritisko punktu. Jo lielāka ir iedzīvotāju iesaistīšanās otrā un trešā līmeņa studijās, jo vairāk cilvēkkapitāls ietekmē stabilu izaugsmi. Salīdzinot WEI un ESAO valstu izaugsmes rādītājus, atklājās, ka industrializācijas sākumposmā izaugsmei nozīmīgāks ir fiziskais kapitāls, bet jo vairāk attīstīta industrializācija, jo nozīmīgāks ekonomiskās augsmes faktors kļūst kopējais izglītības līmenis⁷³. Tāpēc arī Latvijai ir ļoti nozīmīgi sniegt lielākas iespējas iegūt augstāko izglītību, tādējādi palielinot valsts cilvēkkapitālu, kas ir svarīgs nākotnes izaugsmes faktors.

Pētījumu analīze rāda, ka izglītība nozīmē ne tikai konkrētu zināšanu un prasmju apguvi, bet tai ir arī dažādi netieši blakus rezultāti, tāpēc tās nozīme vēl vairāk palielinās. V.Makmahons (*W.McMahon*) veica plašu pētījumu par izglītības ietekmi četrās valstu grupās – austrumāzijas valstīs, Āfrikas uz dienvidiem no Sahāras valstīs, Latīņamerikas valstīs un ESAO valstīs, kurā atklājās, ka nozīmīga ietekme uz izaugsmi ir sekojošiem izglītības netiešās ietekmes faktoriem⁷⁴:

- izglītība ietekmē investīciju fiziskajā kapitālā pieaugumu. To rada apstākļi, ka prasmīgāki darbinieki kompensē kapitāla atdeves samazināšanos un arī pateicoties politiskās stabilitātes uzlabošanai.
- izglītība palielina kopējo uzkrājumu apjomu, jo cilvēki uzkrāj vairāk, lai viņu bērni varētu mācīties ilgāk.

⁷¹ Gradstein M. et al. *The Political Economy of Education: Implications for Growth and Inequality*. - Cambridge: The MIT Press, 2005. – 7 lpp.

⁷² *Financing Education- Investments and Returns: Analysis of the World Education Indicators*. - Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2002. – 32 lpp.

⁷³ tur pat, 33 lpp.

⁷⁴ McMahon W. *Education and Development: Measuring the Social Benefits*. - New York: Oxford University Press, 1999. - 157 lpp.

- izglītība uzlabo zīdaiņu mirstības rādītājus, mūža ilguma rādītājus un tādejādi iedzīvotāju dabīgo pieaugumu.
- izglītība ietekmē likumu labāku ievērošanu, demokratizāciju un politisko stabilitāti, kas savukārt sekmē investīcijas.

Šis pētījums apstiprināja, ka dažādiem izglītības rādītājiem bija atšķirīga ietekme uz izaugsmi atšķirīgās valstu grupās. Piemēram, austrumāzijas valstīs augsmes modelis parāda, ka ir būtiska ietekme vidējās izglītības iestāžu audzēkņu īpatsvara izmaiņām. Vidējās izglītības audzēkņu īpatsvara palielināšanās īpaši efektīga bijusi Indonēzijā, Indijā un Taizemē, kas kļuva par pamatu šo valstu uz eksportu orientētajām izaugsmes stratēģijām. Savukārt Latīņamerikas valstu augsmes vienādojumā vidējās izglītības audzēkņu īpatsvara pieaugums efektu deva tikai pēc 10 gadiem. Bet Āfrikas uz dienvidiem no Sahāras reģiona valstīs augsmi visvairāk ietekmē pamata izglītības un vidējās izglītības iestāžu audzēkņu īpatsvars ar 10 gadu nobīdi. Taču Āfrikā lielais iedzīvotāju pieauguma temps samazina izglītības kvalitāti un samazinās kapitāla apjoms uz vienu strādājošo, kas izraisa negatīvu ietekmi uz ekonomiskās izaugsmes uz vienu iedzīvotāju rādītāju. Savukārt, OECD valstu augsmes vienādojumos tiek iekļauts gan pamata, gan vidējo, gan augstāko izglītību iegūstošo studentu īpatsvars. Visu līmeņu izglītības rādītāju ietekme ir nobīdīta 15 gadus, kas izskaidrojams ar nepieciešamību skolu absolventiem pakāpeniski palielināt savu efektivitāti, gūstot pieredzi un pielietojot zināšanu potenciālu praksē⁷⁵.

Tā kā Latvijā izglītības tradīcijas ir diezgan spēcīgas un arvien vairāk palielinās studējošo skaits augstākajās mācību iestādēs, arī Latvijā, novērtējot izglītības efektivitāti, varētu izmantot visu trīs līmeņu izglītību iegūstošo cilvēku īpatsvaru, tāpat kā tas ir izmantots OECD valstu pētījumā, izmantojot vienādojumu⁷⁶:

$$y = \alpha_1 I_k/Y + \alpha_2 (GER1T_{-15} + GER2T_{-15} + GER3T_{-15}) + \alpha_3 GNPPC_{-15} + \alpha_4 (U/100) + \mu, \quad (1.2.)$$

kur y – reālā NKP pieaugums uz vienu iedzīvotāju,

I_k/Y - bruto privātās vietējās investīcijas procentos no NKP,

$GER1T_{-15}$ - pamata izglītības audzēkņu īpatsvars pirms 15 gadiem,

$GER2T_{-15}$ - vidējās izglītības audzēkņu īpatsvars pirms 15 gadiem,

$GER3T_{-15}$ - augstākās izglītības audzēkņu īpatsvars pirms 15 gadiem,

$GNPPC_{-15}$ - bruto nacionālais produkts uz vienu iedzīvotāju,

⁷⁵ McMahon W. Education and Development: Measuring the Social Benefits. New York: Oxford University Press, 1999, 157 lpp.

⁷⁶ tur pat

U - bezdarba likme,

μ - novirze.

Taču tā kā pēdējo piecpadsmit gadu laikā izglītības sistēma visos tās līmeņos ir piedzīvojusi dažādas kardinālas izmaiņas, kā arī nacionālā kopprodukta pieaugumu ir ietekmējuši vēl tik daudzi citi būtiski faktori, mainoties ekonomiskajai sistēmai, tad šāda modeļa izmantošanu varētu tagad tikai sākt, taču pagaidām laika rinda ir vēl stipri par īsu, lai izdarītu nozīmīgus secinājumus. Tāpēc autore neveica aprēķinus, kuru rezultāti būtu maz ticami, bet pieņēma, ka citu valstu izaugsmes modeļos iegūtās sakarības darbojas arī Latvijā. Tāpēc tika izskatīti daži citi empīrisko pētījumu rezultāti par investīciju izglītībā nozīmi tautsaimniecības izaugsmē, uz kuriem bieži sastopamas atsauces cilvēkkapitāla ietekmes tēmai veltītā ekonomiskajā literatūrā.

1997. gadā publicēti Jaunzēlandiešu S.Noula (*S.Knowl*) un D.Ouena (*D.Owen*) veiktā pētījuma par izglītības un veselības ietekmi izaugsmes modelī rezultāti⁷⁷. Izmantojot neoklasisko izaugsmes modeli, kas ir Koba-Duglasa ražošanas funkcijas variants, viņi guva apstiprinājumu pieņēmumam, ka pastāv stingra pozitīva korelācija starp ekonomisko izaugsmi un veselību, kas tikta izteikta ar sagaidāmā dzīves ilguma rādītāju, bet izmantotie dati neuzrādīja būtisku izglītības ietekmi uz izaugsmi⁷⁸. Empīriskais pētījums tika balstīts uz 77 valstu datiem, no kurām 55, atbilstoši Pasaules Bankas klasifikācijai, ir mazāk attīstītās valstis. Laika rindas vienas valsts datiem šādā pētījumā nebija racionāli izmantot, jo vairāki rādītāji, piemēram, dzīves ilguma un lasītprasmes rādītāji parasti tiek interpolēti, t.i. iegūti aprēķinu ceļā, praktisku datu vākšanu veicot tikai apmēram desmit gados reizi, kas rezultātus padarītu neprecīzus. Pie tam, izmantojot starpvalstu datus, tiek novērsta arī biznesa ciklu ietekme. Kā augsmes rādītājs šajā modelī tiek izmantots iekšzemes kopprodukts uz vienu darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju 1985. gadā, darbaspējīgo vecumu nosakot no 15 līdz 64 gadiem. Kā augsmi ietekmējošie faktori ir izmantoti⁷⁹:

- vidējais investīciju īpatsvars iekšzemes kopproduktā no 1960.-1985.g.,
- vidējais darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju pieauguma temps no 1960.-1985.g.,
- vidējais izglītošanās laiks gados, kā izglītības faktors, kas palielina darba kapitālu, nevis kā atsevišķs ražošanas faktors un
- paredzamais dzīves ilgums piedzimstot, kā veselību atspoguļojošais faktors, kas arī palielina darba kapitālu.

⁷⁷ Knowles S., Owen D. „Education and Health in an Effective Labour Empirical Growth Model”, *Economic Record*, Vol.73 No. 223, Dec 1997, 314-328 lpp.

⁷⁸ tur pat, 326 lpp.

⁷⁹ tur pat, 318 lpp.

Pētījums pierādīja stingro veselības ietekmi uz darba ražīgumu gan tieši, gan caur izglītotā kapitāla pieaugumu. Slikta veselība un nepietiekams uzturs parasti atspoguļojas arī sliktākos izglītības rādītājos. Pie tam lielāks paredzamais mūža ilgums rada papildus iniciatīvu izglītoties, jo tiek sagaidīts ilgāks izglītības atmaksāšanās periods. Iespējams, rezultāti neapstiprināja statistiski nozīmīgu izglītības ietekmi uz izaugsmi, nevis tāpēc, ka tās nav, bet tāpēc, ka veselības un izglītības faktoriem pastāv daļēja savstarpēja korelācija un arī izglītības ietekme parādījās netieši, caur veselības rādītāju.

Protams, ka šādos modeļos tiek izmantoti tādi rādītāji, kādi ir pieejami, taču jāatzīmē, ka ne paredzamais dzīves ilgums, ne izglītošanās laiks neatspoguļo šo cilvēkkapitāla dimensiju kvalitāti. Paredzamo dzīves ilgumu noteikti ietekmē iedzīvotāju veselības stāvoklis, taču to lielā mērā var ietekmēt arī bojā gājušo vecums gan ceļu satiksmes negadījumos, pašnāvībās, kriminālās situācijās un arī dabas katastrofās. Arī garāks izglītošanās ilgums vēl neliecina par labāku izglītību. Izglītības kvalitāti vairāk ietekmē atbilstoša skolotāju izglītība, prasme mācīt, skolēnu skaits uz vienu skolotāju, mācību materiālu pieejamība, prasme apgūtās zināšanas pielietot praksē, mācību gada ilgums un stundu skaits, kā arī citi faktori. Pie tam datus par izglītības ietekmi uz izaugsmi starp valstīm ir grūti salīdzināt, jo atšķiras gan izglītības sistēmas, gan kvalitāte. Izglītības iestāžu audzēkņu skaits diezgan labi atspoguļo cilvēkkapitāla pieejamību jaunākajā paaudzē, bet zināšanas un prasmes, kas piemīt vecākām darbaspēka paaudzēm ir atkarīgas no iepriekšējās iegūtās izglītības. Līdz ar to līdzīgs izglītības iestāžu audzēkņu pieaugums var izraisīt atšķirīgus rezultātus uz valsts vidējo prasmju līmeni un cilvēkkapitāla apjomu, atkarībā no izglītības iegūšanas tendencēm pagātnē.

Ņemot vērā Noula un Ouena rezultātus, it īpaši faktu, ka izglītības rādītājam bija statistiski nenozīmīga ietekme uz ekonomisko izaugsmi, angļu pētnieks Dons Vēbers (*D. Weber*) 2002. gadā analizēja 46 valstu datus no 1960. līdz 1990. gadam, lai pārbaudītu kuram no cilvēkkapitālu raksturojošiem rādītājiem veselībai vai izglītībai ir lielāka ietekme uz ekonomisko augsmi⁸⁰. Šajā pētījumā paredzamā dzīves ilguma vietā kā veselību raksturojošais rādītājs ir izmantots barības vielu patēriņš, bet izglītību raksturojošie rādītāji ir visu trīs izglītības līmeņu audzēkņu īpatsvars. Šajā pētījumā iekļauti dati par 20 attīstītajām valstīm un par 26 valstīm, ko Pasaules Banka klasificē kā zemu un vidēju ienākumu valstis. Šāda dažāda ienākumu līmeņa valstu izmantošana tiek pamatota ar mērķiem palielināt izlases apjomu, paplašināt atkarīgo un neatkarīgo rādītāju variāciju un izmantot precīzākus rādītājus, kādi parasti ir pieejami attīstītajām valstīm.⁸¹ Līdz ar to ekonomiski attīstīto valstu datu

⁸⁰ Webber D.J. „Policies to Stimulate Growth: Should We Invest in Health or Education?” *Applied Economics*, 2002, No 34, 1633-1642 lpp.

⁸¹ tur pat, 1635 lpp.

iekļaušanai modelī būtu jāuzlabo datu kvalitāti un jāpalīdz atrast sakarības starp ekonomisko izaugsmi un tās noteicošajiem faktoriem. Taču šādai dažādu valstu iekļaušanai vienā izlasē ir nopietns trūkums, jo ekonomisko izaugsmi noteicošajiem faktoriem dažādās attīstības stadijās ir atšķirīga relatīvā nozīmība. To parādīja jau pieminētie Makmahona dažādie izaugsmes modeļi. Piemēram, veselība ir svarīgs darba ražīgumu ietekmējošs faktors visā pasaulē, taču barības patēriņa palielināšanās noteikti dos lielāku efektu zema ienākumu līmeņa valstīs nekā augsta ienākumu līmeņa valstīs. Un notiek pat otrādi – augsta ienākumu līmeņa valstīs pārmērīgs barības patēriņš izraisa aptaukošanos un dažādas ar to saistītas slimības, kas atkal samazina darba ražīgumu.

Kā vēl viena problēma iekļaujot modelī gan veselības, gan izglītības rādītājus jāmin tas, ka šiem rādītājiem parasti ir arī savstarpēja korelācija. Lielāks barības patēriņš varētu būt gan sekas tam, ka palielinoties izglītības līmenim, palielinās ienākumi un cilvēki var atļauties iegādāties lielāku barības daudzumu, gan arī lielāks barības patēriņš var būt nosacījums labākai izglītībai. Taču šo trūkumu ir izdevies daļēji novērst, izmantojot divpakāpju mazāko kvadrātu metodi. Izmēģinot dažādus neoklasiskā augsmes modeļa variantus, kuros kā ietekmējošie faktori ir izmantoti gan investīciju fiziskajā kapitālā, gan izglītības un veselības rādītāji, noskaidrojās, ka izglītībai ir lielāka ietekme uz ekonomisko izaugsmi, nekā veselībai⁸², kas šajā pētījumā tika pārstāvēta ar kaloriju patēriņu uz vienu cilvēku. Analizējot dažādo izglītības līmeņu ietekmi, izrādījās, ka pamata izglītībai ir vislielākā ietekme uz izaugsmi⁸³. To gan varētu izskaidrot ar lielo zema ienākumu līmeņa valstu īpatsvaru izmantotajos datos.

Autore uzskata, ka Latvijas attīstības līmenī nebūtu piemēroti par veselības rādītāju izmantot barības patēriņu uz vienu cilvēku, jo tomēr, kaut arī esam otra nabadzīgākā valsts Eiropas Savienībā, cilvēki masveidā badu necieš un diez vai barības patēriņa pieaugums palielinātu izaugsmi. Pie tam Latvijā pašlaik nav pieejami dati par kaloriju patēriņu uz vienu cilvēku. Attiecībā uz faktu, ka pamata izglītībai ir vislielākā ietekme uz izaugsmi, jāņem vērā, ka tiek izmantoti 1960.-1990. gadu dati, kad zināšanu ekonomika vēl nebija tik spēcīgi izteikta kā tas ir pašlaik. Mūsdienu situācijā lielākai ietekmei uz izaugsmi vajadzētu būt augstākajai izglītībai. It īpaši valstīs, kurās pamata un vidējā izglītība tiek uzskatīta par standartu. Taču Vēbera empīriskais pētījums vēlreiz apstiprina izglītības lielo nozīmi tautsaimniecības attīstībā.

⁸² Webber D.J. „Policies to Stimulate Growth: Should We Invest in Health or Education?” Applied Economics, 2002, No 34, 1633-, 1639 lpp.

⁸³ tur pat, 1639 lpp.

Lai statistiski pierādītu izglītības nozīmīgumu, pētnieki pievēršas arī citiem aspektiem, ko ietekmē cilvēku atšķirīgie izglītības līmeņi. Tā Bernes universitātes pētnieks B.Vēbers (*B.A.Weber*) analizē sakarības starp izglītību un bezdarbu 14 Eiropas valstīs.⁸⁴ Pieredze rāda, ka bezdarba līmenis atšķiras cilvēkiem ar atšķirīgiem izglītības līmeņiem. Saprātīgs investors, protams, ka ņem vērā ne tikai potenciālos ienākumus pēc nākamā izglītības līmeņa iegūšanas, bet arī varbūtību ar kādu šis potenciāls tiks realizēts darba tirgū. Šajā pētījumā Vēbers izmantoja divus modeļus, kas ļāva noteikt kādā mērā izmaiņas bezdarba līmenī un struktūrā ietekmē izglītības iegūšanas lēmumu. Bezdarba iespēja un ilgums ir lielā mērā atkarīga no cilvēka saņemtās izglītības, un jo vairāk kāds darbinieks ir apguvis konkrētai organizācijai nepieciešamās zināšanas un pieredzi, jo mazāka ir iespēja, ka viņš tiks atlaists. Pie tam pēdējā laikā vērojama arī neizglītoto darbinieku nomaiņa ar labāku izglītību un lielāku pieredzi ieguvušiem. Arī tehnoloģijas izmaiņas arvien vairāk rada vajadzību pēc kvalificētiem darbiniekiem, jo vienkāršo roku darbu veic aparāti, bet ir vajadzīgi izglītoti darbinieki, kas šos automātiskos procesus kontrolētu un pilnveidotu.

Teorētiski apsverot iespēju kā bezdarba palielināšanās varētu ietekmēt lēmumu par nākamā līmeņa izglītības iegūšanu, iespējami vairāki varianti:

- 1) darbaspēka un līdz ar to samazinās neizmantoto iespēju apjoms, t.i. darba samaksa, kas netiek gūta mācību laikā, kam savukārt, vajadzētu palielināt pieprasījumu pēc izglītības,
- 2) palielinoties bezdarbam, samazinās ģimeņu ienākumi, kas spiež cilvēkus ātrāk beigt skološanos un uzsākt darba dzīvi, lai pelnītu iztiku, tāpēc pieprasījums pēc izglītības samazinātos,
- 3) palielinoties bezdarbam, palielinās risks kļūt par bezdarbnieku, kas, tomēr, ir zemāks izglītotiem darbiniekiem, tāpēc, lai samazinātu šo risku, var palielināties pieprasījums pēc izglītības.

Iepriekšējiem pētījumiem, kas analizēja gan laika rindu datus pa valstīm, gan starp valstīm ir bijuši dažādi rezultāti – citi uzrādīja pozitīvu un nozīmīgu bezdarba līmeņa un izglītības iestāžu audzēkņu skaita korelāciju, citi – vāju, nenozīmīgu, vai pat negatīvu⁸⁵. Vienkāršākais pētījuma pamata modelis ignorē izglītības iegūšanas izmaksas (ja izglītību apmaksā valsts), kurā izglītības atdeve ir ienākuma starpības starp diviem viens otram sekojošiem izglītības līmeņiem attiecība pret gadu skaitu, kas nepieciešams nākamā izglītības līmeņa iegūšanai. Pētījumā pirmajā modelī šie ienākumi tiek svērti ar bezdarba likmi

⁸⁴ Weber B.A. „The Link between Unemployment and Returns to Education: Evidence from 14 European Countries”, *Education + Training*, Vol. 44, No. 4/5, 2002, 171-178 lpp.

⁸⁵ tur pat, 172 lpp.

atbilstošā izglītības līmeņa iedzīvotājiem, līdz ar to izglītības atdeves noteikšanā tiek ņemts vērā arī iespējamā bezdarba risks. Taču šajā modelī tiek pieņemts, ka bezdarba likme visiem atbilstošā izglītības līmeņa cilvēkiem ir vienāda. Daudzu Eiropas valstu pieredze rāda, ka tas tā tomēr nav, jo bezdarbs jauniešu vidū ir ievērojami lielāks. Tāpēc tiek izveidots otrs modelis, kurā bezdarba likme katram līmenim tiek sadalīta divās daļās: viena - jauniešiem, otra – pieaugušajiem. Abos divos modeļos tika pieņemts, ka bezdarbniekiem ienākumu vispār nav. Lai ņemtu vērā bezdarbnieku sociālos pabalstus, kas tiek izmaksāti kā konstanta proporcija no iepriekš saņemtajiem ienākumiem, tiek izveidots vēl trešais modelis. Izmantotie dati par stundas ienākumiem tika iegūti no darbaspēka apsekojumiem 14 Eiropas valstīs pēc iespējas tuvāk 1995. gadam, bezdarba likmes no Eurostat datiem, bezdarbnieku pabalsti no ESAO datiem. Dati tika analizēti pa valstīm, dzimumiem un izglītības līmeņiem. Iegūtie rezultāti parādīja, ka bezdarba riska dažādās grupās iekļaušana modelī būtiski palielināja izglītības atdeves rādītājus par 1,4 – 2,2 procentpunktiem, salīdzinājumā ar pamata modeli. Pievienojot jauniešu bezdarba likmes, izglītības atdeves rādītājs palielinājās vēl par 1,0 – 1,4 procentpunktiem, kas veido kādus 15-25 % no pamata modeļa izglītības atdeves rādītāja. Bet bezdarbnieku pabalsta iekļaušana modelī, savukārt, samazina izglītības atdeves rādītāju par 0,7 – 1,1 procentpunktiem. Līdz ar to bezdarba risks kopumā izglītības atdeves rādītāju palielina vidēji par 20-27 % salīdzinājumā ar pamata modeļa izglītības atdeves rādītāju, kurā netiek ņemts vērā bezdarba risks.⁸⁶

Šī pētījuma rezultāti parāda, ka Eiropas 14 valstīs izglītība ne tikai palielina nākotnes ienākumu plūsmu, bet arī palielina iespēju, ka šis potenciāls tiks realizēts darba tirgū, t.i. samazinās bezdarba iespēju. Tā kā bezdarba līmenis dažāda izglītības līmeņa iedzīvotājiem, kā arī jauniešu bezdarbs būtiski ietekmē izglītības atdeves rādītājus, šie faktori būtu jāņem vērā arī nākamajos pētījumos, salīdzinot izglītības atdeves rezultātus starp valstīm. Vēbera pētījuma rezultāti apstiprina, ka bezdarba līmenis pozitīvi korelē ar iesaistīšanos izglītībā, bet viņš uzsver, kas to vairāk ietekmē nevis kopējais, bet gan jauniešu bezdarba līmenis, kam ir cieša pozitīva sakarība ar kopējo bezdarbu, kam, savukārt, ir nozīmīga pozitīva ietekme uz izglītības atdeves rādītāju.⁸⁷

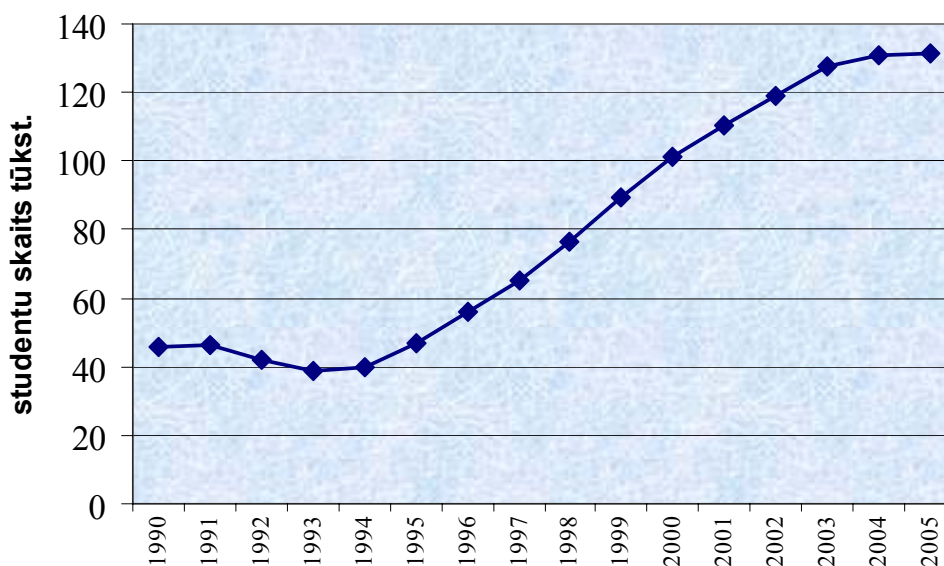
Par izglītības atdevi trijās Baltijas valstīs pētījumu ir veicis Mihails Hazans, salīdzinot algu lielumu atšķirības dažāda izglītības līmeņa darbiniekiem. Pētījuma rezultāti parādīja, ka Baltijas valstīs 2000. gadā cilvēki ar augstāko izglītību pelnīja vidēji 69-80% vairāk nekā

⁸⁶ Weber B.A. „The Link between Unemployment and Returns to Education: Evidence from 14 European Countries”, *Education + Training*, Vol. 44, No. 4/5, 2002, 176 lpp.

⁸⁷ tur pat, 177 lpp.

cilvēki ar pamata vai vēl mazāku izglītības līmeni⁸⁸. Latvijā šis rādītājs gan izrādījās viszemākais – 68,6%. Tātad trešā līmeņa jeb augstākajai izglītībai Baltijas valstīs ir liela atdeve, arī salīdzinājumā ar citām valstīm, atšķirībā no vidējās izglītības, kuras atdeve salīdzinājumā ar pamata izglītību ir tikai apmēram 13-14 % Latvijā un Lietuvā, bet Igaunijā 19%⁸⁹. Šie rādītāji ir ievērojami zemāki kā attīstītajās un Centrāleiropas valstīs. Tātad indivīda līmenī augstākās izglītības iegūšanai būtu jābūt lielam stimulam. Kā viens no galvenajiem faktoriem, kas palielina izglītības atdevi, jāmin tas, ka trešā līmeņa izglītības iegūšana rada cilvēkiem lielākas iespējas ieņemt vadošus amatus un izpildīt darbus, kuru atalgojums ir lielāks nekā vidējo izglītību ieguvušajiem.

Augstākās izglītības ievērojamā atdeve atspoguļojas nemitīgi pieaugošajos studentu skaita rādītājos Latvijā gandrīz visā neatkarības atjaunošanas periodā (skat. 1.10. att.). Studējošo skaita pieaugums jāvērtē kā ļoti pozitīva tendence, taču jāvērs uzmanību uz izglītības kvalitātes nodrošināšanu. Lielais studentu skaita pieaugums rada daudzas problēmas, kas pasliktina studiju kvalitāti. Tās ir saistītas gan ar to, ka mācībspēku skaita pieaugums ir daudz lēnāks, un lielais studentu skaita īpatsvars uz vienu mācībspēku neļauj studentiem pievērst individuālu uzmanību. Kopš 1997. gada akadēmiskā personāla skaits pamatdarbā ir palielinājies tikai par 30 %, bet studējošo skaits ir divkārtšojies.⁹⁰

1.10.attēls. Studentu skaits Latvijas augstskolās un koledžās mācību gada sākumā no 1990.-2005. gadam (tūkst.cilv.)

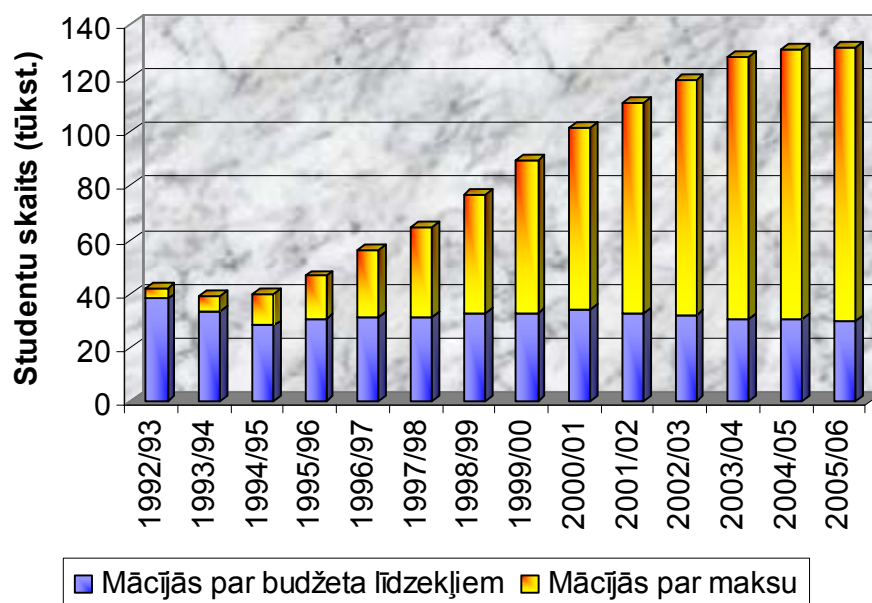
Avots: LR CSP datu bāzes internetā www.csb.lv, autores interpretācija

⁸⁸ Hazan M. "Returns to Education in the Baltic Countries" www.biceps.org/files/SSRN-id699623_0.pdf - 02.02.2004.

⁸⁹ tur pat

⁹⁰ Avots: LR CSP datu bāzes internetā www.csb.lv (12.08.2006.), autores aprēķini

Otra problēma ir ievērojami palielinājušās atšķirības studentu iepriekšējo zināšanu līmenī un spējās mācīties, jo vairs nenotiek stingra atlase studiju reflektantiem. Ja 1992./93. akadēmiskajā gadā 90% studentu studēja par valsts budžeta līdzekļiem, kas nozīmēja stingru studentu atlasī konkursā kārtībā, tad 2005./06. akadēmiskajā gadā par budžeta līdzekļiem studēja tikai 23 % no visiem studentiem⁹¹ (skat. 1.11. att.).

1.11. att. Studentu skaits augstskolās un koledžās sadalījumā pa mācību maksas finansējuma veidiem Latvijā no 1992./93. līdz 2005./06. akad.g. (tūkst.studentu)

Avots: LR CSP datu bāzes internetā www.csb.lv, autores interpretācija

Pārējiem reflektantiem, kuru studijas tiek finansētas par pašu līdzekļiem, studiju uzsākšanas noteikumi ir daudz vienkāršāki – jābūt sekmīgi beigušam vidusskolu. Līdz ar to ievērojami pasliktinās kopējais zināšanu un mācīšanās prasmju līmenis, jo nav vairs stingras atlases, kuras rezultātā augstskolās studēja tikai spējīgākie un centīgākie vidusskolu absolventi. Lielās zināšanu līmeņa atšķirības neizdevīgākā situācijā nostāda spējīgākos studentus, kuriem nereti netiek velēta pietiekama uzmanība lielā studentu skaita dēļ.

Iepriekš pieminētie ekonomiskie pētījumi parāda, ka investīcijas izglītībā dod labumus ne tikai atsevišķiem indivīdiem, bet palielina sabiedrības kopējās zināšanas. Izglītība veicina arī sociālo progresu, pozitīvi ietekmējot iedzīvotāju līdzdalību demokrātiskos procesos, pateicoties sabiedrības informētībai, palielinās sociālā vienotība un cīņa pret nabadzību. Pie tam izglītībai ir arī ilgtermiņa jeb dinastijas efekts, jo vecāku izglītības līmenim ir liela

⁹¹ Avots: LR CSP datu bāzes internetā www.csb.lv (12.10.2006.), autores aprēķini

ietekme uz bērnu izglītības līmeni, mācību sasniegumiem un vēlākajiem darba panākumiem. Ņemot vērā dažādo valstu pieredzi un pētnieku izdarītos secinājumus kā ļoti nozīmīgs trimdas latviešu devums Latvijas attīstībai ir jāvērtē viss, kas saistīts ar izglītību – gan nodrošinātās stipendijas, vieslektoru lasītie lekciju kursi, zinātnisko konferenču organizēšana un izglītojošu grāmatu publicēšana. Konkrētajiem ieguldījumiem veltīta šī darba trešā nodaļa.

1.5. Trimdas latviešu ieguldījuma Latvijas tautsaimniecībā pētījuma metodoloģija

Metodoloģija ir zinātniskās darbības vispārīgo principu sistēma, zinātniskās izziņas metodes un veidi. Skaidri zinātnes metodoloģiskie pamati ir pētnieka vissvarīgākais līdzeklis mērķa sasniegšanai. Katra zinātne, tai skaitā arī ekonomikas zinātne ir veidojusies un attīstījusies, balstoties uz metodoloģiju. Ekonomikas metodoloģija ir pētījuma procesa satura un pētījuma organizācijas atbilstība noteiktiem likumiem un pētniecības metožu kopumam. Ekonomikas metodoloģijas saturu veido izpratne par ekonomikas teoriju, ekonomikas zinātnes struktūru, priekšmetu, ekonomikas kategorijām, pētīšanas metodēm un prasmi organizēt pētījuma procesu.

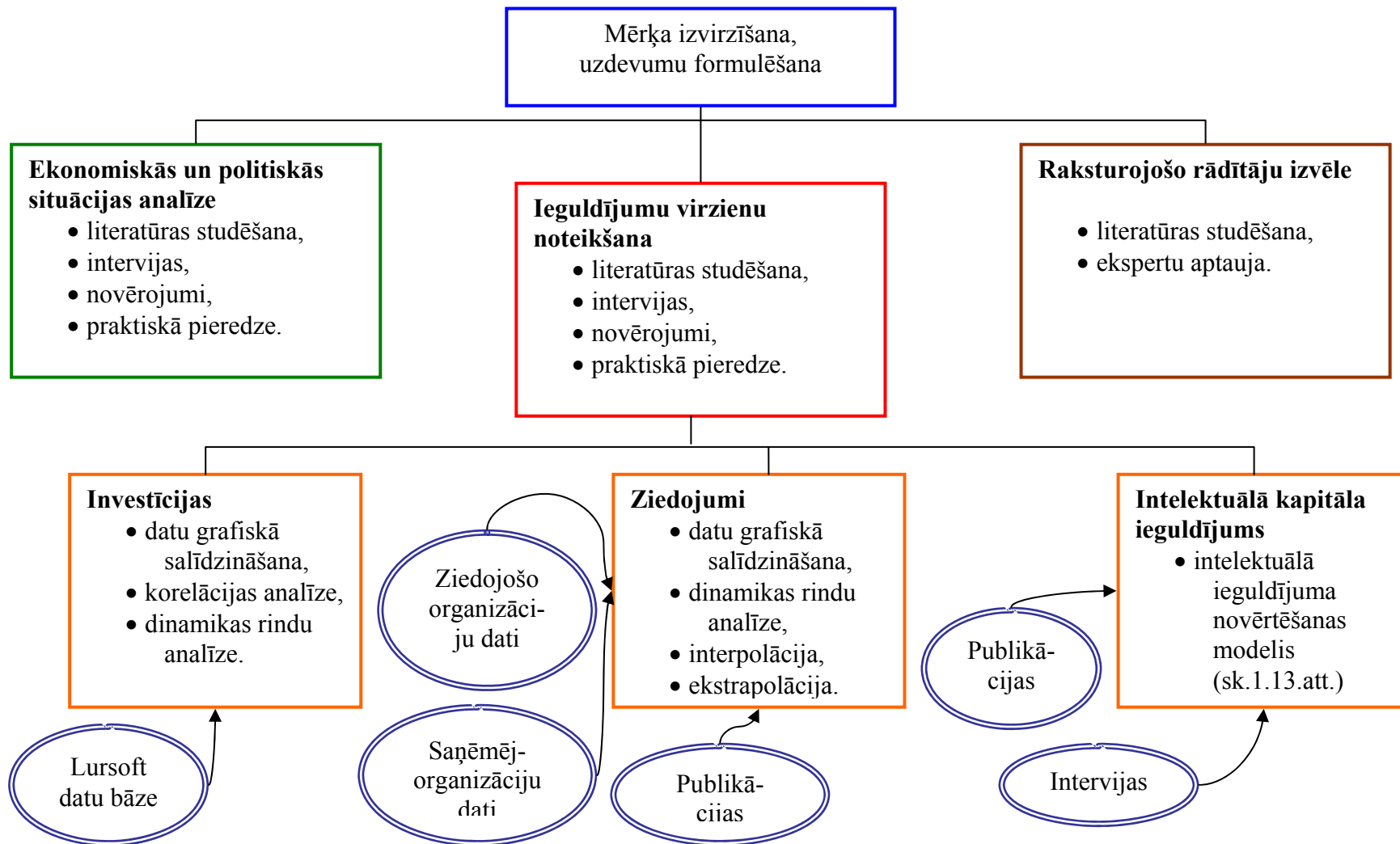
Izpētītās teorētiskās atziņas par tautsaimniecības attīstību, dažādu faktoru ietekmi uz tautsaimniecības attīstību, par rādītājiem, kuri raksturo šīs ietekmes rezultātu, dod pamatu apgalvot, ka nepastāv visiem gadījumiem derīga rādītāju sistēma, kura būtu pielietojama dažādu ekonomisko procesu pētīšanā. Tāpēc katram konkrētam pētījumam ir jāizstrādā sava unikāla rādītāju, pamatnosacījumu, pētījuma metožu sistēma, kuras saturu nosaka pētījuma mērķis un pētāmā objekta saturs. Pamatojoties uz pasaules un Latvijas zinātnieku metodoloģiskām atziņām un ņemot vērā pētījuma mērķi – apzināt un apkopot trimdas latviešu ieguldījumus Latvijas fiziskā un cilvēkkapitāla veidošanā un izanalizēt to ietekmi uz tautsaimniecības attīstību pēc neatkarības atgūšanas – tika izstrādāta šī pētījuma metodoloģija, kura arī noteica pētījuma loģiku.

Pētījumu uzsākot, vispirms tika noskaidrota vēsturiski politiskā un ekonomiskā situācija, kurā pētāmie ieguldījumi tautsaimniecībā ir izdarīti un kādos galvenajos virzienos tie ir veikti: vai tās ir bijušas investīcijas, ziedojumi, intelektuālā kapitāla ieguldījums vai fiziskā darba ieguldījums. Analizējot vēsturisko situāciju, bija jānoskaidro, vai šie ieguldījumi bija objektīva nepieciešamība, vai arī tie ir tikai papildus labumi, ko sniedz altruistisku motīvu vadīta cilvēku grupa.

Ja ieguldījumi ir izdarīti salīdzinoši stabilā tautsaimniecības attīstības fāzē, ir jānosaka rādītāji, pēc kuriem kvantitatīvi var novērtēt ieguldījumu atdevi, noskaidrojot vai tie ir sekmējuši tautsaimniecības attīstību. Kā raksturojošos rādītājus varētu izmantot IKP vai IKP uz vienu iedzīvotāju pieaugumu salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, gan citus rādītājus.

Viens no pētījuma metodoloģijas pamatnosacījumiem bija, ka analizē izmantojamos rādītājus jāizvēlas atbilstoši konkrētās pētāmās valsts ekonomiskajai un sociālajai situācijai. Piemēram, Latvijā, kur dzeramā ūdens pieejamība vai analfabētisms nav aktuāla problēma, nebūtu nozīmes izmantot rādītājus, kas saistīti ar dzeramā ūdens pieejamību vai analfabētisma samazināšanu, ko bieži izmanto, lai novērtētu palīdzības ietekmi attīstības valstīs. Tā kā Latvija ārvalstu un trimdas latviešu palīdzību saņēma, kad tā bija īpašā situācijā – iegūstot politisko neatkarību un pārejā no komandu ekonomikas uz tirgus ekonomiku, un salīdzinājumā ar daudzām attīstības valstīm tā atradās daudz labākā ekonomiskajā situācijā, tad šajā pētījumā galvenā uzmanība tika pievērsta ieguldījumiem, kas veicinājuši Latvijai tobrīd aktuālos ekonomiskos procesus. Plašo problēmu loks, iekšējo un ārējo faktoru daudzveidība, kas ietekmēja tautsaimniecību pārejas periodā, padarīja šo sistēmu iekšēji pretrunīgu un sarežģītu. Pētot atsevišķa faktora iedarbības sakarības, secinājumi būtu skaidri un saprotami, bet viss mainās tad, kad iedarbojas vesela virkne pretrunīgu faktoru, kā tas bija pārejā uz tirgus ekonomiku. Tāpēc kvantitatīvā ietekme šajā pētījumā nav mērīta, jo rezultējošos rādītājus ir ietekmējuši pārāk daudzi citi faktori.

Noskaidrojot, kādi ir bijuši galvenie trimdas latviešu ieguldījumu tautsaimniecībā virzieni, tika izmantotas intervijas ar palīdzībā iesaistītajiem cilvēkiem, gan palīdzības sniedzējiem, gan saņēmējiem, arhīvu materiāli, publikācijas. Izmantotās metodikas uzskatāmībai autore ir izveidojusi shēmu, kas parādīta 1.12. attēlā.

1.12. att. Trimdas latviešu ieguldījumu tautsaimniecībā pētījuma metodoloģiskais modelis (autores izveidota shēma)

Pētījumā par trimdas latviešu ieguldījumiem, izrādījās, ka galvenie ieguldījumu virzieni ir bijuši: ieguldījumi Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos, ziedojumi no trimdas latviešu sabiedriskajām organizācijām un individuāliem ziedotājiem, un intelektuālā kapitāla ieguldījums. Katram ieguldījumu veidam tika izvēlētas piemērotākie datu iegūšanas avoti un analīzes metodes. Tā piemēram, datus par trimdas latviešu tiešajām investīcijām uzņēmumu pamatkapitālos, autore ieguva, izmantojot SIA Lursoft datu bāzi, kurā ir dati par visu Latvijas uzņēmumu, kas reģistrēti LR Uzņēmumu reģistrā (tagad Komercreģistrā) pamatkapitāla un dalībnieku izmaiņām, kā arī šo uzņēmumu gada pārskati. Tā kā situācija pamatkapitāla apjomā un sadalījumā starp uzņēmuma dalībniekiem var mainīties vai ikdienas, pētījumā tika izmantots pamatkapitāla apjoms un sadalījums gada pēdējā dienā, analogiski kā to dara arī LR CSP, sniedzot datus par ārvalstu investīciju īpatsvaru Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos.

Dati par ziedojumiem, iegūti, izmantojot ziedojošo sabiedrisko organizāciju gada pārskatus, ja tie bija pieejami un tajos bija atšifrētas ziedojumu summas vai arī šo organizāciju atbildīgo pārstāvju apkopotie dati. Ziedojumos saņemto līdzekļu apjomi tika koriģēti ar datiem, kas iegūti no vietējām organizācijām, kas nodrošinājušas šo līdzekļu izlietojumu. Tā kā investīcijas un ziedojumi ir kvantitatīvi izmērāmi, tika analizēta to apjomu dinamika, sadalījums starp valstīm, starp nozarēm un ziedojumu izlietošanas projektiem. Analizējot šādus ieguldījumus varētu pievērst uzmanību tam, vai ir iespējams sadalīt šos ieguldījumus periodos, kas raksturīgi ar kādu īpašu pazīmi. Pētījumā par trimdas latviešu ieguldījumiem autorei īpašas pazīmes, kas ļautu izdalīt atsevišķus periodus, neizdevās atklāt.

Datu par trimdas latviešu ieguldījumiem investīciju un ziedojumu formās analīzē tika izmantotas dažādas kvantitatīvās metodes: datu grafiskā salīdzināšana, korelācijas analīze, dinamikas rindu analīze. Tā kā datus par ziedojumiem, reizēm iztrūka kādu gadu vai organizācijas nodaļu dati, tie tika aprēķināti, izmantojot interpolāciju vai ekstrapolāciju.

Intelektuālos ieguldījumus nevar novērtēt kvantitatīvi, tāpēc to novērtēšanai izmantojamas atšķirīgas metodes. Tā kā trimdas latviešu intelektuālais ieguldījums Latvijā ienāca pārsvarā ar valsts un sabiedrisko organizāciju starpniecību, šī ieguldījuma novērtēšanā nevar izmantot uzņēmumu vērtības modeli, jo iztrūkst tādi rādītāji kā uzņēmuma tirgus vērtība vai uzņēmuma atjaunošanas vērtība. Taču, lai novērtētu intelektuālo kapitālu, kas ieguldīts, sniedzot palīdzību Latvijai pārejas periodā, tika ņemti vērā šīs palīdzības mērķi, līdzīgi kā, novērtējot uzņēmuma intelektuālo kapitālu, tiek ņemta vērā tā stratēģija.

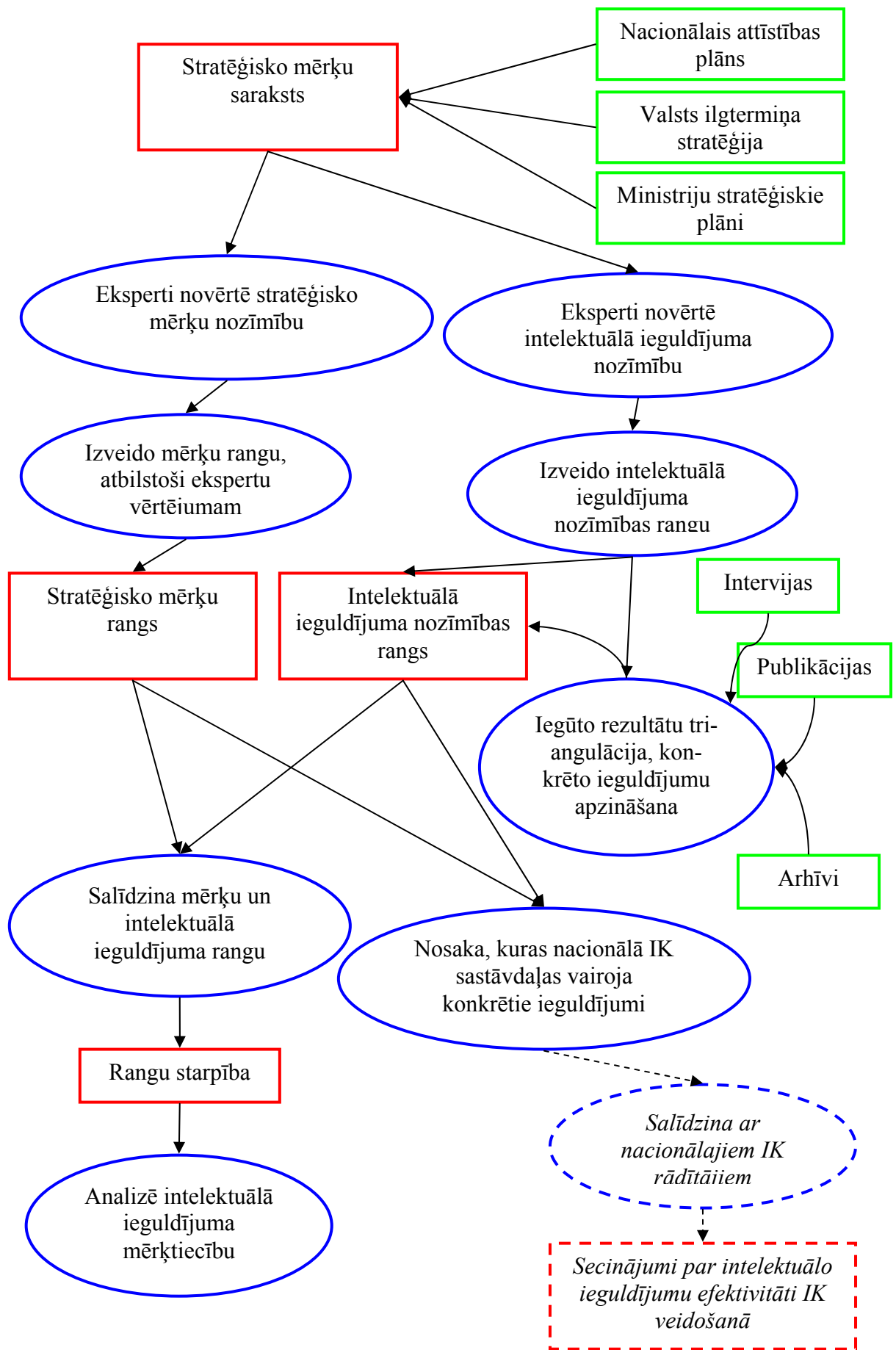
Novērtējot trimdas latviešu ieguldījumu Latvijas tautsaimniecībā kopumā, bija jāaskaras ar vairākām problēmām. Pirmkārt, nebija iespējams apsekot visus cilvēkus, kas ir devuši savu artavu Latvijas attīstības labā, līdz ar to, apkopotā informācija nekad nebūs

pilnīga. Otrkārt, novērtējot pat zināmos ieguldījumus, precīzus datus nevar iegūt, jo ieguldījumi attiecas uz vairāk kā desmit gadus senu pagātņi un ne ieguldītājiem, ne palīdzības saņēmējiem nav precīzu datu par ieguldījumu apmēriem. Izstrādājot modeli, kļuva skaidrs, ka galvenā uzmanība ir jāpievērš ieguldījumiem stratēģiski svarīgāko mērķu sasniegšanā – pāreja no sociālisma uz tirgus ekonomiku, ekonomisko šoku radīto seku, tādu kā straujais bezdarba un inflācijas pieaugums, novēršana, atbilstošas izglītības sistēmas attīstīšana, uzņēmējdarbības vides veicināšana u.c.. Intelektuālā ieguldījuma novērtēšanas modeļa grafiskā shēma ir parādīta 1.13. attēlā. Taisnstūra figūrās parādīti intelektuālā ieguldījuma novērtēšanas rezultāti, ovālos – veicamās darbības. Ar pārtrauktu līniju apzīmētās figūras ir nākotnē paredzamās darbības un rezultāti, kas šī pētījuma ietvaros vēl nav realizējami.

Intelektuālā kapitāla ieguldījumu novērtēšana tika sākota ar stratēģisko mērķu un uzdevumu noteikšanu. Mērķu noteikšanai autore izmantoja politikas dokumentus un programmas: Nacionālo attīstības plānu, valsts ilgtermiņa stratēģiju, ministriju stratēģiskos plānus un citus oficiālos dokumentus, kuros ir izvirzīti valstiski svarīgi mērķi un uzdevumi. Taču šo mērķu sakārtošanai prioritārā secībā, tika piesaistīti eksperti, izveidojot stratēģisko mērķu nozīmības rangū. Nākamais solis bija izvērtēt, kāds ir bijis pētāmā intelektuālā ieguldījuma nozīmīgums šo stratēģisko mērķu realizācijā. Arī šī jautājuma noskaidrošanai tika izmantots ekspertu vērtējums. Salīdzinot mērķu nozīmības rangū un intelektuālā ieguldījuma novērtējuma rangū, radās iespēja noteikt, vai šie ieguldījumi ir bijuši nozīmīgākie stratēģiski svarīgāko mērķu realizācijā, vai tomēr ieguldīti mazāk svarīgu mērķu sasniegšanai.

Lai pārliecinātos, ka ekspertu vērtējums atbilst reālajai situācijai, kā arī, lai noskaidrotu kādu pasākumu realizācijā piedalījās šie intelektuālā kapitāla ieguldītāji, tika meklēta sīkāka informācija par konkrētiem intelektuālā ieguldījuma gadījumiem, realizējot pasākumus šo mērķu sasniegšanai. Informācijas iegūšanai tika izmantotas intervijas gan ar ieguldījumu izdarītājiem, kuri šajā pētījumā ir trimdas latvieši, gan cilvēkiem, kas strādāja kopā ar viņiem; atsauksmes publikācijās; arhīvu materiālus.

Kad tika noskaidrots vai nozīmīgākais intelektuālais ieguldījums ir sniegts svarīgāko mērķu sasniegšanā, svarīgi bija noteikt, kādas nacionālā intelektuālā kapitāla sastāvdaļās šie ieguldījumi ir vairojuši: cilvēkkapitālu (zināšanas, pieredze, prasmes, tai skaitā datora lietošanas prasmes un iespējas, investīcijas izglītībā u.tml.), vai strukturālo kapitālu (zināšanu krātuves: informāciju tehnoloģijas, programmatūra, datu bāzes, laboratorijas un citas organizatoriskas struktūras, investīcijas izpētē un attīstībā, zinātniskās publikācijas, arī paredzamais dzīves ilgums), vai attiecību kapitālu (nacionālās iekšējās attiecības, starptautiskās attiecības, sociālā sadarbība, studentu apmaiņas).

1.13. att. Intelektuālā kapitāla ieguldījuma novērtēšanas modelis (autores izveidota shēma)

Kā kritēriji kurai intelektuālā kapitāla sastāvdaļai ieguldījumus attiecināt, tika izmantoti ES intelektuālā kapitāla novērtēšanā izmantotie rādītāji (skat. 9. pielikumu). Pie tam šiem ieguldījumiem tika ņemts vērā gan tiešais, gan netiešais efekts. Piemēram, organizējot starptautiskas konferences vai zinātnieku kongresus, tiek gan palielināts cilvēkkapitāls, jo tiek nodotas zināšanas, ko klausītāji varēs izmantot savā darbā, rosinātas jaunas idejas un tajā pašā laikā tiek papildināts arī attiecību kapitāls, jo šādos pasākumos nereti veidojas tālākas sadarbības aizmetņi.

Sākotnēji veidojot modeli tika iecerēts noskaidrot cik daudz trimdas latviešu ar noteiktām kompetencēm ir strādājuši stratēģisko mērķu realizācijai svarīgajos darbos un cik daudz vietējo Latvijas iedzīvotāju ar atbilstošām kompetencēm, tālāk aprēķinot kāds ieguldījuma īpatsvars šo uzdevumu veikšanā ir bijis trimdas latviešiem.^{92, 93} Taču pielietojot praksē šo modeli, noskaidrojās, ka ir neiespējami noteikt konkrētu cilvēku skaitu ar atbilstošām kompetencēm Latvijā, jo tās bieži vien ir nesalīdzināmas lietas. Ja trimdas latviešiem bija labas zināšanas un pieredze, kas iemantota demokrātijas valstīs, viņiem bieži vien trūka izpratnes par reālajiem vides apstākļiem Latvijā, daudzos jautājumos zināšanas un pieredzi varēja izmantot tikai sadarbībā ar Latvijas speciālistiem. Līdz ar to viedoklis par kompetenču salīdzināšanu var izrādīties diezgan subjektīvs un katram pētniekam rezultāts iznāks atšķirīgs. Pie tam valsts mērogā ir grūti apzināt un izvērtēt cik cilvēku ir bijis ar līdzīgām kompetencēm. Tāpēc modelis tika pārveidots, lai samazinātu subjektivitātes ietekmi uz rezultātu, un kā intelektuālā ieguldījuma novērtējuma rezultāts ir konstatējums par intelektuālo ieguldījumu mērķtiecību stratēģiski svarīgāko mērķu sasniegšanai un to ietekmi uz dažādām nacionālā intelektuālā kapitāla sastāvdaļām. Kad arī Latvijas intelektuālais kapitāls tiks izmērīts, līdzīgi kā citu ES valstu intelektuālais kapitāls, tad apkopoto materiālu par pētāmo intelektuālo ieguldījumu katrā no intelektuālā kapitāla sastāvdaļām būs iespējams salīdzināt ar Latvijas pozīciju salīdzinājumā ar citām ES valstīm intelektuālā kapitāla jomā. Šāda intelektuālā kapitāla mērīšana nacionālā līmenī varētu drīzumā notikt, jo ES 2004. gadā šāds pētījums jau ir bijis un tā kā visos pētījumos izmantotie intelektuālā kapitāla rādītāji ir tikai relatīvie rādītāji, tad to nozīme parādās tikai salīdzinājumā starp valstīm un salīdzinājumā pa laika periodiem. Tāpēc intelektuālā kapitāla mērīšanu ES ir paredzēts atkārtot arī nākotnē un Latvijas kā ES dalībvalsts rādītāji droši vien parādīsies jau nākamajā pētījumā.

⁹² Gavare Dz. "Measurement of Intellectual Capital in Different Organisational Contexts and its Applicability for the Transition Economies". Papers from the Fourth International Conference on Performance Measurement and Management- PMA 2004. Edinburgh: 2004. – 427 – 434 lpp.

⁹³ Gavare Dž. "Intelektuālā kapitāla ietekme uz tautsaimniecības attīstību Latvijā". Starptautiskās zinātniskās konferences raksti Enerģētika, tautsaimniecība un vide Baltijas jūras reģionā. Rīga: LU EVF, 2005. - 76-86 lpp.

Kad būs zināms, kuras intelektuālā kapitāla sastāvdaļas Latvijā ir spēcīgākās salīdzinājumā ar citām ES valstīm un zinot, kādā mērā to izaugsmi ir veicinājis konkrētais intelektuālais ieguldījums, ir iespējams spriest par šo ieguldījumu efektivitāti. Šī intelektuālā kapitāla novērtējuma modeļa praktiskā pielietojuma rezultāti trimdas latviešu intelektuālā ieguldījuma novērtēšanai ir atspoguļoti darba trešajā nodaļā.

Tā kā aprakstītais intelektuālā kapitāla ieguldījuma modelis sniedz tikai vispārēju priekšstatu, neatsedzot šo ieguldījumu dziļāko būtību, autore uzskata, ka ir nepieciešams vismaz dažus no tiem izpētīt pamatīgāk. Šādai intelektuālā ieguldījuma pētīšanai būtu jāizmanto kāda no kvalitatīvajām pētījumu metodēm. Kvalitatīvās metodes savos pētījumos izmanto gan filozofi, gan psihologi, sociologi, antropologi, vēsturnieki, biologi – visi, kam citu tradicionālo pētījumu metožu izmantošana nešķiet piemērota, lai izprastu cilvēku, vai reizēm arī dzīvnieku, dzīves realitāti.⁹⁴

Galvenie iemesli, kāpēc pētnieki izvēlas kvalitatīvās pētījumu metodes ir sekojoši:

- 1) manipulējošās darbības, ko prasa eksperimentu metode ir neētiskas pētījumos, kas skar cilvēku uzvedību, vai arī tās nav iespējamas,
- 2) informācijas reducēšana tikai uz skaitļiem ignorē citas pieredzes šķautnes, kas nav izsakāmas skaitliski,
- 3) kvantitatīvos pētījumos, lai noskaidrotu sakarības starp mainīgajiem, daļa no tiem ir jāpieņem par konstantiem. Šī ir nozīmīga problēma pat sarežģītās fizikālās sistēmās, kur nu vēl pētījumos par cilvēkiem,
- 4) kvantitatīvos pētījumos gadījumi, kas izceļas uz citu notikumu fona, tiek atmeti kā ekstrēmi, tādējādi riskējot pazaudēt nozīmīgu informāciju.

Visus iepriekš minētos trūkumus, kas piemīt kvantitatīvajām pētījumu metodēm, lielā mērā var novērst kvalitatīvo metožu izmantošana.

Izvēloties pētījumu metodi, protams, ir svarīgi ņemt vērā kādus datus ir iespējams iegūt, taču ne mazāk svarīgs ir arī pētījumu mērķis – kādus rezultātus cenšas iegūt zinātnieks. Kvantitatīvos pētījumos uzsvars tiek likts uz iemeslu izskaidrošanu, pieņemot, ka pārējie faktori nemainās, bet kvalitatīvos pētījumos - uz kompleksām savstarpējām sakarībām. Kvalitatīvā pētījumā pētnieks cenšas atvieglot lasītāja izpratni par to, ka svarīgas cilvēciskas darbības reti kad ir vienkāršu cēloņu sekas un parasti ne tādu cēloņu sekas, ko tā vienkārši varētu atklāt⁹⁵. Kvantitatīvā pētījumā atsevišķa gadījuma unikalitāte tiek uzskatīta par kļūdu, kas atrodas ārpus izskaidrojamās zinātniskās sistēmas, bet kvalitatīvā pētījuma autors

⁹⁴ www.ship.edu/~cgboeree/qualmeths1.html (12.01.2005.)

⁹⁵ Stake R.E. The Art of Case Study Research. – Thousand Oaks: Sage Publications, 1995.

individuāla gadījuma unikalitāti un tā kontekstu uzskata kā ļoti svarīgus faktoros, lai radītu sapratni par pētāmo jautājumu.

Būtiska atšķirība starp abu veidu pētījumiem ir arī informācijas interpretācijas procesam. Kvantitatīvā pētījumā zinātnieks cenšas ierobežot savu interpretāciju, līdz tiek savākti dati un tie tiek statistiski apstrādāti, savukārt, kvalitatīvā pētījumā cilvēkam, kurš sniegs rezultātu interpretāciju, aktīvi jāpiedalās datu vākšanā, jānovēro, jāpārbauda subjektīvie spriedumi, jāanalizē un jāsintezē, kamēr iegūst savu izpratni par pētāmo objektu.

Kvalitatīvā pētījumā datu iegūšanai, analīzei un atskaites rakstīšanai var izmantot dažādas stratēģijas: naratīvu, fenomenoloģiju, etnogrāfiju, situāciju analīzi vai priekšmetā pamatoto teoriju. *Naratīva* (stāstījuma) pētījuma objekts ir indivīdu dzīves, balstoties uz pētījuma dalībnieku stāstījumu par savu dzīvi. Pēc tam šī informācija tiek atstāstīta vai restaurēta naratīvā hronoloģijā un noslēgumā dalībnieku dzīves uzskati tiek sakombinēti ar pētnieka viedokli un kopā sadarbojoties, veidojas stāstījums⁹⁶. *Fenomenoloģija* ir gan filozofijas virziens, kas pievēršas parādībām kā uztveres objektiem, nevis kā neatkarīgi eksistējošiem faktiem un notikumiem⁹⁷, gan pētījuma stratēģija, kas identificē cilvēku pārdzīvotās pieredzes būtību saistībā ar fenomenu (parādību, notikumu, stāvokli u.tml.). Fenomenoloģiskā pētījumā tiek ilgstoši pētīti nedaudzi subjekti, lai izveidotu viņu nozīmju sistēmas un to attiecības. *Etnogrāfija* ir dzīvo kultūru pētīšana pētniekam vai nu dzīvojot grupas dabiskajos apstākļos ilgāku laiku un apkopojot novērojumu datus, vai izmantojot informantus. *Situāciju analīzē* pētnieks padziļināti pēta situāciju, kas tiek uzskatīta kā slēgta sistēma. Tās sastāvdaļas var nestrādāt labi, mērķi var būt iracionāli, bet tā ir sistēma, piemēram, situāciju analīzē tiek pētītas programmas, darbības, viens vai vairāki indivīdi, izmantojot dažādus detalizētas informācijas iegūšanas paņēmienus⁹⁸. Situācijas analīzes stratēģija ir piemērota pētījumos, kuros jārod atbilde uz jautājumiem „kā” un „kāpēc” par notikumiem, kurus pētnieks nevar vai tikpat kā nevar ietekmēt.⁹⁹ *Priekšmetā pamatotā teorija* – pētnieks cenšas iegūt vispārīgu, abstraktu teoriju par procesu, darbību vai attiecībām, kas tiek pamatota pētījuma dalībnieku viedokļos.

Kaut arī pētniekiem, izvēloties kvalitatīvu pētījumu, ir pamatoti iemesli, kas attaisno šo izvēli, ir jāņem vērā, ka kvalitatīvam pētījumam ir nozīmīgas vājās puses. Pirmkārt, jāmin tā īpašā pazīme, ka kvalitatīvs pētījums ir subjektīvs, taču lasītājam tas godīgi tiek arī atklāts. Otrkārt, kvalitatīvs pētījums bieži vien rada jaunas mīklas un jautājumus, ne tikai atrisina

⁹⁶ Creswell J.W., *Research Design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2003.

⁹⁷ Ideju vārdnīca, Nortonas A. red., - R.: Zvaigzne ABC, 1999.

⁹⁸ Stake R.E. *The Art of Case Study Research*. – Thousand Oaks: Sage Publications, 1995.

⁹⁹ Yin R., *Case Study Research. Design and Methods*. – Thousand Oaks: Sage Publications, 1994.

vecos. Treškārt, kvalitatīvā pētījumā pētnieks iejaucas citu cilvēku dzīvē, novēro to, intervē dalībniekus, bieži vien iegūstot arī personisku informāciju, tāpēc šādā pētījumā būtiski ir ētiskie riski, kuru novēršanai vai vismaz samazināšanai jāvelta pietiekama uzmanība. Ceturtkārt, kvalitatīvs pētījums ir ļoti darbietilpīgs process, kas prasa ilgstošu novērošanu, dokumentu pētīšanu, iepazīšanos ar dalībniekiem, intervēšanu, interviju vārdisko atšifrēšanu u.t.t.. Piektkārt, ir risks, ka var rasties nesaprašanās starp pētnieku un viņa ziņojuma lasītāju. Tāpēc liela nozīme jāpiešķir novērojumu apstiprināšanai, t.s. „triangulācijai”. Pētījumā par intelektuālā kapitāla ieguldījumu atsevišķiem gadījumiem triangulācijai tika izmantoti palīdzības saņēmēju viedokļi intervijās un publikācijās, svarīgi bija novērtēt saņemtās palīdzības nozīmi pēc ilgāka laika, kad ir redzami minēto ieguldījumu rezultāti. Ņemot vērā iepriekš aprakstītās kvalitatīvo pētījumu dažādās pieejas, atsevišķu intelektuālā ieguldījuma gadījumu izpētei kā piemērotāko autore atzina situācijas analīzes metodi.

Autores izstrādāto pētījuma metodoloģiju varētu izmantot cita līdzīga pētījuma veikšanai, analizējot kādas sociālas grupas, vai tā būtu trimda, vai migranti, vai ārvalstu organizācijas, ieguldījumu tautsaimniecībā. Izstrādātā metodoloģija satur darbības plānu un ieteicamās metodes, kuras varētu izmantot, pētot ieguldījumus atsevišķas valsts tautsaimniecībā.

1. nodaļas secinājumi.

1. Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas tautsaimniecība pārdzīvoja lielu krīzi, ko raksturoja straujš IKP samazinājums, liela inflācija, ievērojamas tautsaimniecības struktūras pārmaiņas. Ārvalstu palīdzība investīciju, neatmaksājamās palīdzības, lētu kredītu un konsultatīvas palīdzības veidā bija objektīva nepieciešamība, lai varētu ekonomiku pārorientēt uz tirgus saimniecību.
2. Ārvalstu tiešās investīcijas pārejas ekonomikas valstīs bija saistītas ar lielām cerībām, jo tās līdz ar finansu kapitāla palielināšanu, veicina arī tehnoloģiju, modernu iekārtu, zināšanu un zinātības pārnesi, vadības teorijas un metožu ieviešanu, kā arī starptautisko tirgu un attīstītu informācijas sistēmu pieejamību. Ārvalstu palīdzība nabadzīgākajām valstīm, parasti ir vērsta uz to, lai dotu iespēju tām palielināt uzkrājumu līmeni, lai palielinātu investīcijas un tādejādi sasniegtu augstāku izaugsmes tempu. Pie tam ārvalstu palīdzība palīdz papildināt ārvalstu valūtas rezerves, jo attīstības valstu eksports reti ir pietiekams, lai importētu kapitālpreces investīcijām.

3. Cilvēkkapitāls mūsdienu zināšanu ekonomikas laikmetā ir viens no galvenajiem ekonomiskās izaugsmes faktoriem. Savukārt, valsts cilvēkkapitāla attīstības pamatakmens ir tās iedzīvotāju izglītība. Tā ietekmē ne tikai izglītību saņēmušo cilvēku, bet tai ir arī netieša ietekme uz visu sabiedrību kopumā. Izglītība veicina arī sociālo progresu, pozitīvi ietekmē iedzīvotāju līdzdalību demokrātiskos procesos, palielinās sociālā vienotība un cīņa pret nabadzību. Pastāv cieša sakarība starp investīcijām izglītībā un ekonomisko augsmi. Tāpēc kā īpaši nozīmīgi ieguldījumi tika pētīti tie, kas sekmējuši cilvēkkapitāla attīstību.
4. Izpētot zinātniskās publikācijas par intelektuālo kapitālu un tā struktūru, autore secināja, ka tā ir viena no plaši lietotajām ekonomikas kategorijām. Ekonomikas teorijā intelektuālā kapitāla jēdziens nav definēts viennozīmīgi – katrs autors to raksturo atšķirīgi, aplūkojot to no citas puses. Izanalizējot zinātnieku formulētās intelektuālā kapitāla jēdziena definīcijas, autore ir izstrādājusi šādu jēdziena „intelektuālais kapitāls” definīciju: intelektuālais kapitāls ir cilvēku zināšanu kopums un šo zināšanu praktiskā realizācija, cilvēkiem savstarpēji mijiedarbojoties, izmantojot informācijas tehnoloģiju iespējas, un radot jaunu vērtību. Intelektuālo kapitālu uztur un vairo cilvēki un bez tiem tam nebūtu nekādas vērtības.
5. Intelektuālā kapitāla struktūra organizāciju līmenī sastāv no cilvēkkapitāla, klientu kapitāla un organizatoriskā kapitāla, savukārt, nacionālā līmenī: cilvēkkapitāls, strukturālais kapitāls un attiecību kapitāls.
6. Pētījuma veikšanai autore izstrādāja metodoloģiju, kas aptver pētījuma loģisko secību, datu avotus un informācijas analīzē izmantojamās metodes. Metodoloģija paredz, ka pētījuma realizācija jāuzsāk, izpētot ekonomisko un politisko situāciju, kādā trimdas ieguldījumi ir bijuši izdarīti un jānovērtē to objektīvā nepieciešamība. Atbilstoši valsts ekonomiskajai situācijai tiek izvēlēti rādītāji, kuru izmaiņas ir ietekmējuši pētāmie ieguldījumi. Tā kā Latvija ārvalstu un trimdas latviešu palīdzību saņēma, kad tā bija īpašā situācijā – iegūstot politisko neatkarību un pārejā no komandu ekonomikas uz tirgus ekonomiku, tad šajā pētījumā nebija iespējams izmantot ekonometriskos modeļus, ar kuru palīdzību varētu noteikt trimdas latviešu ieguldījumu kvantitatīvo ietekmi uz rezultējošiem rādītājiem, jo ir bijusi liela citu faktoru ietekme. Tāpēc šajā pētījumā galvenā uzmanība tika pievērsta ieguldījumiem, kas veicinājuši Latvijai aktuālos ekonomiskos procesus pārejā uz tirgus ekonomiku. Kā galvenie datu avoti ir

izmantoti Lursoft datu bāze, sabiedrisko organizāciju gada pārskati, intervijas, publikācijas un atbildīgo personu apkopotā informācija.

7. Lai apzinātu trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu nozīmību, autore izstrādāja trimdas latviešu intelektuālā ieguldījuma novērtējuma modeli, kurā galvenā uzmanība tiek pievērsta ieguldījumiem stratēģisko mērķu realizācijai svarīgāko darbu izpildē. Ar ekspertu aptaujas palīdzību, nosakot stratēģiski svarīgākos mērķus un novērtējot trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu to realizācijā, rodas iespēja secināt vai šie ieguldījumi bija vērsti uz svarīgāko mērķu sasniegšanu. Izmantojot publikācijas un intervijas tika iegūta informācija par konkrētiem ieguldītājiem un darbiem, kas veicinājuši mērķu sasniegšanu un novērtēts kādas Latvijas intelektuālā kapitāla sastāvdaļas šie ieguldījumi ir veicinājuši.
8. Lai raksturotu trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu, nepieciešams rūpīgāk izpētīt vismaz dažus no intelektuālā ieguldījuma gadījumiem, izpētot ieguldītāja motivāciju, ieguldīto darbu un sasniegtos rezultātus. Šādam pētījumam kā piemērotākā kvalitatīvo pētījumu metode tika atzīta situācijas analīzes metode.

2. Trimdas latviešu ieguldījumu kā ārvalstu investīciju un palīdzības veida raksturojums un izvērtējums

Latvijas tautsaimnieki un uzņēmēji lika lielas cerības uz ārvalstu investīciju ieplūšanu valstī, tajā skaitā arī uz brīvā tirgus konkurencē pieredzi guvušo trimdas latviešu ieguldījumiem, zināšanu un pieredzes nodošanu, jaunu tehnoloģiju ieviešanu. Šajā nodaļā tiek analizēti trimdas latviešu ieguldījumi Latvijas tautsaimniecībā divos virzienos, tie ir investīcijas uzņēmumu pamatkapitālos un ziedojumi, lai novērtētu cik nozīmīgs ir izrādījies tautiešu no ārzemēm devums Latvijas tautsaimniecības attīstībā pēc neatkarības atjaunošanas.

2.1. Trimdas latviešu tiešās investīcijas Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos

Pēc neatkarības atjaunošanas, viens no svarīgiem uzdevumiem bija attīstīt privāto iniciatīvu uzņēmējdarbībā, veicināt mazo uzņēmumu veidošanos. Tā kā Latvijas iedzīvotājiem nebija uzņēmējdarbības pieredzes, ļoti svarīgi bija piesaistīt ne tikai lielas ārvalstu investīcijas, privatizējot vecos vai dibinot jaunus uzņēmumus, bet arī piesaistot nelielākas investīcijas mazajos uzņēmumos Latvijā, kas būtu paraugs nākamajiem Latvijas uzņēmējiem. Šādu praktisku uzņēmējdarbības piemēru konkurences apstākļos ļoti veiksmīgi varētu rādīt trimdas latvieši, tajā pašā laikā arī sev paverot jaunas biznesa attīstības iespējas. Trimdas latviešu investīciju uzņēmumu pamatkapitālos izpēte rāda, ka investori, galvenokārt, ir veidojuši jaunus uzņēmumus sabiedrības ar ierobežotu atbildību formā, dažas akciju sabiedrības un dažus kopuzņēmumus, nevis piedalījušies jau esošu uzņēmumu privatizācijā.

Vērtējot trimdas latviešu ieguldījumus un iespēju robežās noskaidrojot to apjomu un ieguldījumu nozarēs, dinamiku, pētījuma gaitā tika izdarīta virkne pieņēmumu un ierobežojumu:¹⁰⁰

- Kā trimdas latviešu materiālie un finansiālie ieguldījumi tiek uzskaitīti tikai ieguldījumi Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos, jo tikai šādus ieguldījumus ir iespējams atpazīt Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra un Komercreģistra datu bāzēs. Tiem ieguldījumiem, kas uzņēmumu gada pārskatos parādās kā aizdevumi, nav iespējams noteikt to izcelsmes avotu. Šī iemesla dēļ pētījumā nav iespējams atspoguļot pilnīgi visus ieguldījumus, piemēram, aizdevumu, dāvinājumu vai patapinājumu veidā, jo tos nav iespējams identificēt. Tas nozīmē, ka Latvijas tautsaimniecībā

¹⁰⁰ Dimante Dž. "Trimdas latviešu tiešo investīciju loma uzņēmējdarbības konkurētspējas veicināšanā". Monogrāfijā Latvijas ekonomikas un sabiedrības pārstrukturizācijas ietekme uz uzņēmējdarbības konkurētspēju un iedzīvotāju dzīves kvalitāti. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2006.- 133.-135. lpp.

ieguldīto līdzekļu apmērs reāli varētu būt arī lielāks, taču ja šie līdzekļi ir ieguldīti aizdevuma formā, tad pēc aizdevuma termiņa iztecēšanas tie atkal tiek atgriezti ārvalstīs. Taču arī no šādām investīcijām tautsaimniecība kopumā iegūst, pateicoties multiplikatora efektam.

- Pētot uzņēmumu pamatkapitāla daļu kustību, dažos uzņēmumos ir vērojama tendence samazināt nodokļus, veidojot uzņēmumus zemu nodokļu zonās un tad veicot ieguldījumus Latvijā. Arī starp šiem ieguldījumiem no zemo nodokļu valstīm vai zonām ir iespējami trimdas latviešu kapitālieguldījumi, taču tos darba autorei nebija iespējas noteikt. Arī šādu ieguldījumu uzskaites iespēja varētu palielināt trimdas latviešu kopējo ieguldījumu apmēru.
- Tā kā uzņēmumu pamatkapitāla lielums var tikt izmainīts jebkurā laikā, uzskaites vienkāršošanai, tika izmantots pamatkapitāla lielums katra gada beigās, t.i. 31. decembrī. Šis ierobežojums var radīt gan pozitīvas, gan negatīvas vērtības izmaiņas, salīdzinājumā ar reālo situāciju. Ja pamatkapitāla palielinājums tiek izdarīts tikai gada beigās, tad tas vēl nav paspējis radīt jaunu pievienoto vērtību un ieguldījumu apjoms var šķist lielāks. Ja pamatkapitāls tikai gada beigās ir samazināts, tad notiek pretējs efekts – visu gadu tas ir strādājis, lai radītu pievienoto vērtību, bet uzskaitē vairs neparādās. Tā kā efekti parādās gan ar pozitīvu, gan negatīvu zīmi, tad vidēji tiem nevajadzētu radīt lielu kļūdu.
- Virknē gadījumu uzņēmumu pamatkapitāls ir palielināts jau pēc vairākiem darbības gadiem, pie tam daļa investoru ir repatriējušies uz savu etnisko dzimteni Latviju, tāpēc šos ieguldījumus uzskatīt par ārvalstu vai trimdas latviešu investīcijām nav pilnīgi korekti, jo šie līdzekļi ir nopelnīti jau Latvijā. Arī daļa jaundibinātu uzņēmumu pamatkapitāla ir Latvijā veidojušies finansu resursi, kas iegūti no peļņas citās uzņēmēj sabiedrībās. Tomēr, tā kā nav iespējams uzzināt šo līdzekļu izcelsmes valsti, un novērtējot faktu, ka šie līdzekļi varētu arī netikt radīti, ja nebūtu bijis sākotnējo ieguldījumu no trimdas latviešu mītnes zemēm, tad visi ieguldījumi pamatkapitālā, kas izdarīti to cilvēku vārdā, kas vai nu joprojām dzīvo ārvalstīs, vai ir atgriezušies Latvijā, tiek uzskatīti par trimdas latviešu ieguldījumiem.
- Analizējot ieguldījumus, tiek pieņemts, ka reģistrētie uzņēmumi patiešām darbojas, taču Komerclikuma stāšanās spēkā un tajā nepārreģistrēto uzņēmumu likvidācija parāda gluži citu ainu – daļa no dibinātajiem uzņēmumiem saimniecisko darbību vispār neuzsāk, vai arī pēc laika to pārtrauc, bet uzņēmumu nelikvidē. Uzņēmuma likvidācija prasa diezgan garu procedūru, kas saistīta ar likvidācijas bilances

sastādīšanu, dažādu izziņu no Valsts ieņēmumu dienesta saņemšanu un tamlīdzīgi, tāpēc uzņēmēji nereti izvēlas vienkāršāko ceļu – sagaida, kad uzņēmums tiek likvidēts paātrinātā kārtībā, bez garu formalitāšu kārtošanas. Šis faktors var radīt iespaidu, ka ieguldījumi Latvijas tautsaimniecībā ir lielāki nekā tas ir faktiski.

- Daļa investīciju, kas ir ielūdušas Latvijas tautsaimniecībā, bet nav pētījumā ietvertas, ir investīcijas zemnieku saimniecībās. Tā kā Latvijas likumdošana neparedzēja pamatkapitāla nepieciešamību zemnieku saimniecībām, kā arī tagad individuālajiem komersantiem, tad šie ieguldījumi neparādās Uzņēmumu reģistra datu bāzē. Arī tie faktiski varētu palielināt ieguldījumu apjomu tautsaimniecībā.
- Dibinot uzņēmumus atbilstoši likuma „Par sabiedrībām ar ierobežotu atbildību” 14. panta 2. daļai, dibinātājs savu daļu varēja segt arī ar intelektuālo īpašumu, par kura vērtību vienojās sabiedrības dibinātāji, kas tika paredzēts šī likuma 16. panta 2. daļā¹⁰¹. Arī patreiz spēkā esošā Komerclikuma 153. panta 1. daļā noteikts, ka par mantiskā ieguldījuma priekšmetu var būt arī naudas izteiksmē novērtējama bezķermeniska lieta, kuru var izmantot sabiedrības komercdarbībā un 154. panta 2. daļā arī ir paredzēta iespēja to novērtēt dibinātājiem pašiem, ja mantisko ieguldījumu kopējā vērtība nepārsniedz 4000 latu un mantiskie ieguldījumi kopā ir mazāki par pusi no sabiedrības pamatkapitāla. Protams, ka šāds novērtējums var būt neviennozīmīgs, jo nav iespējams precīzi naudas izteiksmē novērtēt intelektuālo īpašumu. Tāpēc, šādi novērtēts mantiskais ieguldījums, praktiski var būt gan lielāks, gan mazāks par pamatkapitālā atspoguļoto vērtību. Taču ir liela daļa trimdas latviešu dibināto uzņēmumu, kuru pamatkapitāls ir apmaksāts naudā, bet kuros neapšaubāmi tiek izmantots to dibinātāju ievērojamais intelektuālais kapitāls, kas nekur nav uzskaitīts. Tātad kopumā novirzes no patiesās vērtības varētu kompensēties.

Tādejādi, nepretendējot uz absolūtu precizitāti, autore uzskata, ka šie apkopotie dati atspoguļo aptuveno situāciju, kas izveidojusies trimdas latviešu ieguldījumu Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos jomā.

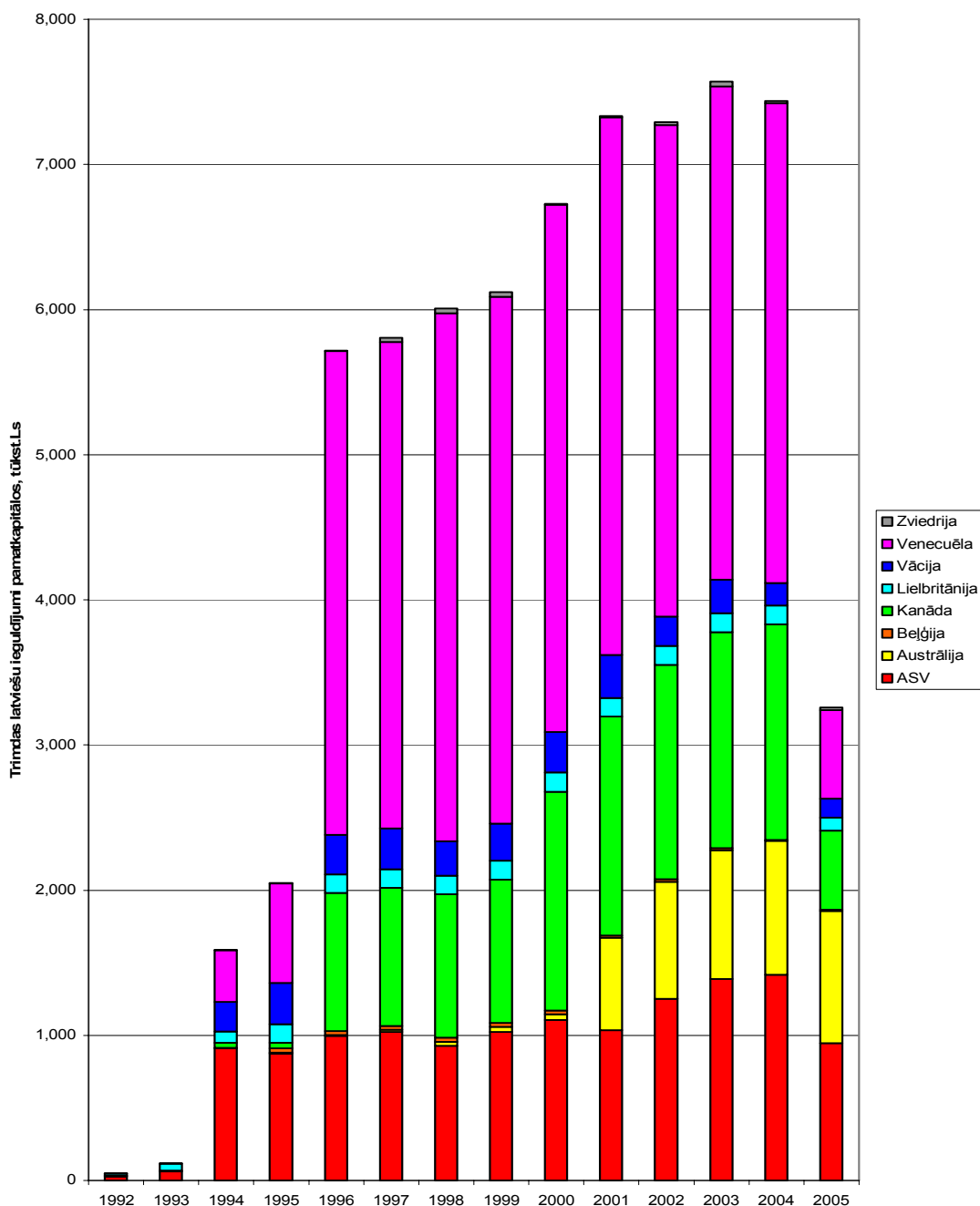
2.1.1. Trimdas latviešu tiešo investīciju salīdzinājums starp valstīm

Analizējot trimdas latviešu ieguldījumus Latvijas uzņēmumu pamatkapitālā, tika meklēti dati par vairāk kā 500 latviešu no ārvalstīm ieguldījumiem Latvijas Republikas

¹⁰¹ Likums par sabiedrībām ar ierobežotu atbildību (nav spēkā kopš Komerclikuma stāšanās spēkā) www.likumi.lv (26.04.2004.)

Uzņēmumu Reģistra datu bāzē, ko nodrošina informāciju tehnoloģiju uzņēmums „Lursoft” un izanalizēti 97 fizisku personu un 5 juridisku personu ieguldījumi Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos, kas ieguldīti 170 uzņēmumos.

Attēlā 2.1. (grafīkam izmantotie dati doti 2. pielikumā) ir parādītas trimdas latviešu investīcijas Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos sadalījumā pa gadiem un valstīm, no kurām šīs investīcijas ir nākušas.

2.1. att. Trimdas latviešu ieguldījumi Latvijas uzņēmumu pamatkapitālā no 1992.- 2005. gadam, sadalījumā pa valstīm

Avots: Lursoft datu bāze www.lursoft.lv, autores aprēķini

Attēlā 2.1. redzams, ka pirmajos neatkarības atjaunošanas gados līdz 1993. gadam, līdzīgi kā citi ārvalstu investori, arī trimdas latvieši, ieņēma nogaidošu pozīciju, dibinot tikai dažus uzņēmumus ar minimālo pamatkapitāla apjomu, kas tolaik bija tikai 100 lati. 1994. gadā, nostabilizējoties politiskajai un ekonomiskajai situācijai, investīciju pamatkapitālos pieaugums noticis, galvenokārt, palielinoties jaundibināto uzņēmumu skaitam, dažos uzņēmumos palielinājās pamatkapitāla lielums. 1996. gadā uzņēmuma pamatkapitāla minimālais apjoms tika noteikts 2000 lati un līdz ar to pieauga ieguldījumu pamatkapitālā apjoms jau iepriekš nodibinātajos uzņēmumos. Vēl šajā gadā vērojams straujš trimdas latviešu investīciju pieaugums, jo tika nodibināta Māras banka ar 3,5 miljonu lielu pamatkapitālu. Pēc tam trimdas latviešu investīciju apjoms katru gadu ir pieaudzis, tāpat kā kopējais ārvalstu tiešo investīciju apjoms, savu maksimumu sasniedzot 2003. gada beigās, veidojot 7,6 miljonus latu.

Taču atšķirībā no citām ārvalstu investīcijām, kas pēc Latvijas iestāšanās ES straujāk sāka pieaugt, trimdas latviešu tiešās investīcijas uzņēmumu pamatkapitālos sākot no 2004. gada sāka samazināties un 2005. gadā redzamais straujais investīciju apjoma kritums vairāk nekā divas reizes ir izskaidrojams ar to, ka 2005. gadā tika pārdota Māras banka Somu investoriem un tika uzsākta likvidācija tiem uzņēmumiem, kam bija pieņemts lēmums par darbības izbeigšanu saskaņā ar Komerclikuma stāšanos spēkā. Līdz 24.08.2005. šādā paātrinātā kārtā tika likvidēti 1355 Latvijas uzņēmumi¹⁰², starp tiem ir 32 uzņēmumi ar trimdas latviešiem piederošām kapitāla daļām. Šādu uzņēmumu pamatkapitāls 2005. gadā vairs netika uzskaitīts kā investīcijas, jo uzņēmumi ar saimniecisko darbību vairs nenodarbojas. Jāatzīmē, ka no pētītajiem 170 uzņēmumiem, nesaistīti ar Komerclikuma stāšanos spēkā, ir likvidēti vēl 24 uzņēmumi, kas kopā ar paātrinātā kārtā likvidētajiem uzņēmumiem ir apmēram trešā daļa no visiem uzņēmumiem, kuros kā dalībnieki ir reģistrēti arī trimdas latvieši.

Analizējot trimdas latviešu investoru ieguldījumu tendences, atklājās, ka neatkarības atjaunošanas pirmajos gados tās bija līdzīgas kā citiem ārvalstu investoriem, bet pēdējos gados, kopš Latvijas iestāšanās ES un NATO, vairs nē. Viens no izskaidrojumiem tam ir fakts, ka Latvijai, nostabilizējot savu politisko, ekonomisko un starptautisko pozīciju, trimdas latviešu palīdzība vairs nav akūta nepieciešamība un ir ievērojami samazinājusies motivācija ieguldīt tāpēc, lai palīdzētu attīstīties tautsaimniecībai.

Salīdzinot trimdas latviešu investīciju sadalījumu starp investoru mītnes zemēm, atklājās, ka ievērojamāko artavu Latvijas uzņēmumu pamatkapitālā ir investējuši Venecuēlas

¹⁰² Lursft statistika www.lursoft.lv (24.08.2005.)

latvieši, kas no 1996. līdz 2001. gadam veidoja vairāk kā pusi no trimdas latviešu ieguldījumiem. Vislielākais Venecuēlas latviešu ieguldījumu īpatsvars ir vērojams 1998. gadā, kad tas bija 61 % no visiem ieguldījumiem. Sākot no 2002. gada Venecuēlas latviešu ieguldījumu īpatsvars ir samazinājies un ņemot vērā ievērojamo investīciju samazinājumu likvidētajos uzņēmumos un Somijas Sampo bankai pārdotajā Māras bankā, 2005. gada vidū veido tikai 19 % no ieguldījumiem.

Otru lielāko investīciju pamatkapitālā daļu ir ieguldījuši ASV latvieši, kas no 1992. līdz 1994. gadam veidoja apmēram pusi no investīcijām un sākot ar 1996. gadu ir nostabilizējušies nepilnu 20 % apmērā. Nākamo pozīciju investīciju apjoma ranga tabulā ieņem Kanādas latvieši, kuru ieguldījumi 1992. gadā sastādīja 11 %, bet vēlāk saruka līdz 2 % īpatsvaram, taču kopš 1996. gada sastāda aptuveni 20 % no visām trimdas latviešu investīcijām pamatkapitālā. Tālāk seko Austrālija ar 6 %, Vācija ar 4 %, Lielbritānija ar vidēji 2 % īpatsvaru, tad Beļģija, Zviedrija, Francija un Šveice ar nepilna procenta īpatsvaru.

Salīdzinot ar latviešu diasporas lielumu, atbilstoši SKDS veiktā pētījuma par ārpus Latvijas dzīvojošajiem bijušajiem Latvijas iedzīvotājiem, viņu pēctečiem un kopienām iegūtajiem datiem, katrā no valstīm no kurām ir nākušas investīcijas Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos un šo investīciju vidējos lielumus laikā no 1992. līdz 2005. gada vidum, var redzēt īpatnējas tendences. Gandrīz pusi no trimdas latviešu ieguldījumiem ir veikuši Venecuēlas latvieši, kuru skaits lēšams tikai ap 400 cilvēku¹⁰³ jeb 0,2 % no visiem ārzemēs dzīvojošiem latviešiem, bet ASV dzīvojošie aptuveni 87,6 tūkstoši latviešu¹⁰⁴, kas ir gandrīz puse no visiem ārzemēs dzīvojošiem latviešiem ir ieguldījuši vidēji tikai piekto daļu no trimdas latviešu ieguldījumiem Latvijas uzņēmumu pamatkapitālā.

Analizējot trimdas latviešu investīciju Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos un trimdas latviešu skaitu šajās valstīs sakarību ciešumu, bija jāveic korekcija, nosakot trimdas latviešu skaitu Lielbritānijā un Ziemeļīrijas Apvienotajā Karalistē. Tā kā pēdējos gados Latviju ir atstājuši vairāki desmiti tūkstoši cilvēku, kas vairumā gadījumu ir devušies strādāt uz Īriju vai Lielbritāniju, tad trimdas latviešu skaits noteikti neatbilst bijušo Latvijas iedzīvotājus skaitam, kas publiskots SKDS 2006. gada pētījumā. Atbilstoši Lielbritānijas statistikas datiem, 31.12.2005. tur strādāja 23030 LR pilsoņi, kas varētu atbilst to latviešu, kas Lielbritānijā ir ieradušies pēdējo gadu laikā, oficiālajam skaitam. Tāpēc šis lielums tika atņemts no Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības novērtējuma, ka bijušo Latvijas iedzīvotāju skaits Lielbritānijā ir 35-40 tūkstoši. Vidējais rādītājs tika aprēķināts kā $(40+35)/2-23=14.5$ tūkstoši. Pārējām

¹⁰³ SKDS pētījums par ārpus Latvijas dzīvojošajiem bijušajiem Latvijas iedzīvotājiem, viņu pēctečiem un kopienām <http://www.integracija.gov.lv/index.php?id=1077&sadala=22> (02.10.2006.)

¹⁰⁴ tur pat

valstīm, no kurām ir apzinātas investīcijas, kā latviešu diasporas lielums ir izmantots SKDS pētījumā novērtētais bijušo Latvijas iedzīvotāju un viņu pēcteču skaits. Trimdas latviešu investīciju uzņēmumu pamatkapitālos vidējais lielums pa valstīm, bijušo Latvijas iedzīvotāju un viņu pēcteču skaits tajās, kā arī to lineārās korelācijas koeficienti ir apkopoti 2.1. tabulā.

2.1. tabula

Trimdas latviešu investīciju Latvijas uzņēmumu pamatkapitālā
vidējais apjoms (Ls) no 1992.-2005. gadam un latviešu skaits ārvalstīs

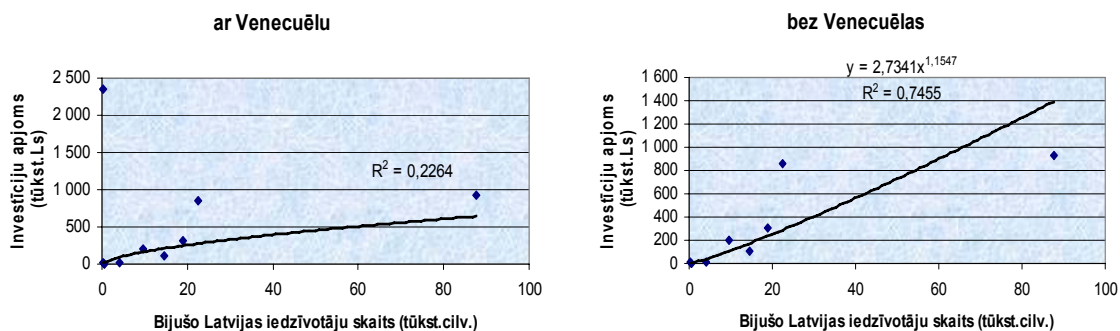
	Trimdas latviešu investīcijas (Ls)	Latviešu skaits (cilv.)
ASV	927,948	87600
Austrālija	306,319	19000
Beļģija	16,496	335
Kanāda	855,590	22600
Lielbritānija	108,437	14500
Šveice	536	600
Vācija	202,003	9500
Venecuēla	2,359,319	400
Zviedrija	15,053	4000
Korelācijas koeficients		0.16
Korelācija bez Venecuēlas		0.82

Avots: Lursoft datu bāzes un SKDS pētījums par ārpus Latvijas dzīvojošajiem bijušajiem Latvijas iedzīvotājiem, viņu pēctečiem un kopienām. Autores aprēķini.

Kā redzams 2.1. tabulā lineārās korelācijas koeficients starp investīciju vidējo apjomu un Latvijas bijušo iedzīvotāju skaitu ir tikai 0.16, kas nozīmē, ka starp šiem faktoriem ir ļoti vāja sakarība. Kā jau iepriekš minēts, vislielākā nesamērība starp šiem diviem rādītājiem ir Venecuēlai. Atmetot Venecuēlas datus kā ekstrēmu rādītāju, kas ir gluži netipisks pētāmajam priekšmetam, lineārās korelācijas koeficienta vērtība palielinās uz 0.82, kas liecina par samērā ciešu šo divu faktoru sakarību.

Attēlojot trimdas latviešu ieguldījumu vidējo vērtību un latviešu skaitu atsevišķās valstīs izkļiedes diagrammā un izmēģinot gan lineārās, gan dažādus nelineārās regresijas modeļus (pakāpes, eksponenciālo, logaritmisko), noskaidrojās, ka visciešāk šo sakarību raksturo pakāpes regresijas funkcija $y = 2.7341x^{1.1547}$, kuras determinācijas koeficients ir ≈ 0.75 (skat. 2.2. att.). Tas nozīmē, ka apmēram 75% no trimdas latviešu ieguldījumiem (ja

Venecuēlas gadījumu atmet kā ekstrēmu) var izskaidrot ar tautiešu skaitu ārvalstī no kuras šīs investīcijas tiek ieguldītas.

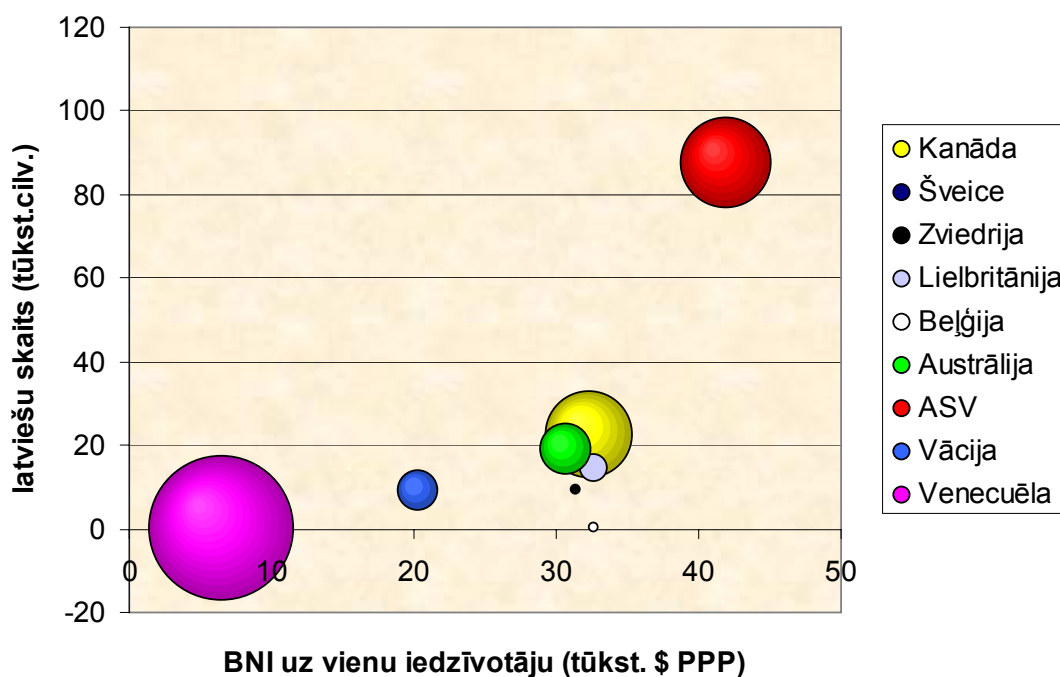

2.2.att. Trimdas latviešu investīciju pamatkapitālā vidējā apjoma (tūkst.Ls) no 1992.-2005. gadam un bijušo Latvijas iedzīvotāju skaita (tūkst.cilv.) izkliedes diagrammas ar nelineārās regresijas trendiem.

Avots: Lursoft datu bāzes un SKDS pētījums par ārpus Latvijas dzīvojošajiem bijušajiem Latvijas iedzīvotājiem, viņu pēctečiem un kopienām, autores interpretācija

Šāda cieša korelācija starp tautiešu skaitu ārvalstīs un no šīm zemēm nākušo investīciju apjomu ir labi saprotama. Jo vairāk latviešu kādā valstī dzīvo, jo lielākas izredzes, ka kāds no viņiem vēlas investēt savus līdzekļus Latvijā. Pie tam, ja citiem tautiešiem šie ieguldījumi ir devuši atdevi, lai tā būtu materiāla vai arī tikai morāla, tas veicina arī citu šajā valstī dzīvojošo latviešu investīcijas. Jo nepārprotami, regulārāka latviešu sabiedriskā dzīve un informācijas apmaiņa notiek valstu ietvaros.

Lai noteiktu vai ir vēl kādi citi faktori, kas ietekmē tautiešu investīciju pieplūdi no konkrētām valstīm tika pievienots vēl viens faktors – bruto nacionālais ienākums katrā valstī 2005. gadā ASV dolāros, kas izteikti pēc pirktspējas paritātes (skat. 2.3. att.). 2.3. attēlā parādīto apļu novietojums uz horizontālās ass parāda bruto nacionālā ienākuma uz vienu iedzīvotāju pirktspējas paritātes dolāros apjomu atbilstošajā valstī, apļa novietojums attiecībā pret vertikālo asi parāda bijušo Latvijas iedzīvotāju un viņu pēcteču skaitu konkrētajā valstī, bet apļa lielums – trimdas latviešu ieguldījumu vidējo lielumu. 2.3. attēlā redzams, ka Venecuēla izceļas ne tikai ar to, ka tai ir daudz lielāks ieguldījumu apjoms, nekā būtu sagaidāms, ņemot vērā mazo latviešu skaitu, bet arī pēc nacionālā ienākuma tā ievērojami atpaliek no pārējām pētījumā ietvertajām valstīm. Tātad arī analizējot sakarību ciešumu starp nacionālo ienākumu uz vienu iedzīvotāju un investīciju apjomu, Venecuēla, izrādās, ir jāatmet kā ekstrēms. Arī pārējo apļu lielums un novietojums koordinātu plaknē nekādas acīmredzamas likumsakarības neatspoguļo.

2.3. attēls. Latviešu skaita, BNI uz vienu iedzīvotāju un trimdas latviešu ieguldījumu pamatkapitālā salīdzinājums

Avots: Lursoft datu bāzes www.lursoft.lv, Pasaules Banka www.worldbank.org. Autores interpretācija

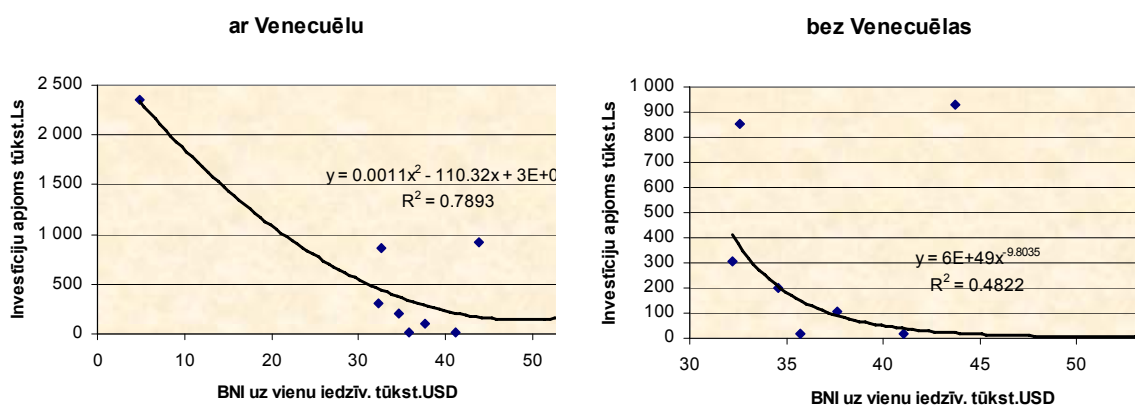
Tāpēc tika noteikts lineārās korelācijas koeficients, lai noteiktu sakarību ciešumu starp nosacīto turību katrā no tautiešu mītnes zemēm, ko atspoguļo BNI un viņu ieguldījumu apjomu, jo tas būtu racionāls izskaidrojums, ka bagātāki cilvēki var atļauties investēt vairāk savā etniskajā dzimtenē. Izmantotie Pasaules Bankas dati par valstu bruto nacionālo ienākumu (BNI) uz vienu iedzīvotāju gan 2005. gada cenās, gan pirktspējas paritātes dolāros, trimdas latviešu ieguldījumu apjoms un šo faktoru aprēķinātie korelācijas koeficienti parādīti 2.2. tabulā. Sakarību ciešuma rādītāji (skat 2.2. tab.), tomēr, rāda pretējo: izrādās jo vidēji turīgāki ir ārvalsts iedzīvotāji, jo mazāka ir viņu vēlme investēt Latvijā. Pie tam lineārās korelācijas koeficients starp BNI tekošajās cenās un investīcijām Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos rāda samērā ciešu funkcionālu negatīvu sakarību, kas kļūst par vāju, bet, joprojām negatīvu funkcionālu sakarību, ja Venecuēlas datus atmet kā ekstrēmu (skat. 2.2. tabulas 3. aili). Tātad dati ir pretrunā ar sākotnējo pieņēmumu, ka bagātākas valsts iedzīvotāji investē Latvijā vairāk. Tam var rast tādu izskaidrojumu, ka turīgāko valstu iedzīvotājiem nav nepieciešamības attīstīt komercdarbību Latvijā, uzņemties lieku risku, lai gūtu iespējamus papildus ienākumus, tāpēc viņi šeit neveido uzņēmumus, bet, iespējams, vairāk ziedo labdarībai. Šis pieņēmums tiks pārbaudīts darba nākamajās nodaļās.

Trimdas latviešu investīciju uzņēmumu pamatkapitālos vidējais apjoms, BNI uz vienu iedzīvotāju 2005.g. cenās (USD) un BNI uz vienu cilvēku pēc pirktspējas paritātes

	Trimdas latviešu investīcijas vidēji gadā (Ls)	BNI uz vienu cilvēku 2005.g. (USD)	BNI uz vienu cilvēku 2005.g. (ppp USD)
1	2	3	4
ASV	927 948	43 740	41 950
Austrālija	306 319	32 220	30 610
Beļģija	16 496	35 700	32 640
Kanāda	855 590	32 600	32 220
Lielbritānija	108 437	37 600	32 690
Šveice	536	54 930	37 080
Vācija	202 003	34 580	20 210
Venecuēla	2 359 319	4 810	6 440
Zviedrija	15 053	41 060	31 420
Korelācijas koeficients		-0.81	-0.65
Korelācijas koeficients bez Venecuēlas		-0.22	0.36

Avots: Lursoft datu bāzes www.lursoft.lv, Pasules Bankas statistika www.world.bank. Autores aprēķini

Lai novērtētu kāda veida regresijas vienādojums vislabāk atspoguļo šīs sakarības, tika pārbaudīti gan lineārais, gan dažādi nelineārie regresijas modeļi gan visiem datiem, gan izslēdzot Venecuēlu. Iegūtās regresijas līknes un determinācijas koeficienti ir parādīti 2.4. attēlā.

2.4.att. Trimdas latviešu ieguldījumu pamatkapitālā un BNI uz vienu iedzīvotāju 2005.gada cenās regresijas līknes

Avots Lursoft datu bāzes www.lursoft.lv, Pasules Bankas statistika www.world.bank. Autores aprēķini

Regresijas vienādojumu grafikos 2.4. attēlā var skaidri redzēt negatīvās funkcionālās sakarības starp valsts iedzīvotāju nacionālo ienākumu un investīcijām Latvijā. No regresijas

vienādojumiem izriet, ka pieaugot mītnes zemju bagātībai, investīcijas Latvijas komercsabiedrībās var samazināties. Jāatzīst, ka izslēdzot Venecuēlu kā ekstrēmu, determinācijas koeficients $R^2=0.48$ norāda uz samērā vāju, tomēr negatīvu sakarību starp minētajiem rādītājiem.

Izpētot BNI tekošajās cenās un pirktspējas paritātes dolāros, ir redzamas ievērojamas atšķirības, tāpēc autore pārbaudīja arī nacionālā ienākuma uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes ietekmi uz trimdas latviešu investīciju apjomu. Kā redzams 2.2. tabulas 4. ailē, ja tiek ņemti vērā visi dati, tad funkcionālā sakarība ir negatīva, bet tā nav pārāk cieša, ko rāda lineārās korelācijas koeficients $-0,65$. Savukārt, ja Venecuēlas dati tiek izslēgti, tad sakarība kļūst pozitīva, taču arī vāji izteikta, ko rāda korelācijas koeficients $0,36$.

Tā kā bijušo Latvijas iedzīvotāju un viņu pēcteču skaits valstīs no kurām ir investēts Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos, ir ļoti atšķirīgs, tika pārbaudīta sakarība starp vidējo investīciju apjomu Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos vidēji uz vienu bijušo Latvijas iedzīvotāju atbilstošajā mītnes zemē un šo investoru mītnes zemes bruto nacionālo ienākumu 2005. gadā USD pēc pirktspējas paritātes (skat. 2.3. tab.). Kā redzams 2.3. tabulā arī šīs sakarības korelācijas koeficients ir $-0,83$, ja ņemtas vērā visas investoru valstis un $-0,23$, ja Venecuēlas dati tiek atmesti. Apstiprinās iepriekšējais secinājums, ka bagātāko valstu latvieši mazāk investē Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos.

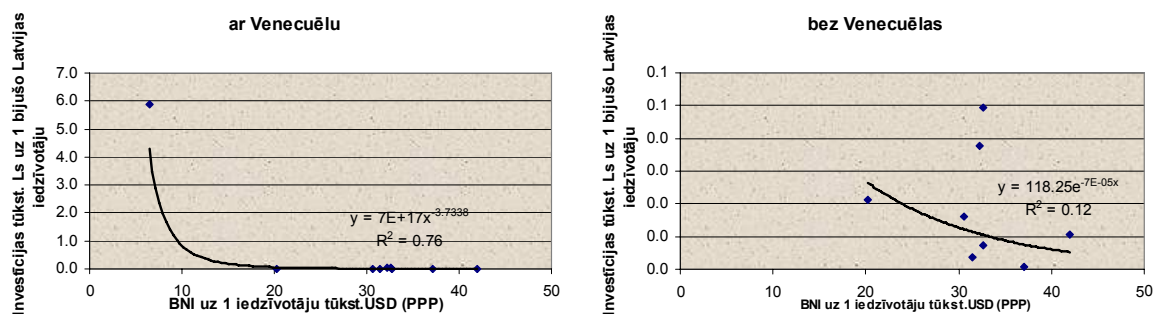
2.3. tabula

Investīciju uzņēmumu pamatkapitālos vidējais apjoms uz vienu bijušo Latvijas iedzīvotāju un BNI uz vienu cilvēku pēc pirktspējas paritātes

	Trimdas latviešu investīcijas (Ls)	Latviešu skaits (cilv.)	Investīciju apjoms uz 1 latvieti (Ls)	BNI uz vienu cilvēku 2005.g. PPP \$
ASV	927 948	87 600	10.6	41 950
Austrālija	306 319	19 000	16.1	30 610
Beļģija	16 496	335	49.2	32 640
Kanāda	855 590	22 600	37.9	32 220
Lielbritānija	108 437	14 500	7.5	32 690
Šveice	536	600	0.9	37 080
Vācija	202 003	9 500	21.3	20 210
Venecuēla	2 359 319	400	5 898.3	6 440
Zviedrija	15 053	4 000	3.8	31 420
Korelācijas koeficients				-0.83
Korelācijas koeficients bez Venecuēlas				-0.23

Avots: Lursoft datu bāzes www.lursoft.lv, Pasules Bankas statistika www.world.bank, SKDS pētījums par ārpus Latvijas dzīvojošajiem bijušajiem Latvijas iedzīvotājiem, viņu pēctečiem un kopienām. Autores aprēķini.

Pārbaudot dažādus nelineāros regresijas modeļus, noskaidrojās, ka vispiemērotākā ir pakāpes funkcija ar determinācijas koeficients $R^2=0,76$. Savukārt, izslēdzot Venecuēlas datus, vislielākais determinācijas koeficients 0,12 bija eksponentfunkcijai, un norāda, ka sakarība ir vāji izteikta (skat. 2.5. att.).

2.5.att. Trimdas latviešu investīciju pamatkapitālā uz vienu bijušo Latvijas iedzīvotāju un BNI uz vienu iedzīvotāju pēc pirkjspējas paritātes regresijas līknes

Avots Lursoft datu bāzes www.lursoft.lv, Pasules Bankas statistika www.world.bank. Autore aprēķini

Šīs analīzes rezultātā autore secina, ka nacionālā ienākuma uz vienu iedzīvotāju lielums trimdas latviešu mītnes zemēs nav investīciju Latvijā apjomu pozitīvi ietekmējošs faktors.

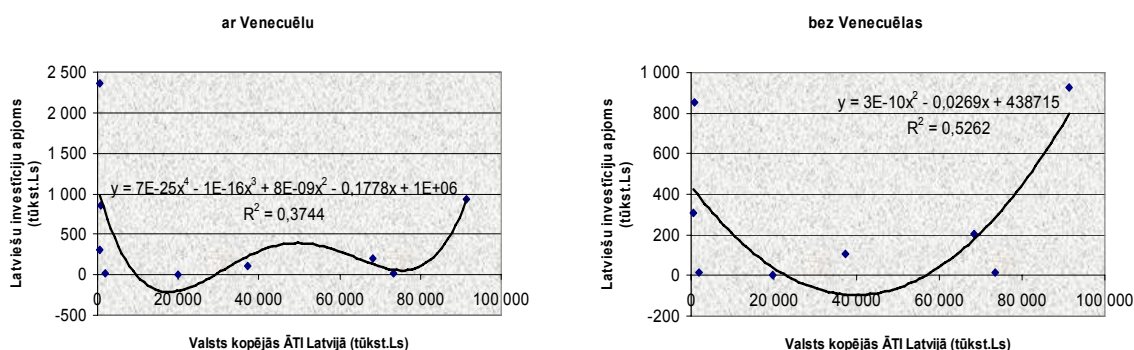
Turpmākie investīciju apjomu ietekmējošo faktoru meklējumi noveda līdz kopējo ārvalstu tiešo investīciju apjoma no analizējamajām valstīm ietekmes noteikšanas uz trimdas latviešu investīciju apjomu. Ārvalstu tiešo investīciju apjoma no pētāmajām valstīm noteikšanai tika izmantoti dati no Lursoft datu bāzes, lai saglabātu metodoloģisko vienotību, jo Lursoft datu bāzē informācija ir apkopota par tiešajām investīcijām Latvijā reģistrētu komercsabiedrību reģistrētajā pamatkapitālā, tāpat kā par trimdas latviešu ieguldījumiem. Ārvalstu tiešo investīciju apjoms ir aprēķināts kā vidējais aritmētiskais no investīciju apjomiem katra gada beigās laika posmā no 1992. līdz 2005. gada 29. jūnijam. Aprēķinātās vidējās vērtības un lineārās korelācijas koeficienti apkopoti 2.4. tabulā. Daži dati 2.4. tabulā var izraisīt neizpratni. Piemēram, Kanādas un Venecuēlas latviešu vidējo investīciju apjoms pārsniedz no šīm valstīm nākušās kopējās investīcijas. Šāda situācija ir radusies tāpēc, ka virknē gadījumu trimdas latviešu investori par savu adresi ir norādījuši īpašumu Latvijā vai arī ir repatriējušies un dzīvo Latvijā. Tāpēc Lursoft statistikā viņu ieguldījumi netiek pieskaitīti ārvalstu investīcijām, turpretī analizējot trimdas latviešu ieguldījumus, tie tika uzskaitīti pie pēdējās zināmās dzīves vietas ārzemēs, pat ja šie ieguldītāji jau bija repatriējušies.

Trimdas latviešu investīciju un valstu kopējo tiešo investīciju pamatkapitālos vidējais apjoms 1992.-2005.g. (Ls)

	Trimdas latviešu investīcijas	Kopējās ārvalstu tiešās investīcijas
ASV	927 948	91 452 081
Austrālija	306 319	643 899
Beļģija	16 496	1 950 613
Kanāda	855 590	780 024
Lielbritānija	108 437	37 282 889
Šveice	536	19 817 038
Vācija	202 003	68 291 023
Venecuēla	2 359 319	590 489
Zviedrija	15 053	73 431 979
Korelācijas koeficients		-0,23
Korelācijas koeficients bez Venecuēlas		0,16

Avots: Lursoft datu bāzes www.lursoft.lv (29.06.2005.). Autores aprēķini

Kā parāda zemie lineārās korelācijas koeficienti sakarības ir ļoti vājas, gan ar gan bez Venecuēlas datiem. Lai noskaidrotu, vai starp šiem datiem nepastāv kāda nelineāra sakarība, tika piemeklēti nelineāras regresijas modeļi un izrādījās, ka lielākais determinācijas koeficients $R^2=0,37$ ir ceturtās pakāpes polinomam (skat. 2.6. att.), kas tomēr neliecina par vērā ņemamām un loģiski izskaidrojamām sakarībām. Izslēdzot Venecuēlas datus kā ekstrēmu, var atrast precīzāku otrās pakāpes polinoma funkciju, kas apraksta doto datu savstarpējo sakarību ar determinācijas koeficientu $R^2=0,53$ (skat. 2.6.att.).

2.6.att. Trimdas latviešu investīciju un valstu kopējo tiešo investīciju pamatkapitālos vidējā apjoma 1992.-2005.g. (tūkst.Ls) nelineārās regresijas līknes

Avots Lursoft datu bāzes www.lursoft.lv (18.07.2005.). Autores aprēķini

Jāatzīmē, ka trimdas latviešu investīcijas Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos laikā no 1992.-2005. gadam vidēji veido apmēram 2% no kopējām tiešajām ārvalstu investīcijām pamatkapitālos, kas Latvijā ieguldītas no pētījumā ietvertajām valstīm un apmēram 0.7% no visām kopējām ārvalstu tiešajām investīcijām šajā laika periodā (skat. 2. pielikumu).

Pēc statistiskās analīzes par trimdas latviešu investīciju ietekmējošiem faktoriem ir jāsecina, ka autorei neizdevās atrast kādu citu būtisku investīcijas pozitīvi ietekmējošu faktoru kā vien bijušo Latvijas iedzīvotāju un viņu pēcteču skaitu ārvalstīs no kurām šīs investīcijas ir nākušas. Tāpēc tika meklētas citas sakarības, kas varētu būt ietekmējušas investīciju dažādos apjomus no atšķirīgām valstīm.

Venecuēlas latviešu investīciju lielais īpatsvars varētu būt izskaidrojams ar to, ka salīdzinājumā ar vidējo ieguldījumu daudzumu šajos 14 gados uz vienu fizisku vai juridisku personu, Venecuēlas latvieši katrs ir ieguldījis apmēram trīs reizes vairāk nekā vidēji visus trimdas latviešu ieguldījumus kopā rēķinot (skat. 2.5. tab.). Otrie lielākie ieguldītāji vidēji uz vienu personu ir Kanādas latvieši, tālāk seko Austrālijas latvieši. Jāatzīmē, ka Venecuēlas latviešu dibinātie uzņēmumi izceļas ar lielu pamatkapitālu. Piemēram, 1996. gadā dibinātās A/S Māras bankas pamatkapitāls bija 3,5 miljoni lati, A/S Golfs Viesturi pamatkapitāls - aptuveni 1,1 miljons latu, arī citu uzņēmumu pamatkapitāli, kas mērāmi simtos tūkstošu latu.

2.5. tabula.

Ieguldījumu pamatkapitālā raksturojošie rādītāji pa valstīm

	Vidējais ieguldī- jumu apjoms (tūkst.Ls)	Ieguldī- tāju skaits (pers.)	Ieguldījuma apjoms vidēji uz 1 personu (tūkst.Ls)	Uzņē- mumu skaits (gab.)	Mini- mālais ieguldī- jums (tūkst.Ls)	Maksi- mālais ieguldī- jums (tūkst.Ls)
1	2	3	4	5	6	7
Venecuēla	2359	15	157.27	18	0.06	1294.8
ASV	928	32	29.00	69	0.05	273.6
Kanāda	856	13	65.85	20	0.63	455.0
Austrālija	306	10	30.60	20	0.10	581.0
Vācija	202	10	20.20	31	0.03	174.9
Lielbritānija	108	11	9.82	12	0.10	40.5
Beļģija	16	1	16.00	3	0.05	27.6
Zviedrija	15	8	1.88	12	0.03	28.9
Šveice	0.5	1	0.50	1	1.00	1.0
Francija	0.2	1	0.20	1	1.50	1.5
Kopā	4791	102	46.97	187	-	-

Avots: Lursoft datu bāzes www.lursoft.lv (18.07.2005.). Autores aprēķini

Tā kā pēc pamatkapitāla apjoma lielākajos uzņēmumos kā dalībnieki ir arī Kanādas latvieši, tad viegli ir izskaidrojama Kanādas latviešu otrā pozīcija šajā rangā. Savukārt, ASV latvieši Latvijā ir dibinājuši skaita ziņā gandrīz četrreiz vairāk uzņēmumu, taču puse no tiem ir ar minimālo pamatkapitāla apjomu 2000 Ls, vai 100 Ls, kas bija minimālais pamatkapitāla apjoms līdz 1996. gadam.

Tabulas 2.5. septītajā ailē ir parādītas katras valsts ieguldītāju lielākās summas viena uzņēmuma pamatkapitālā. Arī te parādās tā pati tendence, ka Venecuēlas latvieši veic lielākos ieguldījumus katrā no dibināmajiem uzņēmumiem, bet mazākos – Austrālijas latvieši, ja neņem vērā Šveices un Francijas latviešus, kuru investīcijas ir atbilstošas minimālajam pamatkapitāla apjomam.

Zīmīgi, ka Venecuēlas un Kanādas investori ir dibinājuši vairākus kopīgas komercsabiedrības Latvijā. Šāda biznesa partnerība nav raksturīga citu valstu uzņēmumu dibinātājiem.

2.1.2. Trimdas latviešu tiešo investīciju salīdzinājums pa nozarēm

Pētot uzņēmumu darbības veidus, jāņem vērā, ka uzņēmumi savus ienākumus var gūt vairākos darbības veidos, pie tam, reģistrējot uzņēmumu tos var norādīt neierobežotā skaitā. Šī pētījuma ietvaros tika pieņemts, ka galvenais uzņēmuma darbības veids ir tas, kas norādīts uzņēmumu gada pārskatos, ja tie bija pieejami. Ja uzņēmuma vadība gada pārskatus nebija iesniegusi, kā darbības veids tika izmantots uzņēmumu reģistrā pirmais norādītais. Diemžēl to uzņēmumu, kas likvidēti pirms Komerclikuma spēkā stāšanās, darbības veidu nebija iespējams uzzināt.

Pētot 147 uzņēmumus, kuru darbības veidu bija iespējams uzzināt, tika izdalīta preču ražošana un pakalpojumu nozarei izdalītas trīs biežāk sastopamās apakšnozares:

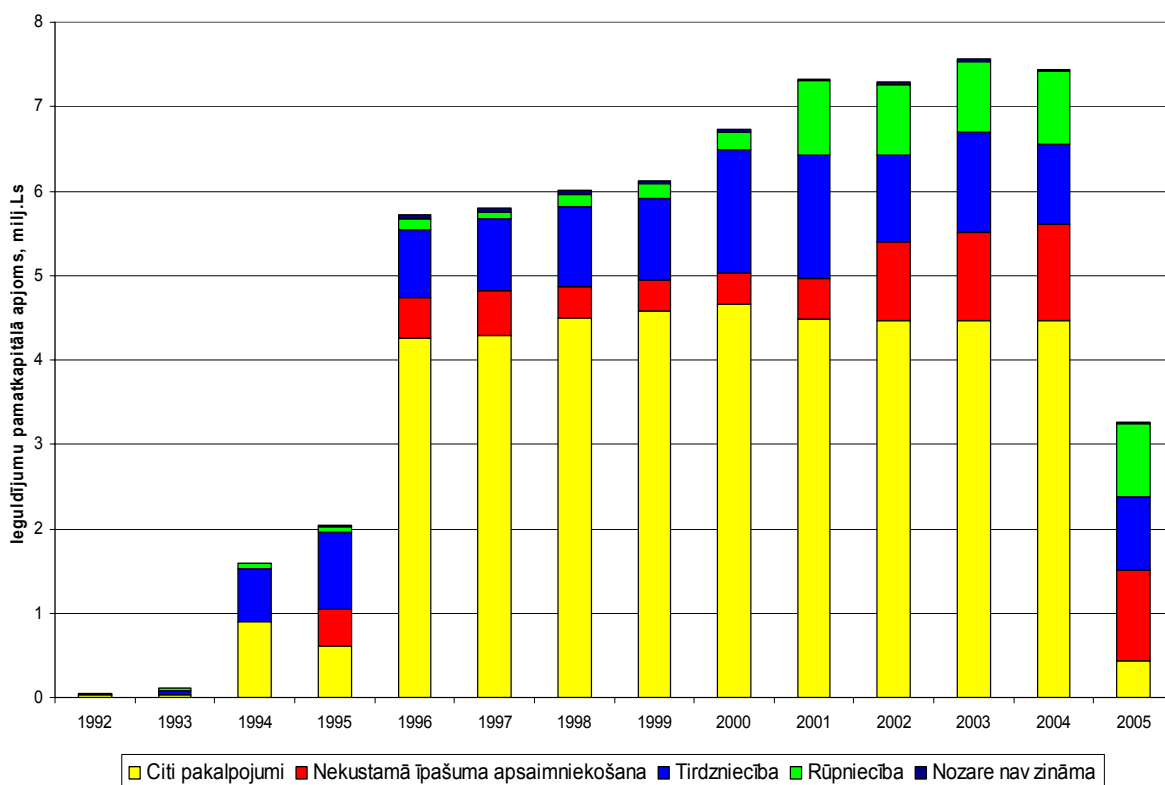
- tirdzniecība, viesnīcas un restorāni,
- nekustamā īpašuma apsaimniekošana,
- citi pakalpojumi.

Izmantojot vidējos rādītājus laika periodā no 1992. līdz 2005. gadam, var secināt, ka uzņēmumu skaita ziņā lielākā daļa – 42 % (jeb 61 uzņēmums) nodarbojas ar dažādu pakalpojumu sniegšanu, izņemot tirdzniecību un nekustamā īpašuma apsaimniekošanu, 28 % uzņēmumu (jeb 41 uzņēmums) nodarbojas ar tirdzniecību vai viesnīcu un restorānu pakalpojumiem, 16 % (jeb 24 uzņēmumi) ar nekustamā īpašuma apsaimniekošanu, preču ražošanā ir izveidoti krietni mazāk uzņēmumu – 14 %, jeb 21 uzņēmums, un tikai trīs no tiem

ir lauksaimniecības uzņēmumi. Te gan jāatzīmē, ka trimdas latvieši ir dibinājuši arī virkni zemnieku saimniecību, bet tā kā tām netiek reģistrēts pamatkapitāls, tad šajā pētījumā par ieguldījumiem uzņēmumu pamatkapitālā tās netiek ieskaitītas.

Ja analizē ieguldītā kapitāla apjomu pa nozarēm, iepriekš aprakstītais rangs, kāds veidojas uzņēmumu skaita ziņā, saglabājas, taču mainās procentuālie īpatsvari. Pakalpojumu nozarē šo 14 gadu periodā vidēji 15 % kapitāla ir ieguldīti tirdzniecībā, viesnīcās vai restorānos, 11 % nekustamā īpašuma apsaimniekošanā, 66 % citu pakalpojumu uzņēmumos un tikai 8 % preču ražošanas uzņēmumos.

Attēlā 2.7. redzams (grafikā izmantotie dati doti 3. pielikumā), ka 1996. gadā, kad uzņēmumu pamatkapitāla minimālais apjoms tika noteikts 2000 Ls, notika straujš ieguldījumu pamatkapitālā pieaugums, pie tam tieši uz jaundibinātu uzņēmumu citās pakalpojumu nozarēs rēķina. Līdzīgi arī 2005. gadā, likvidējot uzņēmumus sakarā ar Komerclikuma stāšanos spēkā, atkal visstraujākais pamatkapitāla samazinājums ir pakalpojumu uzņēmumiem.

2.7. att. Trimdas latviešu ieguldījumi Latvijas uzņēmumu pamatkapitālā (milj.Ls) no 1992.-

2005. gadam, sadalījumā pa nozarēm

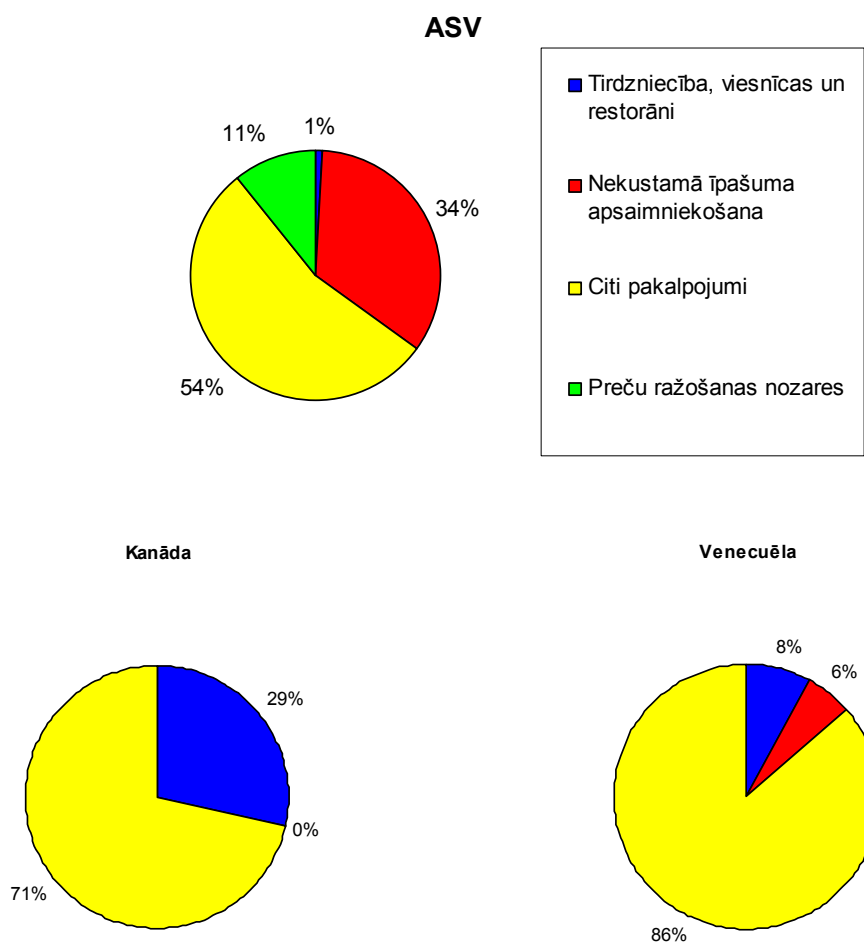
Avots: Lursoft datu bāzes www.lursoft.lv (18.07.2005.). Autores aprēķini un interpretācija.

Tas ir izskaidrojams ar to, ka pakalpojumu uzņēmumos nav nepieciešami lieli kapitālieguldījumi, lai uzņēmumu uzsāktu, kā arī ir salīdzinoši mazāki zaudējumi, ja uzņēmuma darbība nav bijusi veiksmīga un tas ir jālikvidē. Rūpniecības uzņēmumos parasti

lieli ieguldījumi tiek izdarīti ražošanas iekārtās, kas ir specifiskas atbilstošajai nozarei, tāpēc gan uzņēmuma veidošana, gan likvidācija prasa lielākus neatgūstamus izdevumus. Vēl būtisku ietekmi uz trimdas latviešu ieguldījumu pamatkapitālā ir atstājis fakts, ka Māras banka, kas bija uzņēmums ar lielāko pamatkapitālu – 3,5 miljoni latu 2005. gadā ir pārdots Somijas Sampo bankai.

Taču jāatzīmē, ka investīciju pamatkapitālos sadalījums pa nozarēm ir būtiski atšķirīgs starp valstīm, kurās dzīvo vai dzīvoja trimdas latvieši.

Attēlā 2.8. redzams, ka ASV, Kanādas un Venecuēlas latvieši lielāko daļu kapitāla ir ieguldījuši citu pakalpojumu uzņēmumos. ASV latvieši ievērojamu daļu - 34 % ir ieguldījuši nekustamā īpašuma apsaimniekošanas uzņēmumos un 11 % ražošanā un tikai 1 % tirdzniecības uzņēmumos. Bet Kanādas latvieši atlikušos 29 % ir ieguldījuši tirdzniecības uzņēmumos un mazāk kā 1 % nekustamā īpašuma apsaimniekošanas uzņēmumos.

2.8. att. Ieguldījumu no ASV, Kanādas un Venecuēlas latviešiem sadalījums pa nozarēm
 Avots Lursoft datu bāzes www.lursoft.lv (18.07.2005.). Autores aprēķini un interpretācija

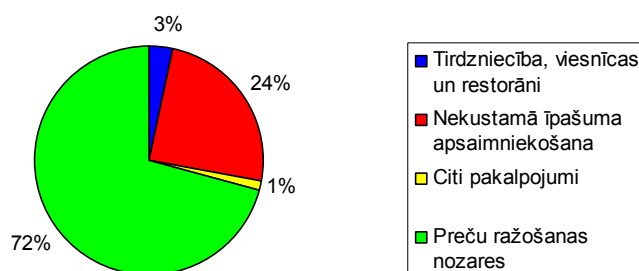
Pakalpojumu nozares attīstība Latvijā bija ļoti strauja un to veicināja iekšējā pieprasījuma palielināšanās¹⁰⁵ arī citu ārvalstu tiešo investīciju ieguldījumi pārsvarā tika ieguldīti pakalpojumu sfēras uzņēmumos. Tā kā daudzi pakalpojumi Latvijā nebija pieejami vispār, trimdas latviešu ieguldījumi Latvijas uzņēmumu pamatkapitālā ne tikai nodrošināja nepieciešamos finansu un materiālos resursus, bet arī viņu pieredzes, zināšanu un biznesa sakaru pārnesi, kas nereti ir nesalīdzināmi vērtīgāka kā naudas izteiksmē izteiktais ieguldījums pamatkapitālā. Te jāatzīmē, ka virkne ASV latviešu uzņēmumu ir specializējušies tieši vadības un finansu konsultāciju sniegšanā, kā arī ir izveidoti vairāki advokātu biroji, kas sniedz juridiskos pakalpojumus, bet arī tie šai pētījumā nav aplūkoti, jo advokātu birojiem nav pamatkapitāla.

Kā būtisks ieguldījums pakalpojumu sfēras attīstībā jāatzīmē E.Gulbja laboratorijas izveidošana, ko dibinājis latvietis no Beļģijas Egils Gulbis, 1993. gadā izveidojot pirmo privāto pilna spektra klīnisko analīžu laboratoriju Latvijā, kas nodrošināja Latvijas iedzīvotājus ar tādiem klīnisko analīžu veidiem, rezultātu ātrumu un kvalitāti, kas pilnībā atbilda Eiropas līmenim un līdz tam Latvijā nebija pieejami. Šī laboratorija joprojām ir tirgus līderis savā nozarē un ir uzstādījusi augstus standartus visām citām privātajām laboratorijām, kas ir izveidotas pēc tam. Šis piemērs spilgti raksturo situāciju, ka dažu desmitu tūkstošu latu ieguldījums pamatkapitālā ir salīdzinoši neliela daļa, salīdzinājumā ar intelektuālo kapitālu zināšanu, pieredzes un biznesa kontaktu formā, kas ir ietekmējis situāciju klīnisko analīžu jomā visā Latvijā.

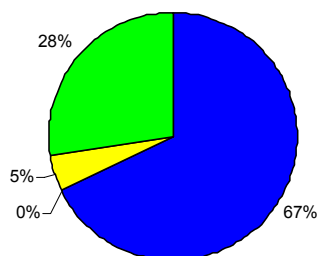
Savukārt, Austrālijas latvieši galvenokārt ir ieguldījuši tieši ražošanas uzņēmumos (72 % no Austrālijas latviešu ieguldītā pamatkapitāla), 24 % nekustamā īpašuma apsaimniekošanas uzņēmumos un 3 % tirdzniecības uzņēmumos (skat. 2.9. att). Lielbritānijas un Vācijas latvieši lielākos ieguldījumus ir izdarījuši tirdzniecības uzņēmumos. Vācijas latvieši 28 % ir ieguldījuši arī ražošanas uzņēmumos un tikai 5 % pārējo pakalpojumu uzņēmumos un nav datu par to vai vispār ir veikti ieguldījumi nekustamā īpašuma apsaimniekošanā. Jāatzīmē, ka tieši starp Lielbritānijas latviešu uzņēmumiem bija visvairāk tādu investīciju pamatkapitālā (apmēram 10 %), kurām nebija iespējams noteikt uzņēmuma darbības veidu. Citām valstīm šis rādītājs nepārsniedz 1 %.

¹⁰⁵ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību – Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 2004 decembris

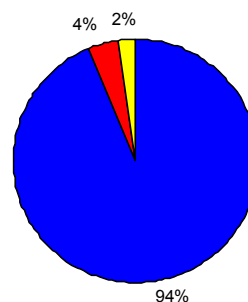
Austrālija

Vācija

Lielbritānija

2.9. att. Ieguldījumu no Austrālijas, Vācijas un Lielbritānijas latviešiem sadalījums pa nozarēm

Avots Lursoft datu bāzes www.lursoft.lv (18.07.2005.). Autores aprēķini un interpretācija

Ņemot vērā, ka trešā daļa ASV investīciju ir veiktas nekustamā īpašuma apsaimniekošanas nozarēs, iespējams, ka ievērojama daļa šo ieguldījumu nav investīcijas, kas nāk no ASV, bet gan atgūtie namīpašumi tepat Latvijā, līdzīgi tas varētu būt arī ar Austrālijas latviešu ieguldījumiem, kam apmēram ceturtdaļa ieguldījumu ir veikti šajā nozarē. Taču nevar noliegt, ka atgūto denacionalizēto nekustamo īpašumu atjaunošanā, kas nereti bija kritiskā stāvoklī, bieži tika ieguldīti ārvalstīs iegūtie finansu līdzekļi. Tādejādi šo pamatkapitālā ieguldīto īpašumu vērtības avots var būt gan Latvijā, gan ārvalstīs.

Austrālijas latviešu lielais ieguldījums ražošanā, galvenokārt, ir saistīts ar investīcijām kokapstrādē. Tā kā koksne un tās izstrādājumi pēc neatkarības atjaunošanas pastāvīgi ir bijusi galvenā Latvijas eksportprece, šie ieguldījumi ir vērtējami kā šo nozari attīstoši un svarīgi ārējās tirdzniecības bilances stabilizēšanai. Tā kā ārvalstu investīcijas rūpniecības uzņēmumos veido tikai nelielu daļu no kopējām ārvalstu investīcijām, šie ieguldījumi ir bijuši sevišķi nozīmīgi, lai tomēr saglabātu rūpniecību Latvijā.

Trimdas latviešiem, dibinot uzņēmumus Latvijā, salīdzinājumā ar citiem ārvalstu investoriem bija virkne priekšrocību:

- Valodas, kultūras un mentalitātes pārzināšana. Šīs bieži vien ir ļoti būtiskas problēmas ārvalstu investoriem, dibinot uzņēmumus citās valstīs. Pārpratumi un nesaprašanās rodas pat uzņēmējiem no dažādām anglicki runājošām zemēm, kur nu vēl, ja visa komunikācija notiek svešvalodā. Trimdas latvieši, zinādami latviešu kultūru un mentalitāti, mazāk izjuta starpkultūru saskarsmes problēmas. Protams, gandrīz piecdesmit okupācijas gadi bija izmainījuši gan Latvijā, gan rietumos dzīvojošo latviešu mentalitāti, vērtību sistēmu, komunikācijas iemaņas. Un šīs izmaiņas bija notikušas dažādos virzienos. Līdz ar to, reizēm šī priekšrocība pārvērtās par trūkumu, jo jautājumos, kuri katrai no iesaistītajām pusēm likās saprotami un neapspriežami, vēlāk darbības un pieņemtie lēmumi izrādījās pilnīgi atšķirīgi.
- Trimdas latviešiem, salīdzinot ar citiem ārvalstu investoriem bija lielākas iespējas sameklēt uzticamus partnerus darbam Latvijā. Nereti biznesa pārzinātāji un vadītāji Latvijā tika atrasti radu vai draugu vidū, līdz ar to palielinājās uzticamība, nebija jāveido sarežģītas kontroles sistēmas, kas aprūtinātu, palēninātu un sadārdzinātu uzņēmējdarbības vadības procesu¹⁰⁶.
- Ieinteresētība ne tikai savā personīgajā biznesā, bet liela vēlme palīdzēt tautiešiem Latvijā, ieviest preces un pakalpojumus, kas viņiem aiz „dzelzs priekšvara” nebija pieejami, vēlēšanās attīstīt Latvijas tautsaimniecību. Šāda attieksme, it īpaši privātās uzņēmējdarbības attīstības pirmajos gados, nebija visai izplatīta. Tagad daudzi uzņēmēji ir pārliecinājušies, ka lai business būtu ilgtspējīgs ir jāņem vērā visas ieinteresētās puses – ne tikai sabiedrības dalībnieku, darbinieku, piegādātāju, patērētāju, kreditoru intereses, bet arī visas sabiedrības, valdības, nevalstisko organizāciju un masu informācijas līdzekļu ietekme¹⁰⁷.

Šīs sadaļas noslēgumā jāatzīmē, ka Latvijā ir veiktas ievērojamas trimdas latviešu investīcijas, atjaunojot atgūtos nekustamos īpašumus. Kaut arī tās nav investīcijas komercdarbībā, tās ir devušas gan darbu cilvēkiem, gan paplašinājušas realizācijas iespējas būvmateriālu ražotājiem, gan radījušas sakoptāku vidi, uzlabojušas dzīves apstākļus šajos namos dzīvojošajiem īrniekiem u.tml. Daudziem trimdas latviešiem, atgūstot savas dzimtas nekustamos īpašumus, bija lielākas finansiālās iespējas šos īpašumus atjaunot un izremontēt. Nav noslēpums, ka daudzi no tiem okupācijas gados bija novesti līdz kritiskam tehniskajam

¹⁰⁶ intervija ar E.Gulbi 17.08.2005.

¹⁰⁷ Post J. et al Business and Society. Corporate Strategy, Public Policy, Ethics, 10th edition. - McGraw-Hill, 2002. – 11-12. lpp.

stāvoklim un prasīja lielus ieguldījumus to sakārtošanai. Taču tā kā šie ieguldījumi ir bijuši individuāli, bez gada pārskatiem un dokumentiem, ko būtu iespējams apsekot, tad šī investīciju daļa pētījumā netiek analizēta, taču netiek aizmirsts, ka šādas investīcijas ir ieguldītas.

2.2. Trimdas latviešu ziedojumu un dāvinājumu Latvijā analīze

Intervējot trimdas latviešus, kļuva skaidrs, ka vairums aptaujāto nevar pateikt konkrētas summas ko būtu ziedojuši dažādiem projektiem un pasākumiem, lai atbalstītu tautiešus dzimtenē. Ziedots tika gan baznīcu draudzēs, gan labdarības tirdziņos, izolēs, korporāciju konventos un citos pasākumos, kur satiekas latviešu kopienas pārstāvji, viņu bērni un mazbērni. Katrā no tiem tiek ziedots vai nu skaidrā naudā, vai ar čeku, neatkarības atgūšanas pirmajos gados ziedojumi nereti bija arī dažādu sadzīves priekšmetu, apģērbu un apavu paciņu veidā. Ziedojumu vākšana notika arī labdarības tirdziņu formā, kur cilvēki ziedo kādu priekšmetu pārdošanai un līdzekļi, kas iegūti šīs lietas pārdodot izolē, tiek ziedoti labdarības pasākumiem, atbalstot tautiešus gan Latvijā, gan ārzemēs. Tāpēc arī nav iespējams pašiem ziedotājiem nosaukt konkrētas summas. Šī iemesla dēļ galvenā uzmanība tika pievērsta ziedojumiem, kas Latvijā nonākuši ar dažādu latviešu sabiedrisko organizāciju starpniecību, jo šādu ziedojumu dati ir pārbaudāmi, kas nodrošina pētījuma ticamību.

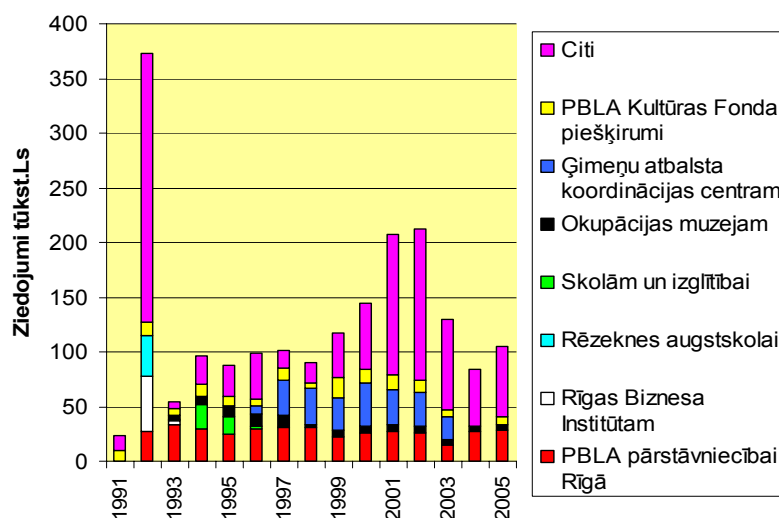
Latviešu trimdas sabiedriskās organizācijas, kas darbojas gandrīz visās valstīs, kur dzīvo trimdas latvieši, ievērojamas summas ziedo darbam mītnes zemēs, taču tālāk šajā darba nodaļā tiks analizēti tikai tie nozīmīgākie ziedojumi, kas ir saņemti Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas.

2.2.1. PBLA ziedojumi un LBF aizdevumi Latvijā

Pasaules brīvo latviešu apvienība (PBLA) ir ārzemju latviešu centrālo organizāciju augstākā pārstāvība. Tā dibināta 1956. gadā ar sākotnējo nosaukumu Brīvās pasaules latviešu apvienība (BPLA), un tās dibināšanu ierosināja Amerikas latviešu apvienība (ALA), lai apzinātu un apvienotu latviešu organizācijas dažādās mītnes zemēs. Šo organizāciju darbība savstarpējai saskaņošanai tika izveidota PBLA valde, kurā ir 16 locekļi, kuri pārstāv Amerikas latviešu apvienību (ALA), Latviešu nacionālo apvienību Kanādā (LNAK), Latviešu apvienību Austrālijā un Jaunzēlandē (LAAJ), Rietumeiropas latviešu apvienību (RLA),

Dienvidamerikas latviešu apvienību (DLA). Kopš 1997. gada tajā piedalās arī Krievijas latviešu kongress (KLIK). Valdes locekļu skaita sadalījums ir atkarīgs no latviešu skaita katrā zemē. ALA pārstāv pieci valdes locekļi, LNAK, RLA un LAAJ pa trīs no katras organizācijas un pa vienam pārstāvim no DLA un KLIK.¹⁰⁸ PBLA ienākumi ir no individuāliem piešķirumiem un novēlējumiem; piešķirumiem no organizācijām ar līdzīgiem mērķiem; no PBLA regulārām biedru maksām, ko maksā biedru organizācijas proporcionāli valdes locekļu skaitam, ko tās drīkst ievēlēt un no speciālām biedru organizāciju nodevām, kā arī Latvijas Brīvības fonda kapitāla augļiem. PBLA arī pieņem, uzglabā, iegulda un iegulda atkārtoti dāvanas, novēlējumus, testamentus un visāda veida īpašumus. Savukārt, iegūtos līdzekļus PBLA var izlietot, izmaksāt vai dāvināt tikai tās mērķu sasniegšanai. Dibinot organizāciju tās mērķis bija sekmēt latviešu tautas atbrīvošanu un Latvijas valsts neatkarības atjaunošanu, kultūras saglabāšanu un jaunradi un palīdzību visā pasaulē izkaisītiem latviešiem.¹⁰⁹ Pēc neatkarības atjaunošanas organizācijas mērķis ir veicināt latviešu tautas uzplaukumu neatkarīgā, demokrātiskā, kulturāli un saimnieciski attīstītā Latvijā, veicināt organizētas, ietekmīgas un vitālas latviešu kopienas uzturēšanu ārzemēs un sekmēt latviešu tautas vienotību pasaulē.¹¹⁰

PBLA ir atbalstījusi daudzus konkursa kārtībā izraudzītus un pašas ierosinātus projektus. Kopumā no 1991. līdz 2005. gadam projektiem Latvijā ir izlietoti 1,94 miljoni latu, to sadalījums pa gadiem un lielākajiem projektiem ir parādīts 2.10. attēlā (skat. 4. pielikumu).

2.10. att. PBLA Latvijā realizējamo projektu finansējums (tūkst.Ls) no 1991.-2005. gadam

Avots: PBLA pārstāvniecības Rīgā sniegtā informācija par 1990.-2005. gada budžetu izpildi. Autores aprēķini

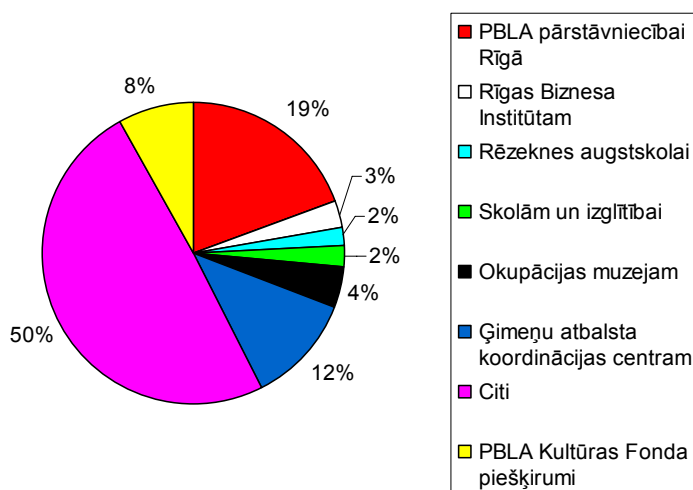
¹⁰⁸ Pasauls brīvo latviešu apvienības darbības apskats: 1956-2001: Rakstu un materiālu krājums. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2001.-10-11 lpp.

¹⁰⁹ tur pat, 27 lpp.

¹¹⁰ www.pbla.lv – 15.05.2005.

Kā redzams, lielākie līdzekļi tiek izlietoti dažādiem projektiem, bet kā lielākos PBLA tēriņu objektus jāmin PBLA pārstāvniecības uzturēšana Rīgā, Ģimeņu atbalsta koordinācijas centrs, kā arī PBLA Kultūras fonda piešķirumi.

Apkopojot līdzekļu izlietojumu visu 15 gadu laikā, redzams, ka gandrīz piektā daļa jeb 377 tūkstoši latu no šajos gados piešķirtajiem līdzekļiem izlietošanai Latvijā ir bijusi paredzēta PBLA pārstāvniecības Rīgā uzturēšanai, nākamā lielāka izdevumu grupa 255 tūkstošu latu apmērā ir Ģimeņu atbalsta koordinācijas centram, ko ir nodibinājuši psihoterapeite, skolotāja un sabiedriskā darbiniece Līga Ruperte no ASV un kas piedāvā bezmaksas psiholoģisko atbalstu un informāciju par ģimeņu psiholoģiju visā Latvijā, 8 % jeb 156 tūkstošus latu veido PBLA Kultūras fonda piešķirumi (skat. 2.11. att.). Okupācijas muzeja izveidei un darbības atbalstam ir piešķirti 4 % jeb 87 tūkstoši latu.

2.11. att. PBLA piešķirto ziedojumu Latvijā no 1991.-2005. gadam sadalījums pa lielākajiem projektiem (%)

Avots: PBLA pārstāvniecības Rīgā sniegtā informācija par 1990.-2005. gada budžetu izpildi. Autores aprēķini

Augstskolām lielākie piešķirumi bijuši Rīgas Biznesa Institutam (vairāk kā 54 tūkst. Ls) angļu valodas mācību auditorijas iekārtošanai, tehniskiem līdzekļiem un Rēzeknes augstskolas izveidošanai 37 tūkst Ls. Atbalstot vidējās izglītības iestādes, piešķirti aptuveni 42 tūkstoši latu, galvenokārt, skolu remontam un datorklašu iekārtošanai, kā arī latviešu valodas, literatūras un vēstures mācību olimpiāžu rīkošanai. Šajos gados ir atbalstītas arī speciālās izglītības projekti – mākslas skolas, izglītošanās palīdzība bērniem ar īpašām vajadzībām. Tradicionāli PBLA apmaksā Krievijas latviešu piedalīšanos 3x3 nometnēs. Finansiāli atbalstīti ir arī mācību grāmatu un materiālu tapšanas izdevumi, skolotāju tālākizglītība, medicīnas iekārtu iegāde vairākās ārstniecības iestādēs Latvijā, zinātniskie pētījumi, bērnu invalīdu nometnes. Speciāli līdzekļi ir atvēlēti demogrāfijas problēmu

risināšanai Latvijā – organizācijas „Papardes zieds” informācijas brošūras jauniešiem izdošanai, Dzimstības veicināšanas fondam – Latvijas Spermās bankas izveidei, aparatūras iegādei Perinatālās aprūpes centram P.Stradiņa slimnīcā, dzemdību maksas daļējai segšanai daudz bērnu ģimenēm no laukiem Latvijas Ģimenes centrā.¹¹¹

PBLA darbības līdzekļus nodrošina Latvijas Brīvības Fonds (LBF), kas dibināts 1973. gadā. Fonda līdzekļi veidojās no nacionāli domājošo tautiešu iemaksām 500 ASV dolāru apmērā, kas veidoja fonda neizskaramo kapitālu, kas tika noguldīts drošos fondos, lai nodrošinātu līdzekļus PBLA darbībai un fonda administratīvo izdevumu segšanai. Par LBF dalībniekiem kļuva arī daudzas latviešu organizācijas, piemēram, Daugavas Vanagu nodaļas, korporācijas, latviešu biedrības. Fonds sāka saņemt arī trimdas tautiešu atstātos mantojumus, kas ļoti strauji vairoja kapitāla pieaugumu. No LBF kapitāla procentos līdz 2001. gadam bija ienākuši 3,5 miljoni ASV dolāru.¹¹²

Kaut arī galvenais LBF izlietotājs ir bijusi PBLA, pēc neatkarības atjaunošanas LBF ir pats arī piešķīris līdzekļus projektiem Latvijā. 1993. gadā LBF piešķīra 337 tūkstošus latu dažādiem projektiem Latvijā, no kuriem gandrīz puse tika nodota Aizsardzības ministrijai, pārējie – dažādiem pasākumiem, kurus konkursa kārtībā izraudzījās LBF locekļi. Tajā pašā gadā LBF sāka piešķirt aizdevumus Latvijas pilsētu, rajonu un pagastu pašvaldībām, lai varētu sakārtot steidzamākās vajadzības - skolu remontus, ūdens un siltuma apgādes uzlabošanu, iekārtot sociālās aprūpes centrus.¹¹³

2.6. tabula

LBF aizdevumi Latvijā no 1993. – 2001. gadam

Gads	LBF aizdevumi (Ls)
1993.	63 133
1994.	38 060
1995.	43 712
1996.	105 114
1997.	77 276
1999.	84 295
2001.	135 715
Kopā	547 304

Avots: Kārklis V. “PBLA Latvijas Brīvības Fonds” Pasaules brīvo latviešu apvienības darbības apskats 1956-2001.- Rīga: Latvijas Valsts Arhīvs, 2001. – 62-63 lpp.

¹¹¹ www.pbla.lv – 15.05.2004.

¹¹² Kārklis V. “PBLA Latvijas Brīvības Fonds” Pasules brīvo latviešu apvienības darbības apskats 1956-2001.- Rīga: Latvijas Valsts Arhīvs, 2001 – 62-63 lpp.

¹¹³ tur pat

Tā kā šie līdzekļi tiek izsniegti kā aizdevumi, ziedojumu summās tie netika ieskaitīti. Taču arī tie ir devuši ieguldījumu Latvijas tautsaimniecības attīstībai, jo palīdzējuši atrisināt steidzamas problēmas pašvaldībās un caur multiplikatora efektu veicinājuši tautsaimniecības attīstību.

2.2.2. Daugavas Vanagu ziedojumi Latvijā

Daugavas Vanagu organizācija tika dibināta pēc Otrā Pasaules kara Britu pārvaldītā Cēdelgēmas karagūstekņu nometnē Beļģijā. Sākumā Daugavas Vanagu biedri sastāvēja no bijušajiem leģionāriem, taču organizācijai pievienojās arī citi latvieši. DV uzdevums bija savienot latviešus, lai saglabātu latviešu nācijas vienotību un cīnītos par Latvijas tiesībām uz brīvību.¹¹⁴ Jau no pašiem organizācijas pirmsākumiem tās moto ir bijis „Kas palīdzēs?” „Mēs paši.” DV visus šos gadus ir rūpējušies par savu pasaulē izkaisīto organizācijas locekļu un viņu ģimenes piederīgo materiālo un garīgo aprūpi. Ar 1955. gadu DV organizācijas iesāk palīdzības saiņu sūtīšanu apzinātiem, vairāk cietušiem cīņu biedriem izsūtījumā un dzimtenē. Šis darbs bija iespējams sākotnēji ar Latvijas Sarkanā Krusta un vācu organizāciju palīdzību, tad ar DV Zviedrijā un Zviedru Sarkanā Krustu.¹¹⁵ No 1989. gada sākas līdzekļu vākšana palīdzībai Latvijā. Palīdzība galvenokārt tiek sūtīta leģionāriem invalīdiem, slimnīcām, veselības centriem, lauku ambulancēm, bērnu namiem u.c. No DV ziedojumiem Latvijas slimnīcām ir sagādāti dažādi instrumenti, medikamenti, medicīnas iekārtas. Sākot ar 1994. gadu klāt nākusi regulāra latviešu daudz bērnu ģimeņu atbalstīšana Latvijā ar naudas līdzekļiem.

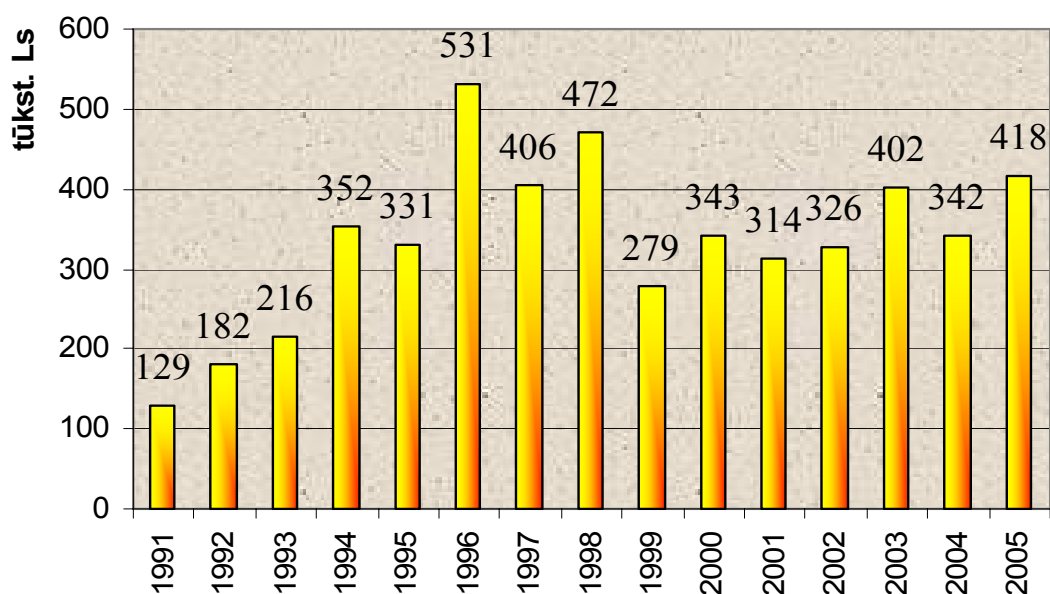
DV ir atbalstījuši arī Okupācijas muzeju un ir galvenais finansētājs būvdarbu izmaksām Lestenes brāļu kapu ansambļa izveidošanai. Palīdzība invalīdiem, veciem un slimiem, kā arī daudz bērnu ģimenēm Latvijā nonākusi gan naudas, gan medikamentu, medicīnas aparātūras, invalīdu ratiņu, sadzīvē nepieciešamu lietu veidā. DV ir ziedojuši arī daudz grāmatu gan no savas organizācijas, gan tās biedru bibliotēkām. Paku ar sadzīves priekšmetiem vērtība šajā pārskatā nav iekļauta, jo to vērtība pārskatos ne vienmēr ir uzrādīta.

Pēc neatkarības atjaunošanas DV rūpējās, sagādājot dokumentus, par latviešu kara invalīdu un citu karā cietušo pensiju nokārtošanu no Vācijas valdības, gādājot medikamentus slimnīcām, rūpējoties par bijušo leģionāru iespējām ārstēties Latvijas un ārvalstu slimnīcās, sagādājot prakses vietas Latvijas ārstiem Rietumu universitātēs, ar pabalstiem tikuši atbalstīti Latvijas studenti, kas mācījās Rietumu augstskolās.

¹¹⁴ www.daugavasvanagi.org/history.htm - 12.10.2006.

¹¹⁵ DV ģenerālsekretāra G.Tamsons pārskats, Bradfordā 04.04.1995.

Pētījuma tapšanas laikā autorei bija pieejami DV Centrālās valdes pārskati no 1991. līdz 2005. gadam, kuros apkopotas ziedojumu summas, kas nosūtītas uz Latviju no visām zemēm, kurās ir DV organizācijas, kā arī DV ASV nodaļas priekšnieka ziņojumi no 1991. gada līdz 2005. gadam. Kopā no 1991. līdz 2005. gadam DV organizācijas visā pasaulē ir nosūtījušas ziedojumus uz Latviju apmēram 5 miljonu latu apmērā (skat. 2.12.att. un 5. pielikumu)

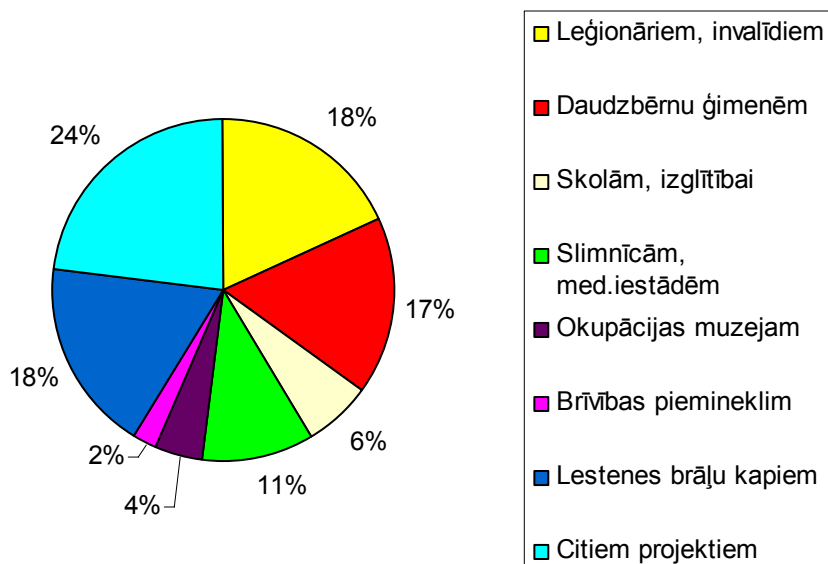

2.12. att. Daugavas Vanagu ziedojumi no 1991.-2005.g. (tūkst.Ls)

Avots: Daugavas Vanagu Centrālās valdes 1991.- 2005. g. pārskati, autores aprēķini

Par DV ziedojumu apmēriem Latvijā laika periodā no 1991. līdz 1998. gadam ir zināmas tikai kopējās summas, bez sīkāka sadalījuma starp valstīm un ziedojumu mērķiem. Šajā neatkarības pirmo astoņu gadu periodā kopējā ziedojumu summa, kas DV Centrālās valdes pārskatos norādīta kā ziedojumi aprūpei Latvijā bija apmēram 2,6 miljoni latu.

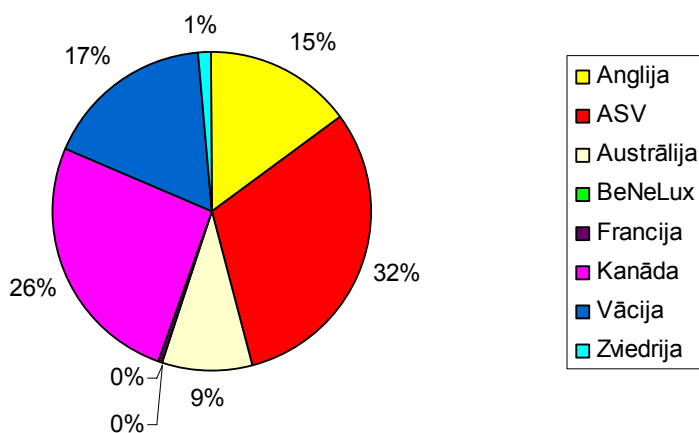
No 1999. līdz 2005. gadam DV Centrālās valdes pārskatos ir norādīti arī ziedojumu mērķi Latvijā un ziedoto summu sadalījums pa valstīm. Šo septiņu gadu laikā kopējā darbam Latvijā ziedotā summa veidoja apmēram 2,4 miljonus latu, no kuriem lielākie līdzekļi bija paredzēti Lestenes brāļu kapu izveidošanai (443 tūkst. Ls jeb 18 %), apmēram tik pat ir domāta leģionāru, invalīdu un slimo cilvēku atbalstam, un 404 tūkst. Ls jeb 17% daudz bērnu ģimeņu un trūcīgo atbalstam, atlikušie līdzekļi paredzēti slimnīcu, Okupācijas muzeja, Brīvības pieminekļa atjaunošanas un dažādu citu mazāku projektu atbalstam (skat. 2.13.att. un 5. pielikumu).

2.13.att. Daugavas Vanagu organizāciju ziedojumu mērķi no 1999.-2005.g.

Avots: Daugavas Vanagu 1999.- 2005. gadu pārskati. Autores interpretācija

Lai noskaidrotu, kuru valstu DV organizācijas ir devušas lielāko ieguldījumu ziedojumu apjomā, kas paredzēts izlietojumam Latvijā, tika aprēķināts katras valsts īpatsvars ziedojumu apjomā, balstoties uz 1999. -2005. gadu pārskatiem. 2.14. attēlā var redzēt, ka gandrīz trešdaļu no visiem ziedojumiem ir izdarījuši ASV Daugavas Vanagi ar 32 % īpatsvaru, nākamie lielākie ziedotāji ir Kanādas DV ar 26 % īpatsvaru, tad Lielbritānijas DV ar 17 % īpatsvaru. Te gan jāpiebilst, ka Lielbritānijas Daugavas Vanagu Rīgā izveidotā viesnīca „Radi un Draugi” ir ļoti dāsna ziedotāja gan stipendijām, gan Lestenes Brāļu kapiem, gan citiem pieminekļiem, kas neparādās DV Centrālās valdes pārskatos, bet būtiski palielinātu Lielbritānijas īpatsvaru ziedojumu summās.

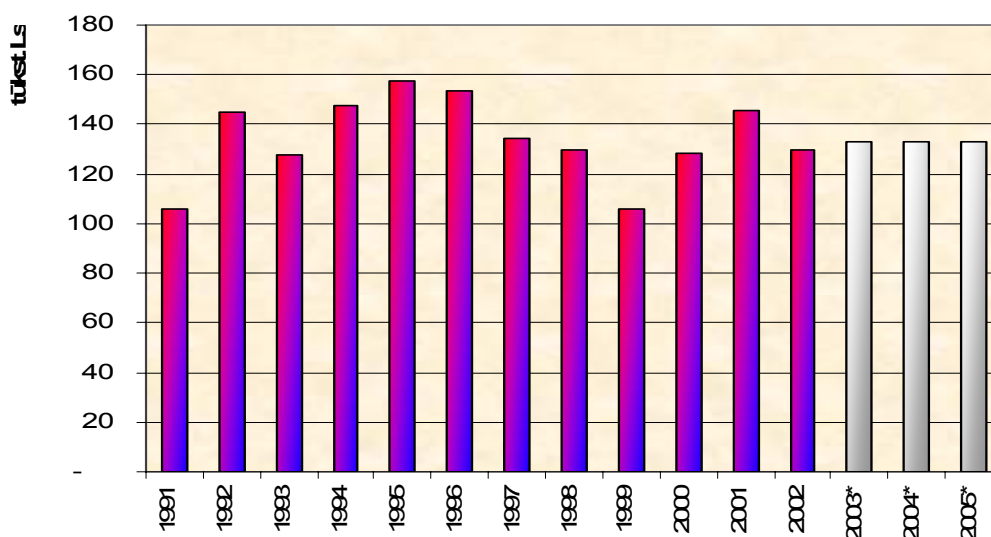
2.14.att. Daugavas Vanagu ziedojumi no 1999.-2005.g. sadalījumā pa valstīm

Avots: Daugavas Vanagu 1999. - 2005. g. pārskati, autores aprēķini

Ņemot vērā, ka DV darbības īpaša uzmanība ir vērsta tieši trūcīgo, slimo, daudz bērnu ģimeņu atbalstam, tad šī ziedojumu daļa ir palīdzējusi tādu svarīgu tautsaimniecības problēmu risināšanā kā ienākumu sadales nevienlīdzība, nabadzības mazināšana, veselības aprūpes uzlabošana. Arī Brīvības piemineklim, Lestenes brāļu kapiem un Okupācijas muzejam ziedotās summas uzlabo tautsaimniecības stāvokli, jo tās tika izlietas Latvijā maksājot par materiāliem, paveiktajiem darbiem, kas veicina iekšējo pieprasījumu, savukārt, sakoptā vide un atjaunotie pieminekļi ne tikai veicina valsts sociālā kapitāla pieaugumu, bet arī netieši varētu veicināt tūrismu, kas ir viens no Latvijas cerīgiem tautsaimniecības attīstības virzieniem.

2.2.3. LELBA draudžu un Rītdienas fonda ziedojumi

Tradicionāli baznīcas draudzes ir bijušas tās, kuru viens no būtiskiem uzdevumiem ir bijis palīdzēt grūtdieņiem. LELB draudzēm ārpus Latvijas ir izveidojusies cieša sadarbība ar mūsu draudzēm Latvijā. Šo mūsu draudžu palīdzību, to lielā skaita un informācijas sadrumstalotības dēļ, šī pētījuma ietvaros neizdevās apkopot, taču ir zināmas kopējās summas, ko Amerikas draudzes ziedojušas atbilstot baznīcas darbu Latvijā laika posmā no 1991. līdz 2002. gadam. Šo ziedojumu kopējais apjoms veido 1,6 miljonus latu un pa gadiem ir bijis samērā stabils (skat. 2.15. att.). Izmantojot lineārās regresijas vienādojumu, kas iegūts, izmantojot iepriekšējo vienpadsmit gadu datus, tiek ekstrapolētas iespējamās pēdējo trīs gadu ziedojumu summas, kas par trim gadiem kopā sastāda nepilnus 400 tūkstošus latu.

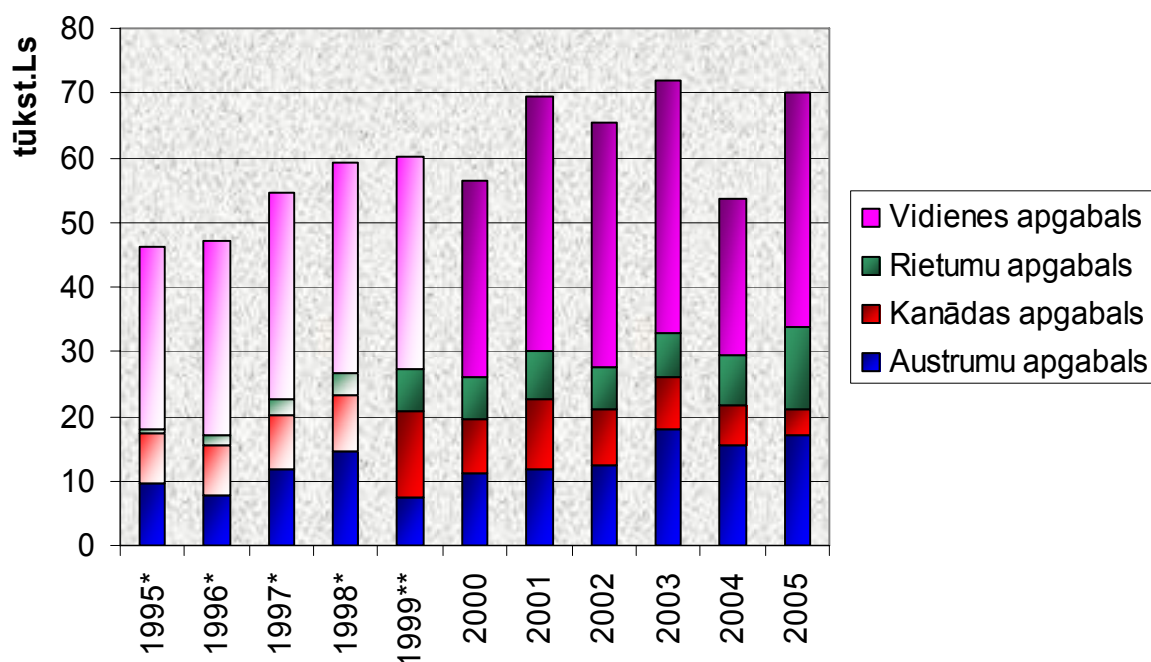

2.15. att. LELBA ziedojumi atbalstam darbam Latvijā no 1991. līdz 2002.gadam (tūkst.Ls)

* - autores aprēķins, izmantojot lineāro regresiju.

Atsevišķu labdarības un ziedojumu vākšanas darbu veic arī baznīcas draudžu dāmu komitejas. Dāmu komitejas ir daudz palīdzējušas Latvijas māsu draudzēm un citām draudzēm, bērnu namiem, bērnu slimnīcām, skolām, nometnēm, trūcīgām ģimenēm un pensionāriem, bibliotēkām u.c. arī ar paku sūtījumiem, ieskaitot drēbes, produktus, grāmatas, skolas piederumus, rotaļlietas. Šiem palīdzības sūtījumiem naudas izteiksmi nav iespējams noteikt. Taču LELBA Dāmu komitejas pārskatā par gadskārtējiem LELBA dāmu komiteju ziedojumiem no 1995. līdz 2005. gadam doti dati, kas grafiski parādīti 2.16. attēlā.

Tā kā sastādītajā pārskatā no 1995. līdz 1998. gadam bija dotas ziņas tikai par Amerikas Austrumu apgabala draudžu Dāmu komiteju ziedojumiem un 1999. gadā par trijiem apgabaliem, izņemot Vidienes apgabalu. Izdarot interpolāciju, izmantojot Kanādas un Rietumu apgabalu dinamikas rindas ASV dolāros un pēc tam aprēķinātās vērtības konvertējot latos, tika iegūtas iespējamās ziedojumu vērtības tiem gadiem, kad Kanādas un Rietumu apgabala dati nebija pieejami. Tā kā Vidienes apgabala dinamikas rinda ir vēl par vienu gadu mazāka un ar tendenci samazināties, tad piesardzības dēļ, šim apgabalam pirmo piecu gadu aprēķina rādītāji ir gada vidējais ziedojumu apjoms.

2.16.att. LELBA dāmu komiteju ziedojumi izlietojumam
Latvijā no 1995. līdz 2005. gadam (tūkst.Ls)

* - autores aprēķins Vidienes, Rietumu un Kanādas apgabaliem,

** - autores aprēķins Vidienes apgabalam.

Avots: LELBA Dāmu komiteju referentes Z.Ziedones 30.06.2006. sagatavotais pārskats. Autores aprēķini un interpretācija

Kopējā summa, kas uzrādīta šajā pārskatā, ko ziedojušas Dāmu komitejas palīdzībai Latvijas māsu draudzēm, Latvijas bērnu fondiem, slimnīcām, skolām, nometnēm un citiem pasākumiem ir bijusi 458 tūkstoši latu. Izmantojot aprēķinātos datus, ziedojumu summa sasniedz 654 tūkstošus latu, tātad apmēram 40 % veido aprēķina vērtības.

Vēl viena ar baznīcu saistīta organizācija, kas ir sniegusi palīdzību Latvijai ir Rītdienas fonds, kas dibināts 1972. gadā un tā galvenais uzdevums ir līdzekļu vākšana un atbalsts teoloģijas studijām un palīdzība mācītājiem. Pirmos divdesmit gadus šī palīdzība tika sniegta trimdā dzīvojošajiem mācītājiem un teoloģijas studentiem, taču pēc Latvijas neatkarības atgūšanas fonds sāk aktīvi atbalstīt Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes izveidošanu un uzturēšanu. No 1993. līdz 2002. gadam LU Teoloģijas fakultāte kopsummā ir saņēmusi palīdzību gandrīz 83 tūkstošus latu apmērā. Rītdienas fonds šajā laikā piešķir piecas stipendijas teoloģijas studijām Latvijā, ticis atbalstīts jauno mācītāju salidojums Latvijā, kā arī divas mācītāju apmaiņas.¹¹⁶ Kaut arī Rītdienas fonds ir Baznīcas Virsvaldes institūcija, kam būtu jāsaņem ziedojumi no visām zemēm, tā pārskatos var redzēt, ka galvenie ienākumi tiek saņemti no ASV (66%) un Kanādas (29 %). Šis fakts zināmā mērā apstiprina iepriekš izteikto hipotēzi, ka bagātākajās valstīs dzīvojošiem latviešiem ir mazāka interese investēt Latvijā, taču lielāki līdzekļi tiek ziedoti labdarībai.

Kopumā no ar LELB saistīto organizāciju patreiz zināmie ziedojumi Latvijai veido nepilnus 2,2 miljonus latu, bet izmantojot aprēķinātās ziedojumu summas, šie ziedojumu varētu būt vismaz 2,7 miljonu latu (skat. 2.7. tab.)

2.7.tabula

No LELBA organizācijām saņemto ziedojumu summas Latvijā
no 1991. līdz 2005. gadam (tūkst.Ls)

	Zināmās summas	Aprēķinātās summas
LELBA	1 611	2 010
Dāmu komitejas	458	654
Rītdienas fonds	83	83
Kopā	2 152	2 747

Avots: Baznīcas gadagrāmata 2006. Lincoln: LELBA apgāds 2005. 331 lpp. un 322 lpp., LELBA Dāmu komiteju referentes Z.Ziedones 30.06.2006. sagatavotais pārskats. Autores aprēķini

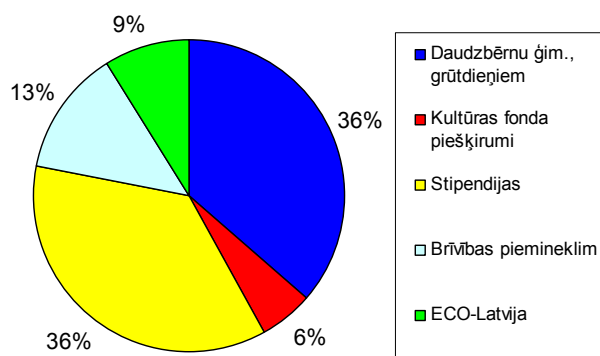
¹¹⁶ Baznīcas gadagrāmata 2003. Lincoln: LELBA apgāds 2002. 322 lpp.

Jāatzīmē, ka Latvijai ir ziedojušas vēl arī latviešu katoļu un baptistu draudzes dažādās trimdas latviešu mītnes zemēs, taču pētījumam atvēlētajā laikā neizdevās iegūt informāciju par šo ziedojumu apjomu.

2.2.4. Lielākie individuālie un citi ziedojumi

Nenoliedzami daudz ziedojumu Latvijā ir nonākuši arī bez latviešu organizāciju starpniecības. Kā vienu no spilgtiem piemēriem var minēt Tatjanas Buks no Austrālijas ziedojumu 628 tūkstošu latu apmērā 2000. gadā, kas tika ziedots Onkoloģijas centram staru terapijas aparāta iegādei un vēl 156 tūkstošu latu apmērā Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātei aparatūras iegādei, kopā sastādot 784 tūkstošus latu.

Visās trimdas latviešu lielākajās mītnes zemēs darbojas latviešu apvienības, kas ir ziedojušas dažādiem pasākumiem Latvijā ne tikai ar PBLA starpniecību, bet arī neatkarīgi no tās. Šī pētījuma ietvaros ir iegūta informācija par Amerikas Latviešu apvienības ziedojumiem, kas izlietoti Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas un veido aptuveni 1131 tūkstošus latu, kas galvenokārt izlietoti daudz bērnu ģimeņu un grūtdieņu atbalstam un stipendijām studentiem Latvijā, kā arī Brīvības pieminekļa restaurācijai, kultūras fonda projektiem un projektam ECO Latvija (skat. 2.18.att.).

2.18 att. Amerikas Latviešu apvienības Latvijā izlietotie ziedojumi

Avots: ALA valdes priekšsēža M.Dūma apkopotā informācija. Autores interpretācija

Vēl kā labu piemēru var minēt Rīgas 1. ģimnāzijas absolventu un draugu biedrības izveidošanu. Rīgas Valsts 1. ģimnāzija bija pirmā Latvijas skola, kurai jau 1994. gadā tika izveidota sava absolventu biedrība. Tās izveidošanas ideja radās skolas absolventiem Brunim Rubesam no Toronto un Georgam Mercam no Kalamazū. Tālāk to atbalstīja arī citi gan ārvalstīs, gan Latvijā dzīvojošie skolas absolventi. 2002. gadā tās neaizskaramais kapitāls veidoja gandrīz 10 tūkstošus latu, un kā vēsta biedrības mājas lapā atrodamā informācija, čaklākie iemaksu veicēji ir ārvalstīs dzīvojošie skolas absolventi. Ja pieskaita atsevišķiem

projektiem ģimnāzijas darba nodrošināšanai ziedotās summas, trimdas latviešu ziedojumi skolai varētu sasniegt 10 tūkstošus latu. Pašlaik turpinās aktīva ziedojumu vākšana Latvijas Nacionālās bibliotēkas Gaismas pils projektam, kur starp ziedotājiem atkal ir virkne trimdas latviešu, taču šie ziedojumi vairs neietilpst pētāmajā periodā.

Īpaši dāsni trimdas latvieši ir apdāvinājuši savas studentu un studenšu korporācijas. Rīga ir ieguvusi vairākas sakoptas ēkas, bet korporāciju biedri darba, satikšanās un atpūtas vietas. Un šie darbi parasti ir paveikti ar lielu trimdas biedru atbalstu, kuri ir ziedojuši gan naudu, gan atdāvinājuši korporācijām savus atgūtos nekustamos īpašumus Latvijā, kurus pārdodot ir iegūti ēku atjaunošanai vai uzbūvēšanai nepieciešamie līdzekļi. Kā lielākos šādus projektus var atzīmēt studentu korporācijas Selonija atjaunoto koka māju Stabu ielā, Lettonija pilnīgi pārbūvēto māju Rūpniecības ielā, Fraternitas Lataviensis atjaunoto māju Vecrīgā Aldaru ielā, akadēmiskās apvienības Austrums atjaunoto māju Ģertrūdes ielā, kā arī gandrīz jau pabeigto jaunas Lettgalias filistru biedrības mājas celtniecību Dzirnau ielā. Taču tā kā korporācijas ir ļoti noslēgtas sabiedrības, vairāki intervētie korporāciju filistri norādīja, ka nav pilnvaroti izpaust korporācijas iekšējās finanšu lietas. Tikai viena korporācija bija gatava izpaust savu saņemto ziedojumu apjomu, ja dati tiek publiskoti apkopotā veidā par visām korporācijām. Taču tā kā šāds apkopojums nebija iespējams, autore turēs doto vārdu un šos datus neizpaudīs. Ļoti aptuvenas aplēses liecina, ka korporācijām ziedotā summa varētu būt aptuveni viens miljons latu.

Summējot šajā nodaļā apkopotos un aprēķinu rezultātā gūtos ziedojumu apmērus, jāsecina, ka ir pieejami dati par lielākajām Latvijai ziedojošajām trimdas latviešu organizācijām un individuāliem ziedotājiem 11,4 miljonu apmērā (skat. 2.8.tab.), ja ņem vērā arī aprēķinu ceļā novērtētos ziedojumus, tad kopējā summa ir gandrīz 13 milj. latu.

2.8. tabula

Kopējais zināmais Latvijai ziedoto līdzekļu apjoms no 1991. līdz 2005. gadam (tūkst.Ls)

	Zināmās summas	Aprēķinātās summas
PBLA un LBF	2 277	2 277
Daugavas Vanagi	5 043	5 043
LELBA, Dāmu komitejas, Rītdienas fonds	2 152	2 747
ALA un citi ziedojumi	1 915	2 925
Kopā	11 387	12 992

Avots: PBLA pārstāvniecības Rīgā sniegtā informācija par 1990.-2005. gada budžetu izpildi, Daugavas Vanagu 1991.- 2005. g. pārskati, Baznīcas gadagrāmata 2006, Z.Ziedones pārskats par Dāmu komiteju ziedojumiem, M.Dūma apkopotā informācija par ALA ziedojumiem. Autores aprēķini.

2.2.5. Lielākie ziedojumu izlietošanas projekti

Okupācijas muzejs

Kā ļoti nozīmīgu ieguldījumu Latvijas vēstures pētniecībā un atspoguļošanā, kā arī kultūras dzīves veidošanā jāatzīmē 1993. gadā Okupācijas muzeja fonda izveidotais Latvijas Okupācijas muzejs, kas ir iekļauts Latvijas Valsts diplomātiskajā protokolā, to apmeklē ārzemju valstsvīri, diplomāti, dažādu starptautisku organizāciju locekļi un, protams, arī Latvijas skolēni un citi interesenti. Divas trešdaļas muzeja apmeklētāju ir ārzemnieki. Muzeja darbība ietver ne tikai Latvijas vēstures okupācijas laikā no 1940.-1991. gadam liecību atspoguļošanu un okupācijas upuru pieminēšanu, bet arī pētniecības un izglītības programmas. Muzejs regulāri organizē ceļojošās izstādes gan Latvijas skolās un muzejos, gan Eiropā, Austrālijā, Kanādā, ASV.¹¹⁷ Okupācijas muzeja darbība ir īpaši nozīmīga, jo ar skaidri uzskatāmiem un saprotamiem līdzekļiem parāda pasaulei un izskaidro to, ko ir pārdzīvojuši latviešu tauta, no kurienes tā nāk. Muzeja darbībai ir jāaizpilda ne tikai pusgadsimta informācijas vakuums par Latviju, kas bija nodzēsta no pasaules kartēm, bet arī jāatspēko pusgadsimta dezinformācija par to, kas Latvijā notika, jāatspēko tās grāmatas un publikācijas, kas vēl šodien atrodas daudzās ārvalstu bibliotēkās.¹¹⁸

Muzeja darbība pamatā tiek nodrošināta no Okupācijas Muzeja fonda līdzekļiem, kura galvenie ziedotāji ir tautieši ārzemēs. Kopš 1997. gada muzeja darbību finansiāli atbalsta arī valsts taču tikai nepilu trešo daļu no muzeja darbības izdevumiem. Tā kā muzeja apmeklējums ir bez maksas, lūdzot iemest ziedojumus ziedojumu kastē, arī tajā nonāk trimdas latviešu ziedojumi kopā ar daudzu citu muzeja apmeklētāju ziedojumiem, kuru apjomu nav iespējams noteikt.

Okupācijas muzeja darbības nodrošināšanai trimdas latvieši ir ziedojuši vairāk kā miljonu latu (skat. 2.9.tab.).

2.9. tabula.

Latvijas Okupācijas muzeja saņemtie
trimdas latviešu ziedojumi no 1993. līdz 2005. gadam (Ls)

Gads	Okupācijas muzeja fonds	Latviešu fonds	Kopā
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
1993.	4 162		4 162
1994.	25 002		25 002

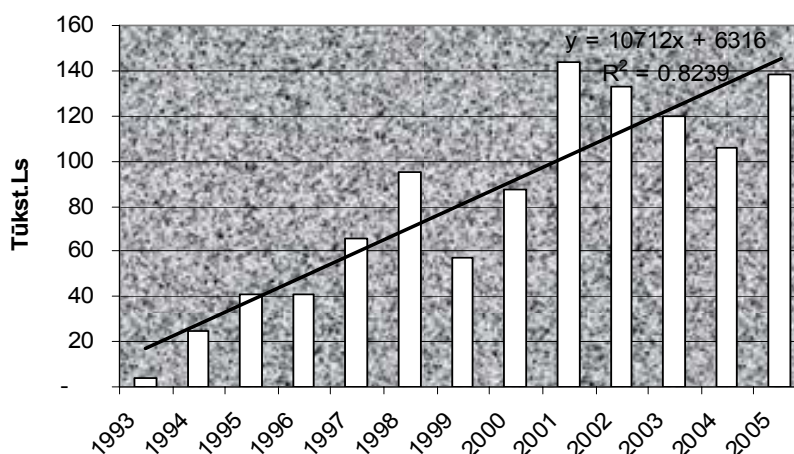
¹¹⁷ Latvijas Okupācijas muzeja informatīvais buklets

¹¹⁸ Viķe-Freiberga V. "Lai nekad neaizmirstu". Runa Latvijas Okupācijas muzeja desmitgades pasākumā 2003.gada 1.jūlijā. Latvijas Vēstnesis

1	2	3	4
1995.	40 956		40 956
1996.	40 793		40 793
1997.	59 873	5756	65 629
1998.	91 000	3946	94 946
1999.	52 457	4691	57 148
2000.	87 458		87 458
2001.	143 842		143 842
2002.	133 130		133 130
2003.	119 746		119 746
2004.	106 048		106 048
2005.	134 182	3852	138 034
	1 038 649	18245	1 056 894

Avots: Okupācijas muzeja direktores G.Micheles 13.05.2006. pārskats

Aplūkojot muzeja saņemto ziedojumu apmērus diagrammā (skat. 2.18. att.) ir redzams, ka šo ziedojumu apjomam ir tendence palielināties ik gadu vidēji par gandrīz 11 tūkstošiem latu.

2.18. att. Okupācijas muzeja darbībai saņemtie ziedojumi no trimdas latviešiem no 1993.līdz 2005.g. (tūkst.Ls)

Avots: Okupācijas muzeja direktores G.Micheles 13.05.2006. pārskats, autores aprēķini

Jāatzīmē, ka Okupācijas muzeja darbību trimdas latvieši atbalsta ne tikai materiāli, bet arī iegulda tajā lielu pētniecisko un organizatorisko darbu. Šī muzeja dibinātājs bija Pauls

Lazda, daudzi trimdas latvieši muzejā ir sākuši strādāt kā brīvprātīgie un palikuši uz pastāvīgu dzīvi Latvijā. Muzeja padomē ir darbojušies profesors Valters Nollendorfs, Dagnija Staško, Gundega Michele, prāvests Vilis Vārsbergs.

Lai apkopojot visus ziedojumus nerastos dubulta uzskaitē, jāņem vērā, ka Okupācijas muzejam 87 tūkstošus latu ir ziedojusi PBLA, un apmēram 109 tūkstošus latu Daugavas Vanagi, kuru ziedojumi jau ir uzskaitīti. Jāņem vērā arī tas, ka Okupācijas muzejs ir finansējis piemiņas zīmes „Melnais sliexnis” uzstādīšanu, kas tiks iekļauta uzskaitītajos ziedojumos pieminekļiem nākamajā sadaļā.

Muzeja darbībai ziedotie līdzekļi atstāj gan tiešu, gan netiešu ietekmi uz tautsaimniecības attīstību. Tā kā šie līdzekļi pārsvarā tiek izlietoti muzeja darbinieku atalgojuma izmaksai, šie ziedojumi nodrošina darba vietas un palielina maksātspējīgo pieprasījumu valstī, savukārt netiešā ietekme ir caur sociālā kapitāla pilnveidošanos un kā tūrismu (gan iekšējo, gan ārējo) veicinošs faktors.

Okupācijas muzeja darbību ir plānots nākotnē ievērojami attīstīt. Tā kā muzeja krājumi un ekspozīcijas arvien paplašinās, tam ir nepieciešams paplašināt arī telpas. 2001. gadā ASV dzīvojošais ievērojamais latviešu arhitekts Gunārs Birkerts ir muzejam dāvājis vīziju ēkas paplašināšanai. Ja ēka tiešām tiks paplašināta, atbilstoši mākslinieka iecerei, arī tā būs ievērojams ieguldījums, gan naudas izteiksmē nenovērtējams, Rīgas arhitektoniskā tēla veidošanā.

Kultūras un vēstures pieminekļu veidošana un restaurēšana

Trimdas latvieši ir bijuši ļoti atsaucīgi finansiāli atbalstot Latvijas kultūras un vēstures pieminekļu veidošanu un restaurēšanu. Piemēram, Brīvības pieminekļa fondā tika saziēdoti apmēram 540 tūkstoši latu, no kuriem 65% veidoja trimdas latviešu ziedojumi.¹¹⁹ 2003. gadā uzstādītā Kārļa Ulmaņa piemineklim gan trimdinieki, gan Latvijas latvieši saziedoja gandrīz 75 tūkstošus latu¹²⁰, saglabājot to pašu Latvijas un ārvalstu ziedotāju proporciju ko Brīvības piemineklim, trimdas latvieši varētu būt ziedojuši apmēram 50 tūkstošus. Latvijas Okupācijas Muzejs, kas pārsvarā tiek finansēts no trimdas latviešu ziedojumiem apmaksāja piemiņas zīmes „Melnais sliexnis” uzstādīšanu 2003. gada 14. jūnijā pie bijušās Valsts Drošības komitejas ēkas Stabu ielā. 2006. gada vasarā tika atklāts Oskara Kalpaka piemineklis, kuram trimdas latviešu organizācijas un tautieši ārzemēs ziedoja aptuveni 75 tūkstošus latu.¹²¹

¹¹⁹ Avots: <http://www.pbla.lv/bulte.htm> (14.02.2006.)

¹²⁰ “Rīgā atklāts Kārļa Ulmaņa piemineklis” http://vip.latnet.lv/LPRA/k_ulm_piemin.htm (14.02.2006.)

¹²¹ Avots www.kalpaks.lv (30.08.2006.)

Īpaši jāatzīmē ievērojami ziedojumi Kurzemes Brāļu kapu ansambļa izveidošanai, kuru izveides lielāko daļu ir finansējuši Daugavas Vanagi. Doma par lielākas piemiņas vietas izveidošanu kādā no Kurzemes kauju laukiem pirmajam bija radusies Kurzemes cietokšņa aizstāvim, kādreizējā tieslietu ministra Hermana Apsīša dēlam Andrejam Apsītim. Lai savāktu brāļu kapu izveidošanai nepieciešamos līdzekļus 1998. gadā tika nodibināts Kurzemes brāļu kapu fonds, Fonda valde līdzekļu vākšanā iesaistīja Daugavas Vanagu pārstāvjus Varimantu Plūdoni no Kanādas un Oskaru Baltputnu no Vācijas.¹²² Lestenes brāļu kapu izveidošanai nepieciešamie līdzekļi tika lēsti apmēram 650 tūkstoši latu. Kurzemes brāļu kapu fondā saņemtie ziedojumi no 1998.gada kopumā sastāda 202 tūkstošus latu¹²³, no kuriem 166 tūkstošus latu¹²⁴ ir ziedojušas ārvalstu juridiskas un fiziskas personas. Veicot aprēķinus, tika izdarīts pieņēmums, ka tie anonīmie ziedotāji, kuru piederība LR vai ārvalstīm netika norādīta ir ārvalstu personas, ja ziedojums ir veikts citas valsts valūtā, bet anonīmie ziedotāji latos tika uzskatīti par Latvijas ziedotājiem. Kā lielākos ziedotājus jāatzīmē Daugavas Vanagu nodaļas visā pasaulē, Daugavas Vanagu viesnīca Rīgā „Radi un Draugi” un arī dažādas ārvalstu fiziskas personas, kas visticamāk pārsvarā ir latvieši. Jāatzīmē, ka viesnīca „Radi un Draugi” ir Latvijas juridiska persona, taču ņemot vērā, ka īpašnieki ir Daugavas Vanagu organizācija Lielbritānijā, arī šīs komercsabiedrības ziedojumi gan pieminekļiem, gan stipendijām tiek ieskaitīti kā ziedojumi no Lielbritānijas latviešiem, jo Latvijā gūtā peļņa tiek ziedota Latvijas vajadzībām, kaut arī varētu tikt repatriēta. No Daugavas Vanagu organizācijas dažādām nodaļām Kurzemes brāļu kapu fondā ir saņemti apmēram 30 tūkstoši latu.

Taču izpētot Daugavas Vanagu pieejamos gada pārskatus, var redzēt, ka no ASV, Lielbritānijas, Kanādas, Austrālijas, Zviedrijas, Vācijas un Francijas Daugavas Vanagu organizācijām Lestenes brāļu kapiem ir ziedoti apmēram 443 tūkstoši latu.¹²⁵ Konsultējoties ar Kurzemes Brāļu kapu fonda grāmatvedi, noskaidrojās, ka līdzekļi Lestenes brāļu kapiem ir ziedoti arī, neizmantojot fonda starpniecību. Līdz ar to 30 tūkstoši latu, kas saņemti Kurzemes Brāļu kapu fondā tiek izslēgti no kopējā Daugavas Vanagu ziedojumu apjoma, lai nerastos dubulta uzskaitē. Tātad kopējā zināmā Lestenes Brāļu kapu izveidei ziedotā summa ir 443 tūkstoši latu no DV un 172 tūkstoši latu no citiem ziedotājiem, kopā veidojot 615 tūkstošus latu.

¹²² Roze L. “Par Kurzemes Brāļu kapiem Lestēnē” <http://vip.latnet.lv/lpra/lestene.htm> - 14.02.2006.

¹²³ Avots Kurzemes brāļu kapu fonda dati

¹²⁴ Avots Kurzemes brāļu kapu fonda dati, autores aprēķins

¹²⁵ Avots Daugavas Vanagu 1999., 2001., 2002., 2003., 2004., 2005. un ASV DV 2000.g. pārskati, autores aprēķini.

Apkopojot pieejamos datus par ziedojumiem pieminekļu atjaunošanai un jaunu piemiņas vietu veidošanai no ārvalstīs dzīvojošajiem latviešiem ir saņemti apmēram 1,1 miljoni lati (skat. 2.10. tab.).

2.10. tabula

Trimdas latviešu ziedojumi pieminekļu izveidošanai un restaurēšanai Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas (tūkst. Ls)

Pieminekļi un to fondi	Pieejamie dati	Aprēķinu rezultāts
Brīvības pieminekļa fonds	351	351
Kārļa Ulmaņa piemineklim	-	50
Piemiņas zīmei "Melnais sliexsnis"	25	25
Krāslavas represēto piemiņai	10	10
Lestenes brāļu kapiem	615	615
Oskara Kalpaka piemineklim	75	75
Kopā	1 076	1 126

Avots: <http://www.pbla.lv/bulte.htm> (14.02.2006.), http://vip.latnet.lv/LPRA/k_ulm_piemin.htm (14.02.2006.), www.kalpaks.lv (30.08.2006.), <http://vip.latnet.lv/lpra/lestene.htm> (14.02.2006.), Kurzemes brāļu kapu fonda dati, autores aprēķins

Jāatzīmē, ka ziedojumi pieminekļu atjaunošanai un izveidošanai ir devuši ieguldījumu ne tikai tautas vēstures saglabāšanā un patriotisma jūtu vairošanā, bet tiem ir arī tautsaimnieciska nozīme. To veidošana ir devusi darba vietas Latvijas iedzīvotājiem, kā arī veicinājusi vides sakopšanu, kas tālāk var veicināt tūrisma attīstību un cilvēku labklājību.

Latvijas Nacionālā Opera

Viens no Latvijas kultūras dzīvi raksturojošiem objektiem, kas nodrošina arī starptautisku Latvijas kultūras atpazīstamību ir Latvijas Nacionālā opera. Latvijas Nacionālās operas ēkas atjaunošana un operas un baleta trupu normāla darba nodrošināšana bija ļoti svarīgs faktors, lai nodrošinātu Latvijas atpazīstamību starptautiskajā kultūras dzīvē. Ne veltī Rīgas Operas festivāls pēdējos deviņos gados ir kļuvis par spilgtu kultūras dzīves notikumu ne vien Latvijā, bet arī Eiropas mērogā, kas piesaista operas mīļotājus no ārvalstīm, tādejādi veicinot kultūras tūrisma.

Ievērojamu materiālu palīdzību operas nama restaurācijā ir sniegusi Nacionālās Operas gilde. Tās dibināšanu ierosināja Ņujorkas Latviešu kora operas entuziasti drīz pēc

Attēlā 2.19. redzams, ka vislielākā ziedojumu aktivitāte Operas ģildei bija 1995. gadā, kad notika Operas ēkas rekonstrukcijas pabeigšana. Šajā gadā tika ziedota trešā daļa no visu 12 gadu laikā saņemtajiem ziedojumiem.

Latvijas Nacionālās operas ēkas atjaunošanai ir ziedojuši arī citu valstu latvieši, tā piemēram, Kanādas latvieši saziedoja līdzekļus par kuriem tika iegādāts samts krēsliem un priekškaram¹²⁸, Austrālijas latvieši lielajai zāles lustrai¹²⁹, taču šo ziedojumu naudas izteiksme nav zināma.

Apkopojot iepriekš uzskaitītos ziedojumus 2.8. un 2.10. tabulā un atskaitot summas, kas šajās grupās atkārtojas (Daugavas Vanagu ziedojumi pieminekļiem, Okupācijas Muzeja izdevumi „Melnajam sliekšnim”, PBLA ziedojumi Okupācijas muzejam, ALA ziedojumi Brīvības piemineklim) redzams, ka Latvijā kā organizēti ziedojumi no trimdas latviešiem ir saņemti apmēram 13,2 miljoni lati vai, ņemot vērā aprēķinātās summas, gandrīz 14,8 miljoni lati (skat. 2.11. tab.)

2.11. tabula

Kopējās trimdas latviešu ziedojumu summas Latvijā no 1991.-2005. gadam (tūkst.Ls)

	Zināmās summas	Aprēķinātās summas
Apkopotie ziedojumi	11 387	12 992
Okupācijas muzejs	1 057	1 057
Pieminekļiem	1 076	1 126
Latvijas Nacionālajai operai	513	513
- summas, kas atkārtojas		
"Melnais sliekšnis"	-25	-25
PBLA Okupācijas muzejam	-87	-87
DV Brīvības piemineklim	-56	-56
DV Okupācijas muzejam	-109	-109
DV Lestenes brāļu kapiem	-443	-443
ALA Brīvības piemineklim	-147	-147
	13 166	14 821

Izdalot apzinātos trimdas latviešu ziedojumus ar Latvijas iedzīvotāju aptuveno skaitu, iegūstam rezultātu, ka katrs Latvijas iedzīvotājs kopš 1991. gada ziedojumos ir saņēmis

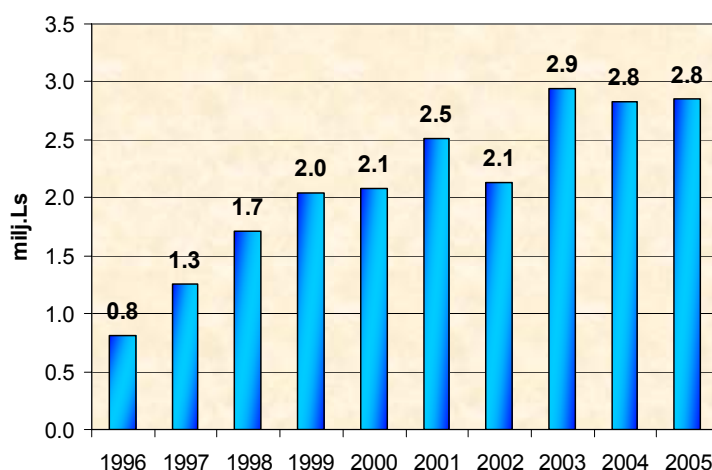
¹²⁸ Avots: intervija ar S.Miezīti 23.11.2006.

¹²⁹ Avots: intervija ar J.Priedkalnu 23.11.2006.

apmēram 5,6 latus, bet izdalot ziedoto summu ar ārvalstīs dzīvojošo latviešu skaitu, iegūstam rezultātu, ka katrs trimdas latvietis vidēji ir ziedojis apmēram 83 latu (vai gandrīz 94 Ls, ja ieskaita aprēķinātos ziedojumus).

Šī summa ievērojami palielinātos, ja tiktu pieskaitīta trimdas latviešu palīdzība savām ģimenēm dzimtenē. Trimdas latvieši ir daudz palīdzējuši individuāli saviem radiem un draugiem Latvijā. Šīs summas uzskaitīt ir neiespējami, jo tās, it īpaši neatkarības pirmajos gados, tika vestas uz Latviju gan skaidrā naudā, gan dažādu preču veidā. Tomēr, aptuvenu priekšstatu par šo Latvijā nonākušo naudas summu apmēru var gūt, apkopojot ziņas par naudas pārskaitījumu apjomu no Latviešu kredītsabiedrības Toronto uz Latvijas Unibanku (tagad bankas nosaukums ir SEB Latvijas Unibanka), kur tika nodrošināta atvieglota šādu pārskaitījumu veikšana.

Latviešu kredītsabiedrības pārvaldnieka ziņojumā norādīts, ka Kredītsabiedrības biedru naudas pārvedumi uz Latvijas Unibanku pēdējos desmit gados kopš ir nodrošināta šāda pārskaitījumu veikšana ir sasniegusi 21,2 miljonus latu (skat. 2.20.att.).

2.20.att. Pārskaitījumi no Latviešu Kredītsabiedrības Toronto uz SEB Latvijas Unibanku no 1996. līdz 2005.g. (milj.Ls)

Avots: Toronto kredītsabiedrības pārvaldnieka A.Legzdiņa pārskats 28.11.2006. Autores interpretācija

Kā redzams 2.20. attēlā pirmos sešus gadus šo pārskaitījumu apjoms pieauga, īpaši strauji pirmajos trīs gados. Pēdējos divus gadus naudas pārvedumu apjomam Kanādas dolāru izteiksmē ir tendence samazināties, bet latu izteiksmē pārskaitījumu apjoms ir nostabilizējies 2,8 miljonu latu apjomā.

Nav precīzu ziņu kādiem mērķiem šie līdzekļi ir tikuši izlietoti, taču aptaujājot gan trimdas latviešus, gan viņu ziedojumu saņēmējus noskaidrojās, ka galvenie pārsūtīto līdzekļu izlietojuma veidi ir:

- atgūtā nekustamā īpašuma atjaunošanai un apsaimniekošana,
- palīdzība radiem, draugiem,
- nekustamā īpašuma iegāde,
- komercdarbības uzsākšana,
- aizdevumi radiem vai draugiem.

Nav izslēgts, ka daļa iepriekš aprakstīto ziedojumu vai investīciju arī ir tikuši pārskaitīti ar Latviešu Kredītsabiedrības Toronto starpniecību. Taču ņemot vērā ievērojamās skaidrās naudas plūsmas uz Latviju, var uzskatīt, ka trimdas Latvieši ir devuši Latvijas tautsaimniecībai vēl aptuveni 21 miljonu latu valūtas, kas palīdz kompensēt Latvijas maksājumu bilances tekošā konta negatīvo saldo.

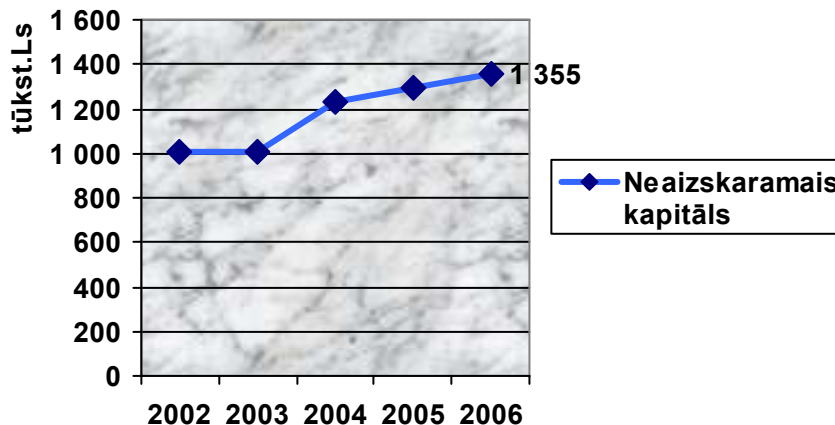
2.2.6. Stipendijas studijām Latvijā un atbalsts augstākās izglītības attīstībā

Lielā cilvēkkapitāla nozīme, it īpaši augstākās izglītības veicināšana un nodrošināšana, ekonomikas izaugsmē jau analizētas darba pirmajā nodaļā. Tāpēc kā ārkārtīgi nozīmīgs ieguldījums Latvijas tautsaimniecības attīstībai ir jāatzīmē trimdas latviešu ziedojumi gan fondiem, gan augstskolām stipendiju piešķiršanai. Šīs stipendijas ir ļāvušas iegūt augstāko izglītību daudziem spējīgiem un uzcītīgiem Latvijas jauniešiem, kam grūto materiālo apstākļu dēļ citādi nebūtu bijis iespējas iegūt augstāko izglītību. Citas stipendijas ir piešķirtas jau studējošiem jauniešiem un tādejādi veicinājušas viņu lielāku uzcītību un pienākumu gūt labas sekmes.

Pašlaik vislielāko stipendiju skaitu nodrošina trimdas latviešu Viļa un Martas Vītolu dibinātais un citu ārvalstīs dzīvojošo tautiešu aktīvi atbalstītais un papildinātais Vītolu fonds. Vītolu fonds ir dibināts 2002. gadā un tā mērķis stipendiju veidā palīdzēt spējīgiem, centīgiem maznodrošinātiem jauniešiem studēt kādā Latvijas augstskolā. Fonds piešķir gan savas stipendijas, gan nodarbojas ar citu mecenātu stipendiju administrēšanu. Fonda izaugsme šajos dažos gados ir bijusi ievērojama. No 2002. gadā piešķirtajām 89 stipendijām Ls 800 un nepieciešamības gadījumā mācību maksas apmērā līdz 2005. gadā tas bija izaudzis līdz 300 stipendiju Ls 1000 un mācību maksas apmērā administrēšanai. 2005. gadā fonds administrēja jau 54 ziedotāju stipendijas.

Fonds pārvalda gan mūža stipendijas, kas tiek izmaksātas no ieguldītā neaizskaramā kapitāla augļiem, gan gada stipendijas, kas tiek izmaksātas no saziēdotajiem līdzekļiem. Mūža stipendiju neaizskaramā fonda gandrīz trīs ceturtdaļas (74%) veido Viļa un Martas Vītolu ziedotie miljoni latu 2002. gadā, dibinot fondu. Akumulētā neaizskaramā kapitāla summa pa

gadiem redzama 2.21. attēlā. 2006. gadā tās kopējais apjoms ir 1355 tūkstoši latu. Līdz ar to šie ziedojumi ir ne tikai atbalsts maznodrošinātiem studentiem, bet arī papildus līdzekļi investīcijām Latvijas tautsaimniecībā, jo neaizskaramais kapitāls tiek ieguldīts Latvijas finanšu institūcijās, palielinot to iespējas izsniegt kredītus un sekmējot tautsaimniecību.

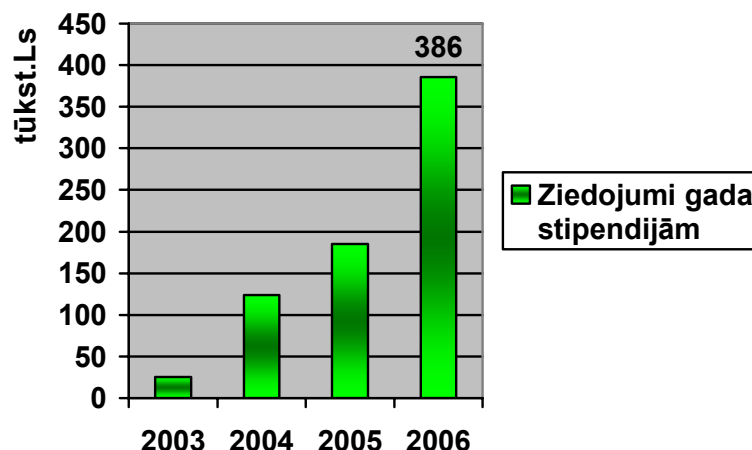
2.21. attēls. Vītolu fonda akumulētais neaizskaramais kapitāls

Avots: Vītolu Fonda direktores V. Diķes intervija 01.03.2006. un www.vitolufonds.lv. Autores interpretācija

Gada stipendijas tiek piešķirtas gan no atsevišķu fizisko personu, gan fondu līdzekļiem. Ar katru gadu to apjoms ievērojami palielinās un fondā ziedo ne tikai tautieši no ārvalstīm, bet arī Latvijas fiziskās un juridiskās personas. Taču trimdas latviešu ieguldījums šajā fondā ir ievērojami lielāks. Pie tam arī Latvijas uzņēmumu ziedojumus, iespējams, lielā mērā ir ietekmējuši trimdas latvieši kā šo uzņēmumu vadītāji. Kā spilgtākos piemērus jāmin gan bijušās Māras bankas stipendijas, kuras prezidents bija Nikolajs Bulmanis, gan SIA Statoil Latvija, kuras vadītāja ir Baiba Rubess no Kanādas, gan SIA Solidas, kuras īpašnieki ir trimdas latvieši. Tomēr, analizējot trimdas latviešu ziedojumus stipendijām, Latvijā reģistrēto uzņēmumu ziedojumi netika ieskaitīti, ņemot vērā, ka šī nauda ir nopelnīta Latvijā.

2003. gadā trimdas latvieši gada stipendijām ziedoja aptuveni 25,5 tūkstošus latu. Tika aizsākta tradīcija ziedot Draugu stipendijai, kurā ir iespēja ziedot arī nelielas summas. Parasti ziedot šai stipendijai tiek aicināti gan jubileju, gan bērnu viesi, iemaksājot fondā naudu, kas citādi būtu tērēta ziediem vai dāvanām. Arī Draugu stipendijas ziedotāju sarakstos ir gan Latvijas gan ārpus Latvijas dzīvojošie tautieši.

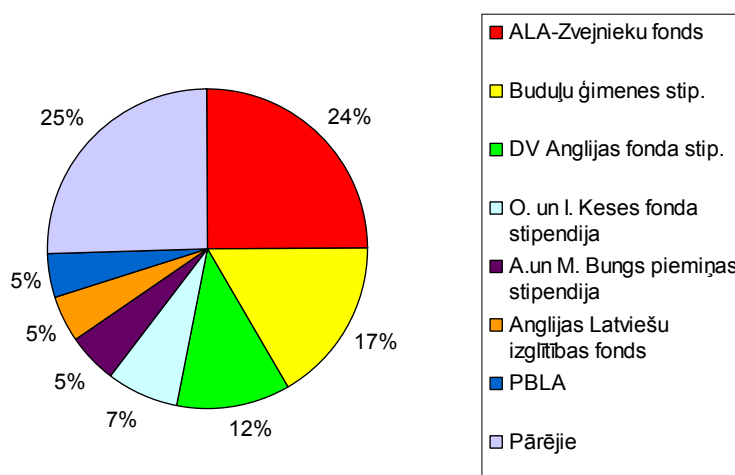
Kopš 2003. gada stipendijām ziedotie līdzekļi ir pieauguši vidēji par vairāk kā 120 tūkstošiem latu gadā un 2006. gada septembrī Vītolu fondā iemaksātā trimdas latviešu – gan atsevišķu ziedotāju, gan organizāciju, gada stipendiju summa sasniedza vairāk kā 386 tūkstošus latu (skat. 2.22. att.)

2.22.att. Iemaksas Vītolu fondā no 2003.g. līdz 2006.g. 30. septembrim

Avots: dati no www.vitolufonds.lv. Autores interpretācija

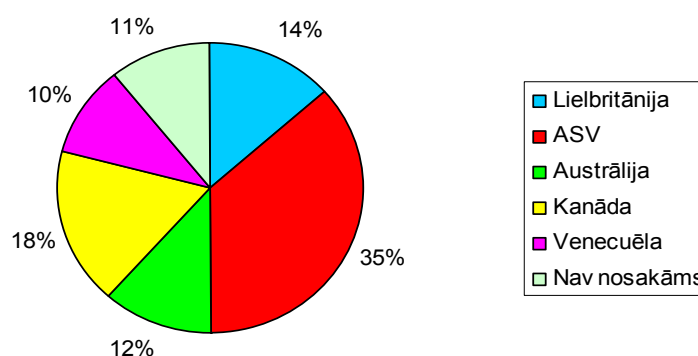
Kopā šajos nepilnajos četros gados trimdinieki ir ziedojuši vairāk kā 720 tūkstošus latu, neskaitot neaizskaramo kapitālu. Kā lielākie ziedotāji stipendijām ir jāatzīmē Zvejnieku ģimenes fonds, kas 2006. gadā ir pārveidots par ALA-Zvejnieku ģimenes fondu, kas ir ziedojuši vairāk kā 180 tūkstošus latu no ASV, Buduļu ģimenes stipendijas, kurām 2006. gadā ziedoti 120 tūkstoši lati no Austrālijas, gandrīz 83 tūkstoši latu Daugavas Vanagu Anglijas fonda stipendijām, Osvalda un Ilgas Keses piemiņas stipendijas, kurām 2004. gadā tika ieskaitīti apmēram 51 tūkstotus latu, Jāņa Arvīda Bungas un Metas Kalniņas Bungas piemiņas stipendija 2006. gadā 35,6 tūkstoši lati, Anglijas latviešu izglītības fonds ar gandrīz 34 tūkstošu ziedojumu un PBLA ar 33 tūkstošu latu ziedojumiem (skat. 2.23. att.).

Attēls 2.23. Lielāko ziedotāju sadalījums gada stipendijām ziedotajās summās no 2003. līdz 2006. gadam

Avots: dati no www.vitolufonds.lv. Autores aprēķini

Analizējot ziedojumus gan gada stipendijām, gan mūža stipendijām pa valstīm, atkal lielāko artavu devuši Venecuēlas latvieši, jo lielais Vītola ģimenes ieguldījums, dibinot fondu, veido gandrīz pusi no kopējiem fonda līdzekļiem. Taču, ja šo ieguldījumu fonda veidošanā neieskaitām kopējā stipendiju apjomā, tad kā dāsnākos jāmin ASV dzīvojošos vai kādreiz dzīvojušos latviešus, jo vairāki no viņiem pašlaik dzīvo Latvijā. Amerikas latviešu ziedojumi veido apmēram 35 % no visu trimdas latviešu stipendijām ziedotās summas, tad Kanādas latvieši ar 18 % īpatsvaru, nākamie šajā rangā ir Lielbritānijas latvieši, kuru daļu ievērojami ir papildinājuši viesnīcas „Radi un Draugi” ziedojumi, tad Austrālijas latvieši (skat. 2.24. att.)

Attēls 2.24. Vītola fonda administrētām stipendijām ziedoto summu sadalījums pa valstīm no 2003. līdz 2006. gadam, bez Vītola fonda neaizskaramā kapitāla

Avots: dati no www.vitolufonds.lv. Autore aprēķini

Tendence stipendiju apjomam ar katru gadu palielināties vērojama arī citos fondos. Tas lielā mērā izskaidrojams gan ar lielāku sakārtotību ziedojumu saņemšanā un to uzskaitē, kā rezultātā vairāk ziedojumu ir iespējams apzināt, gan arī šāda precīza uzskaitē, līdzekļu izlietošanas caurskatāmība un atskaitīšanās palielina ziedotāju uzticēšanos viņu līdzekļu mērķtiecīgai izlietošanai, kas veicina vēlmi ziedot.

Trimdas latvieši ir ziedojuši naudu un mantu, kā arī atstājuši testamentārus novēlējumus, kas paredzēti stipendiju izmaksām dažādās Latvijas universitātēs. Tā, piemēram, studijām Latvijas Universitātē stipendijas, ko ziedojuši trimdas latvieši ir vairāk kā 123 tūkstoši lati. Kā dāsnākie mecenāti jāatzīmē Kārlis Kaufmanis, kurš testamentāri novēlējis vairāk kā 54 tūkstošus latu, kas veido neaizskaramo kapitālu un kura radītā peļņa tiek izmantota stipendiju izmaksai, Edgara Andersona atraitne Ligita Andersone, Imants Ronis, kura materiālais un morālais atbalsts bija ļoti nozīmīgs autorei šī darba tapšanā. Alunānu ģimene, Minsteres Baltijas Atbalsta biedrība un Marija Vazna, Anna Justīne Čakste

Rollins. Kā nozīmīgi LU mecenāti jāatzīmē arī Irma un Jānis Eglīši, kuri Medicīnas fakultātes mācību procesa attīstībai novēlējuši gandrīz 300 tūkstošus latu. Latvijas Universitātes studenti ir saņēmuši arī Elvīras Pelavas stipendijas, kura 2000. gadā novēlēja aptuveni 88 tūkstošus latu Sidnejas latviešu biedrībai, testamentā norādot mantojuma summu izlietot trūcīgiem, apdāvinātiem, Latvijā dzīvojošiem studentiem viņu augstākajai izglītībai Latvijā – latviešu valodai un Latvijas vēsturei.

Rīgas Tehniskās universitātes Arhitektūras un celtniecības fakultātes studenti – viens arhitekts un vien būvinženieris nu jau desmit gadus pirms Ziemassvētkiem saņem studentu prēmiju, kuru izmaksā ASV dzīvojošais Guntis Bole. Šo gadu laikā prēmiju kopējais apjoms jau sasniedzis 11,6 tūkstošus latu.

Apkopojot pētījuma ietvaros pieejamo informāciju par stipendijām un neaizskaramajam kapitālam novēlētajām summām, jāsecina, ka kopš neatkarības atjaunošanas Latvijas jauniešu augstākās izglītības iegūšanai - gan studiju maksas, gan dzīvošanas izdevumu segšanai no trimdas latviešiem ir saņemti vismaz 2,5 miljoni latu. Šim nolūkam paredzēto ziedojumu summa, ļoti iespējams, ir lielāka, taču pētījuma ietvaros to neizdevās apstiprināt ar pārbaudāmiem datiem.

2.3. Investīciju un ziedojumu ietekme uz Latvijas tautsaimniecības attīstību

Kopumā šajā darba nodaļā apkopoto ziedojumu summa no 1991. līdz 2005. gadam, kas nosūtīta uz Latviju ir gandrīz 15,7 miljoni latu vai 17,4 miljoni, ja ņem vērā aprēķinātās ziedojumu summas. Lai ziedojumu summa būtu salīdzināma ar Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos investēto summu, kas daudzos gadījumos ir bijusi uzņēmumu rīcībā vairākus gadus, autore arī citu kvantitatīvi izmērāmo ieguldījumu summām aprēķināja gada vidējās vērtības. Latviešu organizāciju un individuālo ziedotāju ziedojumi Latvijā, ieskaitot stipendijas, sastāda vidēji apmēram vienu miljonu latu gadā. Vidējais investīciju apjoms gadā ir bijis apmēram 4,8 miljoni latu. Pieskaitot vēl bankas pārvedumus no Toronto kredītsabiedrības, kas bija vidēji 1,4 miljoni latu gadā un LBF aizdevumus vidēji 0,4 miljoni latu gadā, iegūstam, ka vidēji vienā gadā Latvijas tautsaimniecībā ir nonākuši aptuveni 7,6 miljoni latu trimdas latviešu uz Latviju nosūtīto līdzekļu, kas veido tikai 0,15 % no Latvijas vidējā IKP pēdējo 11 gadu laikā. Tātad var secināt, ka trimdas latviešu ieguldījumi investīciju un ziedojumu formā ir bijuši ļoti noderīgi un nozīmīgi to saņēmējiem, taču būtisku ietekmi uz tautsaimniecību kopumā tie nevarēja atstāt, jo to īpatsvars Latvijas IKP ir neliels.

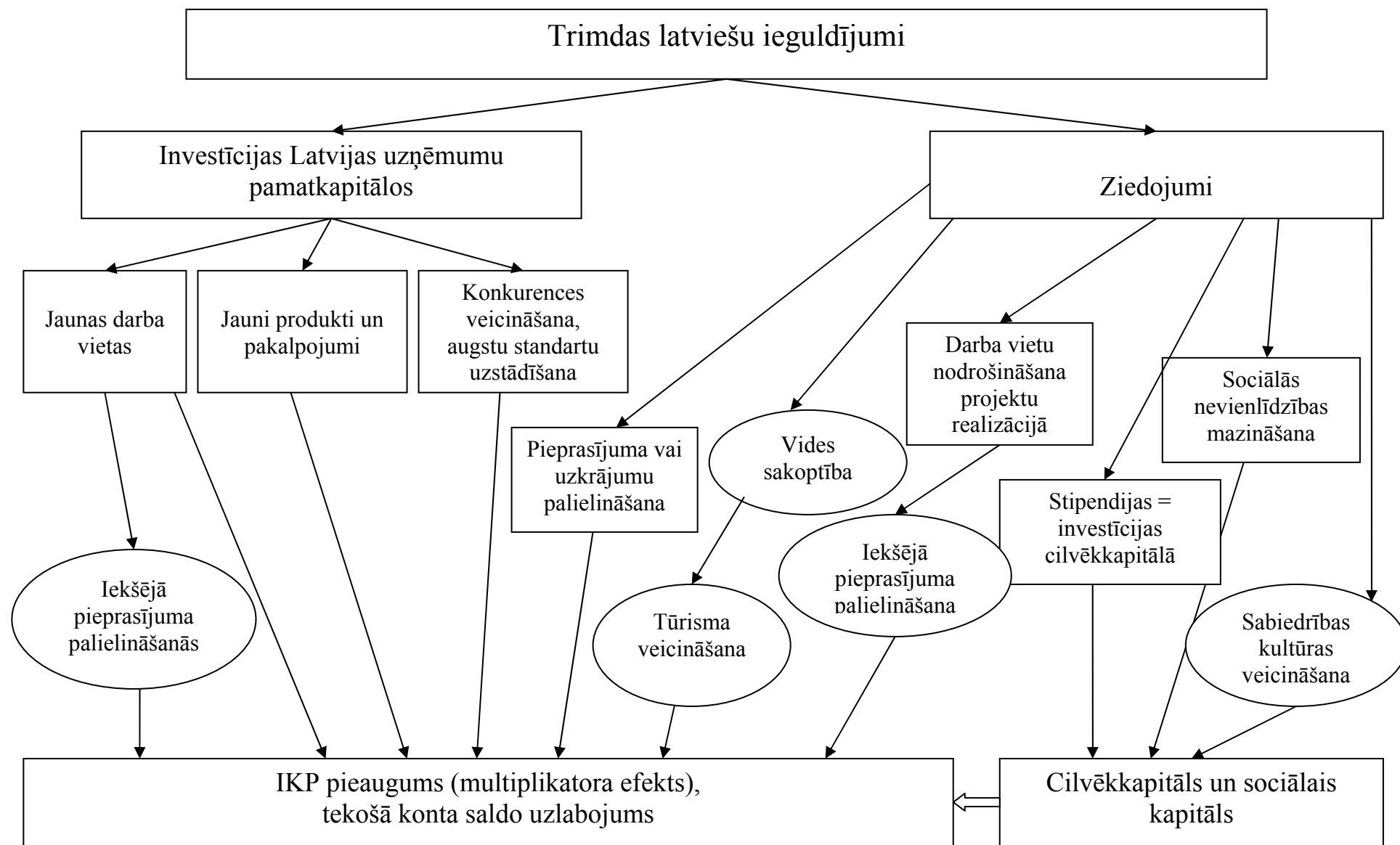
Salīdzinot ziedojumu un investīciju apjomu ar Latvijas iedzīvotāju skaitu, iznāk, ka trimdas latvieši ir snieguši organizētu palīdzību investīciju un ziedojumu formā apmēram trīs latus gadā katram Latvijas iedzīvotājam. Salīdzinot ar bijušo Latvijas iedzīvotāju un viņu pēcteču skaitu valstīs no kurām nākušie ziedojumi un investīcijas, tie ir apmēram 48 lati gadā no katra trimdas latvieša. Svarīgs ir fakts, ka arvien palielinās tā ziedojumu daļa, kas ir ieguldījumi nākotnē – augstākās izglītības iegūšana.

Trimdas latviešu tiešo investīciju Latvijā tendences kopš neatkarības atjaunošanas bija līdzīgas citu ārvalstu tiešo investīciju tendencēm – pēc sākotnējas nogaidīšanas, sekoja ievērojams to pieaugums. Taču pēc Latvijas iestāšanās ES un NATO, situācija krasi mainījās - citu valstu investīcijas pieauga vēl straujāk, bet trimdas latviešu tiešās investīcijas strauji samazinājās.

Ja tēlaini salīdzinām izvēli vai trūkcumcietējam labāk dot zivi, lai to pabarotu, vai makšķeri, lai viņš arī turpmāk var sev noņemt zivi, tad, protams, makšķere ir daudz labāks risinājums. Tomēr šī pētījuma ietvaros apkopotie dati liecina, ka kopumā lielākā palīdzības daļa Latvijā ir ienākusi ziedojumu patēriņam veidā, t.i. „zivs” daļa, kas straujajos pārmaiņu laikos bija un joprojām ir daudziem nepieciešama, tāpēc arī tās ieguldījumu nevar nenovērtēt. Taču jāatzīmē, ka arī liela daļa ziedojumu ir bijuši ne tikai patēriņam, bet ir devuši iespējas radīt darba vietas un tautsaimniecības izaugsmes iespējas - gan Okupācijas muzeja, gan pieminekļu celtniecības un citiem tamlīdzīgiem projektiem.

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas iedzīvotājiem bija ļoti daudz neatrisinātu problēmu, daudziem trūka pat pašu nepieciešamāko sadzīves priekšmetu, tāpēc trimdas latviešu ziedojumi bija objektīvi nepieciešami. Tagad, kad Latvijas ekonomika piedzīvo strauju izaugsmi, tautsaimniecība ir pārstrukturēta, Latvija ir iestājusies ES un NATO, ziedojumus vērtīgāk būtu virzīt Latvijas iedzīvotāju izglītības iespēju paplašināšanai, izglītības kvalitātes paaugstināšanai un inovāciju ieviešanai.

Apkopojot trimdas latviešu ieguldījumus investīciju un ziedojumu formā un analizējot kādu ietekmi tie atstāj uz Latvijas tautsaimniecību, autore izveidoja shēmu (skat. 2.25. att.), kurā parādītas galvenās sakarības starp trimdas latviešu ieguldījumiem un tautsaimniecības attīstību. Shēmā taisnstūros ir parādīts trimdas latviešu ieguldījumu tiešās ietekmes rezultāts, bet ovālos – ieguldījumu ietekmes netiešais rezultāts.

2.25.att. Trimdas latviešu investīciju un ziedojumu ietekme uz Latvijas tautsaimniecību (autore izstrādāta shēma)

2.25. attēlā var uzskatāmi redzēt, ka galvenā trimdas latviešu investīciju uzņēmumu pamatkapitālos tiešā ietekme uz Latvijas tautsaimniecību ir bijusi radot jaunas darba vietas, palielinot iekšzemes pieprasījumu, izstrādājot jaunus produktus un pakalpojumus, veicinot konkurenci un uzstādot augstus standartus citiem nozares uzņēmumiem. Šie ieguldījumi ne tikai veicināja IKP pieaugumu, bet arī uzlaboja Latvijas maksājumu bilances tekošā konta saldo. IKP pieaugums rada jaunus līdzekļus, kas katru gadu atgriežas tautsaimniecībā arvien lielākā apjomā, pateicoties multiplikatora efektam.

Trimdas latviešu ieguldījumi ziedojumu veidā arī ir veicinājuši iekšējā pieprasījuma palielināšanos vai arī uzkrājumu palielināšanos, atkarībā no tā kā saņemtā palīdzība tika izmantota. Uzkrājumu palielināšana dod iespējas palielināt investīcijas. Daudzi projekti, kam tika ziedota nauda radīja jaunas darba vietas, sekmēja vides sakopšanu, kas tālāk veicināja gan iekšējo, gan ārējo tūrisma. Daļa ziedojumu nav ietekmējusi tautsaimniecību tieši, bet izpaudusies palielinot Latvijas sociālo kapitālu. Sociālais kapitāls ir palielinājies, izglītojot Latvijas iedzīvotājus, mazinot sociālo nevienlīdzību, paaugstinot sabiedrības kultūras līmeni, sakopjot Latvijas vidi. Ir grūti novērtēt ietekmi, ko uz cilvēku atstāj muzeja, brāļu kapu, pieminekļu vai operas apmeklējums un kā šī ietekme iespaidos tautsaimniecības attīstību, taču vēsturiskā pieredze rāda, ka kultūras attīstībai ir nozīmīga ietekme sociālā kapitāla veidošanā, kas savukārt veicina tautsaimniecības attīstību.

Ņemot vērā darba pirmajā nodaļā analizēto intelektuālā kapitāla lielo nozīmi mūsdienu zināšanu ekonomikā trimdas latviešu ieguldījumu Latvijas tautsaimniecībā novērtējums nebūtu pilnīgs, ja netiktu pētīti trimdas latviešu intelektuālā kapitāla ieguldījumi Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas. Protams, ka šāda veida ieguldījums nav izsakāms naudas vienībās, taču pētījuma ietvaros autore izveidoja modeli, kas palīdz sistemātiskāk saskatīt nozīmīgākos intelektuālā kapitāla ieguldījumus Latvijā, kuriem veltīta darba 3. nodaļa.

2. nodaļas secinājumi.

1. Trimdas latviešu tiešo investīciju apjomam Latvijas uzņēmumu pamatkapitālā no 1992. līdz pat 2005. gadam bija tendence ievērojami pieaugt, jo tika dibināti gan jauni uzņēmumi, gan papildināti ieguldījumi esošo uzņēmumu pamatkapitālos. Vidēji gadā kopējās trimdas latviešu tiešo investīciju uzņēmumu pamatkapitālos apjoms no 1992. līdz 2005. gadam sastādīja apmēram 4,8 miljonus latu. Trimdas latviešu tiešo investīciju apjoms vislielāko vērtību sasniedza 2003. gadā un veidoja gandrīz 7,6 miljonus latu. 2005. gadā ieguldījumu apmēra samazinājums vairāk kā divas reizes izskaidrojams gan ar Komerclikuma spēkā stāšanos, kura sakarā tiek likvidēti nepārreģistrētie uzņēmumi, gan sakarā ar

pamatkapitāla apjoma ziņā lielākā trimdas latviešu uzņēmuma Māras bankas pārdošanu somu investoriem Sampo bankai.

2. Iegūto datu analīze parādīja, ka no 1996. līdz 2004. gadam vislielākais īpatsvars kopējā trimdas latviešu investīciju apjomā Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos bija Venecuēlas latviešu ieguldījumiem, kas ar nelielām novirzēm gan uz vienu gan otru pusi svārstījās ap 50% no visiem trimdas latviešu ieguldījumiem. Šis atklājums bija īpaši pārsteidzošs, ņemot vērā, ka Venecuēlā dzīvo salīdzinoši maza latviešu diaspora. Otrā lielākā investīciju pamatkapitālā daļa nāk no ASV latviešiem, kas no 1992. līdz 1994. gadam veidoja apmēram pusi no investīcijām un sākot ar 1996. gadu ir nostabilizējusies nepilnu 20 % apmērā. Nākamo pozīciju investīciju apjoma ranga tabulā ieņem Kanādas latvieši, kuru ieguldījumi 1992. gadā sastādīja 11 %, bet vēlāk saruka 2 % apjomā, taču kopš 1996. gada sastāda aptuveni 20 % no visām trimdas latviešu investīcijām pamatkapitālā. Tālāk seko Austrālija ar 6 %, Vācija ar 4 %, Lielbritānija ar vidēji 2 % īpatsvaru, tad Beļģija, Zviedrija, Francija un Šveice ar nepilna procenta īpatsvaru.

3. Salīdzinot kopējās tiešās ārvalstu investīcijas uzņēmumu pamatkapitālos un dažādus to ietekmējošos faktorus atklājās sekojošas sakarības:

- Visciešākā lineārā korelācija starp visiem pētītajiem faktoriem ir vidējo investīciju apjomam pamatkapitālos ar Latvijas bijušo iedzīvotāju un viņu pēcteču skaitu atbilstošajās valstīs no kurām šīs investīcijas ir ieguldītas. Taču šāds korelācijas koeficients tika iegūts, ja izslēdz Venecuēlas datus kā ekstrēmu. Ja Venecuēlas dati tika iekļauti aprēķinā, tad sakarība bija vāji izteikta.
- Trimdas latvieši, kuri dzīvo salīdzinoši bagātākās valstīs Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos investē mazāk.
- Trimdas latviešu ieguldījumu pamatkapitālos un no viņu mītnes zemēm nākušo kopējo ārvalstu tiešo investīciju sakarības ir ļoti vāji izteiktas.

4. Trimdas latviešu ziedojumu kopējais apmērs pārsniedz investīciju komercdarbībā kopējo apmēru. Taču pozitīvi ir vērtējams tas, ka arvien pieaug ziedojumi stipendijām, ko var uzskatīt par investīcijām Latvijas cilvēkkapitālā.

5. Kopējais trimdas latviešu investīciju un ziedojumu apmērs salīdzinājumā ar Latvijas iekšzemes kopproduktu ir ļoti neliels, tāpēc nav varējis atstāt būtisku ietekmi uz tautsaimniecības attīstību kopumā.

6. Trimdas latviešu investīciju un ziedojumu ietekme uz Latvijas tautsaimniecību, galvenokārt, izpaužusies, radot jaunas darba vietas, palielinot iekšzemes pieprasījumu, veicinot konkurenci, samazinot sociālo nevienlīdzību, palielinot sabiedrības kultūras līmeni, veicinot vides sakopšanu.

3. Trimdas latviešu intelektuālā kapitāla ieguldījumu Latvijas tautsaimniecības attīstībā novērtējums

Intervējot ārzemju latviešus, kuri aktīvi piedalās Latvijas saimnieciskajā dzīvē pēc neatkarības atjaunošanas, izvērtējot trimdas devumu Latvijai, autore novēroja vairākas kopīgas tendences. Pirmkārt, trimdā dzīvojošie latvieši par savu svarīgāko uzdevumu uzskatīja Latvijas *de iure* statusa saglabāšanu, kas ar neatlaidīgu politisku darbu tika arī panākts. Trimdas latvieši ieguldīja milzu enerģiju un pūles, vēršoties pie dažādu valstu valdībām, lai tās neatzītu Baltijas valstu inkorporācijas faktu. Tā kā Otrā pasaules kara beigās no Latvijas bēgļu gaitās devās liela daļa intelektuāli spēcīgāko tās pilsoņu - mācītāji, ārsti, skolotāji, profesori, arhitekti, inženieri, ierēdniecība, tad gan bēgļi, gan viņu pēcnācēji spēja novērtēt izglītības milzīgo nozīmi. Lielākā daļa studēja un vēlāk ieņēma nozīmīgus amatus. Šī sekmīgā iekļaušanās vietējā vidē radīja iespēju vairāk palīdzēt Latvijas neatkarības atgūšanas procesā. Līdz Latvijas neatkarības atgūšanai, pēc vairāku trimdinieku domām, lielākais devums bija tieši trimdas latviešu politiskā ietekme demokrātiskajās valstīs, kas ļāva panākt to, ka netika atzīta Latvijas inkorporācija. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, tas neapšaubāmi atviegloja tās starptautisko atzīšanu *de facto*. Latviešu neparastā aktivitāte politiskajos procesos daudzos politiķos radīja iespaidu, ka latviešu kopiena ASV ir daudz lielāka nekā tā bija patiesībā. Statistika rādīja, ka senatori un kongresmeņi saņem vidēji vienu vēstuli no tūkstoš iedzīvotājiem, bet no latviešiem vēstules senatoriem rakstīja gandrīz katrs desmitais, tāpēc lielais vēstuļu skaits, radīja šādu iespaidu.

Otrkārt, trimdas latviešu svarīgs uzdevums bija saglabāt nacionālo identitāti, valodu un kultūru. Tas tika panākts gan ar latviskas izglītības iespēju nodrošināšanu, gan aktīvas kultūras dzīves veidošanu. Jau 1945. gadā latvieši Vācijas bēgļu nometnēs sāka organizēt ne tikai latviešu skolas, bet pat augstskolas. 1947. gadā Vācijas latviešu nometnēs darbojās ap 100 septiņgadīgu tautskolu ar apmēram 7000 skolēniem un ap 50 ģimnāziju ar apmēram 3000 skolēniem, tāpat arī arodskolas, kopā ar pāri par 1000 skolotājiem.¹³⁰ Tiem latviešu studentiem, kuri nebija pietiekami apguvuši vācu valodu, lai studētu vācu universitātēs palīgā nāca vairāki LU bijušie mācībspēki, kuri kopā ar igauņu un lietuviešu pārstāvjiem panāca, ka britu militārā pārvalde atļāva dibināt Baltijas Universitāti ar astoņām fakultātēm, kurā

¹³⁰ A.Švābe (red.), Latvju Enciklopēdija, 2. sēj., 507-512.lpp. Stokholma: Apgāds Trīs zvaigznes, 1950-1951. J.Priedkalna publikācijā "Latviešu akadēmisko mācībspēku un zinātnieku apvienība (LAMZA)– Latvijas Universitātes (LU) mācībspēku un zinātnieku vienotajā trimdā" www.lu.lv/studiju-centri/resursi/lamza.doc - 16.11.2006.

mācības uzsāka 1329 studenti (649 latvieši) ar 193 mācībspēkiem (103 latvieši).¹³¹ Taču gan studentu, gan mācībspēku tālākas emigrācijas dēļ pēc deviņiem semestriem Baltijas Universitāti nācās slēgt. Tomēr pēc bēgļu nometņu atstāšanas un nonākšanas dažādās zemēs – galvenokārt, ASV, Austrālijā, Kanādā, Anglijā, Zviedrijā un Latīņamerikā, latvieši visur nodibināja gan skolas, gan biedrības, izdeva laikrakstus, literārus žurnālus, dibināja teātrus, korus, deju kolektīvus.

Izvērtējot šos divus svarīgos trimdas uzdevumus, jāatzīst, ka tie tika paveikti, jo Latvija neatkarību atguva, tiesiskā bāze tai jau bija un trimdas nākamās paaudzes savu latviskumu saglabāja, par ko liecina repatrianti arī no jaunākajām trimdas paaudzēm, kas dzimuši un auguši ārzemēs. Šo svarīgo uzdevumu paveikšana radīja iespēju dot savu intelektuālo ieguldījumu Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas.

Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas tautiešus no ārzemēm gaidīja ar lielām cerībām, ka viņi varētu palīdzēt ar savām zināšanām, pieredzi, sakariem un uzkrāto kapitālu. Šīs cerības jo īpaši pastiprināja fakts, ka starp Otrā pasaules kara bēgļiem lielākā daļa bēgļu bija inteliģence – skolotāji, augstskolu mācībspēki, ārsti, juristi, inženieri, zinātnieki, rakstnieki, mākslinieki u.t.t.. Aizceļojušo latviešu lielais intelektuālais potenciāls un viņu iespējas attīstīties ārvalstīs ir radījuši latviešu zinātnieku un praktiķu ievērojamus sasniegumus ārvalstīs. Trimdā augušajai jaunajai paaudzei bija liels stimulants centīgi mācīties un strādāt, lai sasniegtu labklājības līmeni, kāds bija viņu vienaudžiem, pateicoties iepriekšējo paaudžu uzkrājumiem. Cilvēki, kas kara laikā un dodoties bēgļu gaitās bija zaudējuši visu savu materiālo bagātību spēja novērtēt un ieaudzināt jaunajai paaudzei zināšanu nozīmi, jo to neviena vara un neviens karš nespēj atņemt. Piemēram, Austrālijā, kad augstskolas beidza latviešu bēgļu nākamā paaudze, latviešu vārdus varēja lasīt daudzu augstskolu sekmīgāko absolventu saraksta galgalī. Mūsdienās līdzīga tendence ir ķīniešu studentu panākumiem, kuriem ir spēcīga motivācija un lielas darbaspējas.¹³²

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas daudzi trimdas latvieši un viņu pēcteči bija gatavi sniegt savu palīdzību demokrātiskas valsts atjaunošanā un ekonomikas pārstrukturēšanas procesā, kā arī citās dzīves jomās, kurās viņiem bija pieredze. Šis ieguldījums Latvijā tika izdarīts organizējot konferences un kongresus, veicot pētniecisko darbu, veidojot jaunus inovatīvus uzņēmumus, nodibinot jaunus sadarbības kontaktus, veicinot eksporta iespējas, izmantojot savas zināšanas un kontaktus Rietumu tirgos, attīstot nevalstisko organizāciju darbību, dažādu konsultāciju un jaunu studiju kursu veidā, palīdzot izstrādāt jaunas studiju

¹³¹ M.Lūsis, Baltijas Universitāte, laikraksts "Latvijas Amerikā" Toronto: Apg. Daugavas Vanagi, 1979

¹³² Intervija ar J. Riteni 01.10.2004.

programmas, piedaloties augstskolu akreditācijā.¹³³ Pirmajos neatkarības gados Latvijā trimdiniekus gaidīja kā ļoti lielus speciālistus, kas nekļūdās, ir ļoti godīgi, nekorumpēti, bez savtīgām interesēm. Taču dzīves realitāte parādīja, ka arī trimdas latvieši ir tikpat dažādi kā vietējie un, ka arī starp viņiem ir cilvēki, kas kļūdās, kuru personīgās intereses ir augstākas par sabiedrības kopējām interesēm un kuru kompetence ne vienmēr atbilda pienākumiem, kurus viņi bija uzņēmušies. Izrādījās, ka viņi ir tādi paši cilvēki kā tie, kas dzīvojuši šeit Latvijā. Tāpēc nav mazums gadījumu, kad ir notikusi vilšanās gan par trimdas latviešu intelektuālo darbību Latvijā, gan trimdiniekiem par to, kā viņu darbs šeit tiek novērtēts un atzīts.

Šī pētījuma ietvaros intelektuālais ieguldījums ir apkopots un vērtēts divējādi. Viens ieguldījumu apkopojums izdarīts, intervējot trimdas latviešus, meklējot ziņas laikrakstos, konferenču materiālos un grāmatās un apkopojot tos ieguldījumus, kas bija vērsti uz stratēģiski svarīgāko mērķu realizāciju Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas. Otrs intelektuālā kapitāla novērtējums veikts, izmantojot ekspertu aptauju. Abas šīs pieejas viena otru papildināja. Intervijās un literatūrā atrastā informācija bija par pamatu ekspertiem uzdotajos jautājumos, savukārt, ekspertu aptaujas rezultāti papildināja virzienus, kuros meklēt vairāk informācijas par konkrētu palīdzību, ko snieguši tautieši.

Intervijās atklājās, ka trimdas latvieši ir piedalījušies daudzos un dažādos dzīves procesos, vairojot Latvijas intelektuālo kapitālu, ieguldot savas zināšanas, pieredzi, daloties ar demokrātijas apstākļos veidojušos dzīves uztveri. Šī palīdzība ir nākusi gan tobrīd ārkārtīgi nozīmīgās jomās, gan arī tādās, kas vietējiem Latvijas iedzīvotājiem pēc neatkarības atjaunošanas nelikās tik svarīgas, bet pēc vairākiem gadiem tās kļuva diezgan aktuālas. Šajā darbā pieminēto palīdzības sniedzēju saraksts nav pilnīgs, bet pieminēti ir tie ieguldījumi, par kuriem pētījumam atvēlētajā laikā izdevās iegūt informāciju. Zināšanu ekonomikas apstākļos, kad arvien lielāku nozīmi iegūst nemateriālie aktīvi trimdas latviešu intelektuālais ieguldījums varētu būt pat atsevišķa pētījuma objekts. Šajā darbā netiek pētīts arī ievērojamais intelektuālais ieguldījums, ko gan Latvijas starptautiskās reputācijas labā, gan iekšējās vides stabilitātē ir devusi mūsu valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga. Tā kā šis ieguldījums ir bijis tik nozīmīgs un apjomīgs, tas būtu atsevišķa pētījuma vērts.

¹³³ Gavare Dž. "Intelektuālā kapitāla ietekme uz tautsaimniecības attīstību Latvijā". Starptautiskās zinātniskās konferences raksti Enerģētika, tautsaimniecība un vide Baltijas jūras reģionā. Rīga: LU EVF, 2005. - 81 lpp.

3.1. Ekspertu aptaujas par trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu rezultāti

Ekspertu aptauja tika veikta, lai noskaidrotu kā nozaru speciālisti vērtē trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu Latvijai stratēģiski svarīgāko mērķu realizācijā, kā arī lai noskaidrotu, kuri mērķi pēc viņu domām ir bijuši svarīgākie pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. Ekspertiem bija jāvērtē arī darbības jomas, kurās saņemtā palīdzība ir bijusi nozīmīgākā un kuri cilvēki ir devuši nozīmīgāko ieguldījumu. Visbeidzot tika noskaidrots kādos virzienos būtu jāsekmē trimdas latviešu ieguldījumi gan materiālā, gan intelektuālā ziņā. Ekspertu aptaujas anketa ir pievienota 7. pielikumā.

Ekspertu aptaujas anketas tika nosūtīta ekspertiem Latvijas Zinātņu akadēmijā, Latvijas Bankā, Pasaules Bankā, Ekonomistu apvienības 2010 biedriem, Latvijas Republikas ministrijās – Aizsardzības ministrijā, Ārlietu ministrijā, Ekonomikas ministrijā, Finanšu ministrijā, Iekšlietu ministrijā, Izglītības un zinātnes ministrijā, Kultūras ministrijā, Labklājības ministrijā, Reģionālās attīstības un pašvaldības lietu ministrijā, Satiksmes ministrijā, Tieslietu ministrijā, Veselības ministrijā un Zemkopības ministrijā, diviem Latvijas Universitātes vadošajiem darbiniekiem un LU diviem mācībspēku pārstāvjiem, komersantu pārstāvjiem un trijiem trimdas latviešu pārstāvjiem. Kopā tika izsūtītas 42 anketas. Aptauja tika veikta 2006. gada novembrī. Ar ekspertiem notika arī telefona sarunas un tikšanās, lai paskaidrotu tuvāk pētījuma mērķus.

Daļa ekspertu, kuriem tika piedāvāts iesaistīties pētījumā, it īpaši ministrijās, neuzdrošinājās dot vērtējumu trimdas latviešu intelektuālajam ieguldījumam, aizbildinoties ar to, ka par tiem zina ļoti maz vai nemaz. Pēc autores domām, atsevišķu ministriju darbinieku atsacīšanās piedalīties šādā pētījumā ir zināms indikators, ka ir par maz rakstīts un analizēts šis ieguldījums, ja arī atbildīgi ministriju darbinieki par to ir maz informēti.

Ekspertu aptaujas rezultāti tika izvērtēti pēc 19 saņemtajām ekspertu aptaujas anketām. Starp atbildējušajiem ekspertiem ir dažādu nozaru speciālisti – Ekonomistu apvienība 2010 biedri, Aizsardzības ministrijas, Ekonomikas ministrijas, Izglītības un zinātnes ministrijas, Labklājības ministrijas, Veselības ministrijas, Zemkopības ministrijas, Latvijas Bankas, Latvijas Universitātes un Pasaules Bankas darbinieki. Dažos jautājumos atsevišķas atbildes nevarēja uzskatīt par derīgām, jo nebija aizpildītas atbilstoši instrukcijai – vai nu izmantota nepareiza vērtējumu skala, vai atzīmētas vairāk iespējas nekā bija lūgts atzīmēt. Šo jautājumu atbildes tāpēc netika iekļautas kopējā atbilžu analīzē.

Pirmajā jautājumā ekspertiem bija jāatzīmē, kuri pēc viņu domām bija Latvijai stratēģiski svarīgākie mērķi un uzdevumi pēc neatkarības atgūšanas (1991. – 2005.g.).

Uzrādīti tika mērķi no Valsts ilgtermiņa stratēģijas, valsts pārvaldes reformas dokumenta un dažu ministriju attīstības stratēģiju dokumentiem. Ekspertiem bija iespēja ierakstīt arī citus mērķus, ko viņi uzskatīja par nozīmīgiem. Šo iespēju izmantoja tikai viens eksperts, atzīmējot, ka pēc neatkarības atjaunošanas stratēģiski svarīgs mērķis bija privatizācija.

Mērķa nozīmības novērtējumam bija dota sekojošu vērtību skala:

„4” – ļoti svarīgs, kam bija jāvelta vislielākā uzmanība,

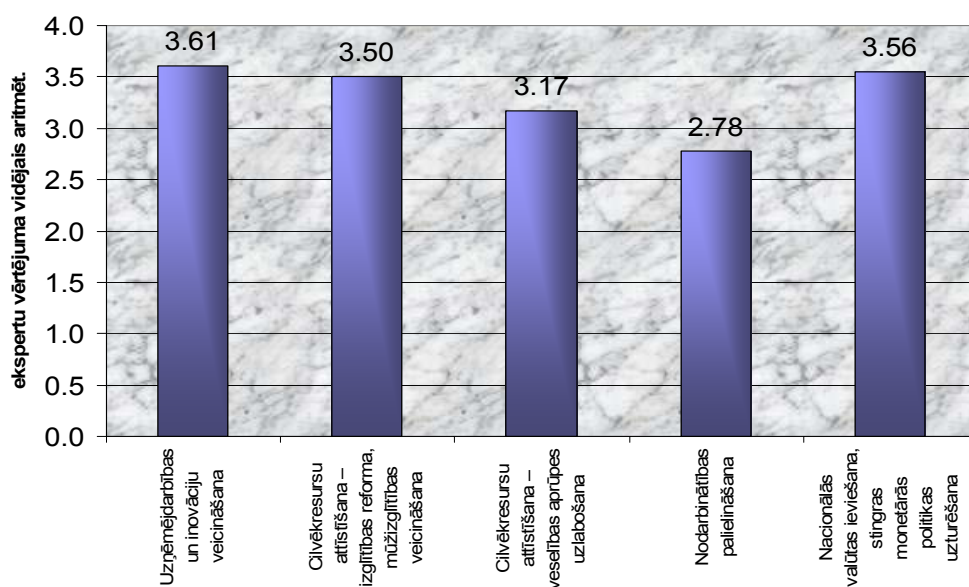
„3” – svarīgs mērķis, taču ne prioritāte,

„2” – vidēji svarīgs mērķis, kura realizāciju varēja atlikt uz vēlāku laiku,

„1” – mazsvarīgs, kas sasniedzams kā blakus efekts, realizējot svarīgos mērķus,

„0” - nepiekrītu, ka tas Latvijai vispār bija jāizvirza.

Vislielākā piešķirto ballu vidējā vērtība starp stratēģiskajiem mērķiem ekonomikā 3,61 bija pirmajam norādītajam mērķim veicināt uzņēmējdarbību un inovācijas (skat. 3.1. att.). Atbildēs visbiežāk minētais novērtējums, jeb moda bija „4” un arī mediāna „4”. Šī mērķa novērtējuma variācijas koeficients bija 0,22, pēc kā var spriest, ka ekspertu vidū bija diezgan liela vienprātība par šī mērķa svarīgumu. Salīdzinot visas atbildes, izrādījās, ka 17 ekspertu bija devuši novērtējumus „4”, ka mērķis bija ļoti svarīgs, kam bija jāvelta vislielākā uzmanība vai „3”, ka mērķis bija svarīgs, taču ne prioritāte un tikai viens eksperts deva novērtējumu „1”, ka mērķis bija mazsvarīgs. Viena eksperta atbildes pirmajā jautājumā netika ņemtas vērā, jo viņš bija izmantojis novērtējumus, kas neietilpst norādītajā skalā.

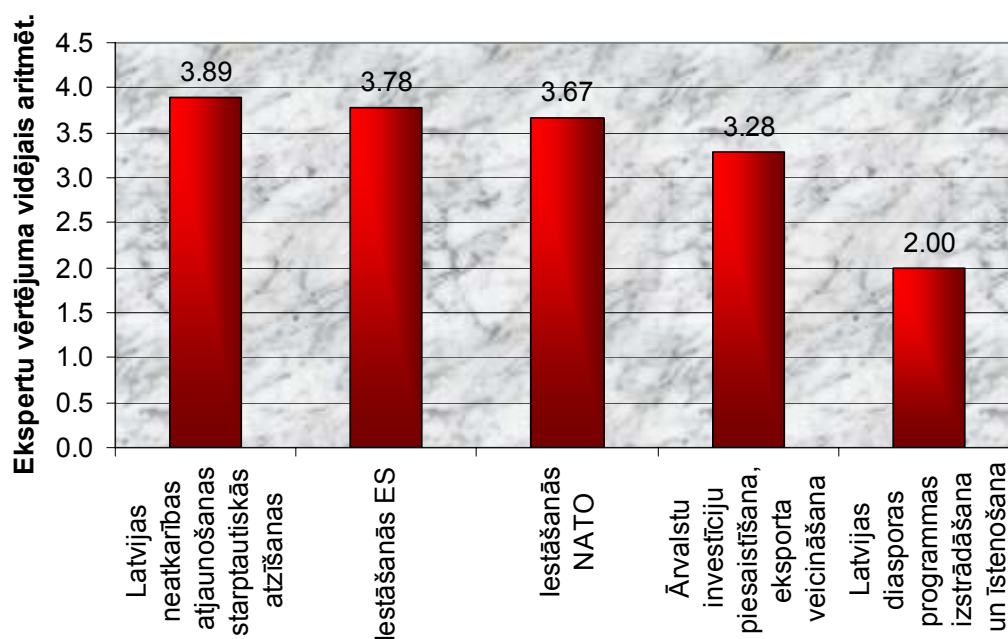
3.1. att. Ekspertu piešķirto mērķu nozīmības vērtējumu vidējās vērtības ekonomisko mērķu grupā

Avots: ekspertu aptaujas rezultāti. Autores interpretācija

Kā nākamais svarīgākais ekonomiskais mērķis tika atzīts nacionālās valūtas ieviešanas un stingras monetārās politikas uzturēšanas mērķis, tā vidējais aritmētiskais izrādījās ļoti tuvs iepriekšējam mērķim – 3,56 (skat. 3.1.att.), tāpat moda un mediāna bija „4”, vienīgā atbilde, kas atšķīrās no „4” un „3” bija „0”, ka eksperts nepiekrīt, ka šāds mērķis bija jāizvirza.

Trešais svarīgākais mērķis ekonomikā bija cilvēkresursu attīstīšana izglītības jomā, t.i. izglītības reformas realizācija un mūžizglītības veicināšana. Šī mērķa vidējais aritmētiskais novērtējums ir 3,5 (skat. 3.1.att.), moda un mediāna „4” tāpat kā iepriekšējiem diviem mērķiem. Ceturtais svarīgākais mērķis ir ļoti cieši saistīts ar trešo, t.i. veselības aprūpes uzlabošana. Šī mērķa vidējais aritmētiskais bija 3,17, moda un mediāna „3”. Jāpiebilst, ka šo divu mērķu novērtējumam bija vismazākais variācijas koeficients 0,2 ekonomisko mērķu grupā. Kā beidzamais palika nodarbinātības palielināšanas mērķis ar vidējo novērtējumu 2,78, bet vislielāko variācijas koeficientu šajā mērķu grupā 0,34. Ņemot vērā, ka realizējot uzņēmējdarbības veicināšanas mērķi arī nodarbinātība palielinātos, tad ir saprotams, ka daļa ekspertu to neuzskatīja kā prioritāru mērķi, kas būtu jārealizē atsevišķi.

Ārlietās kā vissvarīgākais mērķis ar vidējo vērtējumu 3,89 tika novērtēts mērķis panākt Latvijas neatkarības atjaunošanas starptautisko atzīšanu (skat. 3.2.att.). Šis ir atzīts par vissvarīgāko mērķi arī starp visiem 15 norādītajiem mērķiem ar vismazāko variācijas koeficientu 0,08, kas liecina par ļoti lielu ekspertu vienprātību šī mērķa atzīšanā par vissvarīgāko.

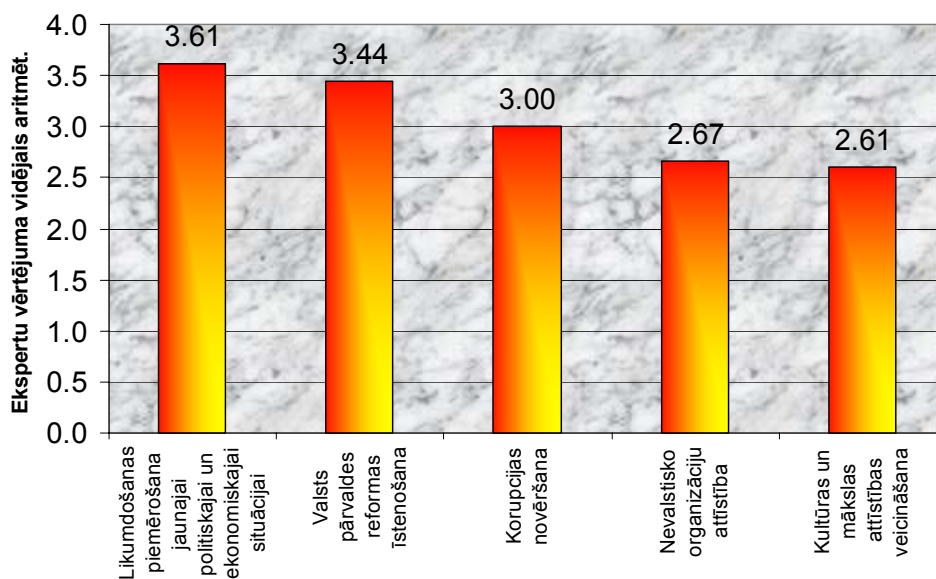
3.2. att. Ekspertu piešķirto mērķu nozīmības vērtējumu vidējās vērtības ārpolitisko mērķu grupā

Avots: ekspertu aptaujas rezultāti. Autores interpretācija

Nākamie svarīgākie mērķi ārpolitikā, kā arī kopumā starp visiem norādītajiem mērķiem tika atzīti iestāšanās ES un NATO, attiecīgi ar vidējām vērtībā 3,78 un 3,67 (skat. 3.2.att.). Pēc tam kā ceturtais svarīgākais ir atzīmēts mērķis piesaistīt ārvalstu investīcijas un veicināt eksportu (vidējā aritmētiskā vērtība 3,28) un visbeidzot- Latvijas diasporas programmas izstrādāšana un īstenošana ar salīdzinoši zemu vidējo aritmētisko novērtējumu 2, šī mērķa novērtējumu moda un mediāna arī bija “2”. Šajā jautājumā starp ekspertu novērtējumiem bija vislielākās atšķirības, par ko liecina salīdzinoši liels variācijas koeficients 0,54. Šī mērķa svarīguma novērtējumā eksperti bija devuši atbildes visā skalas diapazonā. Šis ir atzīts par vismazāk svarīgo mērķi arī, ja salīdzinām ar visiem norādītajiem stratēģiskajiem mērķiem.

Jāatzīmē, ka ārpolitisko mērķu grupā pirmajiem četriem mērķiem moda bija „4”, tas nozīmē, ka visbiežāk eksperti tos novērtēja kā ļoti svarīgus, kam bija jāvelta vislielākā uzmanība. Jāņem vērā, ka laikā, kad Latvija atguva neatkarību, Latvijā vēl bija ārkārtīgi maz speciālistu ārpolitikas jautājumos. Latvijā izglītību starptautiskajās attiecībās okupācijas laikā nevarēja iegūt un pirmā augstākās izglītības mācību iestāde Starptautisko sakaru institūts tika izveidota 1990. gadā, kurā pēcdiploma studijas notika tikai vienu gadu. Tāpēc šajā jomā bija milzīgs speciālistu deficīts. Šo problēmu ievērojami palīdzēja risināt vairāku paaudžu trimdas latvieši.

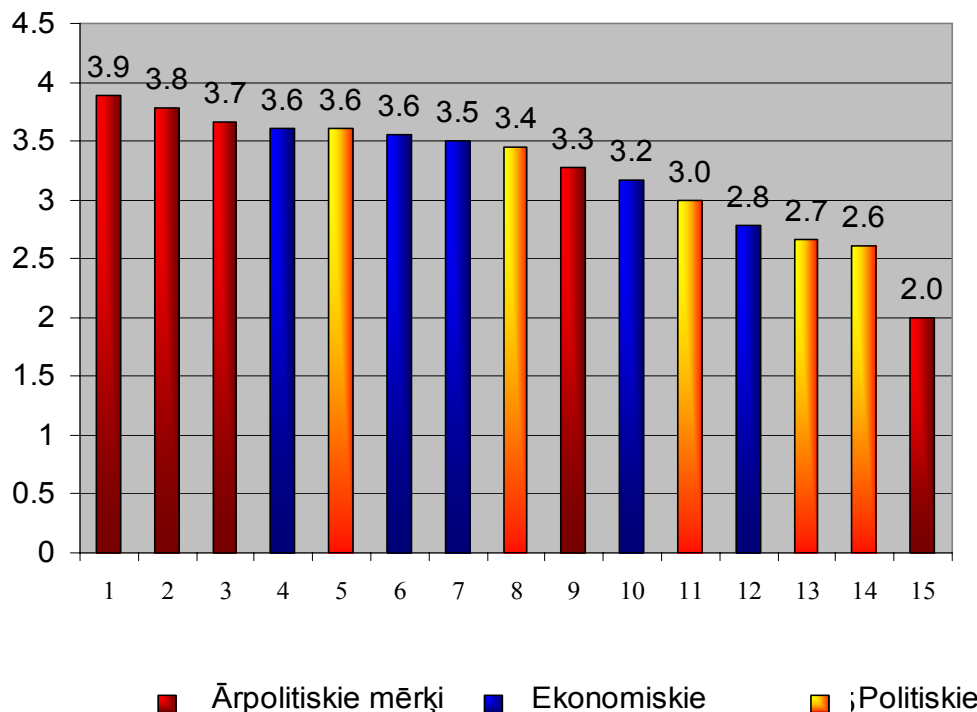
Politikas un sabiedrības vadības jomā kā vissvarīgākā tika atzīta likumdošanas piemērošana jaunajai politiskajai un ekonomiskajai situācijai, kuras aritmētiskais vidējais bija 3,61 (skat. 3.3.att.).

3.3. att. Mērķu nozīmības vidējās vērtības politikas un sabiedrības mērķu grupā

Avots: ekspertu aptaujas rezultāti. Autores interpretācija

Apkopojot visu aptaujā norādīto mērķu ekspertu piešķirto vērtējumu vidējās aritmētiskās vērtības, varam izveidot mērķu nozīmības rangs, kurš attēlots 3.4. attēlā. Šis rangs tālāk tika izmantots, lai salīdzinātu vai trimdas latviešu intelektuālie ieguldījumi ir bijuši vērsti stratēģiski svarīgāko mērķu realizācijai.

1	Latvijas neatkarības atjaunošanas starptautiskās atzīšanas panākšana
2	Iestāšanās ES
3	Iestāšanās NATO
4	Uzņēmējdarbības un inovāciju veicināšana
5	Likumdošanas piemērošana jaunajai politiskajai un ekonomiskajai situācijai
6	Nacionālās valūtas ieviešana, stingras monetārās politikas uzturēšana
7	Cilvēkresursu attīstīšana – izglītības reforma, mūžizglītības veicināšana
8	Valsts pārvaldes reformas īstenošana
9	Ārvalstu investīciju piesaistīšana, eksporta veicināšana
10	Cilvēkresursu attīstīšana – veselības aprūpes uzlabošana
11	Korupcijas novēršana
12	Nodarbinātības palielināšana
13	Nevalstisko organizāciju attīstība
14	Kultūras un mākslas attīstības veicināšana
15	Latvijas diasporas programmas izstrādāšana un īstenošana

3.4. att. Stratēģiski svarīgāko mērķu rangs, atbilstoši ekspertu piešķirto mērķu nozīmības vērtējumu vidējām vērtībām

Avots: ekspertu aptaujas rezultāti. Autores interpretācija

Šajā pašā jautājumā ekspertiem bija jānorāda kā viņi novērtē trimdas latviešu ieguldījumu šo mērķu realizācijas veicināšanā. Ieguldījuma novērtēšanai bija dota sekojoša skala:

„3” – trimdas latvieši devuši nozīmīgu ieguldījumu šī mērķa realizācijā, kas veido vairāk kā pusi no ārvalstīm saņemtās palīdzības šajā jomā;

„2” – trimdas latviešu ieguldījums ir zināms, taču tas veido mazāk kā pusi no ārvalstu palīdzības;

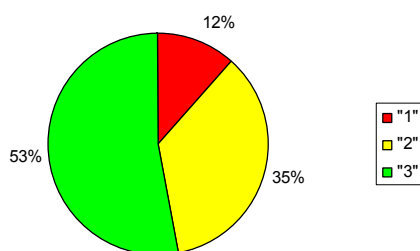
„1” - eksperts zina tikai dažus atsevišķus gadījumus, kad trimdas latvieši šī mērķa realizāciju ir veicinājuši, taču to īpatsvars ir neliels;

„0” – ekspertam nav zināmi gadījumi par trimdas latviešu aktivitātēm šī mērķa realizācijā;

„-1” – trimdas latviešu aktivitātes ir zināmas, bet tās nav veicinājušas vēlamā rezultāta sasniegšanu.

Ekspertiem bija dota iespēja atzīmēt kādu īpaši svarīgu trimdas latviešu ieguldījumu, pie atbilstošajiem mērķiem uzrakstot konkrēto cilvēku vārdus. Šādu iespēju izmantoja viens eksperts, atzīmējot Džordžtaunas universitātes profesora Jura Vīksniņa ieguldījumu nacionālās valūtas ieviešanā un stingras monetārās politikas uzturēšanā.

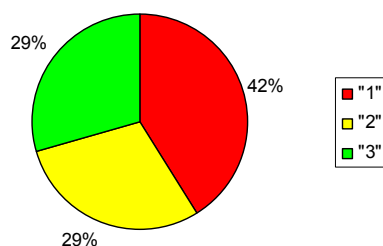
Vislielākais trimdas latviešu ieguldījums bija novērtēts par vissvarīgāko atzītajā stratēģiskajā mērķī panākt Latvijas neatkarības atjaunošanas starptautisko atzīšanu. Šī ieguldījuma vidējais aritmētiskais bija 2,41. Vairāk kā puse ekspertu to novērtēja kā nozīmīgu ieguldījumu šī mērķa realizācijā, 35 % kā zināmu, taču tas veido mazāk kā pusi no ārvalstu palīdzības (skat. 3.5. att.).

3.5.att. Ekspertu piešķirto novērtējumu sadalījums trimdas latviešu intelektuālajam ieguldījumam mērķa panākt Latvijas neatkarības atjaunošanas starptautisko atzīšanu sasniegšanā
Avots: ekspertu aptaujas rezultāti. Autores interpretācija

Šajā jautājumā autore pilnīgi piekrīt ekspertu vairākumam. Jo trimdas latvieši ar savu ievērojamo politisko pieredzi, ko viņi izkopa visus okupācijas gadus, zināja metodes un paņēmienus, diplomātisko protokolu, attiecībās ar ārvalstu parlamentu pārstāvjiem un diplomātiem. Vietējiem politiķiem šādas pieredzes nebija vai arī tā bija ļoti neliela.

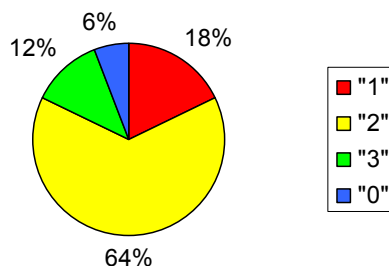
Otrs nozīmīgākais intelektuālais ieguldījums ekspertu vērtējumā ir trimdas latviešu ieguldījums, realizējot Latvijas iestāšanos NATO, kas ieguva vidējo vērtējumu 1,88. Šajā jautājumā gan atbilžu varianti sadalījās vienmērīgāk (skat. 3.6. att.), līdz ar to variācijas koeficients ir salīdzinoši liels 0,46. Arī šajā jautājumā lielu intelektuālo pienesumu deva mūsu prezidente Vaira Vīķe-Freiberga un ārpolitikas eksperti. Ar lielu trimdas latviešu gan materiālu, gan morālu atbalstu 2000. gadā tika nodibināta nevalstiska sabiedriska organizācija LATO (Latvijas Transatlantiskā organizācija), lai veicinātu Latvijas virzību uz NATO un lai izglītotu sabiedrību par principiem un vērtībām, kuras vieno Ziemeļatlantijas līguma organizācijas valstis.

3.6.att. Ekspertu piešķirto novērtējumu sadalījums trimdas latviešu intelektuālajam ieguldījumam mērķa iestāties NATO sasniegšanā

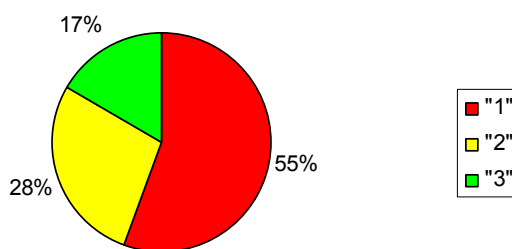
Avots: ekspertu aptaujas rezultāti. Autores interpretācija

Trešais nozīmīgākais trimdas latviešu intelektuālais ieguldījums ar vidējo novērtējumu 1,82 ir bijis attīstīt nevalstiskās organizācijas, kuram 64 % ekspertu piešķir novērtējumu „2”-trimdas latviešu ieguldījums ir zināms, taču tas veido mazāk kā pusi no ārvalstu palīdzības (skat. 3.7.att.). Šis ieguldījums ir bijis sabiedrībā labi pamanāms, jo nevalstiskās organizācijas cenšas uzturēt sabiedriskās attiecības, informēt sabiedrību par savu darbību, iespējams tāpēc tas labāk zināms arī ekspertiem.

3.7.att. Ekspertu piešķirto novērtējumu sadalījums trimdas latviešu intelektuālajam ieguldījumam mērķa attīstīt nevalstiskās organizācijas sasniegšanā
Avots: ekspertu aptaujas rezultāti. Autores interpretācija

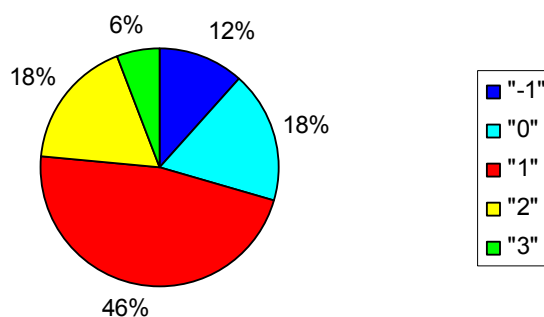
Pēc nozīmīguma ceturtais intelektuālais ieguldījums pēc ekspertu domām ir bijis uzņēmējdarbības un inovāciju veicināšanā (šis bija arī ceturtais svarīgākais mērķis). Vidējais novērtējums ir 1,61, bet vairāk kā puse ekspertu zina tikai dažus atsevišķus gadījumus, kad trimdas latvieši šī mērķa realizāciju ir veicinājuši, taču to īpatsvars ir neliels (skat. 3.8. att.).

3.8.att. Ekspertu piešķirto novērtējumu sadalījums trimdas latviešu intelektuālajam ieguldījumam mērķa veicināt uzņēmējdarbību un inovācijas sasniegšanā
Avots: ekspertu aptaujas rezultāti. Autores interpretācija

Kā nākamie nozīmīgākie ieguldījumi ir novērtēti intelektuālie ieguldījumi kultūras un mākslas attīstības veicināšanā un iestāšanās ES, un tikai 7. vietā ierindojas palīdzība likumdošanas piemērošanai jaunajai ekonomiskajai un politiskajai situācijai. Autore, pētot informācijas avotus un intervējot trimdas latviešus, atklāja vairāku trimdas latviešu lielu ieguldījumu LR jauno likumu izstrādē, taču šis ieguldījums, acīm redzot, nav ticis plaši apspriests masu informācijas līdzekļos, atšķirībā, piemēram, no nevalstisko organizāciju darbības, tāpēc palicis mazāk pamanīts. Vismazāko novērtējumu trimdas latviešu ieguldījumi

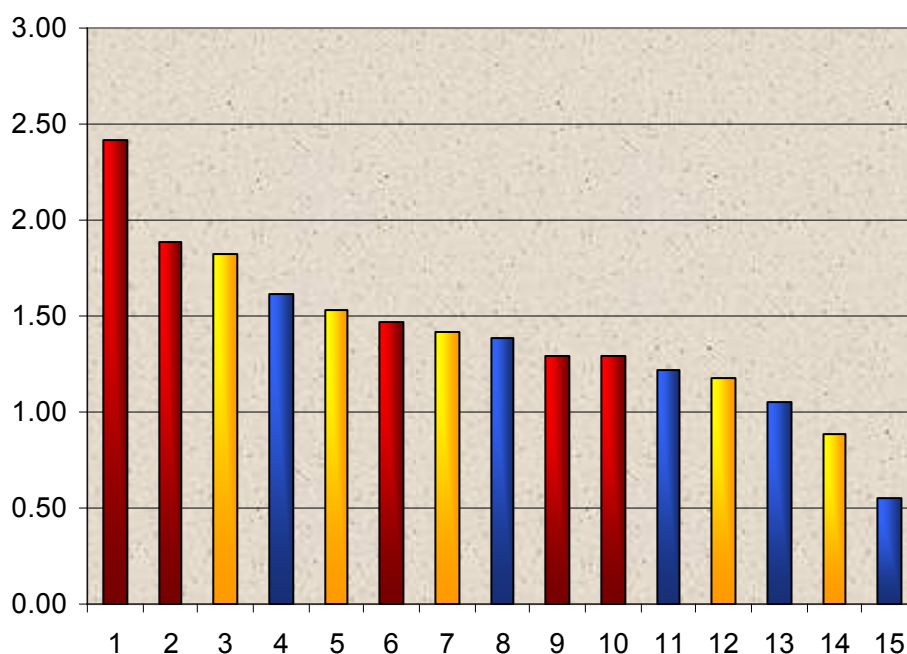
saņēma korupcijas novēršanas mērķa realizācijā. Šis bija jautājums, kura atbilžu variantiem bija vislielākais variācijas koeficients. Kā redzams 3.9. attēlā, 12 % ekspertu uzskata, ka trimdas latviešu aktivitātes nav veicinājušas vēlamā rezultāta sasniegšanu, bet 6 % uzskata gluži otrādi – ka trimdas latviešu ieguldījums ir bijis ļoti liels.

3.9.att. Ekspertu piešķirto novērtējumu sadalījums trimdas latviešu intelektuālajam ieguldījumam mērķa novērst korupciju sasniegšanā

Avots: ekspertu aptaujas rezultāti. Autores interpretācija

Apkopojot ekspertu novērtējumus par trimdas latviešu ieguldījumu visu stratēģiski svarīgāko mērķu īstenošanai var izveidot rangu, kas grafiski parādīts 3.10. attēlā.

1	Latvijas neatkarības atjaunošanas starptautiskās atzīšanas panākšana
2	Iestāšanās NATO
3	Nevalstisko organizāciju attīstība

4	Uzņēmējdarbības un inovāciju veicināšana
5	Kultūras un mākslas attīstības veicināšana
6	Iestāšanās ES
7	Likumdošanas piemērošana jaunajai politiskajai un ekonomiskajai situācijai
8	Cilvēkresursu attīstīšana – izglītības reforma, mūžizglītības veicināšana
9	Ārvalstu investīciju piesaistīšana, eksporta veicināšana
10	Latvijas diasporas programmas izstrādāšana un īstenošana
11	Nacionālās valūtas ieviešana, stingras monetārās politikas uzturēšana
12	Valsts pārvaldes reformas īstenošana
13	Cilvēkresursu attīstīšana – veselības aprūpes uzlabošana
14	Korupcijas novēršana
15	Nodarbinātības palielināšana

3.10. att. Trimdas latviešu nozīmīgāko ieguldījumu rangs, atbilstoši ekspertu piešķirto vērtējumu vidējām vērtībām

Avots: ekspertu aptaujas rezultāti. Autores interpretācija

Otrajā jautājumā eksperti tika lūgti atzīmēt, cik liels ir trimdas latviešu ieguldījums Latvijas intelektuālā kapitāla vairošanā (zināšanas, spējas, prasmes, pieredze, sakari u.tml.) norādītās jomās. Eksperti vērtējumam izmantoja sekojošus kritērijus:

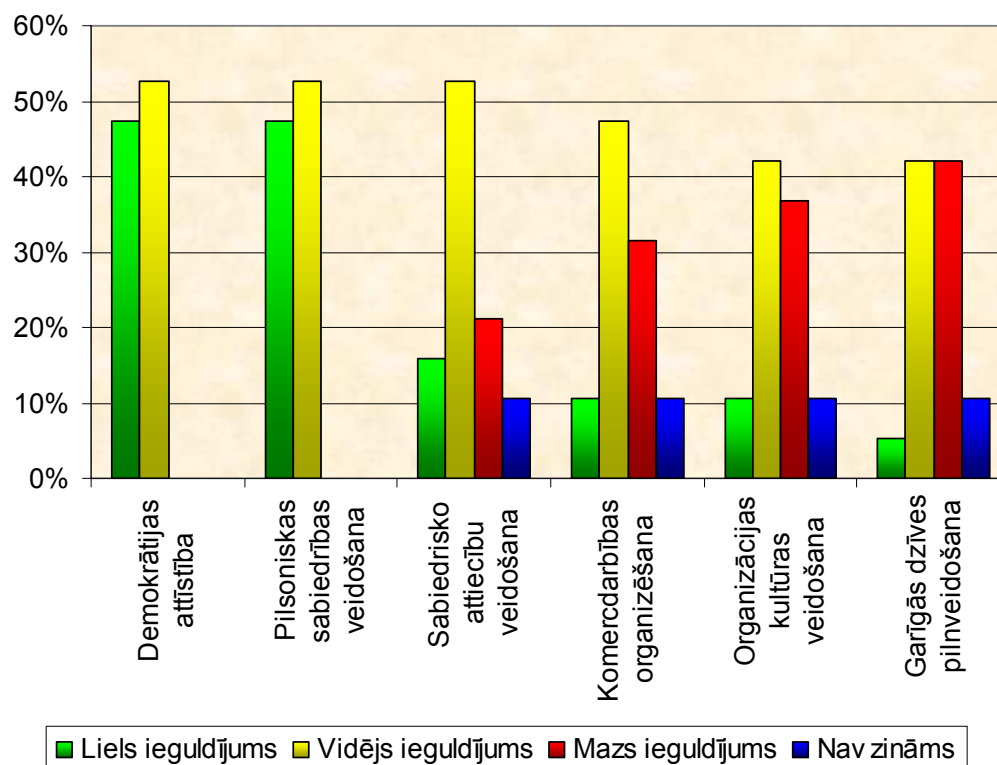
„*Liels ieguldījums*” – trimdas latviešu dalīšanās pieredzē, lekcijas, publikācijas, praktiskā darbība un sakaru ar ārvalstīm veicināšana ir būtiski uzlabojusi vietējā Latvijas cilvēkkapitāla kvalitāti. Tas ir aptvēris lielas iedzīvotāju grupas.

„*Vidējs ieguldījums*”- trimdas latviešu ieguldījums ir bijis pieejams diezgan ierobežotam cilvēku lokam.

„*Mazs ieguldījums*” – trimdas latviešu ieguldījums ir izpaudies tikai atsevišķos gadījumos, bez īpašas ietekmes uz Latvijas cilvēkkapitāla attīstību.

„*Nav zināms*” – ja eksperts nav ne saskāries, ne dzirdējis par trimdas latviešu darbību šajā jomā.

Ekspertiem bija dota iespēja pierakstīt vēl citas darbības jomas. Viens no ekspertiem piebilda, ka liela palīdzība no trimdas latviešiem ir saņemta sagādājot grāmatas un arhīva materiālus pētniecības darbam. Attēlā 3.11. parādītas rangā pirmās sešas darbības jomas, kurās trimdas latviešu ieguldījums novērtēts visaugstāk.

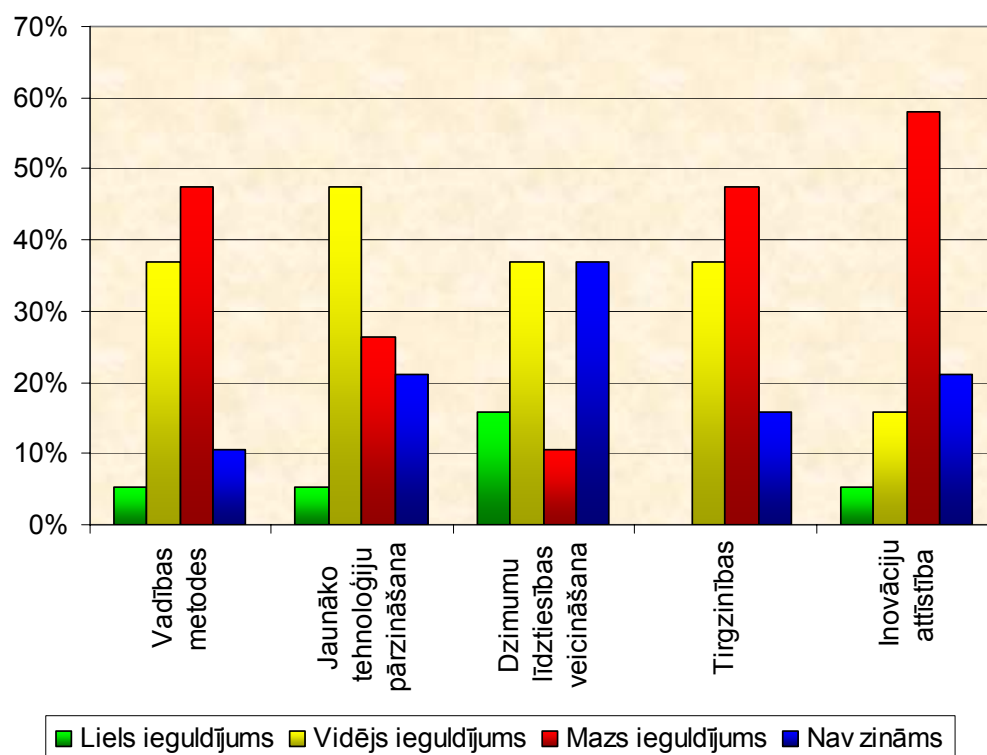

3.11.att. Ekspertu novērtējumu sadalījums trimdas latviešu intelektuālajam ieguldījumam sešās nozīmīgākajās dažādās darbības jomās

Avots: ekspertu aptaujas rezultāti. Autore interpretācija

Vislielāko novērtējumu ir saņēmusi trimdas latviešu darbība demokrātijas attīstībā un pilsoniskas sabiedrības veidošanā: 53 % ekspertu to novērtējuši kā lielu ieguldījumu, kas būtiski uzlabojis vietējā cilvēkkapitāla kvalitāti un 47 % kā vidēju ieguldījumu, kas bijis pieejams diezgan ierobežotam cilvēku lokam (skat. 3.11.att.) Šīs atbildes apstiprina arī pirmajā jautājumā sniegtās atbildes, ka viens no nozīmīgākajiem devumiem ir nevalstisko organizāciju attīstība. Nākamais nozīmīgais trimdas latviešu pienesums ir dalīšanās zināšanās un pieredzē sabiedrisko attiecību veidošanā, kas Latvijā tolaik bija neapgūts jautājums. Lielākā daļa ekspertu (53 %) to atzīmēja kā vidēju ieguldījumu, taču bija arī atbildes, ka tam nav bijusi īpaša ietekme uz Latvijas cilvēkkapitāla attīstību, vai arī, ka par to ekspertam nekas nav zināms. Trimdas latviešu pieredze komerddarbības organizēšanā lielākoties (47 %) ir novērtēta kā ieguldījums, kas ir bijis pieejams diezgan ierobežotam cilvēku lokam (skat. 3.11.att.). Tie droši vien ir cilvēki, ar kuriem kopā ir veidoti uzņēmumi un nodota komerddarbības organizēšanas pieredze. Diezgan līdzīgs atbilžu sadalījums ir arī zināšanu par organizāciju kultūru izplatīšanu Latvijā. Kā sestā nozīmīgākā darbības joma, kurā trimdas latvieši ir devuši ieguldījumu Latvijas cilvēkkapitāla veidošanā ir atzīmēta garīgās dzīves pilnveidošana.

Pārsteidzoši, ka vadības metodes ir palikušas saraksta otrajā pusē, ņemot vērā ievērojamo trimdas latviešu vieslektoru skaitu Latvijas augstskolās tieši organizāciju vadības un ekonomikas jautājumos, kā arī vairāku trimdas latviešu darbību lielu uzņēmumu vadībā un padomēs. Tomēr tas lielākoties ir saņēmis novērtējumu kā atsevišķi gadījumi, bez īpašas ietekmes uz Latvijas cilvēkkapitāla attīstību (skat. 3.12.att.). Arī jaunāko tehnoloģiju pārzināšana, tirgzinības un inovāciju attīstība visvairāk saņēmušas novērtējumu, ka šiem ieguldījumiem nav īpašas ietekmes uz Latvijas cilvēkkapitāla attīstību. Autore, tomēr, atrada ziņas par dalīšanos pieredzē un zināšanu nodošanu jaunāko tehnoloģiju jomā, it īpaši medicīnā, kur trimdas latvieši ir centušies šīs prasmes nodot Latvijas speciālistiem pēc iespējas vairāk. Iespējams, ka iesaistot vairāk ekspertus no uzņēmumiem, ne no ministrijām, trimdas latviešu ieguldījumi jaunāko tehnoloģiju pārzināšanā un vadības metožu ieviešanā būtu saņēmuši augstāku novērtējumu.

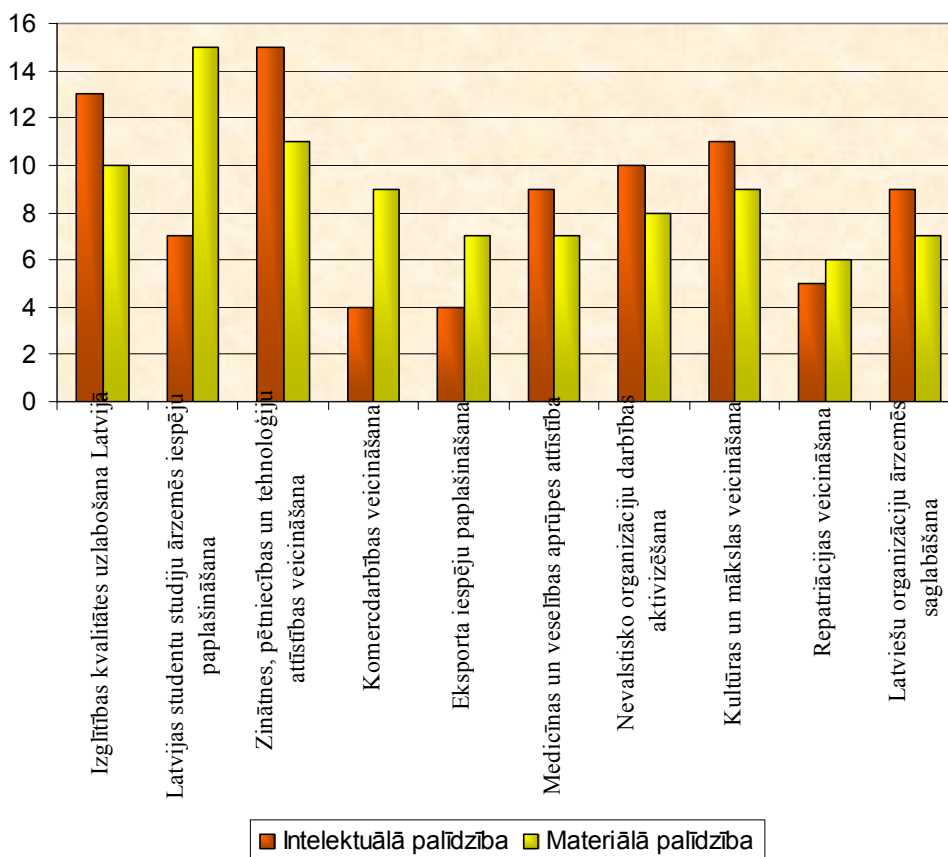

3.12.att. Ekspertu novērtējumu sadalījums trimdas latviešu intelektuālajam mazāk nozīmīgās dažādās darbības jomās

Trešajā jautājumā ekspertiem bija piedāvāts trimdas latviešu saraksts ar 35 trimdas latviešu vārdiem un lūgts viņiem atzīmēt piecus cilvēkus, kuru intelektuālo ieguldījumu eksperti novērtē kā īpaši svarīgu Latvijai. Arī šeit viņiem bija iespēja sarakstu papildināt, ko daži arī izdarīja. Vislielāko atzīni, protams, ieguva mūsu prezidente Vaira Vīķe-Freiberga, nākamais bija slavenais latviešu ķirurgs Kristaps Keggi, trešais – Latvijas Institūta direktors

Ojārs Kalniņš, ceturtais - žurnālists Kārlis Streips un piekto vietu ar vienādu ballu skaitu – Džordžtaunas universitātes profesors, lata „krusttēvs” Juris Vīksniņš un viens no Latvijas Neatkarības deklarācijas izstrādātājiem Egīls Levits.

Anketas noslēgumā ekspertiem bija jāierosina pieci svarīgākie pasākumi, kuros vajadzētu veicināt trimdas latviešu aktīvāku līdzdalību nākotnē, atzīmējot piecus pasākumus materiālai un piecus intelektuālai palīdzībai. Visvairāk atzīmēts kā pasākums, kurā būtu jāveicina trimdas latviešu intelektuālā palīdzība bija zinātnes, pētniecības un tehnoloģiju attīstības veicināšana (skat. 3.13.att.).

3.13.att. Ekspertu vērtējums trimdas latviešu intelektuālajai un materiālajai palīdzībai nākotnē

Avots: ekspertu aptaujas rezultāti. Autores interpretācija

Nākamais svarīgākais pasākums nākotnē, kurā būtu jāpiesaista trimdas latviešu intelektuālais ieguldījums pēc ekspertu vērtējuma ir izglītības kvalitātes uzlabošana Latvijā. Mums jāturpina sadarbības ar ievērojamiem trimdas latviešu akadēmiskajiem spēkiem, lai nodrošinātu jaunu zināšanu ieplūdi Latvijas izglītības sistēmā. Trešais nozīmīgākais pasākums trimdas latviešu intelektuālā ieguldījuma piesaistīšanai ir kultūras un mākslas attīstība.

Savukārt trimdas latviešu materiālā palīdzība visvairāk tiek sagaidīta Latvijas studentu

studiju ārzemēs iespēju paplašināšanā, zinātnes, pētniecības un tehnoloģiju attīstībā, kā arī izglītības kvalitātes uzlabošanā Latvijā. Arī eksperti ir lielāko uzsvāru likuši uz zināšanu ekonomikas apstākļos būtiskajiem izglītības un inovāciju pasākumiem.

3.2. Intelektuālā kapitāla ieguldījumu analīze nozīmīgāko mērķu sasniegšanā

Kā pirmie trīs svarīgākie stratēģiskie mērķi ekspertu aptaujā tika atzīmēti ārpolitiskie mērķi - Latvijas neatkarības atjaunošanas starptautiskās atzīšanas panākšana, iestāšanās ES un iestāšanās NATO. Atbilstoši šiem svarīgajiem ārpolitiskajiem mērķiem, tika apzināti trimdas latviešu ieguldījumi šo mērķu realizācijā. Izpētot informācijas avotus un intervējot trimdas latviešus, atklājās, ka patiešām, trimdas latvieši ir ievērojami sekmējuši šo mērķu sasniegšanu. Tā kā pēc neatkarības atjaunošanas Latvijai bija ļoti maz savu ārpolitikas speciālistu, kas varēja strādāt jaunajos ekonomiskajos un politiskajos apstākļos, ļoti lielu ieguldījumu Latvijas ārpolitikas veidošanā deva tādi ārpolitikas un sabiedrisko attiecību eksperti kā Atis Lejiņš no Zviedrijas – Latvijas Ārpolitikas institūta direktors un Ojārs Kalniņš no ASV, kurš bija pirmais Latvijas vēstnieks ASV, vēlāk - Latvijas Institūta direktors. PBLA palīdzēja Latvijas Tautas Frontei nodibināt starptautiskos sakarus, organizēt vizītes uz Eiropas Parlamentu un pie ārvalstu valdībām. Latvijas Neatkarības deklarācija tapa Latvijas Tautas Frontei sadarbojoties ar Jāni Riteni kā politisko un Egilu Levitu kā juridisko konsultantu. Egils Levits ir bijis valdības padomnieks starptautiskajās tiesībās, konstitucionālajās tiesībās, bijis Tieslietu ministrs. Vairāki trimdas latvieši pirmajos neatkarības gados bija Latvijas vēstnieki. Ārlietu ministrijas darbā iesaistījās gan toreiz vēl nesen ASV augstāko izglītību ieguvušās Vita Tērauda un Māra Sīmane, gan jau tādi pieredzējuši profesori, kā Jānis Priedkalns. Aizsardzības ministrijas reorganizācijā darbojās Egons Goldsmits, Ilmārs Dambergs, Andris Mežmalis un citi atvaļināti virsnieki. Arī eksperti ir bijuši informēti par šiem intelektuālajiem ieguldījumiem, jo devuši augstu novērtējumu gan trimdas ieguldījumam Latvijas neatkarības starptautiskās atzīšanas panākšanā, gan iestājamai NATO.

Nākamie divi vienlīdz svarīgie mērķi pēc ekspertu aptaujas rezultātiem bija likumdošanas piemērošana jaunajai politiskajai un ekonomiskajai situācijai un uzņēmējdarbības un inovāciju veicināšana. Jauno likumu izstrādē svarīgs bijis daudzu trimdas latviešu darbs, kuri bija valdības konsultanti un piedalījās jauno likumu izstrādē. Intervijās īpaši tika atzīmēti tādi valdības padomdevēji kā prof. Juris Vīksniņš, prof. Gundars Ķeniņš Kings, Aristīds Lambergs no ASV, kura vadībā tika izstrādāta ekonomiskās attīstības

programma, prof. Juris Neimanis, Imants Kapsis no Austrālijas, kurš bija gan Ekonomisko reformu komisijas konsultants, gan Valsts īpašuma konversijas departamenta konsultants, gan Augstākās Padomes Ekonomikas komisijas konsultants un ir piedalījies vairāku Latvijas likumu izstrādāšanā, kas saistīti ar uzņēmējdarbību. Tā kā likumus pieņem Saeima, tad jāatzīmē, ka 5. Saeimā 18 deputāti bija trimdas latvieši, 6. un 7. Saeimā, katrā pa sešiem un 8. Saeimā vairs tikai 3 deputāti.

Uzņēmējdarbības un inovāciju veicināšanā būtu jāatzīmē trimdas latviešu darbība uzņēmumu dibināšanā un inovāciju ieviešanā. Kā jau šīs nodaļas sākumā tika secināts, ka trimdas latvieši nav bijuši aktīvi uzņēmumu dibinātāji Latvijā, arī par ievērojamām inovācijām šajos uzņēmumos informāciju neizdevās iegūt, taču kā veiksmīgākos piemērus var minēt Norberta Klaučēna no ASV dibināto uzņēmumu Radiokoms, kas sniedz radiosakaru pakalpojumus Latvijā, kā arī Egila Gulbja Laboratoriju, kas bija pirmā pilna spektra klīnisko analīžu laboratorija Latvijā.

Sestais nozīmīgākais mērķis tika atzīts nacionālās valūtas ieviešana un stingras monetārās politikas veidošana. Te liela nozīme bijusi vairākiem trimdas latviešiem, kas strādāja gan pastāvīgi Latvijas Bankā, gan regulāri brauca konsultēt, lai minam profesoru Juri Vīksniņu, Uldi Mārtiņu Klausu, Robertu Gravu no ASV un Bruni Rubesu no Kanādas.

Kā septītais svarīgākais mērķis ir atzīts cilvēkresursu attīstīšana izglītības jomā, t.i. izglītības reforma un mūžizglītības veicināšana. Tāpēc īpaša uzmanība tika pievērsta trimdas latviešu ieguldījumam augstākās izglītības reformas realizācijā un jaunu studiju kursu izveidē. Izpētot trimdas latviešu devumu pēc neatkarības atgūšanas Latvijas Universitātē atklājās, ka daudzi latviešu zinātnieki un akadēmiskie mācītbspēki no slavenām ārvalstu universitātēm ir aktīvi piedalījušies jaunu studiju programmu un kursu izstrādāšanā un lasījuši lekcijas Latvijas studentiem. Daļa no viņiem ir atgriezušies uz pastāvīgu dzīvi Latvijā, bet daļa turpina strādāt ārvalstu universitātēs, taču regulāri brauc uz Latviju, lai turpinātu iesākto darbu, daži, diemžēl, jau ir aizsaulē.

Nomainoties valsts ekonomiskajai iekārtai, viens no svarīgiem uzdevumiem bija izaudzināt jaunu speciālistu paaudzi, kuriem būtu dziļas zināšanas par tirgus ekonomikas darbību un organizāciju vadību brīvā tirgus un starptautiskas konkurences apstākļos. LU Ekonomikas un vadības fakultātē tika ieviesti daudzi jauni studiju kursi, kuru pamatus veidoja trimdas latvieši, piemēram, Kvalitātes vadību Klāvs Bērziņš no Vācijas, Sabiedrības vadības programmā savā starptautiskajā pieredzē ar studentiem dalījās Jānis Peniķis no ASV un Jānis Priedkalns no Austrālijas, lekciju kursus joprojām lasa Kārlis Sarkans no Kanādas un Viesturs Pauls Karnups no Austrālijas. Nozīmīgs ieguldījums augstākās izglītības attīstībā bija 1994.

gadā izveidotā Eirofakultāte, kurā bija nepieciešami mācībspēki, kas atbilstu atbalstošo universitāšu standartiem, spētu strādāt multikulturālā vidē ar angļu valodu kā darba valodu. Arī te ļoti noderīgs izrādījās Anglijas trimdas latviešu Alfa Vanaga un Dauņa Auera darbs. Daunis Auers palīdzēja uzlabot angļu valodas zināšanas daudziem Ekonomikas un vadības fakultātes mācībspēkiem, kas tālāk deva iespēju viņiem stažēties ārvalstīs. Profesors Alfs Vanags vada ekonomikas politikas pētniecības centru BICEPS (Baltic International Centre for Economic Policy Studies), kas nodarbojas ar augstas kvalitātes pētījumiem ekonomikā un sociālajās zinātnēs.

Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātē arī tika izveidotas jaunas studiju programmas – Psiholoģija gan bakalaura, gan maģistra studiju līmenī, tajā lielu darbu ieguldījuši un lekcijas lasa Jānis Grants un Sandra Sebre no ASV, Solveiga Mieziņa no Kanādas, Lija Kapele no Austrālijas, pedagoģijas programmā Līga Ruperte no ASV, tēlotājas mākslas skolotāju programmā nelaiķis Juris Soikāns no Vācijas, Andris Rūtiņš, Maruta Kajaks-Grots.

Trimdas latvieši ir devuši nozīmīgu gan materiālu, gan intelektuālu ieguldījumu, atjaunojot 1940. gadā nelikumīgi slēgto LU Teoloģijas fakultāti. Teoloģiskās izglītības un reliģiju studiju atjaunošanā aktīvi piedalījās filozofs un vēsturnieks, orientālists un teologs, tagad sistemātiskās teoloģijas profesors Visvaldis Varnesis Klīve (1996. gadā piešķirts Triju zvaigžņu ordenis) un teoloģijas doktors Juris Cālītis no ASV. Trimdas latvieši palīdzēja arī LU Medicīnas fakultātes atjaunošanā gan ziedojot līdzekļus nepieciešamās aparatūras iegādei, gan lasot lekciju kursus. Šajā fakultātē kā ārvalstu mācībspēkus izdevās apzināt profesoru Jāni Priedkalnu no Austrālijas, kuram ir zinātniskie grādi no vairākām pasauleslavenām universitātēm, tādām kā Jēla ASV un Kembridža Lielbritānijā, profesors Jānis Kļaviņš no ASV, Ķīnijas fakultātē šāds piemērs ir profesors Juris Pauls Kreišmanis. Sociālo zinātņu fakultātē aktīvi strādā politoloģijas profesore Rasma Kārklīņa - lasa lekcijas studentiem, publicē rakstus par politiskiem jautājumiem un ir veikusi apjomīgu pētījumu par korupcijas cēloņiem, veidiem un sekām Austrumeiropas reģionā, kas 2006. gadā tika publicēts latviešu valodā grāmatā „Korupcija postkomunisma valstīs”. Tā nodrošina lasītājiem saprotamu un kompetentu ceļvedi ar korupcijas apkarošanu saistītos jautājumos, kas Latvijai joprojām ir ļoti aktuāli. Bioloģijas fakultātē studentus apmāca ievērojamais speciālists šūnu bioloģijā profesors Vitauts Kalniņš no Kanādas. Vēstures un filozofijas fakultātē viduslaiku vēstures kursu lasīja nu jau nelaiķis profesors Indriķis Šterns, kurš ir 1997. gadā publicētās monogrāfijas „Latvijas vēsture 1290-1500” autors. Šī monogrāfija speciālistu vidū ir novērtēta kā monumentāls pētījums Latvijas viduslaiku vēsturē.

Rīgas Tehniskajā universitātē kā spilgtākos piemērus no trimdas devuma nākamo Latvijas speciālistu sagatavošanā, nododot savas vērīgās zināšanas jāmin Juris Soikāns no Vācijas, kurš par izciliem sasniegumiem pedagoģiskajā un zinātniskajā darbībā kibernetiskajā estētikā kļuva RTU goda doktors, datorzinātņu speciālists Jānis Bubenko no Zviedrijas, Reinholds Vītols no Lielbritānijas, kuri aktīvi ir veicinājuši zinātnisko sadarbību starp RTU un ārvalstu augstskolām un devuši lielu ieguldījumu RTU mācībspēku kvalifikācijas celšanā.

Lielu artavu jauno biznesa vadības speciālistu paaudzes izglītošanā ir devusi ar Zviedrijas valdības atbalstu dibinātā Rīgas Ekonomikas augstskola (Stokholm School of Economics Riga branch), kuras pirmais rektors divpadsmit gadus bija Māris Slokenbergs no Zviedrijas, savukārt Rīgas Juridiskās augstskolas prorektore sešus gadus ir bijusi Linda Freimane, arī no Zviedrijas.

Izglītība ir ļoti cieši saistīta arī ar zinātņi un sadarbību ar citu valstu universitātēm, kuras attīstībā trimdas latviešiem ir ārkārtīgi liela nozīme. Kā nozīmīgu artavu Latvijas zinātnes attīstībā un attiecību kapitāla palielināšanā jāatzīmē nu jau divi notikušie Vispasaules Latviešu zinātnieku kongresi. Gan Vispasaules Latviešu zinātnieku kongresa Rīgā 1991. gadā, gan Vispasaules Latviešu Arhitektu un Būvinženieru kongresa Rīgā 1993. gadā ideju autors un līdzorganizētājs bija ievērojamais latviešu būvinženieris Andris Palejs no ASV.

Pirmajā Vispasaules Latviešu zinātnieku kongresā tika nolasīti 780 referāti un visi latviešu valodā, bet referenti bija no visas pasaules: ASV (144), Kanādas (53), Austrālijas un Zviedrijas (pa 13), Vācijas (11), Anglijas un Krievijas (7), Venecuēlas (4), Brazīlijas un Šveices (pa 3) Beļģijas, Francijas, Izraēlas un Vatikāna (pa vienam). Pārējie, divas trešdaļas no referentiem bija no Latvijas¹³⁴. Ļoti nozīmīgs šī kongresa panākums bija iespēja apzināt un apvienot latviešu pasaulē izkaisīto intelektuālo potenciālu. Kongress saveda kopā zinātniskā un profesionālā darbā iesaistītus cilvēkus un radīja viņiem iespēju iepazīties un izvērst sadarbību, pastiprināja esošās saites un radīja jaunas¹³⁵.

Pēc desmit gadiem notika nākamais – Otrais Pasaules Latviešu zinātnieku kongress, kura organizēšanā arī iesaistījās daudzi pazīstami latviešu zinātnieki, no kuriem nu jau liela daļa pastāvīgi dzīvoja Latvijā – Imants Freibergs, Pēteris Bolšaitis, Nikolajs Balabkins, Ojārs Kalniņš, Andris Padegs, Andris Palejs, Juris Ruņģis.

Augsta līmeņa zinātnieku atgriešanās Latvijā nenoliedzami palielina Latvijas intelektuālo kapitālu – palielinās gan cilvēkkapitāls, gan attiecību kapitāls. Pie tam šie zinātnieki, atgriežoties Latvijā atved arī savas lieliskās bibliotēkas, kurās gadiem krājuši

¹³⁴ Krēsliņš A. "Visas pasaules zinātnieki runāja latviski" mēnešraksts "Atklājums Nr.2, 1991.g. septembris, pārpublicēts Zinātnes Vēstnesis 21.05.2001.: 10 (218) www.lza.lv/ZV/zv011000.htm (21.08.2005.)

¹³⁵ Padegs A. "Vispasaules Latviešu Zinātņu Kongress" www.LVZK/lv/lat/plzk/k91_padegs.htm (21.08.2005.)

nozīmīgus darbus savā zinātnes nozarē. Kā spilgtus piemērus var minēt ķīmijas profesoru Pētera Bolšaiti, kurš atdāvināja savu bibliotēku 220-230 grāmatu par materiālzinātni, termodinamiku, cietvielu fiziku un citām nozarēm¹³⁶.

Kā ļoti nozīmīgu iespēju paplašināt savas profesionālās iemaņas un gūt pieredzi, strādājot ciešā sadarbībā ar pasaulslaveno latviešu izcelsmes arhitektu Gunāru Birkertu ir ieguvuši Latvijas arhitekti un būvinženieri, strādājot pie Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta „Gaismas pils”. Pateicoties izcilajam arhitektam, daudzu starptautisku apbalvojumu saņēmējam, Latvijai ir šāda unikāla iespēja realizēt tik lielisku projektu un uzbūvēt starptautiski pazīstamu ēku, kāda ir „Gaisma pils”, kas ļoti augstu novērtēta gan ārvalstīs, gan UNESCO. 2000. gadā šis projekts ir saņēmis ASV Arhitektūras gada balvu¹³⁷. Ņemot vērā arhitekta milzīgo pieredzi, projektējot citas vērienīgas sabiedriskas ēkas, skaidrs, ka Latvijā nav neviena speciālista ar tādu pieredzi. Šis ieguldījums ir gan cilvēkkapitāla palielināšanā, gan netieši arī procesa kapitāla palielināšanā. Realizējot Gaismas tīkla projektu, kurā bibliotēkas ēka ir tikai vien no projekta sastāvdaļām, neapšaubāmi būs būtiski uzlabojies informācijas apmaiņas ātrums, kvalitāte, neierobežotības laikā un telpā, kas ir būtiskas strukturālā kapitāla sastāvdaļas.

Trimdas latvieši bieži savu līdzdalību stratēģiski svarīgajos darbos ir realizējuši, pārstāvot ārvalstu organizācijas, kas piedalījušās dažādos sadarbības projektos. Tā, izstrādājot Latvijas enerģētikas attīstības programmu, tika piesaistīti augsta līmeņa speciālisti no Zviedrijas un Somijas. Zviedrijas darba grupas vadītājs bija Andrejs Ritums, kurš aktīvi piedalījās attīstības programmas izstrādē.

Cilvēkkapitāla attīstība nozīmē ne tikai arvien labāku izglītību, bet arī labāku veselību. Lai cik gudrs, izglītots un prasmīgs būtu cilvēks, viņa potenciālais ieguldījums attīstībā nebūs iespējams, ja viņam būs slikta veselība. Tāpēc kā viens no stratēģiskiem uzdevumiem tika atsevišķi izdalīta veselības aprūpes uzlabošana, kas iekļaujas stratēģiskajā mērķī cilvēkkapitāla attīstīšana. Latviešu izcelsmes ārsti bija vieni no aktīvākajiem, kas vēl pirms neatkarības atjaunošanas uzsāka vērtīgu sadarbību ar Latvijas ārstiem. Šajā ziņā kā radikāls pavērsiens jāatzīmē 1989. gadā noorganizētais Latviešu Vispasaules ārstu pirmais kongress. Pēc tam šie kongresi, gan ar neredz mainītiem nosaukumiem, ir notikuši ik pēc četriem gadiem. Kongresa mērķis ir apvienot ārstus no visas pasaules, kas jūtas piederīgi Latvijai, lai runātu par Latvijas medicīnas un veselības aprūpes situāciju, problēmām un risinājumiem. Latvijas ārstu kongresu tradicionāli apmeklē vairāk kā 100 latviešu izcelsmes ārstu. Kā ievērojamus savas nozares speciālistus visā pasaulē, kas dalījušies savā pieredzē un zināšanās

¹³⁶ Zinātnes Vēstnesis 09.11.1998. Nr. 18 (163) www.lza.lv/ZV/zv981800.htm#s15 (12.09.2004.)

¹³⁷ www.gaisma.lv/lat/lightpalace/architecture/ (18.10.2006.)

ar saviem Latvijas kolēģiem jāmin profesori ķirurgs ortopēds Kristaps Keggi, klīniskās ortopēdijas profesors Bertrams Zariņš un profesors Kristaps Zariņš no ASV, kardiologs profesors Andris Saltups no Austrālijas. Šie profesori ir konsultējuši kolēģus Latvijā, bijuši instruktori specializētosursos, palīdzējuši noorganizēt daudzas stažēšanās un mācību iespējas Latvijas ārstiem ārvalstu klīnikās un universitātēs. Jāatzīmē arī profesora Kristapa Keggi ieguldījums veselīga dzīves veida popularizēšanā, jau 17 gadus organizējot velosacensības „Keggi Velo” Alūksnē, kur viņa tēvs pirms Otrā pasaules kara bija ārsts un galvenais ķirurgs. Arī Kristaps Keggi un Andris Saltups ir gan Triju zvaigžņu ordeņa kavalieri, gan LZA goda doktori. Harvardas profesors Bertrams Zariņš jau kopš 1987. gada lasa lekcija Latvijas studentiem, ir bijis Latvijas ārstu un zobārstu apvienības prezidents.

Pirmais un pagaidām vienīgais praktizējošais ārsts, kurš tagad dzīvo un strādā Latvijā ir Egils Zālītis. Viņš ar ģimeni ir organizējis palīdzību bērnu veselības aprūpei Latvijā 1991. gadā, kuras ietvaros palīdzību saņēma bērnu iestādes Latvijā, Latvijas bērniem bija iespēja ārstēties Bostonā un latviešu ārstiem iegūt pieredzi ASV slimnīcās, tagad lasa lekcijas gan LU, gan Stradiņa universitātē. Arī pirmās neatliekamās palīdzības dzīvnieku slimnīcas, kas strādā visu diennakti izveidošana notikusi, pateicoties veterinārārstei Lienei Dindonei no ASV, kura māca nākamos veterinārārstus Latvijas Lauksaimniecības universitātē. Ar viņas līdzdalību nodibinātais „Dzīvnieku veselības centrs” nodrošina augstas kvalitātes veterinārmedicīnisko palīdzību un prakses vietas veterinārmedicīnas studentiem, kā arī dzīvnieku patversmi.

Kā viens no mazāk svarīgajiem mērķiem ekspertu aptaujā tika atzīts mērķis attīstīt nevalstiskās organizācijas, bet tajā pašā laikā ir novērtēts, ka šī mērķa sasniegšanā bijis liels trimdas latviešu ieguldījums. Trimdas latvieši ir bijuši vairāku šādu organizāciju gan vadītāji, gan dibinātāji, gan aktīvi dalībnieki. Lielu intelektuālu ieguldījumu šādu organizāciju attīstībā devušas Kaija Gertnere gan kā Latvijas nevalstisko organizāciju centra direktore, gan Valsts cilvēktiesību biroja direktora vietiece, Vita Tērauda un Vita Matīsa kā Sorosa fonda vadītājas, Vita Tērauda kā sabiedriskās politikas centra PROVIDUS direktore un pētniece, Māra Sīmane kā LAPAS (Latvijas Platforma attīstības sadarbībai) direktore.

Lai gūtu apkopojosu priekšstatu par šo ieguldījumu nozīmi stratēģisko mērķu realizācijā un novērtētu kādas Latvijas intelektuālā kapitāla komponentes ir vairojuši trimdas latviešu ieguldījumi stratēģisko mērķu realizācijā, autore izmantoja 2. nodaļā aprakstīto, pašas izstrādāto modeli, kas redzams 3.1. tabulā.

3.1.tabula. Trimdas latviešu intelektuālā kapitāla ieguldījuma novērtējums

	Stratēģiskie mērķi un uzdevumi	Pasākumi, kuros iesaistīti trimdas latvieši	Rangs (ekspertu novērtējums)	Rangu starpība	Cīvēk-kapitāls	Strukturālais kapitāls	Attiecību kapitāls
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Latvijas neatkarības atjaunošanas starptautiskās atzīšanas panākšana	Vizīšu organizēšana ārvalstu parlamentos, informācijas nodrošināšana ārvalstīs	1. (2,4)	0			X
2.	Iestāšanās ES	Sabiedriski politiskā darbība	6. (1,5)	4			X
3.	Iestāšanās NATO	Sabiedriski politiskā darbība	2. (1,9)	-1			X
4.- 5.	Uzņēmējdarbības un inovāciju veicināšana	Jaunu inovatīvu uzņēmumu dibināšana	4. (1,6)	-0,5		X	
4.- 5.	Likumdošanas piemērošana jaunajai politiskajai un ekonomiskajai situācijai	Piedalīšanās daudzu jauno likumu izstrādē	7. (1,4)	2,5			X
6.	Nacionālās valūtas ieviešana, stingras monetārās politikas īstenošana	Latvijas Bankas vadības konsultēšana	11. (1,2)	5	X		
		Pastāvīgs darbs Latvijā Bankā			X		
		Piedalīšanās pārrunās ar starptautiskām finanšu institūcijām					X
		Zinātniskās publikācijas par Latvijas un Baltijas valstu monetāro sistēmu				X	

3.1. tabulas turpinājums

1	2	3	4	5	6	7	8
7.	Cilvēkresursu attīstīšana - izglītības reforma, mūžizglītības veicināšana	Augstākās izglītības reforma	8. (1,4)	1	X		
		Jaunu studiju programmu un kursu izveidošana, vieslekcijas, publikācijas			X	X	
		Starptautiskās zinātniskās sadarbības veicināšana, konferenču un kongresu organizēšana			X		X
		Studentu un mācībspēku stažēšanās ārvalstīs			X		X
		Grāmatu dāvinājumi Latvijas bibliotēkām				X	
	Kopā			11	6	4	7

Tabulas 3.1. pirmajā un otrajā ailē pieaugošā ranga vietas secībā ir parādīti svarīgākie stratēģiskie mērķi, atbilstoši ekspertu aptaujas rezultātiem. Trešajā ailē ir norādīti svarīgākie darbi, kuros piedalījās trimdas latvieši, šo mērķu realizācijā. Ceturtajā ailē ir parādīta vieta rangā ekspertu vērtējumam par to, cik nozīmīgs ir bijis trimdas latviešu ieguldījums šī mērķa realizācijā un iekavās novērtējuma vidējais aritmētiskais lielums (novērtējuma skalu skat. 103 lpp.). Piektajā ailē ir parādīta stratēģiskā mērķa un trimdas latviešu ieguldījuma ranga starpība. Salīdzinot mērķa nozīmības rangū un trimdas latviešu ieguldījuma novērtējuma rangū var pārliecināties, vai trimdas latvieši ar savu intelektuālo ieguldījumu ir sekmējuši stratēģiski svarīgo mērķu realizāciju.

Patiešām, vissvarīgākā mērķa realizācijā trimdas latviešu ieguldījums ir novērtēts visaugstāk. Otrā svarīgākā mērķa: iestāšanās ES realizācijā trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu eksperti ir novērtējuši salīdzinoši zemāk (6. vietā), bet trešā svarīgākā mērķa sasniegšanā: iestāšanās NATO atkal augstā otrā vieta. Ceturtais un piektais mērķis ir novērtēti kā vienlīdz svarīgi: uzņēmējdarbības un inovāciju veicināšana un likumdošanas piemērošana jaunajai ekonomiskajai un politiskajai situācijai. Tiem pretī ir ieguldījumu novērtējumu ranga ceturta un septīta vieta. Sestais svarīgākais mērķis ir bijis nacionālās valūtas ieviešana, stingras monetārās politikas īstenošana, kam pretī ir 11. nozīmīgākais trimdas latviešu ieguldījums. Septītajā vietā pēc svarīguma tika novērtēta izglītības reforma un mūžizglītības veicināšana un tai atbilst astotais nozīmīgākais trimdas latviešu ieguldījums. Šo septiņu mērķu

ranga vietas un trimdas latviešu ieguldījuma novērtējuma ranga vietas starpību summa ir 11, tātad kopumā trimdas latvieši lielākus intelektuālos ieguldījumus ir izdarījuši mazāk svarīgos mērķos. Taču ļoti nozīmīgs ir trimdas latviešu ieguldījums pašā tabulas augšgalā, kur svarīgākajam mērķim atbilst svarīgākais ieguldījums.

3.1. tabulas sestajā, septītajā un astotajā ailē ir atzīmēts kuras Latvijas intelektuālā kapitāla sastāvdaļas pieminētie trimdas latviešu ieguldījumi ir palielinājuši, atbilstoši nacionālā intelektuālā kapitāla novērtējuma koncepcijai, kas izmantota ES valstu intelektuālā kapitāla novērtēšanai un ir aprakstīta šī darba 1. nodaļā, novērtējot kurus nacionālā intelektuālā kapitāla vērtēšanā izmantotos rādītājus (skat. 9. pielikumu) šie pasākumi ir ietekmējuši. Kā redzams tabulas pēdējā rindā, trimdas latviešu intelektuālais ieguldījums pārsvarā ir sekmējis attiecību kapitāla un cilvēkkapitāla veidošanu, mazāk strukturālā kapitāla veidošanu. Kad arī Latvijā tiks novērtēts intelektuālais kapitāls Lisabonas stratēģijas realizācijas gatavībai, būs iespējams salīdzināt vai tās intelektuālā kapitāla komponentes, kuru attīstību trimdas latvieši ir veicinājuši vairāk ir guvušas arī labāku novērtējumu ES pētījuma ietvaros.

Šāda intelektuālā kapitāla ieguldījumu analīze no stratēģisko mērķu realizācijas perspektīvas parāda kopējo intelektuālo ieguldījumu ainu nozīmīgāko mērķu realizācijā. Pārējo informāciju par ieguldījumiem mazāk svarīgu mērķu realizācijā var uzskatīt kā iztrūkstošus mozaīkas gabaliņus, kas tomēr netraucē saskatīt kopskatu.

3.3. Situāciju analīzes par atsevišķiem intelektuālā kapitāla ieguldījumiem

Lai ilustrētu cik dažādi ir bijuši veidi kā trimdas latvieši ir vairojuši Latvijas intelektuālo kapitālu, tika pētīts dažu atsevišķu trimdas latviešu intelektuālais ieguldījums Latvijas tautsaimniecības attīstībā, izmantojot darba 1.5. apakšnodaļā aprakstīto situācijas analīzes metodi. Piemēri tika izvēlēti tā, lai tiktu atspoguļotas dažādas svarīgas dzīves jomas un stratēģiskie mērķi, kuru realizācija bija nozīmīga Latvijai pēc neatkarības atjaunošanas.

Izglītības sistēmas reformas realizācijā atspoguļoti latviešu izcelsmes tautsaimniecības un organizāciju vadības zinātnieka, Pacifika Luterāņu universitātes profesora Gundara Ķeniņa Kinga darbības virzieni Latvijā. Naudas reformas un monetārās politikas jomā akcentēts Latvijas Bankas prezidenta padomnieka Dzordžtaunas universitātes profesora Jura Vīksniņa nozīmīgākais devums Latvijas lata stabilitātes nodrošināšanā. Kā veiksmes stāstu jāatzīmē arī Beļģijas latvieša Egila Gulbja intelektuālais ieguldījums inovācijās komercdarbībā, izveidojot, attīstot un joprojām sekmīgi darbojoties Latvijā lielākajā un modernākajā plaša spektra

klīnisko analīžu laboratorijā. Likumdošanas izmaiņas bija nepieciešamas gandrīz visās dzīves jomās un kā viens no piemēriem, kurā trimdas latvietis ir devis savu artavu jaunas sistēmas izstrādē, analizēts Latvijas Republikas Labklājības ministra laika posmā no 1993. līdz 1994. gadam, Jāņa Riteņa no Austrālijas ieguldījums Latvijas pensiju reformas koncepcijas izstrādē.

Izvēloties pētāmās situācijas, tika ņemta vērā gan šo intelektuālā ieguldījuma jomu nozīmība ekonomikas pārstrukturizācijā, gan iespējas iegūt pietiekami plašu un ticamu informāciju, gan arī aprakstīto cilvēku atsaucība piedalīties pētījumā.

Pamatjautājumi, uz kuriem tika meklētas atbildes, analizējot situāciju bija sekojoši:

- Kāds ir viņu ieguldījums Latvijai svarīgu stratēģisko mērķu realizācijā?
- Kāpēc viņi ir iesaistījušies šajā darbā?
- Vai ir guvuši gandarījumu par paveikto un kā novērtē savu ieguldījumu?
- Kā šo ieguldījumu novērtē saņēmēji?

Kā galvenie datu avoti tika izmantoti novērojumi, intervijas ar J.Riteni un E.Gulbi, sarakste ar profesoriem G.Ķeniņu Kingu un J.Vīksniņu, intervijas ar Latvijas speciālistiem, kuri bija iesaistīti aprakstītajos procesos, gan dokumentu pētīšana, zinātniskās publikācijas, publikācijas un intervijas laikrakstos, žurnālos, kā arī internetā publicētā informācija.

3.3.1. Prof. G. Ķeniņa Kinga ieguldījums izglītības pilnveidošanā

1990. gadā profesors Pacifika Luterāņu universitātes profesors Gundars Ķeniņš Kings izloloja ideju par Ziemeļamerikas stila biznesa vadīšanas maģistra programmas izveidošanu Latvijā, kas varētu samērā ātri sagatavot saimnieciskus darbiniekus uz tirgu orientētai saimniecībai. Pateicoties viņa aktīvai līdzdalībai, Rīgas Tehniskā universitāte kopā ar Bufalo universitāti (ASV) nodibināja Rīgas Biznesa skolu, kurā bija pirmā uzņēmumu un organizāciju vadīšanas maģistra profesionālā (MBA) programma Latvijā. Tagad šīs MBA programmas maģistra diplomus ir saņēmuši jau vairāk kā 500 Latvijas studentu.

Biznesa skolas veidošanai bija gara priekšvēsture. Vēl pirms Padomju Savienības sabrukuma prof. Ķeniņš Kings centās uzlabot Latvijas akadēmiskos sakarus ar ASV, rūpējās par atbalstu Baltijas valstu akadēmiskā darba vadītājiem, kas vēlējās piedalīties Baltijas studiju apvienības (AABS) konferencēs un semināros ASV un Zviedrijā. Ar šo pieredzi profesoram izdevās ieinteresēt ASV Ārlietu Ministriju piešķirt Pacifika Luterāņu universitātei (PLU) līdzekļus Samantas Smitas vārdā nosauktai Igaunijas, Latvijas un Lietuvas studentu apmaiņai trīs gadiem. Šajā apmaiņā piedalījās PLU, Tallinas TU, Rīgas TU un Kauņas TU. Tā kā programma bija izdevusies, vēlāk tika iegūti ASV Ārlietu ministrijas līdzekļi divām

Baltijas mācībspēku vasaras skolām Losandželosā. To galvenais mērķis bija viņus iepazīstināt ar akadēmisko institūciju dažādību Amerikā.¹³⁸

Profesors Ķeniņš Kings kā ASV Ārlietu ministrijas palīdzības (US AID) institūcijas padomdevējs bija piedalījies ļoti pilnīgos saimnieciskās izglītības vērtējumos Tunisijā, kur amerikāņu sponsorētās biznesa skolas izrādījās ekonomikas progresam ļoti nozīmīgas. Kad Latvija atguva savu neatkarību, šādas skolas vajadzība Latvijā profesoram bija acīm redzama. Taču tajā laikā ASV valdība vairs nefinansēja šādas skolas tieši, bet centās tādām palīdzēt citādi. Te radās viņa pārliecība, ka Latvijai noderīga būtu amerikāņu tipa biznesa skola maģistrantūras līmenī. Šo ideju pieņēma RTU rektors Egons Lavendelis, prorektors Ivars Knēts un profesors (agrākais LLA prorektors) Olafs Brinkmanis. Profesors Ķeniņš Kings, dibinot Rīgas Biznesa skolu, bija padomdevējs prof. Brinkmanim, kurš bija skolas pirmais direktors. No ASV puses šo skolu veidoja Buffalo Valsts universitātes vadība kopā ar Kanādas augstskolām.

Profesors G. Ķeniņš Kings piedalījās arī PLU organizētajos mācībspēku semināros 1992. un 1993. gada vasarās Rīgā. Profesora kolēģi no PLU, savukārt, sniedza padomus Latvijas uzņēmējiem un kopā ar viņu rūpējās par grāmatām un videolentām Rīgas Biznesa skolas bibliotēkai. Vienu gadu Ķeniņš Kings bija pilna laika viesprofesors Fulbraita programmas ietvaros, bet pēc tam vieslektors laikā, kad vēl dzīvoja Latvijā kā IREX zinātnieku apmaiņas direktors un kā AABS pārstāvis Baltijas valstīs.¹³⁹

Gundars Ķeniņš Kings ir atbalstījis arī Rīgas Ekonomikas augstskolas veidošanu, lasījis tajā lekcijas un veicinājis izglītību profesionālam darbam valsts pārvaldē, piedalījies Latvijas zinātnieku konferencēs, publicējies daudzos zinātniskos izdevumos. Profesors Ķeniņš Kings ir devis lielu ieguldījumu, papildinot Latvijas ekonomikas un biznesa vadības literatūru ar piecām grāmatām latviešu valodā: „Uzņēmību! Latviešu uzņēmējs pārmaiņu laikos”, „Modernā apgāde”, „Roku rokā: Ātrāk, augstāk un stiprāk”, „Amerikas pieredze uzņēmumu vadībai: Izlase”, „Saimnieciski apsvērumi Latvijas tālākai izaugsmei”, lai kā viņš pats raksta: „...aizpildītu dziļus robus Latvijas saimnieciskajā literatūrā”¹⁴⁰ un daudzas jo daudzas publikācijas (kā svarīgākās ir atzīmētas divdesmit) gan latviešu, gan ārvalstu zinātnisko rakstu krājumos. Šobrīd ir sagatavota izdošanai jau sestā grāmata Latvijā. Profesora G.Ķeniņa Kinga ieguldījums Latvijas attīstībā ir novērtēts, apbalvojot viņu ar Triju Zvaigžņu Ordeni.

¹³⁸ Prof. G.Ķeniņa Kinga 28.11.2006. vēstule

¹³⁹ tur pat

¹⁴⁰ Ķeniņš Kings G. “Atskats uz manu darbu un publikācijām 65 gados” – www.zagarins.net/kjl/ (15.09.2006.)

3.3.2. Prof. J. Vīksniņa ieguldījums stabila lata un stingras monetārās politikas izveidē

Džordžtaunas universitātes profesors Juris Vīksniņš Latvijā ieradās kā ASV valdības konsultants 1992. gadā un bija eksperts naudas un finanšu lietās Latvijas Bankas prezidentam Eināram Repšem.

Naudas reformas vadīšanai Latvijas Republikas Augstākā padome 1991. gada 26. novembrī ar īpašu likumu izveidoja Naudas reformas komiteju, kurā ietilpa Ministru padomes priekšsēdētājs, Latvijas Bankas prezidents un Augstākās padomes Ekonomikas komisijas priekšsēdētājs. Svarīgi bija operatīvi veikt reformu, nodrošināt brīvu naudas kustību pāri robežām, kā arī privātām kompānijām uzticēt brīvu un konkurējošu naudas apmaiņu. Naudas reforma sabiedrībā tika uztverta visai negatīvi, jo plašsaziņas līdzekļos izplatītā informācija radīja šādai attieksmei auglīgu augsni. Arī ekonomistu viedokļi par naudas reformas īstenošanu atšķīrās diezgan krasi no Latvijas Bankas un valdības nostājas, Latvijas bankas vadībai bija jāsakaras arī ar ļoti spēcīgu politisko pretestību. Tāpēc jo sevišķi nozīmīgs bija profesionāla, pieredzējuša eksperta padoms, lai naudas reformas īstenošanai nezustu ticība uzsāktajam procesam. Kā lata 10 gadu atjaunotnes jubilejā atzīmēja Naudas reformas komitejas bijušie locekļi, tad lata ieviešana un naudas stabilitātes nodrošināšana ir uzskatāma par veiksmīgāko valdības ekonomisko reformu Latvijā. Tāpēc, ka tā bija pareiza ideja, kas tika īstenota pareizā laikā un veidā.

Šajā sarežģītajā laikā profesors Juris Vīksniņš Latviju apmeklēja regulāri un arī pārstāvēja Latvijas Banku pārrunās Ņujorkā ar vairākiem rezervju ieguldījumu speciālistiem, tādiem uzņēmumiem kā J.P.Morgan, Citicorp, AIG un UBS, lai iespējami izdevīgāk noguldītu Latvijas Bankas ārzemju valūtas rezerves un arī parūpētos par zelta krājumu drošu pārraudzīšanu.¹⁴¹ Pēc gada, kad beidzās prof. Vīksniņa līgums ar ASV Finanšu ministriju, Latvijas Banka viņu uzaicināja par bankas prezidenta konsultantu. Kā ļoti būtisku ieguldījumu lata stabilitātei Latvijas Bankas prezidents Ilmārs Rimšēvičs uzsver Jura Vīksniņa ierosinājumu latu piesaistīt SDR (Special Drawing Rights) maksājumu vienībai.¹⁴² Lata piesaiste SDR grozam bija tālredzīgs lēmums, jo SDR valūtu grozs vislabāk atbilda Latvijas tirdzniecības bilancei, tādēļ dolāra un eiro svārstības būtiski nav ietekmējušas Latvijas importu un eksportu. Lata piesaisti SDR un tādejādi lata stabilitātes nodrošināšanu arī

¹⁴¹ Prof. Jura Vīksniņa vēstule 25.11.2006.

¹⁴² Rimšēvičs, I. Latvijas iespējamā virzība uz Eiropas Ekonomisko un monetāro savienību un eiro: Latvijas Bankas redzējums. 2003.g. 11.jūnijs – www.bank.lv/main/sapinfo/zurnal/preskonf/index.php?37152 (06.04.2005)

profesors pats uzskata par lielāko ieguldījumu, par ko ir rakstījis Zinātnes Vēstnesī rakstā „Lats todien, šodien un rīt”.¹⁴³

Kā svarīgu prof. J.Vīksniņa ieguldījumu jāpiemin viņa aktīvu iesaistīšanos Latvijas ekonomistu izglītošanā Džordžtaunas universitātē, palīdzot nodrošināt studiju vietas Latvijas speciālistiem. Džordžtaunas universitātē ir mācījušies daudzi nākamie ministri un ekonomisti– Ojārs Kehris, Uldis Osis, Jānis Platais, Guntis Rozenbergs, Ilmārs Rimšēvics, Ingūna Sudraba u.c. Profesors ir lasījis arī vieslekcijas vairākās Latvijas augstskolās: Latvijas Universitātē, Banku augstskolā, Rīgas Biznesa skolā, Rīgas Ekonomikas augstskolā, Daugavpilī un Ventspilī, piedalījies ar referātiem gan konferencēs Latvijā, gan ārvalstīs, kā arī abos Vispasaules Latviešu zinātnieku kongresos. Profesors Juris Vīksniņš ir bijis bieži intervēts Latvijas laikrakstos, kā arī publicējis rakstus žurnālā „Kapitāls”, laikrakstā „Diena” u.c., bijis redakcijas kolēģijā LU rakstu krājuma Social Sciences. Humanities, Latvia. Profesors Vīksniņš par Naudas reformu Latvijā un citās Baltijas valstīs ir rakstījis arī ārvalstīs izdotajos zinātnisko rakstu krājumos. Viņa nopelni Latvijas labā ir augstu novērtēti, 2004. gada maijā piešķirot Triju zvaigžņu ordeni.

3.3.3. E.Gulbja ieguldījums inovatīvas laboratorijas izveidošanā

Pirmo privāto plaša spektra Eiropas līmeņa klīniskas laboratoriju Latvijā izveidoja Egils Gulbis no Beļģijas, izmantojot savas zināšanas, ilggadīgo pieredzi vadot līdzīgu laboratoriju Briselē un spēcīgu motivāciju uzlabot cilvēku dzīves līmeni dzimtenē.

Tā kā šī bija viena no pirmajām privātajām laboratorijām Latvijā, tika radīts augsta līmeņa standarts, ko, lai spētu konkurēt, ir spiestas ievērot visas citas šajā nozarē darbu uzsākošās laboratorijas. E.Gulbja laboratorija, kas izveidota 1993. gadā, bija pirmā klīnisko analīžu laboratorija Baltijas valstīs, kas ieviesa virkni jauninājumu savā nozarē:

- tā bija pirmā integrētā (ar visām nodaļām) plaša spektra klīnisko analīžu laboratorija,
- analīžu materiāla iegūšana notika speciālajos vakuumbriņos, kādi pirms tam Latvijā netika lietoti,
- tika attīstīts analīžu kurjerdienests (iespēja nodot analīzes klientam ērtākajā vietā, arī mājās),
- klientiem tika dotas iespējas nodot analīzes un saņemt rezultātus visu diennakti,

¹⁴³ Vīksniņš J. „Lats todien, šodien un rīt”. Zinātnes Vēstnesis 05.06.1994.

- tika izstrādāta speciāla laboratorijas nozīmējuma veidlapa, kas dod iespēju ārstiem ātri orientēties analīžu klāstā,
- izstrādāta un izdota laboratorijas rokasgrāmata, kas ļauj ārstam precīzi noskaidrot analīžu materiāla savākšanas un glabāšanas noteikumus, rezultātu saņemšanas laiku, analīžu pieejamību u.tml..

Tagad šīs galvenās iespējas piedāvā gandrīz visas jaunizveidotās klīnisko analīžu laboratorijas Latvijā. Ja salīdzina jauno laboratoriju nozīmējuma veidlapas, laboratorijas rokasgrāmatas, kurjerdienesta iespējas – tās ir tik pat kā identiskas. Ja pirmā privātā laboratorija nebūtu uzstādījusi tik augstus sava darba standartus, visticamāk, arī sekotāju piedāvātās iespējas būtu mazākas. Kaut arī šobrīd Rīgā laboratoriju skaits sasniedz jau 60, tomēr 25 % analīžu tiek veiktas E.Gulbja laboratorijā. Pateicoties lielajam apgrozījumam ir iespējas iegādāties jaunākās laboratoriju iekārtas un tehnoloģiju, kas nav pa spēkam mazajām laboratorijām, arī uzkrātā pieredze un kvalificētie darbinieki ļauj saglabāt līdera pozīcijas savā jomā.

Visus šos divpadsmit laboratorijas pastāvēšanas gadus ir notikusi nemitīga laboratorijas attīstība, reinvestējot Latvijā nopelnītos līdzekļus jaunu tehnoloģiju ieviešanā, pakalpojumu spektra paplašināšanā, kvalitātes uzlabošanā, darbinieku kvalifikācijas celšanā. Latvijā izmantotās tehnoloģijas atbilst jaunākajām Eiropā. Latvijas laboratorija dažos rādītājos ir pat apsteigusi laboratoriju Briselē, piemēram, ieviešot informācijas sistēmu. Laboratorijai ir pilnīgi datorizēti visi nepieciešamie klientu dati un visu analīžu rezultāti, kas dod iespēju pacientam un ārstam saņemt visu E.Gulbja laboratorijā veikto analīžu rezultātus daudzu gadu garumā. Laboratorija Latvijā ir saņēmusi ISO 17025 laboratoriju standartu vairāk kā 200 metodēm, kas arī ievērojami apsteidz Briseles uzņēmumu. Šie panākumi ir bijuši iespējami, pateicoties Latvijas laboratorijas augsti kvalificētajiem darbiniekiem, kas par zemāku atalgojumu ir gatavi strādāt vairāk un intensīvāk. Līdz ar to intelektuālā kapitāla straume, kas līdz šim plūda Latvijas virzienā, tagad ir kļuvusi jau par apmaiņu, kas bagātina abas iesaistītās puses.¹⁴⁴

3.3.4. J. Riteņa ieguldījums pensiju reformas koncepcijas izstrādāšanā¹⁴⁵

Jānis Ritenis aktīvu sadarbību ar Latvijas latviešiem uzsāka tūlīt pēc Tautas Frontes dibināšanas, jo kā PBLA informācijas biroja Minsterē vadītājam viņa galvenais uzdevums bija uzsākt un nostabilizēt sakarus ar Latvijas latviešiem. Vēlāk PBLA palīdzēja LTF

¹⁴⁴ intervija ar E.Gulbi 17.08.2005.

¹⁴⁵ Gavare Dž. "Situācijas analīzes metodes izmantošana pētījumā par trimdas latviešu ieguldījumu Latvijas tautsaimniecībā". Latvijas Universitātes Raksti 689. sējums Ekonomika IV. Rīga: LU, 2005. – 105- 114 lpp.

nodibināt starptautiskos sakarus, organizēt vizītes uz Eiropas Parlamentu un pie ārvalstu valdībām. LTF J.Ritenis darbojās kā politiskais konsultants kopā ar Egilu Levitu kā juridisko konsultantu. Šajā sadarbībā tapa Latvijas Neatkarības deklarācija. Trimdas latvieši varēja aktīvi palīdzēt Latvijas neatkarības atjaunošanā, jo viņi labi pārzināja dažādus politiskā darba paņēmienus un zināja pareizos cilvēkus ar kuriem sadarboties starptautiskā līmenī.

Ritenis izmantojot savu vairāk kā 20 gadu pieredzi Austrālijas triju privāto apdrošināšanas kompāniju vadīšanā, kā arī pieredzi darbā kā Austrālijas valdības padomnieks apdrošināšanas un ārējās tirdzniecības jautājumos un sadarbībā ar lielākajām pasaules apdrošināšanas kompānijām, izstrādājot jaunus apdrošināšanas veidus un pārapirošināšanu, varēja uzņemties izstrādāt jaunu pensiju sistēmas reformas koncepciju. Protams, jau iepriekš bija paredzama lielā tautas neapmierinātība ar grūto pāreju uz jauno sistēmu, jo tirgus ekonomikas apstākļos valsts nevar būt tik dāsna pret saviem pensionāriem. Taču J.Ritenis spēja pieņemt nepopulārus lēmumus, kas tika balstīti uz rūpīgiem aprēķiniem, nesolot vairāk kā to atļauj valsts finansu situācija, kas nodrošināja to, ka pensiju sistēma joprojām ir stabila un darbojas, atšķirībā no veselības aprūpes sistēmas, kas šobrīd atkal jau pārdzīvo kārtējo krīzi.

Laikā, kad tika uzsākta pensiju sistēmas reformas koncepcijas izstrādāšana, Latvijas pensiju sistēma pamatā bija pārņemta no PSRS, un lai tā atbilstu jaunajiem tirgus apstākļiem, bija mēģināts to eiropeizēt. Tolaik spēkā esošā nodokļu sistēma (augstā sociālā nodokļa likme) veicināja ēnu ekonomikas paplašināšanos un vājā saikne starp sociālajām iemaksām un pensiju apmēru veicināja darba samaksu izsniegšanu “aploksnē”. Pensiju lielums bija atkarīgs tikai no darba stāža un nevis no veikto iemaksu apmēra. Lai strādājošais iegūtu tiesības uz pensiju, pietika ar to, ja darba devējs veica iemaksas atbilstoši valstī noteiktajai minimālajai algai. Laikā starp 1991. un 1995.gadu personu skaits, par kurām darba devēji veica iemaksas, saruka gandrīz par 50%.¹⁴⁶ Pensiju sistēmas reformas nepieciešamību noteica arī sabiedrības straujā novecošanās Latvijā, tāpat kā citās Eiropas valstīs, piemēram, Itālijā, Vācijā un Zviedrijā. Tā kā bija palielinājies iedzīvotāju mūža ilgums un samazinājusies dzimstība, arvien vairāk pieauga pensijas vecuma iedzīvotāju īpatsvars un samazinājās darbaspējīgo iedzīvotāju īpatsvars. Latvijā demogrāfiskās situācijas fons bija dramatisks, arī ekonomiskā situācija bija slikta. Likumā noteiktais pensionēšanās vecums bija 55 gadi sievietēm un 60 gadi – vīriešiem. Pastāvot šādai demogrāfiskai situācijai, nākotnē nepietiktu naudas līdzekļu pensiju izmaksai. Alternatīvas zema pensijas vecuma saglabāšanai bija vienīgi nodokļu paaugstināšana vai līdzekļu atņemšana citām nozarēm. Taču šādi soļi radītu jaunu spriedzi vai

¹⁴⁶ <http://www.lm.gov.lv/?sadala=284> (01.10.2004.)

sadārdzinātu ražošanas pašizmaksu, mazinātu konkurētspēju – tāpat arī tautsaimniecības attīstību. Šādā situācijā ciestu ne tikai vecākā paaudze – esošie pensionāri, bet arī jaunākā, kas pensijas vēl tikai pelna.

Jaunajai pensiju sistēmai bija jābūt drošai, stabilai un ilglaicīgai, ko nedrīkstēja tik drīz mainīt. J.Rītenis uzstāja uz to, ka naudu, kas ieplūst sociālās apdrošināšanas sistēmā, nedrīkst „noēst”, bet tā ir jāuzkrāj. Pamatprincipam bija jābūt, ka tirgus ekonomikā nevar visu sagaidīt no valsts un katram pašam jāpalīdz sev cik vien viņš var. Arī šī principa ieviešana jau bija liels solis tālaika politiskajos un ekonomiskajos apstākļos.

Uzsākot pensiju reformu, tika veikta rūpīga valsts ekonomiskās izaugsmes iespēju, finansu, esošās un prognozējamās demogrāfiskās situācijas analīze. Veidojot jauno pensiju sistēmu Latvijā, tika izmantoti Pasaules Darba organizācijas aktuāri. Kā vēlāk laikrakstā „Diena” atzīmēja LM pensiju politikas un prognožu nodaļas vadītāja Inta Vanovska, Latvija kļuva par pirmo valsti pasaulē, kas pensijas aprēķināšanā izmanto paredzamo mūža ilgumu, kas ļauj izmaksāt uzkrāto pensijas kapitālu vienmērīgi visam pensijas laikam. Šo Latvijas jaunievedumu atzinīgi novērtējušas arī citas Eiropas valstīs, kas meklē risinājumus savu brūkošo pensiju sistēmu pilnveidošanai. Būtiskākās izmaiņas jaunajā valsts sociālās apdrošināšanas sistēmā ir pensiju sistēmas trīs līmeņi, pensijas lieluma atkarība no veikto sociālās apdrošināšanas iemaksu apjoma, kas nozīmē atbildību par savu nākotni, jo tika ieviests pamatprincips par personas sociālo iemaksu individuālo uzskaiti, un uzkrājumu fondu investēšana valsts ekonomikā. Ekonomika nevar attīstīties, ja nav lieli institucionāli ieguldītāji, kādi ir apdrošināšanas sabiedrības un fondi.

Atbildot uz kritiku par Latvijas pensionāru lielo trūcību, neraugoties uz uzslavām no Pasaules Bankas un Eiropas Savienības par Latvijas pensiju sistēmu, J.Rītenis atbild – pirmkārt, sistēma ir ne tikai pareizi jārada, bet arī pareizi jādarbina. Lai varētu maksāt pensijas, pienācīgi jāiekasē nodokļi. Neveiksmīgas privatizācijas rezultātā Latvijā ir zemākais iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju Eiropas Savienībā, tāpēc, arī pensionāriem klājas ļoti grūti. Izstrādājot pensiju reformu, likums paredzēja 5 % no privatizācijas rezultātā iegūtajiem līdzekļiem novirzīt pensiju fondā, taču toreiz pat vispesimistiskākajās prognozēs neparedzēja, ka ienākumi no privatizācijas būs tik mazi. Tomēr Latvijā visus šos gadus ne reizi nav aizkavēta pensiju izmaksa, kā tas notiek citās valstīs, pateicoties tam, ka ir neatkarīgi fondi un finanses nav sajauktas ar Valsts Kasi. Otrkārt, jāatceras, ka Latvija joprojām ir viena no nabadzīgākajām valstīm Eiropas Savienībā.

Lai iegūtu vispusīgāku priekšstatu par pensiju reformas koncepcijas izstrādāšanu un J.Rīteņa ieguldījumu šajā procesā, autore intervēja Maiju Poršņovu, kura bija LR Labklājības

ministrijas Valsts sekretāre un LR Labklājības ministrijas un Pasaules Bankas Latvijas labklājības reformas projekta vadītāja, Vladimiru Makārovu, kurš bija Labklājības ministrijā Sociālo lietu valsts ministrs, vēlāk arī Labklājības ministrs, LZA Ekonomikas institūta direktori Raitu Karnīti, kura vēlāk tika iesaistīta pensijas reformas realizācijā un Pasaules Bankas Sociālās aizsardzības vecāko speciālisti Ingunu Dobrāju. Viņi kā svarīgāko J.Riteņa ieguldījumu atzīmēja faktu, ka viņam bija labas zināšanas par apdrošināšanas sistēmām un viņš prata ļoti labi izvēlēties kadrus un izveidot profesionālu kolektīvu, kas strādāja pie pensiju reformas izstrādāšanas. Viņš „piespieda” izpētīt dažādus Eiropas pensiju modeļus un meklēt atbildes uz dažādiem ārvalstu konsultantu piedāvājumiem, kā arī iemācīja „runāt pretī” starptautiskiem ekspertiem un aizstāvēt savu viedokli. Viņi atzīmē, ka pensiju reformas koncepcija tapa nopietnās profesionālās diskusijās, kurās tika ņemtas vērā ilgtermiņa demogrāfiskās un sociālās problēmas, kas ilga pat pa 4-5 stundām, tās lika ļoti daudz mācīties un iniciators tām bija J.Ritenis.

M.Poršņova atzīmē, ka J.Ritenis ļoti uzsvēra sociālās apdrošināšanas shēmu kā ilgtermiņa procesu, viņš bija pirmais, kurš uzaicināja uz Latviju aktuārus un ar savu personību “nogludināja” ceļu nepopulāriem lēmumiem. 1998. gada 24. septembra laikrakstā „Diena” M.Poršņova rakstīja: „Latvijas pensiju reforma tika atzīta par vienu no progresīvākajām Eiropā. Mūsu pieredzi PB izplatīja Rietumu valstīs, un tās ir arī mācījušās no mūsu valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas.” Jāatzīmē, ka Ritenis ir saņēmis arī daudz un smagu kritiku par šiem nepopulārajiem lēmumiem.

Izanalizējot šo situāciju, jāvērs uzmanība arī uz faktu, ka nav iespējams konkrēti nodalīt tieši J.Riteņa ieguldījumu pensiju reformas izstrādāšanā, jo pensiju reformas iniciatore tomēr bija Pasaules Banka un J.Ritenis bija atsaucīgs uz šo priekšlikumu. Šajā procesā piedalījās daudz cilvēku – gan Labklājības ministrijas darbinieki, gan Pasaules Bankas eksperti un šobrīd ir grūti precizēt kuru idejas un kādā mērā tika realizētas. Tomēr nenoliedzams ieguldījums ir bijis cilvēkam, kurš savas zināšanas un darba pieredzi nesavtīgi veltīja, strādājot nozīmīgā jomā Latvijas tautsaimniecības pārveidošanai uz tirgus ekonomikas principiem, Jānim Ritenim.

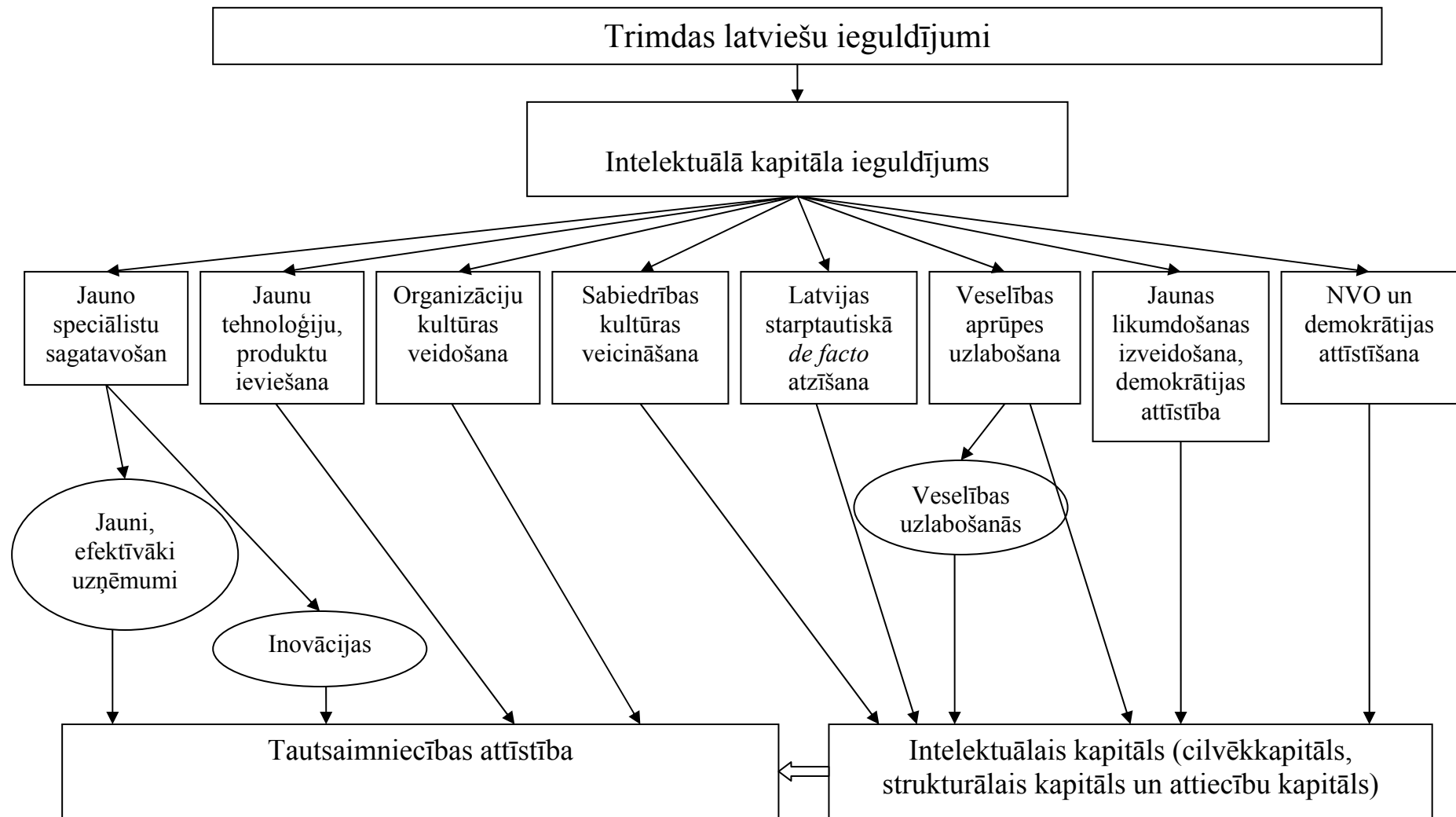
Līdzvērtīgi un, iespējams, pat vēl nozīmīgāki ir arī citi trimdas latviešu intelektuālie ieguldījumi, taču darba ierobežotā apjoma dēļ tos visus nav iespējams atspoguļot. Lai šīs dažas situāciju analīzes kalpo kā ilustrācija arī citu intelektuālo ieguldījumu daudzpusībai un nozīmībai Latvijas tautsaimniecībā.

3.4. Trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu ietekme uz Latvijas tautsaimniecību

Trimdas latviešu intelektuālā kapitāla ieguldījums Latvijas neatkarības atjaunošanā un ekonomikas pārstrukturizācijā ir bijis nozīmīgs. To apliecina gan ekspertu sniegtais vērtējums, gan intervijās un publikācijās iegūtā informācija. Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas trūka dažādu nozaru speciālistu, jo daudzas funkcijas, tādas kā ārpolitika, ārējie ekonomiskie sakari, centrālā banka u.tml., okupācijas laikā bija nodotas Maskavas funkcionāru pārziņā. Pēc neatkarības atjaunošanas trimdas latvieši ar savām zināšanām, Rietumos iegūto labo izglītību, pieredzi un kontaktiem bija nozīmīgs atbalsts Latvijā. Eksperti kā nozīmīgāko intelektuālā kapitāla ieguldījumu atzina trimdas latviešu palīdzību Latvijas neatkarības starptautiskās atzīšanas panākšanā. Bez tās diez vai būtu iespējami arī turpmākie tautsaimniecības pārkārtojumi.

Trimdas latviešu intelektuālais ieguldījums ir ietekmējis gan tautsaimniecības attīstību, gan vairojis Latvijas intelektuālo kapitālu. Pie tam šī ietekme ir bijusi gan tieša, gan netieša. Shematiski intelektuālā ieguldījuma ietekme parādīta 3.14. attēlā (tiešā – taisnstūros, netiešā – ovālos). Tiešā ietekme uz ekonomikas izaugsmi ir bijusi, ieviešot Latvijas uzņēmumos jaunas tehnoloģijas un jaunus produktus vai pakalpojumus, savukārt, netieša ietekme bijusi, izglītojot jaunas paaudzes uzņēmējus un uzņēmumu vadītājus, kuri, izmantojot iegūtās zināšanas un pieredzi paši ir veidojuši jaunus, inovatīvus uzņēmumus, ar tādu organizācijas kultūru, kas piemērota strauji mainīgajiem vides apstākļiem, kas sekmē gan uzņēmuma efektivitāti, gan darbinieku apmierinātību un labklājību. Latviešu izcelsmes ārsti ir palīdzējuši uzlabot veselības aprūpi Latvijā, daloties savā pieredzē, operējot, konsultējot, uzlabojot diagnostikas iespējas, palīdzējuši izvesēties cilvēkiem, tādejādi tieši uzlabojot cilvēkkapitālu, taču viņi ir arī apmācījuši Latvijas ārstus, kuri tālāk varējuši palīdzēt vēl daudziem citiem slimajiem, uzlabojot kopējo tautas veselību, līdz ar to šim ieguldījumam ir bijusi arī netieša ietekme.

Pie tam jāatzīmē, ka intelektuālie ieguldījumi šo gadu laikā ir nemitīgi pieauguši, paplašinoties to izplatībā iesaistīto cilvēku lokam, jo zināšanas, izplatoties, tās pielietojot un cilvēkiem mijiedarbojoties, palielinās, tās nevar savtīgi piesavināties, izšķērdēt vai nozagt, atšķirībā no materiālajiem ieguldījumiem vai ziedojumiem.

3.14.att. Trimdas latviešu intelektuālā ieguldījuma ietekme uz Latvijas tautsaimniecību (autores izveidota shēma)

3. nodaļas secinājumi

1. Trimdā dzīvojošie latvieši par savu svarīgāko uzdevumu uzskatīja Latvijas *de iure* statusa saglabāšanu un nacionālās identitātes, valodas, kultūras saglabāšanu. Šo svarīgo uzdevumu paveikšana radīja iespēju dot savu intelektuālo ieguldījumu Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas.

2. Trimdas latviešu intelektuālā kapitāla ieguldījums Latvijas neatkarības atjaunošanā un ekonomikas pārstrukturizācijā ir bijis nozīmīgs. To apliecina gan ekspertu sniegtais vērtējums, gan intervijās un publikācijās iegūtā informācija. Trimdas latvieši, izmantojot savas Rietumos gūtās zināšanas, pieredzi un kontaktus, varēja palīdzēt daudzās jomās, kur Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas trūka speciālistu. Ņemot vērā materiālās palīdzības nelielo īpatsvaru IKP, autore uzskata, ka tieši intelektuālais ieguldījums ir bijis visnozīmīgākais trimdas latviešu ieguldījums Latvijas tautsaimniecībā pēc neatkarības atjaunošanas.

3. Intelektuālā kapitāla ieguldījums Latvijā notika visdažādākajos veidos: gan organizējot konferences un kongresus, konsultējot, veicot pētniecisko darbu, veidojot jaunus inovatīvus uzņēmumus, dibinot jaunus sadarbības kontaktus, veicinot eksporta iespējas, izmantojot savas zināšanas un kontaktus Rietumu tirgos, izstrādājot jaunas studiju programmas un studiju kursus, attīstot nevalstisko organizāciju darbību u.c.

4. Trimdas latviešu intelektuālā kapitāla ieguldījumi tika mērķtiecīgi virzīti stratēģiski svarīgāko mērķu sasniegšanai. Tie bija: Latvijas neatkarības atjaunošanas starptautiskās atzīšanas panākšana, iestāšanās ES un NATO, uzņēmējdarbības un inovāciju veicināšana, likumdošanas piemērošana jaunajai politiskajai un ekonomiskajai situācijai, cilvēkresursu attīstīšana, nacionālās valūtas ieviešana un stingras monetārās politikas īstenošana. Par to liecina gan autores izpētītie materiāli, gan ekspertu vērtējums.

5. Intelektuālā kapitāla ieguldījumiem ir bijusi gan tieša ietekme uz tautsaimniecības attīstību – izveidojot jaunus inovatīvus uzņēmumus, radot jaunus produktus un pakalpojumus, gan arī netieša – palielinot Latvijas intelektuālo kapitālu. Latvijas intelektuālā kapitāla palielināšana notikusi apmācot Latvijas topošos speciālistus, sekmējot studiju iespējas ārvalstīs, uzlabojot Latvijas strukturālo kapitālu, kā arī attiecību kapitālu.

Secinājumi

Promocijas darba izstrādes gaitā gūtie darba rezultāti devuši iespēju izdarīt šādus svarīgākos secinājumus:

1. Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas tautsaimniecība pārdzīvoja vispārēju ekonomisko krīzi, ko raksturoja straujš IKP samazinājums, liela inflācija, ievērojamas tautsaimniecības struktūras pārmaiņas. Ārvalstu palīdzība investīciju, neatmaksājamās palīdzības, lētu kredītu un konsultatīvās palīdzības veidā bija objektīva nepieciešamība, lai varētu ekonomiku pārorientēt uz tirgus saimniecību. Ārvalstu tiešās investīcijas, t.sk. trimdas latviešu investīcijas bija būtisks ieguldījums Latvijas tautsaimniecības attīstībā, jo līdz ar finansu kapitāla palielināšanu bija iespējams veicināt jaunu tehnoloģiju, modernu iekārtu, zināšanu un zinātības pārnesi, kā arī starptautisko tirgu un attīstītu informācijas sistēmu pieejamību.
2. Pētot trimdas latviešu ieguldījumu ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību, vispirms tika noskaidrots, kādi rādītāji raksturo šo ietekmi. Ekonomikas teorētisko atziņu izpēte parādīja, ka strajos pārmaiņu laikos zinātniskajā izpētē nevar izmantot ekonometriskos modeļus, lai noteiktu skaitlisku kāda noteikta faktora ietekmi uz ekonomikas augsmi, jo ir pārāk daudz citu faktoru, kas ietekmē rezultātu. Tāpēc šajā pētījumā tika analizēti trimdas latviešu ieguldījumi tautsaimniecības attīstības priekšnoteikumos, kas veicināja ne tikai ekonomisko izaugsmi, bet arī citus dzīves labklājības aspektus. Netika vērtēta to skaitliskā ietekme uz IKP pieaugumu.
3. Zinātniskās literatūras analīze ļāva izdarīt secinājumu, ka cilvēkkapitāls mūsdienu zināšanu ekonomikas laikmetā ir viens no galvenajiem ekonomiskās izaugsmes faktoriem. Savukārt, valsts cilvēkkapitāla attīstības pamatakmens ir tās iedzīvotāju izglītība. Tā ietekmē ne tikai izglītību saņēmušo cilvēku, bet tai ir arī netieša ietekme uz visu sabiedrību kopumā. Izglītība veicina arī sociālo progresu, pozitīvi ietekmē iedzīvotāju līdzdalību demokrātiskos procesos, palielinās sociālā vienotība un cīņa pret nabadzību. Pastāv cieša sakarība starp investīcijām izglītībā un ekonomisko izaugsmi. Tāpēc kā īpaši nozīmīgi trimdas latviešu ieguldījumi tika pētīti tie, kas sekmējuši cilvēkkapitāla attīstību.
4. Ieguldījumi, ko veikuši trimdas latvieši, tika iedalīti trijos virzienos:
 - 1) investīcijas Latvijas uzņēmējdarbībā,

- 2) ziedojumi un palīdzība individuāliem cilvēkiem, sabiedriskām organizācijām, fondiem, konkrētiem pasākumiem,
 - 3) intelektuālais ieguldījums, ko trimdas latvieši ir devuši, ieguldot savas zināšanas, pieredzi un sakarus, strādājot dažādās organizācijās vai savas mītnes zemēs, sadarbojoties ar Latvijas organizācijām.
5. Kopējās trimdas latviešu tiešās investīciju uzņēmumu pamatkapitālos no 1992. līdz 2005. gadam sastādīja apmēram 4,8 miljonus latu vidēji gadā. Tiešo investīciju apjoms vislielāko vērtību sasniedza 2003. gadā un sastādīja gandrīz 7,6 miljonus latu. Vislielākais īpatsvars trimdas latviešu investīciju apjomā Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos bija Venecuēlas latviešu ieguldījumiem, otra lielākā daļa nāca no ASV latviešiem, nākamo pozīciju ranga tabulā ieņēma Kanādas latvieši, tālāk sekoja Austrālija, Vācija, Lielbritānija u.c.
6. Salīdzinot kopējās tiešās ārvalstu investīcijas uzņēmumu pamatkapitālos un dažādus to ietekmējošos faktorus atklājās sekojošas sakarības:
- Visciešākā lineārā korelācija starp visiem pētītajiem faktoriem ir vidējo investīciju apjomam pamatkapitālos ar Latvijas bijušo iedzīvotāju un viņu pēcteču skaitu atbilstošajās valstīs no kurām šīs investīcijas ir ieguldītas. Taču ciešs korelācijas koeficients tika iegūts, ja izslēdz Venecuēlas datus kā ekstrēmu. Ja Venecuēlas dati tika iekļauti aprēķinā, tad sakarība bija vāji izteikta.
 - Trimdas latviešu ieguldījumu pamatkapitālos un no viņu mītnes zemēm nākušo kopējo ārvalstu tiešo investīciju sakarības ir ļoti vāji izteiktas.
 - Jo bagātākā valstī dzīvo trimdas latvieši, jo mazāk viņi investē Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos. Autore to izskaidro ar to, ka bagātāko valstu latviešiem trūkst motivācijas, lai uzņemtos risku ieguldīt līdzekļus Latvijas uzņēmumos. Bagātākās valstīs dzīvojošie trimdinieki savu palīdzību pārsvarā sniedz ziedojumu veidā.
7. Iegūtā informācija liecina, ka Latvijā kā organizēti ziedojumi no trimdas latviešiem laikā no 1991. līdz 2005. gadam ir saņemti gandrīz 15,7 miljoni lati, bet ņemot vērā aprēķinātās summas 17 miljoni lati. Aizvien pieaug ziedojumu apmērs stipendijām, ko var uzskatīt par investīcijām Latvijas cilvēkkapitālā.

8. Kopējais investīciju un ziedojumu apmērs, salīdzinājumā ar Latvijas iekšzemes kopproduktu ir ļoti neliels (0,15%), tāpēc nav varējis atstāt būtisku ietekmi uz tautsaimniecības attīstību kopumā. Investīciju un ziedojumu ietekme uz Latvijas tautsaimniecību izpaudusies, galvenokārt, radot jaunas darba vietas, palielinot iekšzemes pieprasījumu, veicinot konkurenci, samazinot sociālo nevienlīdzību, palielinot sabiedrības kultūras līmeni.
9. Pētījuma gaitā tika pārbaudīts hipotēzes pieņēmums par to, ka trimdas latviešu intelektuālais ieguldījums bija nozīmīgāks nekā materiālais. Zinātniskajā literatūrā var atrast vairākus intelektuālā kapitāla jēdziena skaidrojumus, taču nav vispārpieņemtas definīcijas. Autore uzskata, ka piemērotākā intelektuālā kapitāla definīcija ir: intelektuālais kapitāls ir cilvēku zināšanu kopums un šo zināšanu praktiskā realizācija, cilvēkiem savstarpēji mijiedarbojoties, izmantojot informācijas tehnoloģiju iespējas, un radot jaunu vērtību. Intelektuālo kapitālu uztur un vairo cilvēki un bez tiem tam nebūtu nekādas vērtības.
10. Intelektuālā kapitāla ieguldījums Latvijā notika visdažādākajos veidos: organizējot konferences un kongresus, konsultējot, veicot pētniecisko darbu, veidojot jaunus inovatīvus uzņēmumus, dibinot jaunus sadarbības kontaktus, veicinot eksporta iespējas, izmantojot savas zināšanas un kontaktus Rietumu tirgos, izstrādājot jaunas studiju programmas un studiju kursus, attīstot nevalstisko organizāciju darbību u.c.
11. Lai apzinātu trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu nozīmību, autore izstrādāja trimdas latviešu intelektuālā ieguldījuma novērtējuma modeli, kurā galvenā uzmanība tiek pievērsta ieguldījumiem stratēģisko mērķu realizācijai svarīgāko darbu izpildē. Ar ekspertu aptaujas palīdzību, nosakot stratēģiski svarīgākos mērķus un novērtējot trimdas latviešu intelektuālo ieguldījumu to realizācijā, rodas iespēja secināt vai šie ieguldījumi bija vērsti uz svarīgāko mērķu sasniegšanu. Izmantojot publikācijas un intervijas tika iegūta informācija par konkrētiem ieguldītājiem un darbiem, kas veicinājuši mērķu sasniegšanu un novērtēts kādas Latvijas intelektuālā kapitāla sastāvdaļas šie ieguldījumi ir veicinājuši.
12. Intelektuālā kapitāla ieguldījumiem ir bijusi gan tieša ietekme uz tautsaimniecības attīstību – izveidojot jaunus inovatīvus uzņēmumus, radot jaunus produktus un pakalpojumus, gan arī netieša – palielinot Latvijas intelektuālo kapitālu. Latvijas intelektuālā kapitāla palielināšana notikusi apmācot Latvijas topošos speciālistus,

sekmējot studiju iespējas ārvalstīs, uzlabojot Latvijas strukturālo kapitālu, kā arī attiecību kapitālu.

13. Pētījuma par trimdas latviešu ieguldījumu veikšanai tika izstrādāta pētījuma metodoloģija, kas aptver pētījuma loģisko secību, datu avotus un informācijas iegūšanā un analīzē izmantojamās metodes. Metodoloģija paredz, ka pētījuma realizācija jāuzsāk, izpētot ekonomisko un politisko situāciju, kādā trimdas ieguldījumi ir bijuši izdarīti, novērtējot to objektīvo nepieciešamību. Atbilstoši valsts ekonomiskajai situācijai tiek izvēlēti rādītāji, kuru izmaiņas ir ietekmējuši pētāmie ieguldījumi. Pētījuma metodoloģijas būtība atspoguļota grafiskajā modelī.
14. Izmantojot darba izstrādāšanā izvēlēto metodoloģisko bāzi, autore ir pierādījusi trimdas latviešu ieguldījumu ciešo saistību ar Latvijas tautsaimniecības attīstību. Iegūto datu analīze un teorētiskie vispārinājumi ļauj apstiprināt hipotēzes pieņēmumu, ka trimdas latviešu ieguldījumu Latvijas tautsaimniecībā ietekme pārejā uz tirgus ekonomiku ir lielāka, ja intelektuālais ieguldījums Latvijas tautsaimniecībā ir nozīmīgāks nekā materiālais ieguldījums. Savukārt, hipotēzes pieņēmums par trimdas latviešu ieguldījumu mērķtiecību uz stratēģiski svarīgāko mērķu sasniegšanu, apstiprinājās attiecībā uz intelektuālo ieguldījumu, taču attiecībā uz investīcijām un ziedojumiem apstiprinājās tikai daļēji. Pētījuma gaitā iegūtie fakti neapstiprināja hipotēzes pieņēmumu, ka trimdinieku investīciju apjoms komercdarbībā ir lielāks par piešķirto ziedojumu apjomu, līdz ar to šī ieguldījumu veida ietekme pārejā uz tirgus ekonomiku ir ļoti neliela.
15. Pabeidzot pētījumu, autore uzskata, ka pētījuma mērķis ir sasniegts un uzdevumi izpildīti.

Priekšlikumi

1. Tā kā mūsdienu ekonomikā konkurētspējas nodrošināšanā arvien lielāku lomu ieņem intelektuālais kapitāls, sekmējamas investīcijas cilvēkkapitāla, strukturālā un attiecību kapitāla attīstībā, piesaistot tam arī trimdas latviešu investīcijas. Lai veicinātu trimdas latviešu palīdzību, kas vērsta uz studiju iespēju paplašināšanu Latvijas iedzīvotājiem, iespēja veidot piemiņas stipendijas padarāma pēc iespējas vienkāršāka un līdzekļu izlietojums pārskatāmāks, lai ziedotāji skaidri zinātu, ka viņu līdzekļi tiek izmantoti paredzētajiem mērķiem.
2. Veicināma trimdas latviešu palīdzība Latvijas studentu studiju iespēju ārzemēs paplašināšanai un izglītības kvalitātes paaugstināšanai, zinātnes, pētniecības un tehnoloģiju attīstībā. Lielākais uzsvars būtu jāliek uz zināšanu ekonomikas apstākļos būtiskajiem izglītības un inovāciju pasākumiem.
3. Intelektuālā kapitāla ieguldījuma novērtēšanas modeli var izmantot ne tikai trimdas latviešu ieguldījumu novērtēšanai, bet arī citos gadījumos, piemēram, novērtējot cita veida palīdzības programmas vai dažādu organizāciju sadarbības ietvaros saņemto un arī sniegto intelektuālo ieguldījumu, akcentējot intelektuālos ieguldījumus stratēģiski svarīgāko mērķu realizācijā un, novērtējot kādas konkrētās organizācijas vai visas valsts intelektuālā kapitāla sastāvdaļas šie ieguldījumi ir veicinājuši.
4. Šajā pētījumā izstrādāto un izmantoto metodoloģiju var izmantot pētījumos par citu tautu ārvalstu diasporas ieguldījumiem, kā arī to Latvijas bijušo iedzīvotāju materiālajiem un intelektuālajiem ieguldījumiem, kuri potenciāli varētu atgriezties pēc jaunākā emigrācijas viļņa, ko izraisījušas darba iespējas Īrijā, Lielbritānijā un citās Eiropas Savienības valstīs.
5. Trimdas latviešu intelektuālā kapitāla ieguldījuma un prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas milzīgā personības loma Latvijas valsts starptautiskā prestiža un iekšējās valsts sociālo slāņu sadarbības vides veidošanā būtu atsevišķu pētījumu vērti priekšmeti.

Bibliogrāfija

1. Andriessen D.G., Stam C.D. The Intellectual Capital of the European Union: Measuring the Lisbon Agenda. Version 2004.
www.intellectualcapital.nl/artikelen/ICofEU2004.pdf (20.08.2006.)
2. A Concise Dictionary of Business. Oxford, New York: Oxford University Press, 1990. - 401 lpp.
3. Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945. Stokholma: Daugava, 1968. – 983 lpp.
4. “An International Evaluation of Latvian Science.” Research and development in the Republic of Latvia. Ministry of Education and Science of Latvia. 03 May 2003. http://www.izm.lv/Zinatne_CD/en/06_contacts/06_01.html (22.05.2003)
5. Assessing Aid: What Works, What Doesn't, and Why. New York: Oxford University Press, 1998.
6. Balabkins N. Tautsaimnieka atziņu ceļš (Esejas un vērtējumi). Stokholma – Rīga: “Memento”, “Treji Deviņi” 2002. - 232 lpp.
7. Barry F. “Peripherality in Economic Geography and Modern Growth Theory: Evidence from Ireland's Adjustment to Free Trade”, World Economy, 19(3), 345-365 lpp.
8. Barry F. Understanding Ireland's Economic Growth. London: Macmillan Press Ltd., 1999.- 212 lpp.
9. Baznīcas gadagrāmata 2003. Lincoln: LELBA apgāds 2002. - 329 lpp.
10. Baznīcas gadagrāmata 2006. Lincoln: LELBA apgāds 2005.
11. Becker G.S. Human Capital: a Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1993.- 390 lpp.
12. Bite I., Pensiju likums ar komentāriem. – R.: Nordik, 1998.
13. Boon P. Politics and the Effectiveness of Aid. European Economic Review 40(2): 289-329. lpp.
14. Booth A.L. ed., Dennis J.S. ed. Acquiring skills: Market Failures, Their Symptoms and Policy Responses. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. - 354 lpp.
15. Christiansen H., Bertrand A. Trends and Recent Development in Foreign Direct Investment. OECD, 2005. - 24 lpp.

16. Coates J., Rickwood C., Ray S. Management accounting for strategic and operational control, Oxford : Butterworth-Heinemann, - 329 lpp.
17. Competition and the World Economy: comparing industrial development policies in the developing and transition economies. Sercovich F. et al.. Cheltenham: Edward Elgar, 1999. – 454 lpp.
18. Creelman J. (2000) “Building and Developing the Finance Scorecard: How to Create the Strategically-focused Finance Function”, Business Intelligence, London, 249-302 lpp.
19. Creswell J.W., Research Design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches. London: Sage Publications, 2003. – 245 lpp.
20. Creswell J.W., Plano Clark V.L. Designing and Conducting Mixed Methods Research. London: Sage Publications, 2003. – 275 lpp.
21. Davenport, Thomas O. Human Capital: What It Is and Why People Invest It. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1999. – 251 lpp.
22. Dimante Dž. “Trimdas latviešu tiešo investīciju loma uzņēmējdarbības konkurētspējas veicināšanā”. Monogrāfijā Latvijas ekonomikas un sabiedrības pārstrukturizācijas ietekme uz uzņēmējdarbības konkurētspēju un iedzīvotāju dzīves kvalitāti Škapara R. un Šumilo Ē. red. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2006.- 131.-145. lpp
23. Dunn P., Baker R. The Firm of the Future: A guide for accountants, lawyers, and other professional services. New Jersey: Wiley, 2003, 330 p.
24. Edvinsson L., Malone M.S. Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding its Hidden Brainpower. New York: HarperBusiness, 1997. - 225 lpp.
25. Eiropas integrācija un Latvijas tautsaimniecība. Programmas Nr.17 „Ekonomiskie, kultūras un sociālie aspekti Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā” konferences materiāli. Karnītes L. red. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 1999. – 111 lpp.
26. Ekonomikas un finanšu vārdnīca. - Rīga: Norden AB, 2003. - 514 lpp.
27. Financing Education- Investments and Returns: Analysis of the World Education Indicators. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2002. - 230 lpp.
28. Fitz-enz J. The ROI of Human Capital: Measuring the Economic Value of Employee Performance, New York: American Management Association, 2000. – 298 lpp.

29. Foreign Aid: Selected Readings. Edited. by Bhagwati J., Eckaus R. Harmondsworth: Penguin Books, 1970. – 351 lpp.
30. Gavare Dž. “Intelektuālā kapitāla ietekme uz tautsaimniecības attīstību Latvijā”. Starptautiskās zinātniskās konferences raksti Enerģētika, tautsaimniecība un vide Baltijas jūras reģionā. Rīga: LU EVF, 2005. - 76-86 lpp.
31. Gavare Dž. “Situācijas analīzes metodes izmantošana pētījumā par trimdas latviešu ieguldījumu Latvijas tautsaimniecībā”. Latvijas Universitātes Raksti 689. sējums Ekonomika IV. Rīga: LU, 2005. – 105- 114 lpp.
32. Gavare Dz. “Measurement of Intellectual Capital in Different Organisational Contexts and its Applicability for the Transition Economies”. Papers from the Fourth International Conference on Performance Measurement and Management-PMA 2004. Edinburgh: 2004. – 427 – 434 lpp.
33. Gavare Dz. “Evaluation Problems of Contributions of Latvian Exiles in Latvia’s Economic Growth”. Starptautiskās zinātniskās konferences referāti ES paplašināšanās Baltijas jūras reģionā: sociālekonomiskie izaicinājumi un iespējas. Rīga: LU EVF, 2004. – 238-241 lpp.
34. Gradstein M. The Political Economy of Education: Implications for Growth and Inequality. Cambridge: The MIT Press, 2005. - 169 lpp.
35. Gros D., Steinherr A. Economic Transition in Central and Eastern Europe: Planting the Seeds. Cambridge University Press, 2004. – 362 lpp.
36. Harvard Business Review on Measuring Corporate Performance. - Boston: Harvard Business School Press, 1998. – 230 lpp.
37. Hazan M. „Returns to Education in the Baltic Countries”
www.biceps.org/files/SSRN-id699623_0.pdf (02.02.2004.)
38. Ideju vārdnīca, Nortonas A. red., - R.: Zvaigzne ABC, 1999. – 659 lpp.
39. Īvāns, D. Latvijas Tautas Fronte rietumos (trimdas latviešu ieguldījums neatkarības atjaunošanā no 1988, līdz 1991. g., Rīga:LATS, 2001.
40. Kaplan R.S., Norton D.P. (1992) “The Balanced Scorecard – Measures that Drive Performance” Harvard Business Review Jan/Feb92, Vol. 70 Issue 1, 71-80 lpp.
41. Kaplan R.S. (2001) “Strategic Performance Measurement and Management in Nonprofit Organizations”, Nonprofit Management and Leadership_Spring 2001, 11(3), 353-370 lpp.
42. Kaplan R.S., Norton D.P. “Measuring the Strategic Readiness of Intangible Assets”, Harvard Business Review Feb2004, Vol. 82 Issue 2, 52-63 lpp.
43. King, G. J., Bell D.R. “A Thin Line Advances Slowly on a Broad Front: Strategies for Education.” Baltic Studies newsletter Dec 2002: 1-7

44. King K., McGrath S. Learning to Make Policy: Comparing British, Japanese, Swedish and World Bank Aid.
www.regard.ac.uk/research_findings/L21625023/report.pdf (12.05.2005)
45. Knowles S., Owen D. „Education and Health in an Effective Labour Empirical Growth Model”, Economic Record, Vol.73 No. 223, Dec 1997, p. 314-328
46. Krēsliņš A. “Visas pasaules zinātnieki runāja latviski” Zinātnes Vēstnesis 21.05.2001.: 10 (218) www.lza.lv/ZV/zv011000.htm (21.08.2005.)
47. Ķeniņš Kings G. Uzņēmību! Latviešu uzņēmējs pārmaiņu laikos. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 1999. – 216 lpp.
48. Ķeniņš Kings G. Amerikas pieredze uzņēmumu vadībai: Izlase lietišķām pārrunām. Rīga: Biznesa partneri. 2002. – 288 lpp.
49. Ķeniņš Kings G. Saimnieciski apsvērumi Latvijas tālākai izaugsmei. Rīga: Biznesa partneri, 2004. – 219 lpp.
50. Ķeniņš Kings G. “Atskats uz manu darbu un publikācijām 65 gadus” – www.zagarins.net/kjl/ (15.09.2006.)
51. Lane J.E.: The Public Sector: Concepts, Models and Approaches, London: Sage, 2000. – 357 lpp.
52. Lapsley I. ed., Mitchell F. ed. Accounting and Performance Measurement : Issues in the Private and Public Sectors, London: Paul Chapman, 1996. – 216 lpp.
53. Latviešu diasporas atbalsta programma 2004.-2009.gadam. LR Ministru kabineta 2004.gada 5.oktobra rīkojums Nr.738.
www.mfa.gov.lv/lv/moscow/diaspora/programma/?print=on (12.08.2004)
54. Latvijas konkurētspējas un izaugsmes iespēju novērtēšana integrācijas procesā Eiropas Savienībā. Monogrāfija Dubras E., Frolovas L. redakcijā. Rīga: LU, 2004 – 436 lpp.
55. Latviešu kredītsabiedrību gada grāmata 2002. gadam. Red. Upeslācis A. Toronto: Latviešu kredītsabiedrība Toronto, 2001. – 226 lpp.
56. Latviešu kredītsabiedrību gada grāmata 2004. gadam. Red. Upeslācis A. Toronto: Latviešu kredītsabiedrība Toronto, 2003. – 200 lpp.
57. Latvijas integrācija Eiropas Savienībā. Pētījumu programmas „Ekonomiskie, kultūras un sociālie aspekti Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā” rezultāti. Karnītes R. red. Rīga: BO SIA „ZA EI”, 2000. – 289 lpp.
58. Latvijas integrācija ES: jaunās Eiropas aprises, tautsaimniecības pielāgošana. Sadarbības projekta Nr. 17 „Latvijas integrācija Eiropas Savienībā” rezultāti.

- Karnītes R. red. Rīga: BO SIA „Latvijas Zinātņu Akadēmijas Ekonomikas Institūts”, 2003. – 141 lpp.
59. Mankiw N., Romer D., Weil D. „A Contribution to the Empirics of Economic Growth”, *Quarterly Journal of Economics*, No. 107, 407-437 lpp.
60. Mayo A. *The Human Value of the Enterprise: Valuing People as Assets: Monitoring, Measuring, Managing*. London: Nicholas Brealey Publishing, 2001-308 lpp.
61. McGillivray M., Feeny S., Hermes N., Lensink R. “It Works; It Doesn’t; It Can, But That Depends...”. United Nations University, 2005.
www.wider.unu.edu/publications/rps/rps2005/rp2005-54.pdf (30.08.2006.)
62. McMahon W. *Education and Development: Measuring the Social Benefits*. New York: Oxford University Press, 1999. – 299 lpp.
63. Meyer K. *Direct Investment in Economies in Transition*, Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing, Inc., 1998. - 307 lpp.
64. Nankani G. “Development Problems of Mineral-Exporting Countries”, World Bank , Working Paper, no.354, Washington
65. Padeģs A. “Vispasaules Latviešu Zinātņu Kongress”
www.LVZK/lv/lat/plzk/k91_padegs.htm (21.08.2005.)
66. Papanek, G. The Effect of Aid and Other Resource Transfers on Savings and Growth in Less Developed Countries. *Journal of Political Economy* 81(1):120-130 lpp.
67. Pasaules brīvo latviešu apvienības darbības apskats: 1956-2001: Rakstu un materiālu krājums. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2001.-203 lpp.
68. Piazza-Georgi B. “The Role of Human and Social Capital in Growth: Extending our Understanding.” *Cambridge Journal of Economics* 26 (2002): 461-479 lpp.
69. Plato D. „Pensiju sargs” – *Diena*, 26.09.1998.
70. Plato D. „Sociālās reformas gan klūp, gan priecē” – *Diena*, 13.11.2001.
71. Politikas ietekmes vērtēšana politikas veidošanas sistēmā. Valsts kanceleja, 2005.-78 lpp.
72. Poršņova M. „Vai pensijas maksāsim tikai šogad?” – *Diena*, 24.09.1998.
73. Post J.E., Lawrence A.T., Weber J. *Business and Society. Corporate Strategy, Public Policy, Ethics*, 10th edition. McGraw-Hill, 2002. – 708 lpp.

74. Ratha D. „Workers’ Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance.” *Global Development Finance*. Washington: World Bank, 2003. 157-175 lpp.
75. *Restructuring Social Security in Central and Eastern Europe*. – Geneva: ISSA, 1994.
76. Richardson J., McKenna S. „Exploring Relationships with Home and Host Countries: A Study of Self-Directed Expatriates” *Cross Cultural Management: An International Journal*. Vol. 13, No.1, 2006. 6-22 lpp.
77. *Rietumu trimdas latviešu pedagoģiskā doma (1944-1990)*. Rīga: Izdevniecība RaKa, 2004. - 333 lpp.
78. Rimšēvičs. I. Latvijas iespējamā virzība uz Eiropas Ekonomisko un monetāro savienību un eiro: Latvijas Bankas redzējums. 2003.g. 11.jūnijs – www.bank.lv/main/sapinfo/zurnal/preskonf/index.php?37152 (06.04.2005.)
79. Roos J., Roos G., Edvinsson L., Dragonetti N.D. *Intellectual Capital: Navigating in the new business landscape..* Houndmills and London: Macmillan Business, 1997. - 143 p.
80. Salvatore D. *International Economics*, 5th edition. -Englewoods Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1993. - 778 p.
81. Silverman D., *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction.*- London: Sage Publications, 2001.- 325 lpp.
82. Stake R.E. *The Art of Case Study Research*. – Thousand Oaks: Sage Publications, 1995. – 176 lpp.
83. Šumilo Ē., Subbotina T. *Pasaule un Latvija. Ilgtspējīgas attīstības aspekti*. R.:Jāņa Rozes apgāds, 2002. - 147 lpp.
84. *Valsts ilgtermiņa stratēģija (ekonomiskās attīstības iespēju izvērtējums)*. Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 1998. – 52 lpp.
85. *Visualizing Intellectual Capital in Skandia*.
<http://www.skandia.com/en/includes/documentlinks/annualreport1994/e9412Visualizing.pdf> (21.01.2004.)
86. Webber D.J. „Policies to Stimulate Growth: Should We Invest in Health or Education?” *Applied Economics*, 2002, No 34, 633-1643 lpp.
87. Weber B.A. „The Link between Unemployment and Returns to Education: Evidence from 14 European Countries”, *Education + Training*, Vol. 44, No. 4/5, 2002, 171-178 lpp.

88. Yin R., Case Study Research. Design and Methods. – Thousand Oaks: Sage Publications, 1994. – 177 lpp.
89. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 1995. – 97 lpp.
90. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 1997. decembris – 128 lpp.
91. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 1999. jūnijs – 124 lpp.
92. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 2004. decembris – 136 lpp.
93. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 2005. decembris – 143 lpp.
94. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 2006. jūlijs – 160 lpp.
95. Zhang S. “Human Capacity Building for the New Economy.” Development Outreach 3.3 (2001): 9-12 lpp.
96. <http://intelegen.com?money?EmergingStandard.html#TheIntang> (03.02.2005.)
97. www.unctad.org (20.09.2005.)
98. www.ship.edu/~cgboeree/qualmeths1.html (12.01.2005.)
99. www.gaisma.lv/lat/lightpalace/architecture/ (21.11.2006.)
100. <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm> (28.01.2004.)
101. Zinātnes Vēstnesis 09.11.1998. Nr. 18 (163)
www.lza.lv/ZV/zv981800.htm#s15 (12.09.2004.)
102. Amerikas Latviešu apvienības npublicētie materiāli
103. Daugavas Vanagu Centrālās valdes npublicētie materiāli
104. LELBA Dāmu komiteju npublicētie materiāli
105. Okupācijas muzeja npublicētie materiāli
106. PBLA npublicētie materiāli